

D'UN TEMPS, D'UNA ESCOLA

LA REVISTA NUESTRA ESCUELA (1931-1936). Els diaris MI HISTORIA (1931-1939) i les innovacions educatives

ESTUDI CENTRAL I EIX DEL PROJECTE

Localitzar, ordenar, classificar, transcriure, estudiar i analitzar aquestes desenes de llibretes originals en el període 1931-1938 ha centrat bona part de la recerca. Com ja hem comentat, estaven cercant material didàctic històric; els resultats foren decebedors. En paral·lel identificaren aquests quaderns que pertanyen a unes cinquanta persones. L'accés a aquest material era imprescindible; en pocs anys es podria haver perdut tot.

I de cercar material didàctic en genèric vam passar a cercar llibretes d'alumnes. Aquestes llibretes tenen un gran valor. Sortosament, les persones que els conservàvem eren conscients que aquells quaderns eren "alguna cosa especial". El mestre, Andreu Bosch, director de l'Escola Graduada d'Alaior també n'era molt conscient i, a casa seva, vam poder localitzar diferents materials inclosos en aquest estudi; i alguns dels documents relacionats amb la formació que rebre, possiblement, devers l'any 1931 a Barcelona o a Lleida. També disposava d'un quadern de preparació de classe on hi feia constar les activitats que pensava dur a terme i algunes de les valoracions que en feia.

Tot aquest material recollit, ordenat, transcrit i interpretat històricament i didàcticament ens permet reconstruir l'educació "republicana" fonamentada en els principis de la *Institución Libre de Enseñanza* de Madrid i els moviments d'innovació educativa a Europa i EEUU. Aquesta educació que anomenem "republicana" està fonamentada en els principis que inspiraren les revolucions burgeses però la seva font essencial son els grans avenços de les ciències de l'educació; pedagogia, psicologia, sociologia,

didàctiques generals i específiques, etc. Aquesta educació parteix de nous paradigmes científics, de noves tecnologies i de nous mètodes i tècniques. No parlem de política republicana; parlem des de diferents ciències i tècniques que, sens dubtes, milloren els processos d'ensenyament i aprenentatge. No parlem des de percepcions (podria anar bé...), parlem de fets, realitats i pràctiques contrastades, públicament discutides i posades en pràctica amb resultats exitosos.

Gràcies a l'esment de moltes persones i famílies, aquests materials han arribat als nostres dies. Aquest és l'eix transversal de la recerca: la conservació del nostre patrimoni. Si bé queda constatat que molts materials escolars s'han llençat al fons, l'actitud mostrada per aquests ciutadans demostra com l'estima i el record als nostres avantpassats ens permetran conservar les seves obres, els seus escrits i les seves paraules. Conservar i dignificar el patrimoni és el millor homenatge.

Humanament, els més rellevants, sens dubte, és poder llegir-los i reflexionar profundament sobre els significats de ser un jove adolescent en uns dels períodes més convulsos de la història. Al cap a i a fi, parlem de persones i ens apropem a les seves vides personals.

L'autèntic valor del material és aquest: les lliçons de vida en temps de desesperança.

Pere Jaume Alzina Seguí
Febrer 2022

ÍNDEX

ÍNDEX.....	4
INTRODUCCIÓ.....	6
CAPÍTOL I.....	11
CONTEXT POLÍTIC, ECONÒMIC I SOCIAL.....	11
CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC I CULTURAL: MENORCA DURANT EL SEGLE XIX I PRIMERES DÈCADES DEL SEGLE XX	11
EL SEGLE XIX	13
EL SEXENNI REVOLUCIONARI.....	15
LA RESTAURACIÓ BORBÒNICA.....	18
LES TRES PRIMERES DÈCADES DEL SEGLE XX.....	21
LA PROCLAMACIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA	24
CIUTADELLA AL SEGLE XIX.....	25
ALGUNES DADES SOBRE LA SITUACIÓ A PRINCIPIS DE SEGLE XX.....	29
CAPÍTOL II	33
L'ESCOLA GRADUADA D'ALAIOR: LA LLUITA D'UN COL·LECTIU PER A UNA EDUCACIÓ DE QUALITAT	33
Antecedents; els inicis.....	35
La tasca de Gabriel Comas i la societat El Porvenir de la Vejez. 1891-1906.....	37
La construcció d'un nou edifici i la consolidació de la graduació escolar. 1910-1914	39
La desfeta de les innovacions. 1914-1919	40
Novament, l'escola graduada pren força i es transforma en capdavantera en innovacions. 1919-1936	48
L'escola única, laica, gratuïta i obligatòria; l'escola unificada. 1936-1939	53
Esclafar la memòria: la dictadura franquista. 1939-1970	54
Reivindicar la dignitat de l'escola pública: 1970-1975.....	55
Una nova etapa per a una nova època: escoleta d'educació infantil	56
CAPÍTOL III.....	58
ELS REPUBLICANS MENORQUINS.....	58
ELS EIXOS CENTRALS DE L'IDEARI REPUBLICÀ	67
CAPÍTOL IV.....	99
EL TEMA EDUCATIU EN ELS COL·LECTIUS REPUBLICANS MODERATS; LA SEGONA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL.....	99
El mestre Andreu Bosch i el mestre Llorenç Palliser.....	106
L'educació durant la II República.....	119

Política educativa de la II República espanyola. La influència dels principis de l'escola nova.....	129
La guerra civil.....	137
CAPÍTOL V.....	140
LA REVISTA ESCOLAR <i>NUESTRA ESCUELA</i>	140
Celestin Freinet	140
Característiques de la pedagogia Freinet.....	142
Nuestra Escuela: anàlisi de la revista. Continguts i materials.....	149
Els continguts	150
La confecció	153
El material	153
Textos de la revista Nuestra Escuela.....	154
Les notícies recollides a la revista Nuestra Escuela.....	158
Sección Escolar de la revista Nuestra Escuela	166
Els problemes amb l'intercanvi escolar	176
CAPÍTOL VI.....	181
LES ACTIVITATS ESCOLARS DERIVADES DELS PLANTEJAMENTS INNOVADORS	181
CAPÍTOL VII	204
MI HISTORIA: RELATS D'UN TEMPS I D'UNA ESCOLA	204
LA VIDA QUOTIDIANA EN TEMPS DE PAU A TRAVÉS DE MI HISTORIA	205
VIDA SOCIAL, ECONÒMICA I CULTURAL A ALAIOR	206
Un dia en la vida d'una família al poble d'Alaior.....	211
ELS DIARIS MI HISTORIA EN TEMPS DE PAU	213
CAPÍTOL VIII.....	225
CONSELL DE CULTURA DE L'ESCOLA NOVA UNIFICADA DE MAÓ.....	225
CAPÍTOL IX.....	230
ELS RELATS NUESTRA HISTORIA; VIDA QUOTIDIANA DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA A ALAIOR. REFLEXIONS DELS FILLETS DE L'ESCOLA GRADUADA.....	230
CONCLUSIONS.....	266
BIBLIOGRAFIA.....	270

INTRODUCCIÓ

Les reduïdes dimensions de l'illa de Menorca, tant pel que fa a habitants com pel que fa a quilòmetres contrasta amb la densa, atapeïda i diversa xarxa associativa, especialment al llarg de les quatre primeres dècades del segle XX. Aquesta xarxa associativa va permetre la consolidació de múltiples iniciatives de caire cultural i educatiu, de durada irregular i d'abast reduït; la diversitat, en aquest cas, també condicionava el número de persones que s'hi dedicaven; a més diversitat manco força real i manco persones realment implicades en cadascun dels projectes. Sigui com sigui, ens pot sorprendre la qualitat d'algunes experiències, la seva difusió més enllà del reduït territori de l'illa i la coherència entre la teoria i la pràctica. Una costant de totes aquestes experiències és que el lloc condiciona l'abast i el coneixement; ens referim a que si les iniciatives que narrarem s'haguessin desenvolupat en indrets més poblats on els mitjans de comunicació hi són més presents el ressò hagués estat ben diferent. L'aïllament no és una només una excusa per a justificar determinades coses, és també una realitat colpidora quan es tracta de valorar l'abast de determinades iniciatives tot comparant-les amb altres paregudes que sorgiren dins l'àmbit peninsular i, especialment, entorn a les grans ciutats.

La petita història de l'educació a l'illa de Menorca està per escriure, tot i haver-se fet aportacions força interessants. La història que reconstruïm aquí és absolutament inèdita; de fet només teníem referències molt genèriques i aportacions orals de les persones que ho van viure, persones que destacaven el coratge i la determinació dels professors de l'escola graduada d'Alaior per

tirar endavant la innovació educativa en un temps no massa adient per deixar petjada; ens referim als convulsos anys de la II República i la Guerra Civil espanyola: temps d'enormes complexitats, i alhora d'enormes ximpleses, d'actes heroics i d'actes bàrbars i cruels, comesos arreu, segons motivacions, circumstàncies i equilibris de poder.

La història de l'educació a l'illa de Menorca ve marcada, durant les tres primeres dècades del segle XX, per la consolidació d'un notable moviment de caire anarquista i lliurepensador que aconseguí alçar diferents escoles laiques i racionalistes, en especial, l'escola laica d'Alaior, una fita indiscutible de la tasca d'aquests col·lectius tant en quantitat (anys que romangué oberta, alumnat matriculat, abast de la seva obra cultural i divulgativa) com en qualitat (formació científica acurada, idioma estranger i formació teòrica i pràctica per portar endavant negocis) en un món que iniciava els seu procés de progressiva globalització econòmica, en el qual les malalties de caire econòmic d'alguns països contagiaven ràpidament a bona part de la població.

En aquest context coneixíem part de la convulsa creació de la primera escola graduada a l'illa de Menorca, la d'Alaior fruit de la pressió popular dels col·lectius progressistes però desconeixíem l'abast de la seva tasca. Gairebé per casualitat van descobrir un número d'una revista titulada *Nuestra Escuela*, publicada el 1933 per alumnes de l'escola graduada d'Alaior; la impressió era feta amb la coneguda pasta de coca de gelatina o impremta Freinet i les il·lustracions havien estat pintades una a una per oferir un producte de més qualitat. L'edició era extraordinària considerant els mitjans tècnics en que havia estat impresa i confegida.

El descobriment de la revista escolar *Nuestra Escuela* va implicar un important replantejament de la poc coneguda història de l'educació de l'illa. La veritat és que no havien localitzat experiències innovadores de qualitat fora de les ja conegudes a Maó (coordinació i innovació a les escoles públiques maoneses, l'experiència d'extensió universitària, l'institut de Maó, la proliferació d'Ateneus i centres de cultura, etc.) la gran obra de Joan Benejam a Ciutadella o les escoles laiques a diferents municipis de l'illa.

Fins fa poc temps pensàvem que l'experiència de l'escola laica era una de les poques innovacions rellevants a Alaior però ara ens hem adonat que no era així. Amb l'anàlisi de la documentació que presentem hem pogut comprovar com l'escola graduada de fillets d'Alaior va brillar amb llum pròpia després de molts períodes foscos i incidents rellevants. L'escola graduada de fillets d'Alaior va esdevenir un model d'organització i d'innovació just quan l'escola laica no passava pels seus millors moments. Feia poc temps s'havia produït a Alaior una terrible vaga obrera de set setmanes que va rompre definitivament la unitat d'acció dels republicans i anarquistes al municipi que havien mantingut sòlidament aquesta experiència educativa des de l'any 1906.

Els anys trenta, la ciutat d'Alaior apareixia fracturada: per una banda els sectors conservadors i per l'altra els republicans centristes i esquerrans escindit ja el

col·lectiu anarcosindicalista, que formava el tercer front. Cada col·lectiu recolzà de manera conscient o inconscient una determinada escola de la localitat: entorn l'escola laica s'agruparen el col·lectiu anarcosindicalista que en feu fins i tot la seva seu a l'edifici de l'escola; els republicans centristes i esquerrans recolzaren l'escola pública sota els auspicis de la II República i el seu pla de regeneració a través de l'educació i els conservadors i monàrquics seguiren agrupats entorn al col·legi La Salle, anomenat durant el temps de la república, el col·legi Barçola per evitar les referències a la religió catòlica, prohibida per la constitució republicana. L'impacte d'aquests tres fronts fou molt rellevant i, sens dubte, va ser una de les circumstàncies que permeteren el pas d'una societat rural a una societat en vies de modernització (econòmicament parlant) a pesar del desastre que suposà la guerra civil i el període que la succeí.

Així les coses, l'escola graduada de fillets visqué l'època més brillant sota la direcció d'un parell de mestres de procedència ideològica diversa però units per la tasca innovadora i per l'empenta de la jove república a les qüestions educatives. Ens referim a mestre Andreu Bosch Anglada, ciutadellenc d'ideologia conservadora però profundament implicat en l'educació, innovador i treballador incansable i el mestre Llorenç Palliser, mercadalenc que portà a terme una àmplia tasca divulgadora a través dels mitjans de comunicació i assumí diferents responsabilitats durant la segona República i la guerra civil, a part de ser anomenat director de la graduada de fillets.

De la tasca innovadora d'aquests mestres destacarem dues grans realitzacions: la iniciativa de portar endavant un ambiciós i complex projecte de revista escolar escrita, dirigida i confeccionada pels alumnes de l'escola graduada durant gairebé sis anys i cinc cursos escolars i haver introduït l'estudi del medi més proper i la necessitat d'aprendre a escriure correctament a través de la redacció de textos propers, notícies lligades als seus interessos i motivacions i la petita història de la seves vides, narrades de forma breu i simple però colpidora, com tindrem ocasió de demostrar.

Intentem, amb aquest estudi, valorar les aportacions de l'escola graduada d'Alaior i analitzar l'abast social de les seves propostes en el marc d'una república de caire essencialment educador. La nostra intenció és anar molt més enllà de l'estudi dels fets purament escolars; volem demostrar com la participació i la implicació social fou una de les característiques més rellevants de l'escola innovadora. Aquesta escola oberta de porta endins i de portes enfora era l'eix vertebrador de la institució educativa republicana que volia convertir les escoles en centres de cultura molt més enllà de la seva funció purament academicista o formadora.

Per tant, el nostre estudi inclou els següents capítols:

- **Context històric.** Aportem una breu contextualització que inclou algunes dades, fets i col·lectivitats que marcaren el devanir de la societat illenca a finals del segle XIX i durant les tres primeres dècades del segle XX. La dualitat Maó-Ciutadella ha marcat la història des de temps den

primer. Devers els 400 dC, el bisbe, que viu a Ciutadella surt en peregrinació per convèncer als maonesos que s'havien de convertir al catolicisme (ara fa més de 1.500 anys). El reberen a pedrades, fins que un miracle va aconseguir la renúncia a les religions i creences i la conversió al catolicisme. No deixa de ser curiós aquesta anècdota; és una pista suggerent per entendre l'eterna dualitat. Incloem un breu estudi sobre la vida quotidiana a Alaior i a Ciutadella per entendre millor els fets que expliquen els fillets als seus diaris escolars.

- En segon lloc analitzem **la creació i consolidació de l'escola graduada** d'Alaior com a demostració de la lluita d'uns col·lectius progressistes per una educació pública i de qualitat.
- En tercer lloc, analitzarem breument el **pensament educatiu republicà de caire moderat i centrista** expressat, entre d'altres, pel mestre Llorenç Palliser, un dels mestres i director de l'escola graduada de fillets d'Alaior. Així mateix revisarem l'estat de la situació educativa durant la II República a Alaior i durant el temps de guerra civil, durant el qual es va instaurar un sistema bastant rudimentari i poc eficient d'escola única o unificada talment com es va fer a Catalunya. Aquest plantejament va consistir, entre totes les penúries d'una guerra, en tancar totes les escoles privades, especialment les religioses, i agrupar tots els fillets i les filletes, de manera obligatòria, a l'escola pública que, a la vegada ocupava les aules de les mateixes escoles clausurades per ordre governativa. De totes maneres, tot i l'excepcionalitat de la situació i la gravetat dels fets, van tornar ser els dos mestres que estudiem que van ser capaços de fer una estada més plaent a tots els alumnes de famílies desafectes al règim republicà de guerra, i van aconseguir, en la mesura de les possibilitats seguir educant des de plantejaments innovadors i deixant constància de les vivències, sentiments, pors i angoixes dels fillets que tenien al seu càrrec.
- En quart lloc, **analitzem en profunditat els números localitzats de la revista escolar *Nuestra Escuela***, quinze sobre uns vint-i-quatre; nou números no han pogut ser localitzats tot i haver portat a terme un notable esforç de recerca. També hem de dir que, com podreu comprovar als annexos, alguns números presenten una baixa qualitat que fa il·legibles alguns paràgrafs o textos.
- En cinquè lloc analitzem en profunditat la **metodologia de treball exposada de manera brillant als quaderns anomenats *Diario de Preparación de Lecciones*** (del qual hem localitzat quatre exemplars que es corresponen amb el període de llançament de la idea del periòdic escolar i que expressen les preocupacions, les pors, les inseguretats i els èxits d'un mestre exemplar que intenta convertir la seva aula en una aula activa seguint les recomanacions i prescripcions del moviment d'escola nova europea). També analitzem i transcrivim uns fragments d'un diari que portaven a terme tots els alumnes de l'escola graduada de fillets i que, sovint era publicat a la revista i que durant el període de guerra es va mantenir i ens ofereix ara, una eina valuosa d'anàlisi de la vida quotidiana en temps de guerra, vista pels alumnes. Tot plegat un intent de donar la paraula als fillets i filletes, en un temps difícil, on no

sempre podríem assegurar que escriuen el que pensen, tot i que escriuen com pensen. Creiem que els textos que incloem parlen per si mateixos i reflecteixen, des d'una perspectiva juvenil supeditada als dissenys dels mestres, la realitat més propera, la vivència quotidiana, el drama i l'alegria dels que viuen pensant només en el dia a dia i pels quals tots els fets, per intrascendents que siguin, prenen rellevància i impacten precisament per la seva senzillesa i simplicitat.

Hem dividit aquest anàlisi en dos grans períodes: els diaris escrits entre el 1931 i 1936 i els escrits entre el 1936 i finals de 1938 en plena guerra civil. Aquest estudi ens ha permès reconstruir bona part de la vida quotidiana dels al·lots que acudien a l'escola graduada en temps de pau i en temps de guerra. El tema no queda exhaurit; hi ha molts aspectes a aprofundir des del punt de vista antropològic i etnogràfic.

- Finalment abordem un capítol final de **conclusions** on recapitem la significació i abast del títol del nostre treball: com l'escola és un reflex d'un temps, d'uns fillets i d'una manera d'entendre el món; és a dir, com l'escola forma part de la vida mateixa quan els mestres són conscients i s'atreveixen, encara que sigui, amb limitacions, a donar la veu als autèntics protagonistes dels processos d'ensenyament i aprenentatge.

Creiem que amb aquest breu estudi aportem llum a un període fosc de la nostra història, un període on les interpretacions personals i esbiaixades han estat la tònica comú i se'ns ha negat o obscurit l'existència d'experiències escolars molt rellevants, viscudes en un clima de convivència en un temps on aquest concepte podria considerar-se un absurd o un sense sentit. Van ser moltes les persones que, d'ambdós bàndols, van procurar que regnes cert ordre i cert respecte en un moments de gran convulsió.

Creiem que comença a ser hora de reivindicar també les aportacions claus d'aquestes persones en un temps d'incertesa i d'inseguretat que van intentar mantenir el treball quotidià com a eina de superació, que van treballar sense protagonisme per l'impossible, la pau i la coexistència pacífica i que van ser capaços de ser admirats i respectats per uns i per altres, mantenint cadascú les seves conviccions més fermes. Aquest és l'exemple que ens aporten persones com els mestres Andreu Bosch i Llorenç Palliser al llarg de la seva dilatada etapa al front de l'escola graduada de fillets d'Alaior, un model de treball i de tolerància tant en temps de pau com en temps de guerra.

CAPÍTOL I

CONTEXT POLÍTIC, ECONÒMIC I SOCIAL

CONTEXT HISTÒRIC, POLÍTIC I CULTURAL: MENORCA DURANT EL SEGLE XIX I PRIMERES DÈCADES DEL SEGLE XX

El segle XVIII ve marcat per grans esdeveniments a nivell europeu i a nivell mundial. Les potències europees lluiten pel control del comerç a les seves respectives colònies. Les guerres són habituals i sorgeixen de les iniciatives de les grans potències europees: Alemanya, l'Imperi Austrohongarès, França i els seus aliats i països petits com Bèlgica i Països Baixos intenten no arribar tard al repartiment del món. I, per sobre de tots, l'Imperi Anglès, el més gran i el més ric. Rússia, pel seu compte, intenta demostrar el seu poder a pesar que dues terceres parts de la població viu en la misèria gairebé absoluta. Espanya ja ha perdut bona part del que va ser el seu Imperi i Itàlia camina per consolidar-se després de la reunificació. Mentrestant, EEUU, guanyada la guerra per la independència, construeix els fonaments per bastir la gran potència que encara és en l'actualitat.

Aquest marc té importants repercussions en la vida aparentment asserenada dels menorquins. És conquerida pels anglesos, els francesos i finalment retorna a l'estat espanyol de manera definitiva. L'Imperi anglès i la seva gran flota controla tots els llocs estratègics, tant a nivell comercial com a nivell militar. Durant gairebé un segle, Menorca és anglesa i el port de Maó es converteix en un dels millors ports europeus generant grans fortunes a uns i altres. L'eix anglès al Mediterrani és estratègicament brillant: entrada des de l'Atlàntic, Gibraltar; posicions i bases a Menorca, Malta i Xipre (Mediterrani occidental, central i oriental) i el control sobre el canal de Suez que permetia un accés molt

més ràpid cap a la Índia, Xina, Indonèsia. També al Pacífic i a l'Índic disposava de ciutats costaneres estratègiques: Hong-Kong, Singapur...

També Rússia intentà fer-se amb l'illa a canvi dels altres territoris perduts o guanyats. Dissenyar les fronteres no era una tasca fàcil, canviaven contínuament de mans mentre que la població autòctona se veia sotmesa a continus canvis de lleis i governs i patia els efectes secundaris dels grans esdeveniments mundials.

Els menorquins intenten aprofitar les situacions que li venen donades. El que era fonamental era conservar els furs i els privilegis que l'illa, a través de les seves institucions, se donà a si mateixa i que obligava al conqueridor a respectar-los i aplicar-los. De totes maneres, aquests privilegis, en principi respectats, foren finalment abolits durant els primers anys de sobirania espanyola. Fins i tot provocaren una petita revolució el 1810 que acaba amb detinguts i penes de mort als instigadors. Menorca entrava en una nova dinàmica molt poc afavoridora.

L'economia de l'illa passà per moments molt crítics, el que obligà a la gent a cercar fortuna en altres llocs del món (Amèrica del Sud, Argèlia, La Florida...). Molts menorquins van anar *a fer les amèriques* (fer-se ric). Alguns en van fer de fortuna, però la gran majoria el que aconseguien era un sou que els permetés viure amb lo mínim i enviar diners a casa. L'illa va establir línies comercials al llarg del Mediterrani fins a arribar al port d'Odessa per l'est (Rússia) i amb les illes antillanes, Cuba i Puerto Rico, a l'oest.

Els períodes de bonança s'intercalaven amb grans crisis econòmiques. Les crisis sempre duraren més que la bonança. Bona part de la població podia viure, però no abundava la riquesa, especialment en les zones més rurals. En el triangle format per Maó, Sant Lluís i Es Castell, gràcies al pol d'atracció del port de Maó, s'aconseguien algunes fortunes. El benestar generat se consolidà en aquest triangle, però fou truncat, en nombroses ocasions, per lleis i decrets que penalitzaven els sectors productius. El cas de les sabates és ben evident. Moltes fàbriques oferien un material de bona qualitat a cavall entre la tasca artesanal i les cadenes de producció. La sabata menorquina era molt valorada, especialment a Cuba, on s'exportaven grans quantitats de parells. Fins que uns incidents militars acabaren en una guerra entre EEUU i Espanya i Cuba i altres illes de l'Atlàntic i les illes Filipines passaren a ser dels EEUU. Les flotes espanyoles que protegien ambdues regions foren aniquilades. La humiliació era sentida per tot el país.

La pèrdua de totes les colònies espanyoles sumí el país en un profunda depressió econòmica que exigia un replantejament del que fins aleshores havia estat l'Imperi *en el que nunca se ponía el sol*.

Un dels grans problemes de l'estat és l'analfabetisme. Gairebé el 90% de la població és analfabeta. Molts pocs arriben a l'educació superior. Els incentius i les facilitats per l'estudi són inexistents. La situació educativa general, a pesar

de disposar de potencial i d'experiències i models molt valuosos, és realment lamentable.

Les poques escoles públiques existents no poden fer front a grups molts nombrosos; el mestre no dona a l'abast. Era possible fer classe a un centenar d'alumnes col·locats en una mateixa sala. La graduació escolar tardà molt en fer-se efectiva. L'assistència, per altra banda, era molt irregular. Quan hi havia feines de collita al camp o enviament de sabates o bijuteria a l'estranger s'hi posava tota la família. Per acabar d'arrodonir aquest panorama els continguts que s'ensenyaven servien de ben poc, eren coneixement gairebé fossilitzat. Eren moltes les famílies que rebutjaven aquests tipus d'ensenyament. Molt possiblement, hi havia famílies que no volien enviar els seus fills a escola per causes molt diverses. La majoria considerava que s'hi havia d'anar però demanen quelcom útil pel nou món. Alguns centres iniciaren ensenyaments més pràctics (nocions d'economia familiar; comptabilitat, tenidoria de llibres, idiomes moderns, diferents tipus de cartes en funció del destinatari...). El procés fou lent, molt lent.

El cas de l'Institut de Maó exemplifica tot el que diem. La lluita dels regidors de l'Ajuntament de Maó durant més d'un segle per aconseguir i mantenir l'institut de segon ensenyament es converteix, passat el temps, en una heroïcitat. Les respostes que reben de Madrid no són només decebedores, són irrespectuoses i irreverents. Malgrat tot, l'Institut s'ha mantingut obert des de la seva constitució.

EL SEGLE XIX

L'aparició de noves formes de sociabilitat va unida als significatius canvis socials, econòmics i culturals que es van anar produint des del desballestament de l'antic règim i la consolidació de l'estat lliberal.

Un dels canvis més importants va ser la ruptura amb el model social clàssic, que lligava el desenvolupament i els comportaments de les poblacions amb causes naturals i biològiques, amb la conseqüent creació d'una nova classe capaç de canviar els condicionants naturals: la burgesia. Aquesta va ser una de les claus per entendre l'eixida d'una extensa xarxa societària entorn a casinos, teatres i associacions mutualistes, esportives i d'oci. La burgesia acumulava capital però no poder real. En un moment o d'altre aquest fet s'haurà de tenir en compte:

“Els factors econòmics i socials també foren essencials. L'increment de la productivitat agrícola, la introducció de la mecanització en el procés d'elaboració de manufactures, la millora de les xarxes de transport, les noves fórmules financeres i bancàries amb el desenvolupament del capitalisme, l'expansió del comerç colonial tingueren la seva traducció dins l'esfera social amb diverses manifestacions, entre elles l'ascens de la burgesia(...) El desequilibri fonamental era que el creixent poder econòmic de la

burguesia no tenia la seva traducció en el poder polític. El malestar de la burgesia s'unia al de les classes popular tant rurals com urbanes.”¹

D'aquesta circumstància procedien la majoria de crítiques vers les classes benestants, que seguien vivint sense arribar a ser “homes de profit”, com diria el mestre Benejam, referint-se als nobles. La idea que el treball ennobleix i que exigeix condicions i sous adequats agrupa col·lectius molt diversos que buscaven una transformació social “guiada”, no revolucionària. Els nobles no treballen, viuen de les rendes que els proporcionen les seves propietats. La nova societat que neix valora el treball i l'esforç personal per arribar a ser homes de profit (frase usada encara entre la gent major).

Els components culturals i intel·lectuals també són rellevants en aquest profund canvi. La Il·lustració ha deixat petjades profundes: la proliferació dels llibres i l'aparició de la premsa periòdica van jugar un important paper en la difusió de noves idees.

Paral·lelament, avançava la secularització de la societat, mentre que l'Església lliurava una dura batalla per seguir monopolitzant el control de la societat i de tots els ressorts de poder, inclosa la transmissió cultural a través del sistema educatiu i de tots els mitjans educatius considerats avui no formals. Però les velles formes de poder, els components de l'Antic Règim, sobreviuen moltes dècades i podem observar-los en els comportaments de determinades accions o entitats durant les primeres dècades del segle XX. A Menorca, la premsa periòdica apareix a principis del segle XIX i és de caràcter eminentment liberal; és el principi del llarg procés de secularització de la societat menorquina, mai tancat del tot, fins i tot temps després d'haver-se iniciat la dictadura franquista².

En el camp econòmic els canvis són diferents, segons els sectors³. El sector primari evolucionava lentament; el sector secundari evolucionà a partir de 1850. La situació a les illes no era, segons Casasnovas, gens menyspreable:

“Les Balears tenien un nivell d'industrialització apreciable dins el context espanyol, ja que tan sols quatre regions espanyoles, Catalunya, Andalusia i les dues Castelles, ofereixen índexs superiors.

Alguns dels sectors més importants de la naixent indústria illenca eren el químic, el ceràmic i el cuir; però els que despuntaven eren el tèxtil i l'alimentari.”⁴

¹ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 306.

² Vegeu els catàlegs de l'exposició *Cents anys de premsa periòdica a Menorca 1811-1911 i Història de la premsa periòdica a Menorca 1912-1978*. Maó: Editorial Menorca – Institut Menorquí d'Estudis; 1991-1992. Edició i estudi a cura de Miquel Àngel Limón Pons, Margarita Moragues Arnau i Francisco Sanchez Mistral.

³ CASASNOVAS CAMPS, M. A. (1998): *L'economia menorquina en el segle XIX (1802-1914)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear. LÓPEZ CASASNOVAS, G. i ROSSELLÓ VILLALONGA, J. (2002): *L'economia menorquina en el segle XX (1914-2001)*. Palma de Mallorca: Editorial Documenta Balear. QUINTANA, J.M.(1999): *La restauració a Menorca (1874-1923)*. Palma de Mallorca: Editorial Documento Balear.

La Indústria Mahonesa n'és un exemple de l'incipient procés d'industrialització: aquesta indústria produïa dos milions de vares de manufactura de cotó, i donava feina a més de 350 persones. Paral·lelament, la indústria sabatera anava quallant tant a Mallorca com a Menorca, i s'anava desenvolupant el món de les finances: els capitals acumulats, la conjuntura econòmica i la nova regulació bancària van fer florir diverses societats de crèdit. Les formes del capitalisme entraven sense pauses a l'entramat social i econòmic de les Illes.⁵ Tot i que encara eren evidents alguns elements de l'Antic Règim.

La confluència de diferents canvis (demogràfic, econòmic, social...) va donar lloc al canvi progressiu de les mentalitats i de les pautes i costums culturals. El sistema educatiu estarà en el centre de la confrontació i dels canvis que propugna l'Estat liberal: el sistema educatiu es concep en forma de piràmide, amb diferents graus i esglaons, amb plans d'estudi i titulacions adients, des de l'ensenyament primari fins a la Universitat, tot controlat des del centre de poder o des dels òrgans delegats.

Però aquest sistema educatiu pateix tot tipus de dificultats: la important massa de població analfabeta, la manca de recursos financers, i les tradicions culturals i religioses en mans de l'Església catòlica, que lluitava per mantenir el control, no van ser elements a favor de la progressiva instauració d'un sistema educatiu liberal capaç d'oferir alternatives al model imperant. Aquesta situació va ser directament responsable de l'aparició d'iniciatives privades en el camp de l'educació, tant de tipus laic i obrerista, com de tipus religiós confessional, així com de la creació d'institucions d'educació informal, com els casinos i els ateneus.⁶

La burgesia guanyava terreny, principalment a la zona de ponent: a principis de 1856 obria a Maó l'Escola de Nàutica, que es reconvertí en Institut de segon ensenyament l'any 1869, convertint Maó en una de les poques poblacions espanyoles que tenien institut sense ésser capital de província⁷.

EL SEXENNI REVOLUCIONARI⁸

⁴ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 322-323.

⁵ Vegeu CASASNOVAS, MIQUEL ÀNGEL (1998): *L'economia menorquina en el segle XIX (1802-1914)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear, Sa Nostra i Consell de Mallorca.

⁶ Vegeu MEDINA, E. (1977): *Educación y sociedad. La lucha por la educación en España, 1770-1970*. Madrid: Editorial Ayuso.

⁷ Vegeu MACIÁN, V. (1998): *El Instituto de Mahón. Conquista de una sociedad*. Maó: Editorial Menorca – Institut Menorquí d'Estudis. PUERTAS PUYOL, A. (1994): "L'Escola de Nàutica de Maó" a *Revista de Menorca tom 1994*. Pàg. 5-35.

⁸ Vegeu CASASNOVAS, MIQUEL ÀNGEL (2001): *El sexenni revolucionari a Menorca (1868-1874)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear, Sa Nostra i Consell de Mallorca.

La societat espanyola del final de l'època isabelina estava formada per classes socials ja ben perfilades. Els especuladors financers, els grans industrials i els propietaris agraris, juntament amb advocats, la noblesa i alguns generals ennoblits constituïen la classe alta, l'oligarquia dominant, formada per poc més d'un 1% de la població total.

La majoria de funcionaris amb salaris baixos, els comerciants i els petits industrials constituïen la classe mitjana, una classe molt heterogènia i sense força política. Finalment, les classes populars, els obrers, els artesans, els camperols i una important massa de jornalers, formaven el gruix de la població; aquest darrer sector de la població portava una vida precària i estava exclòs del sistema de poder oligàrquic.

Els qui sostenien aquest sistema injust eren, precisament, els qui manco tenien, bé amb les contribucions amb diners o bé amb la contribució de sang, a través de les tant odiades quintes, sobretot per la societat menorquina. Era lògic, fins a cert punt, que la petita burgesia i les classes més desfavorides secundessin majoritàriament la revolució de 1868.

Els menorquins s'afegiren ràpidament al procés revolucionari per les mesures populistes que es posaren en marxa: supressió de l'impost de consums i de les quintes i matrícules de mar, establiment del sufragi universal, la llibertat d'impremta, de cultes i d'ensenyament, abolició de la pena de mort i expulsió dels Borbons; els menorquins hi afegiren la desitjada declaració de port franc per a l'illa, vella reivindicació dels illencs⁹. Era el primer i darrer intent de revolució burgesa a l'estat espanyol, principi d'un conjunt de moviments i d'accions que marcaran l'esdevenidor de la vida social, política i econòmica fins a la guerra civil: la constitució i l'expansió de les societats maçòniques, els inicis dels moviments obrers, la constitució de noves societats d'esbarjo i d'instrucció, la progressiva secularització de la societat, la llibertat de cultes i la llibertat per crear escoles, esdevenien autèntics camps de batalla dialèctics, a part del polític, per accedir al control dels ressorts de poder i de transmissió cultural.

Ens interessa, especialment, l'esclat de publicacions periòdiques de les més variades tendències, com a demostració del flux de noves idees capaces d'iniciar i consolidar moviments alternatius:

“La premsa republicana realitzava virulents atacs contra els moviments catòlics i contra la jerarquia eclesiàstica. Però l'Església tenia altres problemes, principalment a Menorca, on de seguida s'obrí al culte una comunitat evangèlica dirigida per Francesc Tudurí de la Torre. Tudurí, que a més a més era maçó i políticament afí al partit republicà federal de Menorca (que aplaudia totes les seves iniciatives), també obrí una escola de primeres lletres i realitzava una activa propaganda per totes les poblacions menorquines i, fins i tot, a Mallorca. Les escoles laiques o vinculades a d'altres

⁹ MURILLO TUDURI, A. (1977): *La revolució menorquina de 1810*. Palma de Mallorca: Edicions Nura Menorca.

confessions i les lògies maçòniques foren una altra de les preocupacions del bisbe Mateu Jaume.”¹⁰

Durant aquest temps s'organitzen les primeres cèl·lules del moviment obrer. El procés d'industrialització havia començat a forjar una minoritària classe obrera, desmobilitzada i sense consciència de classe. El partit republicà aconseguí reunir aquests obrers al seu voltant i s'erigí en el seu portaveu; aquesta situació es perllongarà fins ben entrat el segle XX, amb l'aparició de les primeres agrupacions obreres potents i amb clara consciència de classe. Els pocs obrers menorquins s'havien, per tant, adherit al partit republicà, tot i que es creà una petita cèl·lula vinculada a la AIT; el 1872 se celebrà a Maó el II Congrés de Societats de Sabaters, que organitzà la Federació de Sabaters i Enfranquidors de la Regió Espanyola.

El juny de 1873 succeí el primer conflicte dins la indústria menorquina amb la vaga de *la Industria Mahonesa*, originada per motius salarials. La vaga va aconseguir almar els sectors republicans, que aleshores governaven les institucions menorquines. Però tot s'acabà prest:

“El general Pavía ocupà el Congrés la matinada del 3 de gener de 1874 i dissolgué l'Assemblea. La utopia republicana havia acabat i el nou règim, teòricament republicà, suspengué la Constitució vigent, que era encara la del 1869. A les Balears els republicans passaren a l'oposició, debilitats i força desprestigiats; l'Església estava a l'expectativa, però en principi es congratulava de la desaparició dels republicans anticlericals de l'escena política. El Govern provisional presidit novament pel general Serrano es perllongà durant tot l'any 1874 fins que el 31 de desembre el general Martínez Campos proclamà a Sagunt la restauració monàrquica en la persona del fill de la destronada Isabel II, Alfons XII. Els Borbons tornaven així al tron d'Espanya.”¹¹

La revolució va significar el principi d'un moviment social i cultural d'ampli abast que mai no pogué assolir el poder, si exceptuem el període de la II República.

Les iniciatives educatives, des de diferents punts de vista, sorgiren arreu. S'era conscient que l'analfabetisme era una rèmora per al progrés i que el món de la ciència (consolidada a partir de la Il·lustració amb l'Enciclopèdia) havia de ser estudiada i treballada als centres educatius. Era important, i molt urgent, alfabetitzar la major població possible però també calia minvar el pes de la tradició en estudis humanístics i incloure ciències físiques i químiques, ciències naturals, matemàtiques.

El període fou molt convuls i gairebé no s'aconseguien millores, ja que no se consolidaren ni es tingué un pla d'acció ràpid i eficient. Moltes iniciatives, cap resultat. O gairebé cap (sempre queden algunes miques).

¹⁰ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 331.

¹¹ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 333.

LA RESTAURACIÓ BORBÒNICA

Acabat el període revolucionari s'assentà la monarquia absolutista sobre els pilars de l'ordre, el patriotisme, la confessionalitat i el liberalisme doctrinari, amb un exèrcit teòricament allunyat del poder polític i sense cap mena d'eleccions lliures.

En aquesta nova situació, la burgesia liberal és substituïda per una burgesia conservadora; el pas cap a la democràcia no fou possible; la burgesia progressista, formada per homes d'empresa, fracassà en l'intent.

Al marge de tot l'entramat del poder polític, les iniciatives populars foren de signe cívic, cultural i d'esbarjo, desenvolupant les noves fórmules de sociabilitat que tendien a la secularització. Els partits liberal i republicà haurien de passar per una fase de debilitat abans de ressorgir, i el moviment obrer es movia en la clandestinitat o bé s'havia diluït.

El sistema es fonamentava en la corrupció: els cacics controlaven la societat, especialment la rural, i controlaven, també, la compra de vots en metàl·lic; al mateix temps, es practicava el cunerisme (inserció dins de les llistes electorals de persones alienes a la circumscripció), pràctica encara freqüent:

“Cunerisme i caciquisme, jocs d'influències i favoritisme; el sistema forjat durant l'últim quart del segle XIX s'avenia perfectament a les classes dirigents de les Balears (noblesa, burgesia benestant, propietaris rurals i amos de possessió) que controlaven una població on l'analfabetisme i la incultura eren predominants. Però el sistema també tenia els seus detractors. (...) El partit republicà federal es convertí en l'oposició més efectiva a partir de la seva acció publicista, parlamentària i organitzadora.”¹²

Els republicans menorquins es reorganitzaren al voltant del Círculo Industrial de Maó, liderats pel botànic Joan Rodríguez Femenies. El 1883 assoliren l'alcaldia de Maó, que ostentà el mateix Joan Rodríguez. A partir de 1881, el republicanisme maonès començà a editar un diari, *El Liberal*, que, anys després, es convertí en *La Voz de Menorca*, el portaveu del republicanisme menorquí. Les forces progressistes es reorganitzaven. Ja s'havien sembrat les llavors necessàries per a la consolidació dels moviments que pretenien secularitzar, i per al naixement de les associacions i col·lectius cabdals perquè es produís un canvi de règim.

L'any 1881 es reorganitzà el moviment obrer¹³: un grup de republicans federals es proposaren iniciar la tasca d'educació i d'assistència mútua entre els treballadors i crearen, així, la Unió Obrera Balear:

¹² CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 337.

¹³ Vegeu GABRIEL, P. (1973): *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial Lavínia. GABRIEL, P. (1996): *El moviment obrer a les Balears (1869-1936)*. Palma de Mallorca: Editorial Documenta Balear.

“El món obrer i el republicanisme formen un binomi fortament unit durant la primera etapa de la Restauració de les Balears.”¹⁴

Aquest binomi, republicans i primers col·lectius obreristes, fou un dels motors que arrancaren la constitució de societats culturals i recreatives, com el Casino 17 de Gener de Ciutadella o l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó.

A finals del segle XIX van quedar patents les diferències socials entre la noblesa i l'alta burgesia, i la petita burgesia i les classes més desfavorides. Uns i altres intentaven ampliar el seu camp d'influència. El moviment catòlic era important i veia amb por i sorpresa aquesta sobtada secularització social: noves modes, nous drets, noves formes d'oci i cultura... Des de la jerarquia se tenia clar que calia evitar perdre el control social, començant per l'escola. L'església catòlica mantingué el control sobre el sistema educatiu per evitar l'entrada d'idees i textos presumptament desestabilitzadors o revolucionaris. Els seus representants formaven part de les juntes d'instrucció primària de cada ajuntament. Principis morals i ètics eren el patrimoni exclusiu de l'església.

Econòmicament també s'havien produït canvis: l'any 1890, menys de la meitat de la població activa de Menorca depenia del sector agrícola, mentre que el 37% treballava a la indústria i el 15% als serveis, proporcions força notables en un àmbit, les Illes Balears, que tenien, de mitjana, més del 71% de la població dedicada a les feines del camp.

El sector sabater s'inicià a partir de 1860, impulsat per la demanda del mercat cubà. La producció sabatera es mantingué en uns nivells artesanals, amb la participació intensiva de la mà d'obra, introduint algunes innovacions, com la fabricació en sèrie i la utilització parcial de maquinària en algunes fases de la producció:

“La indústria sabatera arrelà amb força a les tres principals poblacions menorquines. L'any 1890 hi havia 62 fàbriques a Maó, 26 a Ciutadella i 22 a Alaior, amb un total de 3.082 operaris que havien augmentat fins als 4.900 l'any 1900; però la indústria sabatera donava feina a moltes més persones que treballaven a domicili. El calçat menorquí era un producte de qualitat i alt valor afegit. Les exportacions absorbien la major part de la producció i entre els anys 1870 i 1890 s'exportaren amb destinació a Cuba, el principal mercat illenc, una mitjana anual de 4.000 tones de sabates.”¹⁵

El dinamisme del sector secundari fa sorgir, de la mà d'empresaris innovadors, l'energia elèctrica, que comença el 1892, amb la fundació de *la Eléctrica Mahonesa*. Paral·lelament, el mateix empresari, Francesc Andreu, introdueix l'automòbil de vapor, i participa en la implantació de la primera centralita telefònica de Menorca, l'any 1893.

¹⁴ Ídem. Pàg. 339

¹⁵ Ídem

La indústria menorquina assoleix un notable nivell de desenvolupament comparada amb la mallorquina, que tampoc no és menyspreable, com en alguns moments s'ha volgut fer creure.

Tot i el procés d'industrialització i les millores introduïdes en els diferents camps, continuà el procés d'emigració cap a la península, l'Alger, i les Amèriques, concretament les Antilles i els països del Riu del Plata, sobretot Argentina. Aquests emigrants solien enviar importants contribucions per mantenir activitats de tipus social, cultural o educatiu als diferents pobles de l'illa. Aquest és el cas de les importants donacions que rebia l'Escola Laica d'Alaior, gràcies a les quals sobrevisqué fins a l'inici de la guerra civil:

“La societat burgesa del primer capitalisme, la lenta però constant escolarització de la població, la difusió de la premsa, etc., fan que persones de totes les capes socials puguin accedir a diversos nivells de cultura. Les associacions juguen, al respecte, un paper essencial. Durant la Restauració, i en part això és herència del clima originat durant el Sexenni, veiem aparèixer associacions de tota mena, polítiques, sindicals, assistencials i mutualistes, confessionals, recreatives (com els casinos), etc., que també tenen una funció cultural, amb l'organització d'escoles, funcions teatrals (molts pobles construeixen teatres durant aquesta època) i musicals, etc. D'altres són purament culturals i algunes d'elles han arribat fins als nostres dies.”¹⁶

Sobte, i molt, la gran quantitat d'associacions que es registraren al llarg d'aquests anys, empesos per una llei que regulava l'associacionisme. La tasca desenvolupada per aquestes va ser ingent; la diversitat extraordinària i el número de socis, excepte algunes molt inclusives, baix. En una població de prop més de 30.000 habitants tants tipus d'associacions només podien sobreviure amb pocs socis. Les funcions i les necessitats que intenten cobrir abasten tots els camps. Des de tots els casinos i societats recreatives, passat per societats de socors mutus, com *el Porvenir de la Vejez* fins associacions dels diferents partits polítics com *Juventud Republicana*, *Juventud Católica Alayorense*, passant per finalitats culturals i educatives, com *La Buena Semilla*, *Instrucción Popular o Agrupación de Enseñanza Racionalista*. Clubs esportius, com *Club Deportivo Minerva*; afeccions diverses com *La Colombólifa Ciudadelana*, *Sociedad de Cazadores*, etc. Entre 1858 i 1940 consten inscrites en l'Arxiu de la Delegació del Govern, Sèrie expedients de societats, llistats per pobles i ordenades alfabèticament unes vuit-centes societats¹⁷.

El règim de la Restauració està lluny de ser una democràcia. L'alternança de dos partits (conservadors i monàrquics, liberal i progressistes) era una fórmula que podia aparentar certa llibertat, però no existien eleccions autènticament lliures amb el vot universal com a dret de les persones (que inclogui les dones també). Ara bé, entre moltes dificultats associacions i col·lectius de tota mena treballaven de valent per fer front a tots els reptes que l'Estat no cobria. I en aquestes associacions, els valors humans bàsics no eren aliens: la tolerància,

¹⁶ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 347.

¹⁷ L'Arxiu de la Delegació del Govern, sèrie expedient de societats es troba a la Biblioteca Pública i Arxiu Històric de Maó.

la solidaritat, la justícia, l'educació o la igualtat eren conceptes aplicats que preparaven una societat ancorada en el segle passat per accedir a la nova societat sorgida arran del canvi de segle.

Malauradament, les bones intencions de molts col·lectius no es reflectiren ni calaren en una societat cada vegada més dividida i descohesionada, on la pobresa augmentava a ritmes preocupants. I això no només succeí a l'Estat espanyol; les dues guerres mundials són el resultat de les accions d'uns intolerants que volien privar de llibertat a milions de persones d'arreu del món. La guerra civil espanyola fou un assaig del que podia succeir: que el feixisme aconseguís l'accés als governs mitjançant l'ús de la força i sense escatimar recursos.

A Espanya cal afegir un element diferencial i clau: la jerarquia catòlica exercia el control sobre amplies capes socials i disposava de molts mitjans. La pressió era contínua, el que generà un ampli i extens sentiment anticlerical arreu. El final, malauradament, ja el coneixem. La tensió social creada desencadenà incidents de tot tipus que dividiren, encara més, la societat.

A l'illa, aquestes tensions, eren tolerables. No es produïren accions violentes fins la guerra civil, tot i que existia un anticlericalisme clar i profund. Els republicans, que guanyaren moltes eleccions parcials i aconseguiren, sempre, l'alcaldia de Maó sinó era imposada per Madrid, eren majoritàriament anticlericals però molts eren creients. Creients en les idees del cristianisme, però no catòlics practicants. Per tant, la convivència era acceptable, tot i que a través dels mitjans de comunicació, ambdues parts, solien accentuar la crítica i els adjectius si del que parlaven era de fets de fora o de fets interns de l'illa.

LES TRES PRIMERES DÈCADES DEL SEGLE XX

El final del segle XIX va suposar una crisi generalitzada arran de les desfetes militars d'Espanya a Cuba i a Filipines, fet que obligà un replantejament de l'estat i del sistema canovista, fonamentat en l'alternança de partits. Aquest procés va portar una profunda autoreflexió i examen de consciència nacional que culminà en la coneguda Generació del 98.

L'estat havia entrat en crisi, ressorgiren els nacionalismes, els moviments obrers es reorganitzaven, els republicans atacaven a fons els fonaments de l'estat monàrquic, els anarcosindicalistes es feien sentir... tot plegat, amb la pèrdua de les darreres colònies, suposà un autèntic daltabaix per a la indústria de Menorca i Mallorca. De totes maneres, les conseqüències d'aquesta desfeta s'han exagerat:

“De fet, els primers anys del segle XX foren d'un fort impuls envers la industrialització, amb la introducció de nous sectors productius i l'enfortiment d'altres ja existents.(...) a

Menorca, i durant el mateix període, s'inscriviren 66 societats amb un capital de 8.5 milions de pessetes, la qual cosa posa de manifest la dinamització de l'economia.”¹⁸

Són els anys de l'aparició de la manufactura de les bosses de malla de plata, que va donar feina a més de tres mil persones, i de la constitució d'una indústria paradigmàtica: la Anglo Española de Motores, que arribà a tenir més de 400 obrers, i venia a l'exterior la seva producció de motors.

La indústria del calçat no minva i, en algunes fàbriques, s'introdueix la mecanització en determinats moments del procés de producció. Paral·lelament, es potencia el sector de les comunicacions tant marítimes com terrestres. Però, seguint la dinàmica del capitalisme, a una època d'expansió en segueix una de depressió, i aquesta no tardà en arribar:

“El sector financer tingué un moment d'eufòria, sobretot a Menorca on, en pocs anys, es fundaren cinc societats (Banco de Alayor, Crédito Mercantil de Menorca, Banco de Comercio, Fomento Industrial i Banco de Ferrerías). Això motivà una atomització del sector financer menorquí –Menorca era, sens dubte, el territori espanyol amb més entitats financeres atesa la seva migrada extensió i població -, la qual cosa provocà una competència ferotge. Els lligams, encara poc estudiats, d'aquestes entitats financeres amb la indústria possiblement foren els causants de la crisi del 1911.

Els bancs menorquins, a més a més, emetien obligacions a llarg termini que eren acceptades pels comerciants com a diner. El desencadenament de la crisi fou la necessitat de finançament de les vendes de l'Anglo-Española, cobertes amb crèdits del Banco de Mahón. L'Anglo va fer fallida el maig de l'any 1911 i això posà en evidència la mala situació del Banco de Mahón, que tenia invertits la major part dels seus actius en aquella indústria. El pànic dels impositors va fer la resta. Els estalviadors van reclamar la conversió dels billets i vals en moneda, no tan sols al Banco de Mahón, sinó a tots els bancs menorquins, que en pocs dies hagueren de tancar les portes; tan sols van sobreviure la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mahón, el Crédito Mercantil i el Banco de Ferrerías, mentre que el Banco de Ciudadela quedà molt tocat.

Però el desastre econòmic no s'aturà aquí, ja que va coincidir amb l'ensorrament del sector tèxtil.”¹⁹

Políticament, a Menorca no funcionava el bipartidisme que s'usava a l'estat. Els conservadors lideraven les forces monàrquiques, però els liberals s'aliaven amb els republicans juntament amb el suport de la classe obrera. En algunes ocasions, els republicans i els liberals aconseguiren l'acte de diputat per als seus candidats, entre els quals destaquen figures rellevants com Prieto i Caules o Frederic Llansó. També aconseguiren victòries a les eleccions municipals, especialment a Maó i rodalies.²⁰

¹⁸ Ídem Pàg. 348.

¹⁹ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 349.

²⁰ Vegeu QUINTANA, JOSEP MARIA (1976): *Menorca, segle XX. De la monarquia a la república*. Palma de Mallorca: Editorial Moll; MERCADAL BAGUR, DESEADO (1979): *Datos para la historia de los movimientos obrero y político en Menorca*. Maó: Editorial Menorca; QUINTANA, JOSEP MARIA (1999): *La Restauració a Menorca (1874-1923)*. Palma: Edicions Documenta Balear, Sa Nostra i Consell de Mallorca.

El moviment obrer experimentà un notable impuls durant les primeres dècades del segle XX. Si a Mallorca estava controlat pels socialistes, a Menorca predominaven els anarquistes; Joan Mir i Mir liderava el setmanari “El Porvenir del Obrero”, portaveu de les idees anarquistes:

“Els anarquistes menorquins posaren especial esment en l’educació amb la implantació d’escoles lliures i laiques (Maó, Alaior, Sant Lluís) i Joan Mir organitzà la Federació de Obreros de la Isla de Menorca. També s’introduí a Menorca la Confederació Nacional del Treball (CNT), i si bé molts obrers no s’hi afiliaren, en general seguien les seves directrius. Les vagues no eren infreqüents a Menorca en aquells anys i afectaven principalment les grans indústries de Maó (l’Anglo-Española i La Industrial Mahonesa).”

21

L’abast de tot aquest moviment, tot i que limitat, preocupava profundament a l’església catòlica. Les confessions protestants eren tolerades i s’havien establert a Maó i a Es Castell; les lògies maçòniques actuaven lliurement a Menorca; n’hi havia a Maó, a Es Castell i a Ciutadella.²² Els republicans aprofitaven totes les ocasions per llençar crítiques contra la jerarquia catòlica i els obrers anarquistes intentaven portar a terme una intensa campanya d’actes civils no religiosos: batejos de fillets i filletes amb noms laics, casaments civils, enterraments civils...

“Protestants, maçons, escoles lliures i el moviment obrer -que solia fer professió de fe d’ateisme i d’anticlericalisme- eren considerats enemics de l’Església, la qual passà a la contraofensiva.(...) Es propugnà la penetració del catolicisme dins la societat i la mobilització dels laics en les més variades activitats. S’establiren nous ordres religiosos dedicats a l’ensenyament, es multiplicaren les escoles catòliques, es constituïren nombroses associacions i, fins i tot, es fomentaren les associacions de caire laboral i sindicats obrers catòlics per tal d’acostar-se al nou moviment obrer i contrarestar la influència dels sindicats emergents.”²³

La primera Gran Guerra provocà noves crisis que aglutinaren el moviment obrer. El partit republicà seguia fort i presentava una oposició eficaç contra les forces conservadores. L’any 1918 es constituí la Federació Obrera de Menorca (FOM) que aglutinava els diversos sindicats; els fundadors de la FOM procedien de les files republicanes, tot i que, amb el pas del temps, els socialistes copsaren la direcció i es produí la ruptura amb els republicans. Els socialistes es difongueren ràpidament per Maó, Ciutadella i Es Castell. Els anarcosindicalistes restaren forts a Alaior i, en menor mesura, a Es Castell.

L’estat no funcionava; la conflictivitat social, la inoperància dels governs i les repercussions de la derrota a Àfrica motivaren el pronunciament del capità

²¹ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 352.

²² Vegeu SANLLORENTE BARRAGÁN, FRANCISCO (1999): *La masonería en las Islas Baleares 1800-1940*. Mallorca: Miquel Font Editor; SANLLORENTE, FRANCESC (1998): *La masonería a les Balears (1836-1936)*. Palma: Edicions Documenta Balear, Sa Nostra i Consell de Mallorca.

²³ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 353

general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera. Començava la primera dictadura del segle. Només s'hi oposaren les forces més esquerranes, mentre que les classes dirigents i benestants la contemplaven amb beneplàcit. Els òrgans de difusió dels republicans no s'exclamaren, i decidiren minvar significativament els continguts de tipus social i polític; és curiós constatar com la Voz de Menorca resta sovint muda i opta per omplir les seves pàgines d'esdeveniments esportius, especialment competicions de futbol.²⁴

A les Illes, la principal indústria continuava essent la sabatera, mentre que la fabricació de bosses de plata anava desapareixent i sorgia, tímidament, la bijuteria. La indústria actual per excel·lència, el turisme, començà a caminar al llarg de la segona i la tercera dècada del segle.

La Dictadura sobrevisqué fins a la crisi econòmica mundial de 1929; l'economia s'enfonsà, i la ferma oposició dels republicans, sindicalistes i monàrquics desenganyats va obrir la possibilitat de recórrer a una solució clara: el canvi de règim, una vegada exhaurides totes les possibilitats dels diferents governs monàrquics i conservadors.

LA PROCLAMACIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA

La proclamació de la república a les Illes destacà per l'absència d'incidents i per les celebracions a les principals capitals. A les eleccions municipals que portaren el canvi de règim, els monàrquics guanyaren a Mallorca i a Eivissa, mentre que a Menorca i a Formentera s'imposà el bloc republicà, que agrupava els socialistes i els regionalistes.

Les propostes de modernitzar la societat espanyola de la república (reforma agrària, separació Església de l'Estat, la reforma militar...) provocaren, des del principi, l'eixida de conspiracions per enderrocar el nou règim, que acabava de consolidar una Constitució molt avançada, que garantia els drets individuals, la igualtat de tots els espanyols davant la llei, la neutralitat, el laïcisme... A més, els sectors més esquerrans veien en la República un estat burgès contrari als interessos de classe i tenien por de la possible revolució, que podia anar acompanyada de violència, per canviar l'estat de les coses.

El 1933 guanyaren les eleccions els conservadors, que tornaren enrere moltes de les propostes avançades dels dos primers anys del nou règim. El nivell de convivència s'anava deteriorant:

²⁴ Vegeu La Voz de Menorca dels anys 1925, 1926 i 1927 en els quals minven considerablement els articles polítics i augmenten, en portada, les notícies sobre el futbol. És curiós veure com, a partir del mes de juny de 1925, la profusió d'articles futbolístics resulta aclaparadora, quan gairebé mai no n'havia parlat. Es mantenen els articles de caire educatiu i apareixen nombroses notícies sobre curiositats.

“La vida quotidiana es veia entorpida pels diversos conflictes que es succeïen sense aturall. El país havia renunciat a la convivència pacífica, les posicions es polaritzaven i el clima de crispació feia preveure temps encara més foscos.”²⁵

L'ambient polític de l'illa també s'escalfà. La ruptura de la convivència i de la divisió dels antics aliats (republicans moderats, republicans d'esquerres, socialistes, comunistes i anarcosindicalistes). A Alaior, la vaga del velló trencar definitivament l'aliança entre republicans i anarcosindicalistes. Els republicans moderats van ser arraconats de diferents institucions, el que dividí encara més els col·lectius esquerrans.

El juliol de 1936, una part de l'exèrcit s'alçava contra la República. Començava la Guerra Civil, amb terribles conseqüències per a totes les parts enfrontades, en especial per als finalment perdedors. L'illa de Menorca es mantingué fidel al govern republicà fins al final, tot i que es produïren incidents dignes de destacar, i la convivència es truncà per molts anys:

“L'anarquia dels primers mesos de guerra no es limità a la violència contra les persones, sinó que afectà de forma notable el patrimoni artístic de Menorca, fruit de l'anticlericalisme més irracional.”²⁶

Els fets que succeïren en ambdós bàndols, liderats per persones de dubtosa ètica i coherència amb les mateixes idees que defensaven, provocaren desgavells de tot tipus que abocaren la població a la misèria i al ostracisme cultural per molts anys.

CIUTADELLA AL SEGLE XIX

Resumir el que va ser tot un segle no és una tasca fàcil. Normalment s'indiquen algunes dates concretes, fets concrets i alguns personatges que representen el més destacat del moment. Però aquestes descripcions no solen aportar informació sobre la vida quotidiana de la major part de la societat. Per intentar aproximar-nos-hi ens centrem en Ciutadella i els canvis que es produïren en la seva societat.

Unes memòries i unes obres costumistes ens apropen a la realitat; són un magnífic complement al panorama social, econòmic, polític i cultural de Menorca entre segles. El mestre Joan Benejam ens deixa algunes peces prou descriptives:

“Lo més senzillament vivia sa gent pobra, i molt pocs milloraven, amb es temps, de posició; és a dir, que es qui naixia pobre ho era de tota sa vida.(...).”

S'estat econòmic de Ciutadella dependia de ses bones o males anyades, i lo que es diu sa balança comercial mos era poc favorable fins que es va estendre sa fabricació de

²⁵ CASASNOVAS CAMPS, M. ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 373.

²⁶ Ídem Pàg. 379

calçat per s'illa de Cuba. Com per tothom hi havia feina de sabater i d'aquest ofici es treien bons jornals, es doblers se van escampar pertot i amb això va millorar sa situació d'els pobres, deixant molts d'ells d'anar a captar.”²⁷

La introducció de la indústria del calçat va significar, per a molts ciutadellencs i ciutadellenques, un important salt quantitatiu i qualitatiu amb l'adquisició d'unes millors condicions laborals i de vida. El mateix succeí a Alaior i també a Maó, tot i que la ciutat disposava d'una economia més diversificada.

Naixien noves maneres d'entendre la vida i de relacionar-se amb el món del treball; els títols nobiliaris, tan arrelats a Ciutadella, perdien pes i sorgia una petita burgesia industrial acompanyada d'un notable número d'assalariats, que entendrien la vida d'una altra manera: el treball i l'esforç, a poc a poc, esdevindrien una nova clau per a l'ascens social i per a la conquesta del poder. Però sempre a molt petita escala, amb moltes contradiccions; amb moltes llums, però també amb moltes ombres:

“Hi havia colque cavaller que anava a la baixa i tenia que filar molt prim per poder viure. Pitjor es mossons. Com eren senyors i volien mantenir es seu rango, vivien cama alta, perquè sa feina el hi feis nosa. ¿Què haguera dit sa gent si don Pau o el senyor Pere s'haguessin posat amb colque negoci o plantat una petita indústria? Preferien més dur dotze anys sa mateixa levita i a sa taula just untar-se un budell, que incórrer en sa baixesa de ser persona de profit. Fora de gent de carrera, que eren pocs, i d'un o altre empleat, casi tots es mossons moltes vegades estaven com ses llànties de Campos (extremadament empobrits).”²⁸

Ciutadella era una ciutat creient, obedient i seguidora dels missatges de la seva jerarquia catòlica. De fet, no aportem res de nou a un tòpic força conegut i amb suficient base històrica. Ciutadella vivia, majoritàriament, segons les directrius de l'església catòlica; la irrupció d'un pensament més secularitzat, de mans dels republicans i dels obrers sabaters, suposà una forta sacsejada per aquella societat, que oscil·là, en repetides ocasions, entre un enfrontament directe i una convivència amb les formes, amb fons ideològic semblant, amb anades i vingudes de persones entre uns llocs i uns altres, configurant un mapa ideològic, social, cultural, polític i econòmic força complex i contradictori:

“Lo cert és que en aquell temps era molt rara sa persona que no anàs a missa tots es diumenges i dies de precepte. Quan jo era criatura –i d'això ja fa uns quants anys-, se senyalaven amb es dits es tres o quatre homos que no s'acostaven mai a l'iglésia, i els hi deien firmassons (vulgarisme usat en lloc de francmaçó), creient que tenien pacte amb el diable.”²⁹

L'obediència als preceptes religiosos era total i la societat no es mostrava tolerant amb els no creients:

²⁷ BENEJAM, JOAN (1972): *Ciutadella Veia. Records d'un quant temps enrera*. Menorca: Edicions Nura. Pàg. 24-27.

²⁸ BENEJAM, JOAN (1972): *Ciutadella Veia. Records d'un quant temps enrera*. Menorca: Edicions Nura. Pàg. 31-32

²⁹ Ídem. Pàg. 34

“S’esperit de religió duia en si s’esperit d’obediència; però d’obediència cega, sense anar a cercar si era just o injust lo que se manava, ni tampoc ho havia de definir es qui obeïa.

Quan l’Iglésia reconeix sa legitimitat d’un rei, el considera, en lo material, representant de Déu, i sa seua persona és sagrada. Ningú es pot oposar an es seus designis; ningú es pot rebel·lar contra ses seues disposicions, mentres no siguin contràries a sa llei de Déu interpretada i definida per l’Iglésia.”³⁰

La irrupció de la indústria del calçat implicà canvis en els costums tradicionals de la gent de Ciutadella. Les tavernes eren els llocs de socialització de “la gent del poble”, i eren criticades des de tots els sectors perquè se les acusava de ser antres de perversió per “a la gent més baixa”:

“Hem de confessar que es nostros avis eren més homos de ca seua que no som nosaltres.

¿Sabeu a on se feien reunions d’homos fets? A sa Planada, panxa al sol en s’hivern, i colque vegada dins es valls; es decapvespre, alguns dalt sa murada d’es Born; en s’estiu, es vespres en es Mirador i... bona nit Viola.

Els senyors tenien un casinet a sa Plaça Veia; però poc concorregut. A casa seua feien sa festa en pau.

Es primer cafè, o millor dit, sa primera casa de beure de què s’enrecorden ses persones de més edat, va esser una en es carreró de s’Estany, a on estaven estanyats es licors; una altra a Can Nicolau Dona, a Can Felip Porcell, i més tard a Ca mestre Diego Sarrainat.

Com cafè no n’hi havia cap perquè ningú prenia aquesta infusió, fins que va aparèixer un cafenet en es carrer de ses Andrones, a ca mestre Antoni Picó. Quatre taules de llenya, molt enfonyades, perquè ningú vegués es que prenien aquell suc, i més tard, com a joc nou i de luxe, s’hi va establir un billar.

De tavernes n’hi havia unes quantes, a on s’hi reunien es vespres matxers, homos d’edat; però tot gent baixa d’es poble. Déu mos guard que dins un soterrani hi haguessin vist cap menestral un poc si és no és, i molt manco cap jove, i això que no hi havia casinos i cafès amb taules de màrmol; no ho somiaven, siquiera.”³¹

El final del segle XIX marcà una fita per a tots els menorquins; la pèrdua de Cuba significà un fort entrebanc per a aquella petita indústria i per a la modesta primera acumulació de capitals. La pèrdua de Cuba restà immortalitzada en la cultura popular³², tot i que és possible que no significués una desfeta tan grossa com alguns afirmen³³.

³⁰ BENEJAM, JOAN (1972): *Ciutadella Veia. Records d’un quant temps enrera*. Menorca: Edicions Nura. Pàg. 38

³¹ Ídem. Pàg. 90-91.

³² Vegeu PORTELLA COLL, JOSEP (1998): *La crisi de 1898, la vivència menorquina de la desfeta*. Ciutadella: Menorca Segle XX.

³³ Vegeu CASASNOVAS, MIQUEL ÀNGEL (1998): *L’economia menorquina en el segle XIX (1802-1914)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear, Sa Nostra i Consell de Mallorca.

Un altre ciutadellenc, en Francesc de Borja Moll, ens ofereix una radiografia precisa de la Ciutadella de principis del segle XX:

“Econòmicament, Menorca travessava per aquells anys una crisi aguda. A conseqüència de la pèrdua de Cuba, l’exportació de calçat havia sofert un gran col·lapse; molta gent havia quedat sense feina i eren a centenars els homes i les famílies que emigraven a Sud-amèrica, sobretot a l’Argentina i l’Uruguai. Molts d’aquells emigrants ja no tornarien a sa Roqueta: uns perquè guanyaven força pesos que els permetien establir-se a Ultramar, i altres perquè no eren tant sortats, no guanyaven prou per a repatriar-se i havien de quedar fent feina per altri en aquelles terres llunyanes.

Hi havia molta gent pobra. Es ver que la moneda no s’havia devaluat com després de la guerra europea, però els treballadors eren mal pagats i havien de fer moltes hores de feina –quan en tenien- per arribar a guanyar dues o tres pessetes de jornal.(...)

En general, la població menorquina dels primers anys d’aquesta centúria es trobava a un nivell econòmic molt baix: llevat dels propietaris rurals i dels industrials que havien fet un raconet en les temporades bones, la gent ho passava bastant magre.

En l’aspecte espiritual i de la cultura, la Ciutadella d’aquell temps era la típica ciutat levítica i episcopal. Les hores transcorrien assenyalades pel campaneig de la catedral, de les parròquies i dels convents: toc de matines, de missa primera, de missa major, de vespres, d’Avemaria, de la queda... El palau del bisbe venia a esser, de fet, el centre de la vida pública de la ciutat, perquè el règim civil solia estar en mans dels conservadors, i això volia dir en mans d’un consorci aristocràtic-clerical que era el que duia el timó dels negocis ciutadans. L’ensenyança dels al·lots era gairebé monopolitzada pels salesians (a ca los Padres) i la de les al·lotes per les religioses del carrer del Conquistador (a ca las Madres), mentre les escoles estatals vegetaven amb una minoria d’alumnat que, socialment, era tot el contrari d’una minoria selecta.

Aquesta situació tenia, però, el seu contrapès: existia una oposició organitzada que radicava en el Casino Nou i que, en haver-hi eleccions, treia les unghes i feia passar males hores als candidats i als partidaris de la conservació dels privilegis. L’element obrer, quasi totalment dedicat a la indústria de sabateria, reclamava les seves reivindicacions, orientat per personatges actius i intel·ligents, com el pedagog Joan Benejam. En canvi, una gran part dels pagesos estava supeditada a la voluntat dels propietaris latifundistes i votava pels qui, segons deia, li donaven el pa.”³⁴

La radiografia, pel que respecta als nostres objectius, és força adient. Som conscients que les citacions que reproduïm són força llargues, però creiem que resumeixen la situació econòmica, social, política, religiosa, cultural i educativa de Ciutadella. Permeteu-nos-en, encara, una altra per tancar aquest quadre que, plàsticament, ens descriu el context que va viure Ciutadella i bona part de l’illa en el canvi de segle:

“Menorca –i sobretot Ciutadella- havia conservat una part del règim semifeudal implicat per la distinció entre senyors i plebeus: entre els donys i els qui no rebien aquest títol. El caràcter completament agrícola de l’economia insular fins molt avançat el segle XIX, i l’existència de grans latifundis que posava la major part de l’illa dins les mans de pocs propietaris que formaven la classe noble, havien determinat un predomini d’aquesta, del qual encara queda alguna deixalla. Però els darrers decennis del segle passat, la industrialització de bona part dels habitants, gràcies a l’esforç d’homes emprenedors

³⁴ BORJA MOLL, FRANCESC (1970): *Els meus primers trenta anys 1903-1934*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 39-40.

sortits de capes socials modestes, determinà un afluirament de les diferències de grau social i provocà la formació de fortunes noves i un millorament del nivell mitjà de la població.

Al mateix temps es va incrementar la tendència esquerrana –que sempre havia covat davall-davall- d’oposició als privilegis i a la jerarquia eclesiàstica que contribuïa a mantenir-los, i la política prengué matisos de lluita que abans no tenia. La gent obrera, guiada per companys de treball seminstruïts i per alguns homes d’instrucció superior, reforçava la consciència dels seus drets, i les forces d’oposició a l’estat de coses secular anaven augmentant. Es fundà a Ciutadella una escola laica: es deia Escuela Racionalista i estava situada al començament del camí de Sant Nicolau. El diari republicà La Voz de Menorca arribà a tenir molta força i més fermesa i combativitat que els dos diaris conservadors: El Bien Público, de Maó, i El Iris, de Ciutadella.(...).

L’anticlericalisme, en aquells temps, va prendre més força que mai. La gent perdia la por i la vergonya, i no poques vegades, en passar pel carrer un capellà, havia de sentir que el saludaven amb el nom de corb o amb altres de pitjors, i quan jo era petit ja vaig aprendre –de sentir-la cantar a gent desconeguda- una cançó que deia:

Ets al·lots d’avui en dia
Quan veuen un capellà,
Diuen “viva en Canalecas ³⁵”
I el fan enquietar.” ³⁶

A partir d’aleshores res no seria igual a la capital del ponent menorquí. L’entrada de capitals i el procés d’industrialització porta importants canvis socials, polítics, econòmics i culturals d’ampli abast.

ALGUNES DADES SOBRE LA SITUACIÓ A PRINCIPIS DE SEGLE XX

El magnífic estudi portat a terme per l’Arxiduc Lluís Salvador d’Àustria ens ajuda a completar, amb abundants dades, la realitat de la Ciutadella de 1887.

Ciutadella compta, segons el cens de 1887, dos anys abans de fundar-se el Casino Nou, amb 8.200 habitants. ³⁷ Aquest mateix estudi ens ofereix indicacions sobre les professions i el nombre de persones que l’exerceixen. De les dades, n’hem fet una selecció amb les més rellevants: ³⁸

Metges i cirurgians	6
Advocats	4

³⁵ Es refereix al polític liberal i republicà José Canalejas, qui va intentar portar a terme una reforma del règim de la Restauració, orientar-lo vers una monarquia burgesa i democràtica, oberta a l’esquerra liberal i progressista. Morí assassinat per un anarquista, essent president del Consell de Ministres. La publicació Juventud Republicana fa referència als seus intents de reforma i a les seves iniciatives socials i econòmiques.

³⁶ BORJA MOLL, FRANCESC (1970): *Els meus primers trenta anys 1903-1934*. Palma de Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 109.

³⁷ ARXIUDUC LLUÍS SALVADOR D’AUSTRIA (reedició de 1980): *Die Balearem. La isla de Menorca en texto y en imágenes*. Ciutadella: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. Pàg. 59.

³⁸ Ídem. Pàg. 90.

Farmacèutics	3
Barbers	20
Forners	20
Impressors i tipògrafs	6
Pastels	11
Servidors	24 homes i 250 dones
Llauradors	711
Terratinents	100
Parcers	346
Artesans de tot tipus	111
Propietaris de botigues	50
Mestres de casa	71
Ferrers	30
Sabaters	771 (30 mestres i 748 oficials)
Jornalers varis	81
Fusters	97
Terrissaires	85
Cotxers i carreters	26

L'Arxiduc revalida els comentaris de Francesc de Borja Moll sobre el naixement i la consolidació de noves classes socials, enfrontades obertament a la mentalitat medieval dels nobles i de molts monàrquics conservadors:

“La laboriosidad menorquina es notable, y son raros los holgazanes. Es de lamentar que las clases más elevadas no participen en igual medida de este espíritu y que ni siquiera se preocupen por aumentar el rendimiento de sus propios bienes”³⁹

L'Arxiduc també revalida, amb dades concretes, que l'analfabetisme a Menorca és menor que el de la resta de les illes, però no ens podem fiar massa d'aquestes dades, que poden contenir errors en el mateix sistema de recollida:

“La educación y la cultura está más extendida en Menorca que en las otras Baleares, como puede apreciarse atendiendo al número de los que saben leer y escribir.”⁴⁰

Les dades, sempre aproximades, de població alfabetitzada a Ciutadella no són massa afalagadores. Segons els estudis de l'Arxiduc, a Ciutadella hi ha 5.400 persones (2.346 homes i 3.114 dones) que no saben llegir ni escriure, que representa el 65% de la població total (segurament aquestes dades estan per sota del percentatge real, bastant més elevat). Els percentatges estan relacionats directament amb el nombre d'escoles de la localitat, força baix en relació a les suposades necessitats per població segons la normativa vigent (la Llei Moyano):

³⁹ ARXIUDUC LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA (reedició de 1980): *Die Balearem. La isla de Menorca en texto y en imágenes*. Ciutadella: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. Pàg. 97

⁴⁰ Ídem. Pàg. 141.

ESCOLA	MESTRE	PROMIG D'ALUMNES
Escola pública elemental masculina	Joan Benejam	50
Primera escola pública elemental femenina	Catalina Camps	65
Segona escola pública elemental femenina	Francisca Nieto	60
Parvulari públic	Jaime Riutort	60
Escola privada elemental masculina del Seminari	Juan Hernández	155
Escola dominical mixta	Hermanas Terciarias del Carmen	60
Escola nocturna per a adults "San Luis Gonzaga"	Sebastian Febrer	16
Escola nocturna per al Gremi de Sabaters	Joan Benejam	36
Escola nocturna per a adults	Joan Benejam	24
Col·legi Femení La Merced	Juana Nieto	46
Col·legi Femení d'Ana Amengual	Ana Amengual	28
Col·legi Femení de Joana Mesquida	Joana Mesquida	11

Podem treure alguns resultats més si ens ajustem a les dades que ens proporciona l'Arxiduc. Tenint en compte que la població d'entre 1 i 20 anys és de 1513 homes i de 1527 de dones, i que, normalment, s'assisteix a l'escola entre els 6 i els 13 anys (en realitat gairebé ningú compleix els 10 anys anant a classe amb regularitat), podem calcular que una tercera part dels totals consignats hauria d'acudir a classe, és a dir, aproximadament, uns 504 fillets i unes 509 filletes haurien d'estar matriculats en alguna escola. Si ens fiem de l'estadística anterior, podríem concloure que uns 200 fillets i unes 180 filletes estan correctament escolaritzades; devers un 40% de la població d'entre 6 i 13 anys estaria escolaritzada, tot i que hauríem de descomptar un important percentatge que assisteix molt irregularment a l'escola, així com d'altres que estan matriculats, però no hi acudeixen gairebé mai. Uns percentatges gens positius, però no dramàtics.

L'Arxiduc ens ajuda a acabar la descripció i ens confirma dades aportades per personatges anteriors:

“La influencia del clero sobre la población, antaño muy señalada, ha decrecido en los tiempos modernos, en particular en Mahón; mayor es en el campo y, sobre todo, se ha

conservado en Ciudadela, residencia del Obispo y de los más altos cargos eclesiásticos.”⁴¹

La vella dicotomia entre Maó i Ciutadella persisteix i s'incrementa davant les noves realitats socials:

“Ciudadela, antigua capital de la isla que en tiempos de los ingleses tuvo que ceder su primacía a Mahón debido a la importancia del puerto de ésta, ha conservado, no obstante, algo de su antigua posición debido, sobre todo, al hecho de que tanto el clero como la nobleza han seguido radicando en ella.”⁴²

La vida a Ciutadella és tranquil·la i ja destaca la presència dels sabaters, autèntics motors del canvi social. El treball de camp de l'Arxiduc ens descriu alguns fragments de la vida quotidiana dels ciutadellencs, i ens aporta dades sobre els costums de la pagesia al voltant de l'església catedral:

“La vida es en Ciudadela más quieta aún que en Mahón, puesto que es sólo el mayor número de clérigos y la presencia del Obispo lo que le confiere a la Iglesia cierto brillo. Un rasgo característico es la abundancia de zapateros, que nos mueve a decir que casi toda la juventud se dedica sin excepción a este oficio. Dondequiera que el visitante acuda tropezará con talleres de calzado, y no hay casinillo ni lugar de reunión vespertina cuya concurrencia no se componga mayoritariamente de tales artesanos.

Como ya hemos indicado en la Parte General, las personas más acomodadas llevan una vida muy recoleta en sus hogares, viéndoselas sólo alguna que otra tarde de camino a alguna de sus propiedades próximas u ocasionalmente en el café, y cuando el tiempo es bueno, a las puertas de ése, sobre todo bajo el porticado de la calle principal.

La fisonomía ciudadelana cambia notablemente en domingo con la llegada masiva a la ciudad del campesinado del entorno. Acuden por centenares a primeras horas de la mañana y asisten en gran número a la Misa dominical, tras de la cual hacen y deshacen tratos entre sí a las puertas del templo. Es principalmente en la Catedral donde se hace notar sobre todo su presencia temprana, absortos en los movimientos del monaguillo que vinajera y misal en una mano y chisporroteantes cirios en la otra prepara los elementos necesarios para el Sacrificio, cuya inminencia anuncia el fin, prestos ya aquellos, haciendo sonar una campanilla. Es, pues, en la calle principal y en las proximidades de la seo donde se congregan los campesinos horas y más horas para hablar de sus asuntos hasta la llegada del mediodía. Muchos de ellos poseen su propia posada, en la que se encierran hasta media tarde; otros almuerzan en casas de conocidos, rito inveterado que se renueva cada semana. De vez en cuando acuden también las mujeres y los niños, lo cual representa sin duda para ellos un notable y esperado cambio en su, de otro modo, monótono vivir rural.

El lugar de paseo preferido de los ciudadelanos es el ya mencionado camino que domina el puerto, y con razón es así desde tiempo inmemorial porque no sólo nos ofrece hermosas vistas de aquél sino, al tiempo, de la recortada silueta de Mallorca en la lontananza. Suelen ser los sacerdotes y, a menudo, los seminaristas en alegre tropel los más dedicados paseantes.

⁴¹ ARXIUDUC LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA (reedició de 1980): *Die Balearem. La isla de Menorca en texto y en imágenes*. Ciutadella: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. Pàg. 292.

⁴² Ídem. Pàg. 207 (tom II).

Últimamente parece haber cundido entre las gentes más ricas y selectas la moda de dirigir sus pasos hacia la carretera de Mahón; verdad es que no hay allá vistas de especial relieve y que el aire está más bien cargado de polvo, pero cabe la interesante perspectiva de descubrir a los viajeros con destino a la ciudad. Pesados y antiguos omnibuses, carros de todas clases y el atronador Correo se suceden aceleradamente a la caída de la tarde.

En verano son los baños de mar el principal placer de los ciudadelanos, y las orillas de las calas vecinas rebosan de muchachos y muchachas que no cesan en sus juegos hasta la puesta de sol. Muchos llevan al efecto una cesta con comida; otros gustan de arrancar caracoles de las propias rocas; y todos, en la contemplación de las cristalinas aguas pobladas de peces y en el espectáculo que ofrece la humeante chimenea del vapor que se pierde en el horizonte hallan la festiva vena que les devuelve en la noche clara a sus hogares respectivos entre los cantos y las risas generales.”⁴³

Aquest seria, a grans trets, l'estat de la ciutat que havia de veure néixer les noves formes de sociabilitat sorgides del canvi social i econòmic. Res no seria igual a la capital de ponent a partir d'aquells moments. Aquestes descripcions ens permeten imaginar com era la vida quotidiana i com de difícil va ser introduir la costum d'anar a escola i instruir-se. Els mètodes no ajudaven. Calia que l'escola també s'ajustés a la nova realitat: els continguts que s'havien de treballar havien de servir per aquesta nova societat. Es necessitaven persones mínimament formades capaces de portar uns mínims comptes, que coneguessin mercats, que parlessin alguna llengua (francès bàsicament) i que fossin capaços d'escriure textos de diferent tipologia (des de cartes fins a factures, des de catàlegs fins llistes de preus).

CAPÍTOL II

L'ESCOLA GRADUADA D'ALAIOR: LA LLUITA D'UN COL·LECTIU PER A UNA EDUCACIÓ DE QUALITAT

L'edifici de l'escola des Ramal, d'un disseny realment admirable, digna representant del temple de la saviesa i del coneixement com volien els regeneracionistes que fossin les escoles i els instituts públics porta inscrit una història realment impressionant, de llums i ombres, com tota obra humana, però digna de ser considerada com un dels fets més rellevants per la història contemporània del municipi d'Alaior i per la història de l'educació de les nostres illes.

⁴³ ARXIUDUC LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA (reedició de 1980): *Die Balearem. La isla de Menorca en texto y en imágenes*. Ciutadella: Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares. Pàg. 248-249 (tom II).

L'any 2010 l'edifici de l'escola graduada de Es Ramal complí 100 anys. Que l'edifici d'una escola compleixi 100 anys no sol ser un aniversari massa freqüent. En primer lloc, perquè no són massa les escoles que es van construir fa cent anys i, en segon lloc, perquè són molt pocs els edificis que es van fer servir d'escoles que continuïn en actiu. L'escola des Ramal és un edifici emblemàtic en el marc de la plaça des Ramal, una plaça totalment renovada, oberta i preparada per als ciutadans; un espai de passejar i gaudir de l'ombra, per jugar o per prendre un refresc; la reforma que s'ha fet de la plaça no ha fet més que realçar l'edifici de l'escola.

Ara, només ens queda recordar part de la història perduda que atresora aquest edifici, per fer justícia a moltes persones anònimes que van lluitar perquè aquest poble gaudís dels avenços de la pedagogia moderna molt abans que moltes capitals de província espanyola i oferir el context històric necessari a les innovacions educatives que pretenem descriure en aquest treball.

És una història complexa, de grans alegries i de grans frustracions, de consensos i de disputes. L'escola va ser creada per ser un espai de llibertat i de formació científica i es va convertir en un espai de repressió de les idees, de la llengua i de la cultura pròpies. Al final, d'ella van tornar a ressorgir els ideals de llibertat i l'esperit que l'havia creada va empènyer a construir un nou centre amb totes les condicions adequades als nous temps, el col·legi públic Dr. Comas Camps i finalment es va emplenar de l'alegria contagiosa, dels plors i de les rialles de centenars de fillets i filletes d'entre 0 i 3 anys; passant a ser anomenada l'escoleta des Ramal.

Quan es construï l'escola infantil Es Pouet l'escola des Ramal tancà portes per procedir a una àmplia reforma per albergar el centre Internacional de Gravat Xalubí dirigit pel pintor i gravador alaiorenc Pere Pons. Finalment, el centre de gravat va tancar portes per discrepàncies amb l'Ajuntament i l'edifici es tornà a reformar per acollir (en principi durant cinc anys) una col·lecció d'obres d'art d'artistes reconeguts mundialment al que es coneix com ALOART. Les obres d'art llueixen a les parets del vell edifici que s'ha condicionat per formar un museu que destaca per les seves línies i pel disseny. La vella escola, amb els tres arcs forma una unitat amb les obres d'art exposades i l'acurat disseny. Tot plegat, una gran obra d'art.

Cent deu anys d'història d'un edifici emblemàtic no sempre lligat al bon fer educatiu i que conserva, en les seves reixes d'entrada, l'any de la seva inauguració, 1910; un bell edifici, amb espais acondicionats i amb tres grans arcs esvelts que el fan mereixedor de ser un dels edificis històrics més emblemàtics. Que ens amaga que pot ser mereixedor d'un estudi? Quines sorpreses atresora entre els seus murs? I què ens pot aportar des del punt de vista de la història social? Què ens ofereix de rellevant en una societat on gairebé ningú no mou un dit per una educació innovadora i de qualitat? Què podem aprendre de fets com els que narrarem? Intentarem donar resposta a cadascuna d'aquestes qüestions en els diferents capítols de l'estudi.

Antecedents; els inicis

Alaior era la tercera població en habitants de l'illa de Menorca i vivia entre les tasques agrícoles i una creixent indústria manufacturera del calçat, que aconseguí enriquir a alguns i pujar el nivell de vida i de benestar de bona part de la població. Ideològicament era un municipi conservador amb una forta implantació d'elements reaccionaris que fins i tot editaren una revista que plantejà batalla a tots els intents de secularització de la societat, Cruz y Espada; el seu titular és ben explícit en relació a les seves intencions i línia editorial.

La matrícula i l'assistència a les escoles públiques del municipi és ben esquivada i el percentatge de persones analfabetes és elevat (més del 70% de la població, gairebé el 98% en el cas de les dones). Són ben poques les referències historiogràfiques relacionades amb la història de l'educació, tot i que a Maó i a Ciutadella han començat experiències innovadores força interessants de la mà de professionals com Antoni Joan o Joan Benejam.

L'any 1891, Gabriel Comas és destinat a l'escola pública de fillets d'Alaior i s'inicia un dels períodes més rics de la nostra història de l'educació. Gabriel Comas prové d'una experiència també força reeixida a l'escola de Sant Climent, al municipi de Maó, on va aconseguir mobilitzar la població vers la necessitat de portar els seus fills i fillets a les escoles i va obrir, amb èxit notable, una escola per a persones adultes.

Un parell d'anys més tard, el 1894, Gabriel Comas aplica el concepte de graduació escolar sense els mitjans humans necessaris; organitza tres grups classificats per edats amb l'objectiu d'atendre millor les necessitats de tots i cadascun dels alumnes de la seva escola, aprofitant els ajudants (coneguts com a *pasantes*).

El concepte d'escola graduada implica molt més que la simple classificació dels alumnes: l'escola graduada va implicar l'aparició d'un nou model d'organització escolar; de l'escola en la qual un sol mestre, en un local aïllat i independent, ensenyava a un grup d'alumnes amb edats i coneixements que cobrien tot l'ensenyament primari, es va passar a una escola amb diverses aules, graus i alumnes classificats i agrupats, de manera més o manco homogènia, en funció de la seva edat i coneixements. Era el pas de l'escola aula a l'escola col·legi; del treball de mestre individual al treball dels mestres en grup, coordinant i planificant les tasques.

Va ser el 1898 quan, a manera d'assaig, aquesta organització escolar va ser establerta legalment a les escoles de pràctiques annexes a les normals arreu de l'estat espanyol. La difusió d'aquesta nova organització va ser lenta i el camí ple de dificultats, resistències i suports incondicionals. L'escola graduada va aconseguir, lentament, introduir canvis en els programes, horaris, metodologia, material escolar, llibres de text, edificis, pràctiques d'avaluació, organització interna...).

El primer edifici d'una escola graduada es construeix a Cartagena l'any 1900. La construcció d'escoles graduades esdevé la resposta més adequada per als regeneracionistes i per al moviment de renovació educativa. L'escola graduada serà l'eina bàsica per transformar la societat de final de segle XIX davant la desfeta de la guerra de les colònies.

L'escola graduada implica la racionalització i aplicació del principi de divisió del treball i l'establiment de criteris d'administració científica, per tant, la implantació d'una organització escolar d'acord amb els principis de la pedagogia científica. Però eren molts els defensors de la clàssica escola unitària, amb un sol mestre per a tots els alumnes; per tant la implantació de les escoles graduades arreu de l'estat no va ser una tasca fàcil. Sorpren força que aquesta història que narrem succeís en un petit municipi de l'illa de Menorca, allunyat dels centres de poder i de decisió i que fos en aquest indret on es consolidés un ampli moviment social de suport a l'escola pública.

Foto escola Gabriel Comas: a la foto podem veure el mestre amb gairebé vuitanta fillets de totes les edats. És fàcil imaginar que la gestió adequada de tots aquests fillets, amb coneixements ben diferents no era una tasca gens fàcil sinó es recorria a la graduació per nivells. La demanda de la graduació escolar, per tant, és reivindicació lògica, tot i que la preocupació social per l'educació era cosa d'un col·lectiu molt reduït.

La tasca de Gabriel Comas i la societat El Porvenir de la Vejez. 1891-1906

Estem absolutament convençuts que de la mà del mestre Gabriel Comas es va crear a Alaior una consciència associativa de caire ben diferent a la que havia existit fins aleshores, de tendència conservadora i caritativa. La creació de la societat *El Porvenir de la Vejez* va esdevenir un punt d'inflexió en la societat alaiorenca al constituir-se amb unes finalitats mutuais i solidàries, pròpies d'un col·lectiu molt més conscient: els primers obrers i petits patrons de les petites fàbriques de sabates. La instrucció popular, l'associacionisme mutual i la solidaritat entre els més necessitats foren les eines de transformació social de la societat *El Porvenir de la Vejez*.

Foto junta directiva El Porvenir de la Vejez: *Fixeu-vos-ho bé; mireu ben bé les cares, els rostres, les expressions, els vestits... Totes aquestes persones es van associar per aconseguir allò que molts anem perdent: la lluita pel benestar dels més desfavorits a través de l'educació. Aquests són els autèntics protagonistes de la història del poble que mereixen el nostre més sincer reconeixement, però més que reconeixement necessiten que continuem lluitant pel benestar de tots i això implica pensar més amb els altres i treballar pels altres, sense esperar beneficis directes. Algú pot pensar que alguns d'ells estaven ja jubilats i algú ho pot trobar rar; perquè embarcar-se en projectes d'aquest tipus? La raó és ben simple, perquè creien amb el que feien i defensaven i sabíem que el benestar del que gaudim avui començava amb la seva feina desinteressada fins i tot de jubilats.*

El Porvenir de la Vejez es constitueix a Alaior a finals de 1899 amb tres objectius clars: fomentar l'esperit de col·laboració entre les persones més desfavorides, proporcionar socors mutus als associats en cas de malaltia o

invalidesa permanent i fomentar l'educació popular i la reforma escolar entre els fills dels seus associats com a germen de la futura societat a la que aspiren.

El dimarts 9 d'abril de 1901, *El Liberal*, el diari d'Unió Republicana, publica la ressenya d'una manifestació sense precedents a Alaior:

El pueblo de Alayor despierta, sigue la marcha progresiva que es ley de vida para las sociedades modernas. Ayer se celebró una manifestación popular para pedir al Ayuntamiento que se establezcan en aquella villa las escuelas graduadas. La iniciativa del acto salió de la sociedad obrera El Porvenir de la Vejez y encontró eco en todas las clases sociales.

En la Plaza del Príncipe, y a las diez de la mañana, se reunieron más de 700 personas, que escucharon con religiosa atención a nuestros amigos don Francisco Sintés i Mercadal, hortelano, quien en sentidas palabras expuso la necesidad que tiene el pueblo de instruirse, de educarse; y a nuestro no menos querido amigo señor Comas, Presidente de la Sociedad iniciadora de la idea.⁴⁴

El 8 de maig de 1902, el setmanari anarquista *El Porvenir del Obrero* dedica un suplement separat amb la petició de graduació de les escoles públiques de la localitat. La direcció de la societat s'adreça a l'Ajuntament de la següent manera:

Los infrascritos, padres de familia y vecinos de Alayor, según cédula personal que exhiben, a V. S. respetuosamente exponen:(...)

Pedir por medio de instancia a este Ayuntamiento la creación de una escuela graduada de niños con 3 grados, y, por tanto, que se cree una plaza de maestro auxiliar, para que se encargue de una sección, incluyendo en el primer presupuesto la cantidad necesaria para atender a este servicio. (...)

La enseñanza podrá ser así viva y educadora, adoptándose el Método activo y atendiendo más que a instruir a educar en su cuádruple aspecto (físico, estético, moral y intelectual) a los discípulos, con lo cual tanto ganará la cultura y bienestar de nuestros hijos y del pueblo en general, podrá establecerse con fruto la enseñanza de los trabajos manuales, los juegos corporales y demás ejercicios físicos, la enseñanza de las ciencias podrá ser intuitiva y experimental, las lecciones de cosas se generalizaran a todas las materias del programa escolar, y las excursiones escolares podrán verificarse con la frecuencia que sería de desear.(...)

La escuela graduada debe tener un director que dé unidad a los trabajos y a los programas, y organice los tres grados en la forma adecuada para que produzca los excelentes resultados que perseguimos.(...)

Suplican: se digne tener por presentada esta instancia y admitir los pliegos que acompañan, con más de 300 firmas de vecinos que piden, como nosotros, la reforma escolar.⁴⁵

En un principi, l'Ajuntament d'Alaior acorda sol·licitar la creació d'una escola graduada i l'acord és recollit a la premsa nacional. N'informa *El Liberal*, periòdic republicà, *El Porvenir del Obrero*, setmanari anarquista; *El Liberal* de Madrid i

⁴⁴ Vegeu l'article Un meeting pedagógico a *El Liberal*, 9 d'abril de 1901. A portada.

⁴⁵ Suplement extraordinari de *El Porvenir del Obrero* de 8 de març de 1902, imprès a dues pàgines i repartit en el número 95 del setmanari de la mateixa data.

La Escuela Moderna de Barcelona, dirigida per Ferrer i Guàrdia. El *Liberal* de Madrid afirma:

El Ayuntamiento de Alayor (isla de Menorca) acaba de dar una gran prueba de cultura, acordando la creación de una escuela graduada para niños, en la cual se refundirán las dos que al estilo antiguo, que aún se sigue en España por desgracia, existían en aquel pueblo.(...)

Y que conste que el Ayuntamiento de Alayor no es poderoso ni cuenta con los grandes recursos con que otros, que siguen apegados al rutian. Verdad es que sabe administrar y pertenece a una provincia donde jamás se ha adecuado a los maestros un céntimo.⁴⁶

Però, desgraciadament, l'Ajuntament d'Alaior, no va ser ni de prop, el model que es prometia. Existeixen períodes d'immensa foscor per als ideals de l'educació popular. No, no ho va ser un model; potser fins i tot va arribar a ser un mal exemple, però des d'aleshores res no seria igual a Alaior; la iniciativa havia aconseguit mobilitzar un notable col·lectiu de persones obreres i petits empresaris que mai més no dubtarien de la necessitat d'una educació integral, laica i innovadora i promouran, a partir d'aleshores, múltiples iniciatives mutuais i cooperatives per la millora del benestar de la societat.

La construcció d'un nou edifici i la consolidació de la graduació escolar. 1910-1914

Quan Gabriel Comas abandonà Alaior, l'escola quedà orfe del director i mestre que l'havia portada a ser un model i exemple d'innovació; però la llavor estava sembrada; el 1910, s'inaugurà el nou edifici, que reunia totes les condicions higièniques i pedagògiques del moment: sales àmplies, molt ben ventilades, amb sostres alts i tot ben emblanquinat; un petit pati i un passadís sota tres grans arcs en punta amb unes escales i unes barreres de ferro forjat que li conferien la majestuositat com a temple del saber amb la sobrietat d'un gran edifici sòlid, sense recargolaments innecessaris. Alaior tenia un edifici per albergar una escola graduada molt abans que la majoria de capitals de província de l'estat. L'escola s'inicià amb peu, però foren poques les èpoques en les que brillàs amb llum pròpia.

El continu anar i venir de mestres i el fet que Menorca no generava prou titulats per omplir les vacants existents feia trontollar qualsevol projecte. A més, eren molts pocs els mestres que haguessin treballat en un centre graduat; exigia molt més treball i sobre tot treball en equip i coordinació. Estratègies força complexes que no tots sabien adquirir i molts s'hi mostraven en contra. Cada reforma profunda genera reaccions en contra.

Els mestres destinats a l'illa feien el possible per retornar a Mallorca o a la península (baixes dubtoses, concurs de trasllats...) per un motiu com a mínim curiós: en aquells moments, Maó i part de l'illa era recordada com una de les

⁴⁶ El *Liberal* de Madrid, 14 de març de 1903. El *Liberal* va ser un diari fundat el 1879 a Madrid per exredactors de *El Imparcial*; va esdevenir portaveu dels lliberals durant la Restauració i incloïa articles dels republicans.

presons més dures de l'estat. La Mola era vista com el gran penal inexpugnable que tothom temia. Presos de renom i polítics opositors van anar passant per La Mola, ampliant la por i les suposades condicions de vida no dels reclosos, sinó també de la resta de la població. No havien passat massa anys (segle XIX) on Maó era vist i contemplat des de fora com una ciutat avançada al seu temps: llum elèctrica, el gran teatre principal, el majestuós òrgan de Sant Maria, un port incomparable, desitjat per nacions poderoses.

A pesar dels condicionants negatius, els primers anys, tot i la manca de mestres, el projecte de graduació es va consolidar i els resultats foren bons:

..... de los exámenes de fin de curso celebrados en la escuela dividida en tres grados o secciones, y dirigida por el Profesor D. Joaquin Panadés Ferré, quien ha regentado durante todo el curso el grado tercero, secundado por los maestros de sección D. Pedro Fornés Perelló y D. Jaime Morro y Oliver que han permanecido al frente de los grados segundo y primero respectivamente se hace constar que la Junta había quedado altamente satisfecha del notable aprovechamiento de los alumnos, los cuales respondieroncumplidamente a las preguntas que por sorteo les dirigían sus..... profesores, habiendo visto lo más digno de alabanza el acto final que , en el cual demostraron no solo sus conocimientos en Historia de España, Geografía y Geometría principalmente, sino además el hábito que habían adquirido en aquella especie de gimnasia intelectual⁴⁷.

Però mantenir el nivell de exigència i la qualitat no va ser tasca fàcil i, en funció del mestre, l'esforç d'uns era malmès per la ineptitud d'uns altres.

La desfeta de les innovacions. 1914-1919

Desgraciadament, no tots els mestres són com Gabriel Comas; una escola graduada en mans de professionals pot esdevenir un model, talment que en mans d'ineptes pot transformar-se en un calvari. Analitzem amb deteniment l'acta de la junta municipal d'instrucció pública de l'Ajuntament d'Alaior que explica amb tot detall com la convivència entre l'Escola Graduada pública, l'Escola Laica i la Salle no era precisament un model. Tot succeeix arran de si els alumnes de l'escola laica poden o no poden anar a classes de música a l'escola graduada, com a complement de la seva formació.

Acta 19 de febrer de 1914:

Asimismo se dio lectura a un oficio del Sr. Maestro Director interino de la Escuela Graduada de niños de esta villa D. Juan E....., en el que se expone: que desde que llegaron a esta villa notaron un movimiento de hostilidad manifiesta por parte de elementos avanzados, pretendiendo extender su esfera de acción hasta el terreno de sus atribuciones valiéndose del escarnio y calumnia y otros subterfugios viles y ruines. Que la existencia de una escuela laica de un tinte marcadamente ferrerista sostenida con el óbolo de los citados elementos aumenta también la efervescencia en contra de la Escuela Nacional, puesto que en esta se sujeta a los niños a una disciplina sana y provechosa según los procedimientos pedagógicos más recomendados, mientras que en aquella los dejan sin freno alguno y sin contenerlos de nada. Que una serie de

⁴⁷ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior del 16 d'agost de 1911.

artículos publicados en el Bien Público combatiendo los ideales acratas y la proximidad de las elecciones de diputados a Cortes han creado un estado de rebeldía hacia todo lo del gobierno dimana, dirigiéndose los principales ataques en contra de la escuela y sus maestros sin consideración alguna a sus personas ni a su sagrada misión. Que para probar dichos hechos denunció el que de el día once de los corrientes siendo las diez y siete y cuarenta y cinco minutos y mientras se hallaba paseando con su compañero por la plaza de la constitución, se le presentó un individuo que sin decirle quien era le exigió con peores modales pusiese en libertad a un hijo suyo que se hallaba retenido en la escuela desde las diez y seis y treinta minutos en unión de otros dos por haber cometido faltas propias de ellos en el acto de oración de salida. Después de llamarle la atención y defender sus prestigios, se dirigió al edificio escuela en cuyo frente se hallaban más de doscientas personas de ideas libertarias y republicanas que le recibieron con silbidos y gritos oyendo una voz que decía ¡Matadle! Tirarlo a la calle desde la galería cuando suba! en vista de lo cual requirió del oficial que había llegado en aquel momento, no permitiéndose la entrada en la escuela más que a dos testigos y el padre del muchacho que dijo llamarse Jaime Mascaró, también republicano, y una vez dentro y mientras estaba convenciéndole de la equivocación de su proceder al dejarse llevar por ideas perturbadoras, se presentó un sujeto llamado Miguel Hernández que era el cabecilla de los alborotadores, el cual sin saludarme siquiera, le insultó groseramente delante de los niños castigados hiriéndole su dignidad profesional. Al preguntarle el maestro con que permiso había penetrado en el local escuela, respondió con actitud amenazadora el Hernández porqué le daba la gana e invitado para que saliese contestó que no quería y que el que haría salir sería a nosotros (los maestros)⁴⁸.

Certament, els mètodes de l'Escola Laica eren força diferents; no atorgava premis o mèrits, ni càstigs ni reprimentes. La disciplina s'intentava controlar mitjançant la reflexió sobre qualsevol fet que malmetés la convivència. Els arguments de les famílies republicanes eren consistents, tot i que no possiblement les formes usades. Existia un conjunt de població conscient de que educar no té res a veure amb mètodes violents. Aquests textos ens permeten entendre la tensió que es generava entorn al món educatiu. Tensió difícil de resoldre. L'afer continua:

El vocal Sr. Fábregues hizo costar que habiéndose presentado D. Jaime Mascaró y D. Antonio Mascaró alegando no estar conformes con el procedimiento de dejar encerrados en la escuela hasta anochecido a sus hijos y el maestro se pasease por el pueblo, lo cual lo transmitió a esta Junta local adhiriéndome a lo manifestado por dichos padres por la razón y su parecer que a los niños no debe imponérseles dichos castigos porque se hace el maestro odioso y dejan de acudir a las clases como lo demuestra que hace muy poco tiempo asistieran a la escuela graduada más de treinta niños y en la actualidad acude la suma de siete; por lo que ruego a esta digna junta local que proceda como sea más conveniente.

El Sr. Alcalde también hizo costar que se le había acercado al padre Jaime Mascaró quejándose de que el Sr. Maestro hubiese encerrado en la escuela a un hijo suyo mientras el paseaba por la plaza y añadiendo que en su visita se había sulfurado e increpado en mala forma al maestro para hacer salir al niño.

En vista de todo ello la Junta acordó por unanimidad y sin otra intervención pasar este asunto a la Junta Provincial, remitiéndole copias del relacionado oficio denuncia y del

⁴⁸ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior de 19 de febrer de 1914.

presente acuerdo en que van comprendidas las quejas producidas en contra del Sr. Maestro.

Salen del salón los señores Fábregues y Pujadas.

Luego se leyó una comunicación del director interino de la escuela citada D. Juan Tomás en la que manifestaba que por espíritu de compañerismo y en defensa de los prestigios del magisterio que considera atropellados en los sucesos ocurridos el día once del actual, se adhiere en todo a la conducta seguida por su compañero D. Juan y se acordó quedar enterado.

Al propio tiempo se dio cuenta de otro oficio del Sr. Director de la escuela graduada comunicando haber dispuesto no sean admitidos a las clases de música a los niños que asisten a la escuela laica que funciona en esta villa, por considerar pernicioso la compañía de estos con los que vienen de aquella, y en su se acordó dar traslado al Sr. Inspector provincial para su conocimiento y demás efectos.

Y por último se dio también lectura a otra comunicación del mismo Sr. Director de la Escuela Graduada participando haber sido designado por los tres profesores con residencia en la villa para formar parte como tal de esta junta local y se acordó quedar enterado y dar cuenta a la junta provincial⁴⁹.

La Junta Municipal delega la resolució de l'afer a la Junta de Palma, la provincial que ostenta més poder i podria permetre una resolució a l'estar més allunyada dels persones que protagonitzaren els incidents.

Acto seguido se dio cuenta a un oficio del Sr. Inspector provincial de primera enseñanza, en el que en vista del oficio de esta Junta trasladando otro del Sr. director interino de la escuela graduada relativo a la asistencia de alumnos a la escuela de música, interesa que se le informe sobre si se trata de una clase especial en dicha escuela graduada; en tal caso, como se estableció, por quien y con que autorización, y como es que vienen asistiendo a la escuela graduada alumnos de otra escuela. Leídos los acuerdos del Ayuntamiento de 1 de abril i de 11 de setiembre del año 1909, disponiéndose en el primero que la Escuela Municipal de Música se diera en la sucesivo en el local de la Escuela 1ª de niños, oficiándose para su cumplimiento al Sr. Maestro, y haciéndose público por medio de pregones; y en el segundo, que la escuela de música sostenida por el municipio forme parte de la escuela graduada, dándose las clases de aquella en el local de esta después de terminada las de la mañana, eso es de once y media a doce y media, y que se comunicase esta resolución al Sr. Maestro de la Escuela de Música para que se pusiese a las órdenes del Sr. Director de la graduada, enterando a este igualmente de esta disposición; la junta después de breve deliberación acuerda informar que se trata de una clase sostenida por el municipio la que funciona y está incorporada a la escuela nacional graduada de niños de esta villa en virtud de los acuerdos del Ayuntamiento que se han descrito.

Después se dio cuenta de dos oficios del Sr. Maestro Director interino de la escuela graduada de niños en fecha 3 de abril próximo pasado y 9 del actual, acompañando al primero fechado en Palma a donde había marchado por las vacaciones de Pascua, en certificado facultativo acreditando hallarse impedido de poderse trasladar a esta, y el segundo otro certificado , comunicándome haberse hecho cargo interinamente de la citada escuela, y se acordó quedar enterado.

Luego el Sr. Presidente ordenó la lectura de los manifestaciones hechas por le concejal D. Miquel Hernández Caules, en la sesión celebrada el día 23 de junio último relativas

⁴⁹ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior de 19 de febrer de 1914.

a la escuela nacional de niños y su director interino D. Juan Estela y del particular de la junta celebrada por dicha Corporación el día 30 del mismo mes en que se discutió y votó a favor de dicho Sr. Profesor una subvención voluntaria de veinte pesetas mensuales durante los meses que no percibe gratificaciones de adultos, conforme lo viene haciendo con los demás maestros interinos de esta villa, cuyas particulares dicen así:

El tema porta cua; les autoritats locals i provincials veien un perill que els alumnes de l'escola laica (que s'educaven sense ordre ni concert segons afirmen) poguessin contaminar a la resta d'alumnes que reben una disciplina, segons afirmen adequada⁵⁰.

L'afer, lluny de resoldre's s'embolica cada vegada més i dura alguns anys, entre declaracions, argumentacions, citacions, entrevistes, cartes en premsa, atacs personals en el municipi, etc. Els maltractes per part dels mestres de l'Escola Graduada, són continus; denunciats a les autoritats que ordenen accions de poc calat però que trasllueixen clarament l'enorme tensió entre els centres educatius i els dos grans grups polítics: els conservadors monàrquics i els republicans i anarcosindicalistes.

Alguns fets són d'una extraordinària gravetat, com la d'un mestre que deixà tres fillets tancats a pany i clau tota la nit a l'escola pel seu mal comportament. Els seus crits van despertar els veïns que intentaren acudir en la seva ajuda. L'alcalde, assabentat, només demana una llista d'alumnes que acudien a l'escola de música municipal, indicant quins procedien de l'Escola Laica i també tots els matriculats. Què podia solucionar aquesta llista? Gairebé res, hi anaven quinze fillets i tots es coneixen molt bé en un poble que just just arribava als 4200 habitants. El professor, poc després, envia una petició a l'Ajuntament per augmentar-se el seu sou en vint pessetes mensuals.

Y por último el Sr. Hernández hizo las siguientes manifestaciones: que está enterado que no hay clases de adultos por falta de alumnos; que en la escuela graduada asistían anteriormente 150 discípulos y que en la actualidad no pasan de 20. Que el exponente atribuye estas anormalidades a los malos tratos dados por el maestro D. Juan Estela a los niños, del cual, tanto el Sr. Alcalde como el eventual han tenido varias quejas de padres por el referido trato. Que los padres no le tienen confianza y le retiran sus hijos, redundando en perjuicio de la enseñanza. Que también indica lo mismo el escándalo producido por todos los vecinos en la calle de San Antonio, en que se halla situada la escuela, por el castigo indebido impuesto a tres alumnos dejándoles solos en el local de clase, los cuales, al llegar la noche, prorrumpieron con gritos desesperados y desconsoladores, por lo que dichos vecinos tuvieron que reprender al maestro, rogándole se sirviera abrirles. Que viendo no eran atendidos volvieron a reprenderle contestando el que no bastaba todo el pueblo en masa para atemorizarle, poniéndose las manos en el bolsillo, con ademán de sacar armas. Luego pidió al Sr. Alcalde interesara del propio Sr. Maestro una lista de alumnos que asisten a asistían hace 15 días a la Escuela de Música⁵¹.

⁵⁰ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior de 14 de maig de 1914.

⁵¹ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior de 23 de març de 1915.

Del següent que tenim coneixement és que el mateix Mestre demana un augment de sou de vint pessetes per les classes d'adults (que ha perdut pel poc tacte i poc respecte vers les persones) i l'animadversió que se va creant en el seu entorn donat el seu inapropiat comportament.

Luego leyó el dictamen de la comisión de Hacienda proponiendo se conceda al Sr. Director interino de la escuela graduada D. Juan Estela la subvención voluntaria que solicitó en la sesión anterior de veinte pesetas cada mes, durante los que no perciba gratificaciones de adultos. El Concejal Sr. Hernández pidió si se le había pedido la lista de las clases de adultos. El Sr. Presidente contestó afirmativamente pero que el Sr. Maestro no había facilitado dicha lista por entender que solo la Junta Local del Exmo tiene atribuciones para exigirla .

El Sr. Hernández manifestó que no está conforme con el dictamen porque se le subvenciona por el estado con 250 pesetas por el trabajo de la escuela de adultos, cuyos trabajos tiene mucho que desear, porque en la actualidad no existe dicha clase, y confiaba que el Ayuntamiento en vez de acordar la subvención que solicita debía estudiar la causa porque no hay escuela de adultos, siendo el exponente que de parecer que es debido al maltrato que da a los alumnos. El concejal Sr. Marín se adhiere a lo manifestado por el Sr. Hernández exponiendo: que no está conforme con la retribución que pide el mentado profesor ni menos con el informe emitido por la Comisión por considerar que dicho Sr. Maestro no se ha hecho acreedor a la demanda ... teniendo en cuenta las manifestaciones expuestas por el Sr. Alcalde D. Lorenzo Villalonga y por el actual, habiendo certificado dichos señores que se había visto obligado a corregirle las muchas desconsideraciones que dicho Sr. ha tenido con sus alumnos, lo cual es de parecer que tal proceder influye en la decisión de alumnos de la escuela a su cargo, es más, teniendo en cuenta que el concejal Sr. Hernández en la sesión anterior hizo indicaciones al Ayuntamiento referidas a dicho asunto demostrando la necesidad de que se abriera una información por parte de este Ayuntamiento o bien el traslado a la junta local de enseñanza, pidiendo además el número de adultos que asistía a dicha escuela. Que cree procedente abrir dicha información para averiguar las causas o motivo de la indicada deserción de alumnos, y que extraña bastante la incorrecta contestación dada a este Ayuntamiento no queriendo indicar los alumnos que en la actualidad asisten a dicha clase, pretextando que no tiene ninguna obligación.

El concejal Sr. Mascaró hace costar que la comisión informó de la manera que lo hecho, por no haber tenido ni recibido queja alguna ni reclamación oficial en contra del maestro. El Sr. ... replicó manifestando que cree innecesarias las quejas oficiales a que alude el Sr. Mascaró, por cuanto le bastaban las manifestaciones de los señores presidentes de que se hecho mención en el párrafo anterior certificando haberse visto obligado a corregir las faltas impuestas por dicho profesor a sus alumnos. El Sr. Hernández replica que el Sr. Mascaró individuo de la comisión por lo visto ignora que hace cosa de un mes que la Junta local tuvo que abrir expediente motivado por la quejas de dos padres de alumnos por haber castigado indebidamente a sus hijos.

El Sr. Gimenez dice: vistas las manifestaciones hechas por el Sr. Hernández en la sesión precedente en la que se vierten algunos conceptos que a mi entender distan mucho de la realidad de los hechos, en lo que se refiere al régimen interior de la escuela graduada y si bien pueden zaherir de un modo especial la honorabilidad del maestro de la escuela D. Juan Estela, el como vocal de la junta de enseñanza pide al Sr. Presidente se digne convocarla lo antes posible, trasmitiéndole copia literal de

dichas manifestaciones y todas las que se hayan hecho a dicho objeto, para que depure hechos y responsabilidades.

L'Ajuntament i la Junta Municipal d'Instrucció Pública disposaven sempre d'una clara majoria conservadora, fos qui fos el seu alcalde i governés qui governés. Els assumptes complicats, enfora de comprovar els fets, simplement vota i barra totes les iniciatives dels republicans, representats a l'Ajuntament (en aquell moment hi havia una aclaparadora majoria de set monàrquics i quatre republicans. Per tant, tema esgotat, tema votat i tema tancat. Finalment, la situació rebota a qui han denunciats els fets, els republicans, perquè donin comptes de les seves paraules per si han molestat, sense fonament, al mestre.

El Sr. Hernández contestó: que se atiende a lo manifestado y está para probar en donde y cuando convenga la veracidad de sus manifestaciones. Considerado por el Sr. Presidente debatido suficientemente el asunto se puso a votación el dictamen de la comisión resultando: señores que votaron a favor del dictamen: Gimenez, Mascaró, Pons, Enrich, Florit, Melià i Sr. Presidente; total 7 votos. Señores que votaron en contra: Marin, Hernández y Fábregues; total 3. Quedó por consecuencia aprobado por siete votos a favor contra tres la subvención voluntaria de veinte pesetas mensuales durante los que no perciba gratificación de adultos al Sr. Maestro repetido director interino de la escuela graduada de esta villa, D. Juan Estela.

Seguidamente el Sr. Presidente protestó de las afirmaciones hechas por el Sr. Marín sugiriendo una y otra vez que él y su antecesor D. Lorenzo Villalonga habían certificado haberse visto obligados a corregir al Sr. Estela por las desconsideraciones y malos tratos tenidos con sus discípulos, cuando nada tienen de..... ni consta en documento alguno que lo justifique.

Después el Sr. ...hizo constar que mande de la escuela constaba en los libros registro de las tres secciones 69 alumnos. Que el y su compañero abrieron la matrícula con 65 y en la actualidad hay 48. Que su sección la abrió con 7 alumnos, asistiendo en la actualidad 6, como consta en los libros de la escuela que al efecto exhibe. Que con respecto al escándalo promovido el día once de febrero, se abstiene de dar ninguna descarga por estar subjúdice a causa de haber sido denunciado el exponente a D. Miguel Hernández como causante del mismo. Que con respecto a la escuela de adultos es muy sabido que estos suelen asistir con regularidad a las clases como lo más lo hicieron durante los primeros meses, y que luego va decreciendo la asistencia hasta su totalidad, y para ello apela al informe de la junta local que estará enterada de lo que ocurrió en los anteriores años. Que protesta de la afirmación del concejal Sr. Hernández de que el exponente no se ha hecho acreedor de gratificación que le concedió el Ayuntamiento porque sus trabajos dejan mucho de desear, por cuanto mal puede juzgar de la conducta profesional del maestro que hace poco tuvo uno de los premios más ambicionados por el magisterio, cual es un diploma de mérito en el IV concurso de premios en vista de los grandes y relevantes pruebas de amor a la infancia, y por no haber sido, pues hasta la fecha no la ha visitado. Que con referencia a las certificaciones aludidas por el concejal Sr. Marín, son completamente falsas, calumniosas y deprimentes para la honorabilidad profesional del que habla, por cuanto no ha sido jamás llamado al orden por los referidos alcaldes y en cambio felicitado por el Exmo Sr. Gobernador de la provincia delante de las autoridades cuando en visita a esta. Que cree el que dice saber redactar comunicaciones dirigidas a la superioridad, y por lo tanto la información del Sr. Marín de que mi oficio contestando al Sr. Alcalde de que no me creía en derecho de facilitar la lista de adultos por ser atribución de la junta local, estaba escrito con toda corrección y a los usos establecidos y que el deseo de molestar pudo obligar al Sr. Marín a hacer manifestaciones de dicha especie. Que no se ha formado expediente alguno. Que solicita una visita de la junta local a la escuela. Que haber acudido a los

tribunales en denuncia contra los Sres. Hernández y Marín por haber vertido conceptos en sesión pública del Ayuntamiento que el que habla considera injuriosos y calumniosos por lo tanto penado por la ley.

Con el fin de que la junta pudiera deliberar, salió del salón el mismo vocal, Sr. Estela.

Acto seguido la junta procedió al examen minucioso de todos los cargos formulados en virtud de las manifestaciones de los señores concejales aludidos, así como de los descargos que en su defensa ha hecho constar el Sr. maestro director interino de la escuela nacional graduada de niños de esta villa, D. Juan Estela y teniendo en cuenta que con fecha diez y nueve de febrero último ya se remitió a la junta provincial el acuerdo tomado por esta el mismo día 19 donde consta la denuncia hecha por el maestro por la quejas producidas por el concejal Sr. Fábregues y las recibidas por el Sr. Presidente relativo todo a los hechos a que se refiere las transcritas manifestaciones, siendo por tanto una cuestión pendiente ante la superioridad, y que entienden según noticias los tribunales de justicia. Que el movimiento de alumnos a que se alude no tiene la importancia que se la quiere dar, puesto que ni es verdad que antes de la llegada del Sr. Estela a esta villa asistían 150 alumnos ni tampoco que ahora no pasan de 30 los que acuden. Que si algún inconveniente se ha encontrado la junta puede atribuirse a dos razones; primero, el haber permanecido la escuela cerrada más de cuatro meses por falta de profesores, y segundo, la activa propaganda hecha por los elementos avanzados a favor de una escuela libre aquí establecida. Que con respecto a lo que se a la clase de adultos, es cosa conocida de siempre porque comienzan ... todos los años y acaba por no asistir alumnos así que entramos en pleno carnaval. Que según se desprende de lo expresado por el Sr. Alcalde se han cumplimentado todas las certificaciones a que hace referencia el concejal Sr. Marín. Que siempre esta junta se ha cuidado de las escuelas, a pesar de tenerlo acordado desde el mes de noviembre no se ha visitado la escuela, por causas ajenas a la voluntad de los Sres. concejales, y por lo tanto no se ha podido emitir juicio alguno respecto a la conducta y comportamiento de los Sres. Maestros, si bien saben que hay padres de discípulos que les están agradecidos y satisfechos.

Proponiendo la junta que las consideraciones de los concejales Sr. Hernández y Marín hechas en este Ayuntamiento están urdidas en afirmaciones completamente falsas y apasionadas.

Considerando que no es, por otra parte, miembro de la junta al perseguir las extralimitaciones en que hayan podido incurrir dichos señores que afectan a la honra y prestigio del Sr. Estela, como demuestra pretender el concejal Sr. Giménez en su réplica y si dejarlo a libre acción del interesado.

Visto el precepto 6º del artículo 14, capítulo II del Real Decreto de 5 de mayo de 1913 sobre organización y funcionamiento de la junta de 1ª enseñanza, por unanimidad acuerdan:

1. No haber lugar a abrir información que se interesa por los señores concejales D. Miquel Hernández y Pedro Marín.
2. Que no procede corregir ni amonestar al maestro D. Juan Estela por no justificarse contra él falta alguna.
3. Expedirle copia de este acuerdo para que pueda acudir en defensa de su honorabilidad donde haya derecho.

Después de entrar de nuevo en el salón el vocal Sr. Estela y terminados los asuntos, el Sr. Presidente levantó la sesión, de la que extiende la presenta acta que firmaran a su lectura los Sres. asistentes de que certifica.⁵²

⁵² Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior folis 48 a 51.

Evidentment la transcripció de totes aquestes actes podria formar part d'un annex, però fins aleshores hem pensat que és difícil transmetre les tensions que aquests incidents generaven entre la població i com l'Ajuntament disposa de les eines, estratègies i legislació al seu favor. Les actes de les reunions solen usar un llenguatge poc exuberant, pobre en recursos estilístics i amb intenció d'explicar allò que succeí, sense massa recursos. Les actes que acabem de llegir tenen un estil narratiu poc convencional que inclou opinions i marca tendències. Moltes actes simplement reflecteixen els fets, de manera breu, no entren en detalls i exposen les conclusions. Aquestes van molt més enllà.

Una gran paperassa per no arribar a cap decisió formal i, per tant, donats per bons els mètodes disciplinaris com deixar tancat a un fillet dins un armari durant tot el dia, mentre el mestre es passejava per defora o tota un nit, al·legant que per moltes queixes que hi hagi, fa falta tot un poble per fer canviar d'opinió al mestre. La frase, en boca, del mestre director de l'Escola Graduada, és realment lamentable. El respecte es guanya respectant. Rellegint aquestes actes més de cent anys després ens retorna a la memòria que governs totalitaris, engendren escoles totalitàries. I una escola totalitària no és un centre educatiu. La llibertat, el respecte i la confiança sempre han de precedir qualsevol acte educatiu, que esdevé un acte d'amor i confiança vers la humanitat.

Però els mateix inspector reconeix un any més tard que la situació de l'escola graduada és extrema:

Acta de 15 d'abril de 1916:

Acto seguido el señor presidente dio cuenta a la junta de que a últimos del mes de febrero próximo pasado, había pasado visita a la escuela nacional graduada de niños de esta villa y que habiendo encontrado ciertas irregularidades y anomalías en su funcionamiento, así como voces y diferencias de bastante gravedad entre los señores profesores, lo había puesto en conocimiento del señor inspector provincial por si se dignara girar una visita extraordinaria a dicho centro docente y se acordó quedar enterado y aprobar las gestiones hechas por el señor alcalde.⁵³

Poc a poc, entre incidents i retrets, l'escola graduada va anar perdent alumnat que anava a l'escola laica; aquest col·lectiu obrer que havia lluitat per una escola pública de qualitat, va veure com el seu projecte s'enfonsava i que l'alternativa era l'escola privada, anomenada laica o lliure, que havien obert quan van observar que sense Gabriel Comas les coses no rutllaven en la direcció correcte.

Si recordeu, de nou, la foto de la junta directiva de *El Porvenir de la Vejez* us adonareu de la injustícia que suposà per totes aquelles persones que ho havien donat tot per una educació renovada veure que l'escola graduada desitjada en convertia en un lloc de repressió i de càstigs desproporcionats. Els fets narrats

⁵³ Llibre d'actes de la Junta d'Instrucció Pública de l'Ajuntament d'Alaior pàgina 5.

són d'una extraordinària gravetat i demostra fins a quin punt arribava la tensió entre els diferents col·lectius ideològics del municipi quan les coses no funcionaven correctament.

Al darrera de tot aquest llarg expedient se deixa entreveure la lluita pel control de l'educació i la consolidació d'una nova mentalitat més lliberal que pretén lluitar per una progressiva democratització, secularització i formació de tota la societat per assolir cotes de benestar i de progrés que, des de feia molts temps, havien estat negades per les diferents autoritats, governs i règims.

Novament, l'escola graduada pren força i es transforma en capdavantera en innovacions. 1919-1936

Amb l'arribada de mestres amb ànsies renovadores, el mestre Palliser, el mestre Bosch, objecte central del nostre estudi, l'escola va prendre el rumb que tots havien desitjat: una escola graduada organitzada, ben planificada, coordinada entre els professors i innovadora, profundament innovadora.

La diferència entre una escola innovadora que ensenya a reflexionar i a pensar per un mateix i l'escola memorística és ben simple. L'escola que fa copiar i repetir és l'escola de l'edat mitjana abans de la invenció de la impremta; l'escola de l'edat mitjana necessitava alumnes bon copiadors, copiadors perfectes, per anar transcrivint les vegades que fossin necessàries els textos; havien de ser bon copiadors però no havien de saber el que copiaven ja que si ho entenien ho podien canviar o alterar, és a dir, hi podrien introduir els seus propis pensaments i si hi introduïen canvis malmetien el text original. Objectiu: saber copiar; no entendre ni interrogar-se sobre el que està copiant, no elaborar conclusions personals ni judicis d'opinió. En el fons, els copiadors eren una màquina, talment com una fotocopiadora.

Després de la invenció de la impremta, ja no es necessitaven bon copiadors però els dirigents més llestos van descobrir que si a l'escola se seguia copiant i memoritzant sense entendre la gent seguiria sense pensar per ella mateixa.

Per tant, l'escola innovadora és aquella que deixa pensar, que ensenya a interrogar-se, que fomenta les opinions diferents, els arguments, els pensaments, escriu textos originals, ensenya a pensar, ajudar a crear, a interpretar, a descobrir, a utilitzar materials reals, a prescindir en tot lo possible dels llibres de text... Això és una escola innovadora. Enteneu per què, a molta gent, durant molt temps, no els ha interessat que les persones aprenguin a pensar? Les ciències de l'educació han avançat i molt: sabem molt millor els complexos mecanismes que ajuden els processos d'ensenyament i aprenentatge. Els estudis són concloents; existeix un ampli consens sobre el que cal fer per actualitzar els sistemes educatius d'arreu.

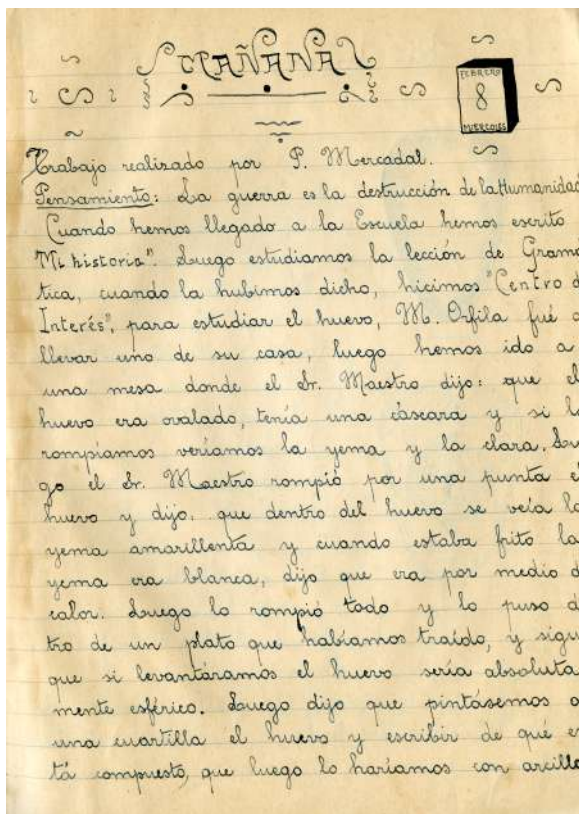
L'escola pública de la dècada a cavall entre els anys 1930 i 1940, utilitza el llibre de text com suport no com elements que cal memoritzar i recitar i es treballa per centres d'interès, com veurem més endavant, i es treballa sobre elements i objectes del medi més proper. L'escola tradicional estudia les parts d'una planta a partir d'un croquis, imatge o dibuix; l'escola innovadora va al bosc, analitzen aquelles que els interessin, prenen apunts del mestre i dibuixen, finalment, la planta en totes les seves parts. Els processos són diametralment diferents. Però el problema de fons no és la contradicció entre mètodes, és la seva aplicació: uns podem aprendre a partir del raonament i l'explicació del mestre; uns d'altres necessiten d'un esquema previ (organitzador previ); altres aprenen sobre bases molts visuals, d'altres sobre bases cinestèsies, uns són molt verbals, d'altres molt visuals, etc. Basar tot l'ensenyament en una sola tècnica o mètode és que més afectes negatius pot generar. La perspectiva innovadora pretén diversificar el tipus d'activitats per facilitar l'accés als continguts a hom.

Exemplificacions: mètodes tradicionals, mètodes innovadors

Incloem tres exemples de treballs dels alumnes que intenten reflectir els conceptes que exposem. En el primer exercici podem veure com treballen a partir de centres d'interès, concrets, pràctics i propers a les necessitats i interessos dels alumnes; experimenten, elaboren hipòtesis i aporten conclusions; és a dir aprenen a pensar sobre els fets i els fenòmens que els envolten.

En el segon exercici podem veure com porten a terme la realització d'exercicis de matemàtiques, on cal explicitar totes les passes i els arguments que s'utilitzen per arribar a resoldre les qüestions plantejades.

En el tercer exercici podem contemplar una activitat de caire més descriptiu, on s'elabora un breu estudi sobre un país europeu, indicant les seves característiques i els trets fonamentals. Els alumnes elaboraven aquests petits

estudis sobre països del món de forma sistemàtica amb l'objectiu de disposar de material de consulta en forma de fitxes.

Les tres activitats recollides demostren com alguna cosa havia canviat en relació a temps enrere on les còpies eren molt més freqüents i les activitats mecàniques i repetitives se succeïen al llarg de la jornada escolar.

Exemple d'experimentacions

El mestre prepara l'experiment, explica els elements fonamentals, entre tots elaboren

algunes hipòtesis i finalment hi reflexionen. La reflexió permet resoldre dubtes i plantejar noves preguntes.

Només quan el mestre s'assegura que hom ha entès mínimament els continguts treballats els proposa que descriguin el problema plantejat, la seva resolució i la solució. Els alumnes hi deixen constància en les seves llibretes.

Escuela Nacional Graduada de Niños

ALAYOR (Baleares)

SECCIÓN 4.ª

FECHA 24 de Octubre de 1936

Ejercicio de Problemas

Problema 1.º Un tejedor ha hecho, en un año, 120 piezas de tela de a 60 m. cada una; ¿cuántos m. ha vendido de tejer diariamente, por término medio, sabiendo que cada mes sólo ha trabajado 24 días?

Resolución

120 piezas de tela x 60 m. cada una =
7.200 m. que ha hecho en un año
7.200 m. que hace en un año
12 meses que tiene el año
= 600 metros que hace
cada mes.

600 metros hace cada: 24 días
trabaja por mes = 25 metros que
hace diariamente.

Respuesta

Ha vendido a tejer diariamente 25 metros

Problema 2.º En el pago de jornales que han de invertirse en la construcción de un edificio, han de emplearse 21.216 ptas.; ¿cuántos días durará dicha construcción empleándose 26 obreros cada uno de los cuales gana 12 ptas. diarias de jornal?

Resolución

26 obreros x 12 ptas. que ganan cada día = 312 ptas.
21.216 ptas. para la construcción: $312 = 68$ días durará

Antonio Andueza G.

Resolució de problemes matemàtics. El més destacat és el procés de raonament que s'explicita: l'alumne raona les seves decisions, les escriu i resol el problema. No són activitats mecàniques ni repetitives.

Escuela Nacional Graduada de Niños

ALAYOR (Baleares)

SECCIÓN 82

FECHA 5 Febrero 1972

Ejercicio de Geografía

SUECIA

Suecia es uno de los países que forman la península Escandinava, en el Norte de Europa. Suecia que tiene una extensión territorial casi tan grande como España, tiene una población de poca de seis millones de habitantes. El país es muy montañoso y está cubierto de ríos y lagos en gran extensión.

El lago más importante es el Mälaren, en cuyos orillas se encuentran la ciudad de Estocolmo, la capital de la nación, con más de medio millón de habitantes y uno de las ciudades más bellas de Europa. El lago Vänern el mayor extensión de Suecia. Como país agrícola, carece de importancia por la pobreza del suelo. En cambio la industria y el comercio están muy desarrollados, y es también un país de turismo de gran importancia.

Entre sus ciudades destacan Götterborgh, con 232.000 habitantes, Upsala, y Malmo.

Suecia es uno de los países más cultos y civilizados del mundo.

Lorenzo Piris

Breus estudis sobre un país, en aquest cas Suècia. Cada setmana solen treballar un país, elaboren aquesta fitxa de presentació i ho presenten a classe.

Són activitats actives, interessants, properes (o llunyanes), útils i molt ben elaborades. Les imatges ens aporten molta informació. Encara hi ha per descobrir.

Exemples de treballs escolars de Lorenzo Piris, Antonio Andreu i Pere Mercadal.

L'escola única, laica, gratuïta i obligatòria; l'escola unificada. 1936-1939

Durant la guerra civil, les autoritats insulars van ordenar el tancament de totes les escoles privades i van concentrar tota la població escolar en el que es va anomenar escola unificada, única, laica, gratuïta, coeducativa i obligatòria per a tothom. L'objectiu era controlar tots els ressorts de poder i influència en ambdós bàndols. La República pretenia continuar molts processos iniciats (divulgació cultural, alfabetització, millora de la formació adreçada al treball...) però afegint el component ideològic que té una massiva presència en els materials escolars i llibres de text. Els cartells propagandístics il·lustren obrers amb un fusell, un llibre i una llibreta. Molts aprenen a llegir i a escriure al front i tenen l'obligació d'enviar una targeta al Ministeri d'Educació escrivint quatre ratlles per demostrar que n'havien après. En ple front de batalla.

El bàndol nacional no dedica massa esforços a l'educació; la deixa en mans de l'església catòlica i concentra tots els seus esforços en guanyar la guerra. El model que es volia transmetre era el de gran imperi que diuen que fou en temps passats: un imperi basat en la cristianització (si era necessari per la força) dels nadius, sembrar el paisatge d'iconografia mística. Un imperi en el que mai es ponien el sol. Ni uns ni d'altres aconseguiren els objectius.

L'escola única se va implantar a Menorca durant els tres anys que durà la guerra civil espanyola. Tancaren l'Escola Laica i La Salle portant tots els seus alumnes a les escoles nacionals. Molts mestres en propietat podien ser separats del cos per no demostrar simpaties amb el govern del Front Popular. Les autoritats educatives de l'illa intentaven col·locar a persones lleials al Front, encara que no disposessin de cap titulació i els mestres restaren en un segon pla o van ser retirats del servei.

A Alaior succeí quelcom ben interessant. El seu director, Andreu Bosch, aconseguí mantenir-se en el càrrec, coordinar els altres mestres i ajudar als auxiliars docents contractats per la República. El més habitual era just a l'inrevés: nou director triat a dit per les autoritats (no s'exigia cap títol especial) i els auxiliars portant les tasques de coordinació i de direcció. El mestre Bosch era una persona molt apreciada a Alaior; per aquest motiu i pel seu tarannà moderat i dialogant mantingué l'escola en funcionament durant els tres anys de guerra. Un fet amb pocs precedents. D'alguna manera, aquests fets haurien de transcendir i ser coneguts: mantenir l'escola oberta, a ple rendiment, sense baixar el ritme d'exigència ni les atencions individualitzades que rebien aquells filllets amb més dificultats per tirar endavant al llarg de tres anys de guerra és una proesa. Malauradament, aquests humils actes heroics no passen a la història. Per aquest motiu i per altres insistim en la necessitat de canviar l'enfocament de l'estudi de la història per apropar-nos millor a aquestes petites mostres de vida, de tolerància i de fermes conviccions.

Van ser anys molt dolorosos i dramàtics, tot i que com demostrem la professionalitat de determinats professors van fer possible una educació de

qualitat fins gairebé el final de la guerra. Però a aquest aspecte li dedicarem un capítol complet, ja que va marcar molt profundament l'esdevenir escolar del municipi.

Acabada la guerra civil, el país estava destruït, amb milers d'exiliats i milers de persones abocades a la misèria. Vides truncades, vides separades, milers que no saben on anar ni com; centenars de persones que fugen i es refugien en alguna de les serralades de la península. La guàrdia civil els persegueix sense pietat. La resposta d'aquests grups partisans és febre, no disposen d'armament, i es dediquen a fer alguna incursió per aconseguir menjar i retornar de nou als caus muntanyencs.

I s'inicià un nou període fosc; com si ja no en tinguéssim prou amb les misèries del passat: *La dècada Ominosa* (Dècada abominable), *El Bienio Negro* (desfeta total dels projectes iniciats per la II República); la *Dictablanda de Primo de Rivera* i els quaranta anys de la *Dictadura Franquista*.

La societat exhausta. Descohesionada, enemistada, empobrida, poruga, set de venjança i odi, molt odi. Una societat dividida que patí les conseqüències d'una guerra: obrir ferides que tarden anys, dècades en tancar-se. La cicatriu sempre allà, més o manco visible pels altres. Una gran llosa que sempre veurem. Intentarem racionalitzar la nostra línia argumental guiats de la mà de sentiments positius. Just al darrere estan les emocions negatives que ens fan sentir ràbia i impotència.

Diuen que les guerres les guanyen uns. Mirant els rostres humans que han patit, van patir o continuen patint ara, ens n'adonem que els conceptes guanyar i perdre tenen un significat molt aleatori. Moren milers de persones. Qui ha tingut una persona morta o desapareguda sap molt bé a què ens referim. La guerra la perdem tots.

Esclafar la memòria: la dictadura franquista. 1939-1970

El final de la guerra i la posterior dictadura franquista va esclafar tot allò que tant havia costat: innovar en educació, renovar els mètodes i oferir una educació científica d'acord amb els nous temps. Tot el que era innovador, els mètodes que pretenien ensenyar a pensar, els plantejaments educatius que intentaven fer reflexionar sobre els problemes del món, el raonament científic, l'experimentació... va ser literalment esborrat dels centres escolars; tot allò que no fos adoctrinament, repetir de memòria, i aplicar càstigs desproporcionats no hi tenia lloc a l'escola.

Totes les dictadures, tots els estats totalitaris (fins i tot sorgits d'una votació democràtica) volen el control total del sistema educatiu i també dels mitjans de comunicació de masses. El problema és que l'escola (en sentit ampli) o és democràtica i practica la llibertat i la tolerància o no és educació. Així de simple.

L'escola, en una dictadura, esdevé un òrgan de repressió brutal; l'escola, sense llibertat, no educa, ensinistra:

Para los niños:

A tí niño, futuro hombre de la España Imperial.

Escucha niño. Estate atento. Procura leer con interés y devoción las páginas que siguen. Si tienes alguna duda, no vaciles en preguntar a tu Maestro, tu segundo padre(...)

Los hechos tan interesantes que narra este libro han ocurrido en nuestra amada España y han sido realizados por hermanos tuyos y míos que dieron generosamente su sangre en defensa de la Religión y de nuestra patria. Te aconsejo que los tomes como modelo y, también, que demuestres siempre tu profundo amor a Dios, Autor de todo lo creado; a España, nuestra Patria y a Franco, nuestro caudillo.

*Sé bueno y ten en cuenta que Dios siempre te mira.*⁵⁴

Però tanmateix, també durant les dictadures, les persones sobresurten per sobre dels règims; el règim era fosc, opac i sinistre però molts mestres i molts fillets i filletes eren, abans que súbdits d'un règim totalitari, persones i com a tal van viure i van exercir. Gràcies a ells, gràcies als companys, l'escola també va ser, en alguns moments, un lloc habitable i humà.

El nucli de l'estudi que presentem està centrat entre els finals del segle XIX i les quatre primeres dècades del XX. En posteriors treballs aprofundirem en el període franquista, la consolidació de la nova democràcia i el que localitzem dels segles XVII i XVIII. El període franquista s'ha d'analitzar amb rigor i la informació dels segles XVII i XVIII s'ha d'ordenar, transcriure i elaborar el treball. Finalment, tot acabarà en aquesta web.

Reivindicar la dignitat de l'escola pública: 1970-1975

La dictadura no només havia obscurit la pedagogia i esvaït la ciència; també havia marginat l'escola pública. De fet, no ho era pública, era la nacional; era més nacional que pública i els qui allà acudíem érem ciutadans de segona enfront als que acudien a escoles privades o religioses.

Amb la llei general d'educació de 1970 va tenir lloc un dels fets més rellevants de la història educativa; per primera vegada, en la història del nostre país, els fillets i les filletes podien anar junts a escola amb el vist i plau de l'autoritat. També van ser massa anys de prohibició, massa anys de clandestinitat, massa patiment per arribar a compartir tot el que com humans som. Feia més de cinquanta anys que les filletes que acudien a l'escola laica, juntament amb els fillets eren amagades al soterrani, la porta de la qual era tapada amb una estora i a sobre s'hi posava la taula del mestre, quan algun veí detectava que venia una inspecció de Palma. Massa anys per imposar-se la lògica de l'essència humana.

⁵⁴ BORDOY CERDA, M. (1941): España inmortal. Palma: Editorial Politécnica. Pàg. 5.

Però tot malson també s'acaba i un grup de famílies es van posar a treballar, al final de la dictadura, per recuperar la dignitat de l'escola pública, dotar-la dels mitjans necessaris i oferir una educació de qualitat; tot un repte plantejat des de la col·laboració, l'entesa i la fermesa amb les mateixes autoritats de la dictadura que s'acaba.

Era l'any 1970 i seguíem utilitzant una instal·lació modèlica construïda i acabada el 1910, 60 anys abans. Aquesta és una de les proves més evidents de la deixadesa de les autoritats en el camp educatiu, si bé és cert que s'havien obert tres escoles rurals: Son Cart (1954), Binixems (1957) i Torralba (1960).

L'antiga graduada havia quedat petita i s'havien habilitat espais del poble sense condicions: *Es Tercio, Ca's Borrassos, Ca's Silverios*, L'hospital, els soterranis de la mateixa escola... Les condicions eren, realment, miserables. Aquestes condicions, juntament amb la voluntat decidida d'una AMPA i l'empenta de l'Ajuntament presidit per Antoni Pons Timoner. No va ser fins el 22 de maig de 1974 en que un grup de pares i mares es constitueix en associació i celebren, el dia 1 de juliol de 1974, al cine España la primera assemblea general.

El dia 17 de juny de 1977, s'inaugura la nova escola amb 16 aules ben equipades, amb cuina, menjador, biblioteca, despatxos, sala de professors i habitatge pel conserge. Es Ramal va obrir una nova etapa: els fillets i les filletes més petits van omplir de plors, rialles, tristors i alegries els vells murs de l'escola alçada el 1910.

Començava una època de creixement i de consolidació d'un projecte educatiu nou, l'escola pública, gratuïta i de qualitat per a tothom. La llibertat havia triomfat, com sempre, per molt que algú s'entesti en impedir-ho.

Els fillets i les filletes passen de la coneguda com la *Nacio* al nou col·legi. S'inicia un gran projecte educatiu, molt interessants i molt participatiu. L'edifici de l'Escola Graduada passarà a acollir l'Escola d'Educació Infantil, mentre s'inicien les obres de la nova Escola Infantil *Es Pouet*.

Una nova etapa per a una nova època: escoleta d'educació infantil

Poc a poc, la junta de l'AMPA del Dr. Comas es va anar fent càrrec de la gestió de l'escoleta per donar sortida al creixent número de fillets i filletes de 0 a 3 anys que necessitaven del servei, sempre amb el suport de l'Ajuntament i del Consell Insular. Les educadores i les rialles dels fillets i de les filletes que l'han omplerta els darrers anys han ajudat a conservar aquest edifici emblemàtic, conjuntament amb el suport de les famílies i l'AMPA.

I aquesta és la història de l'edifici de l'escola graduada d'Alaior, la primera escola graduada de l'illa de Menorca i coetània amb la primera escola

graduada de la província. Aquest context històric ens permet entendre millor les circumstàncies i les persones que estudiem. Cal recordar que el 2010 es va celebrar el centenari de la primera escola graduada a ciutat de Palma. Creiem que amb aquesta data és suficient per valorar la importància de tot el que analitzem en aquest treball.

Amb realitats com aquesta podem valorar la força de la comunitat, la convicció de ciutadania capaç de moure el que sigui per aconseguir els seus ideals que, lluny de beneficiar-los directament, saben que qui realment aprofitarà els seus esforços seran les properes generacions. Que un petit municipi d'uns quatre mil cinc-cents habitants aconsegueixi reunir més d'un milenar de signatures i organitzar una manifestació amb la participació d'unes cinc-centes persones demanant la graduació escolar és un fet amb pocs precedents. Pensem que ens trobem a finals del segle XIX i inicis del XX; el país està ensorrat; les pèrdues de les darreres colònies podria haver estat un cop definitiu per iniciar el camí cap a la democràcia. L'absurda guerra amb EEUU haguera pogut permetre iniciar un procés constituent, extens i profund, que acabés en un nou règim. Un procés pacífic que exigia amplis consensos; un procés lent i reflexiu capaç d'identificar les prioritats, definir accions, assumir terminis i ajustar els pressuposts. Trenta anys més tard, la II República inicià aquest procés, en un context difícil però encoratjador. Possiblement, va arribar massa tard; certs canvis s'iniciaren però pocs acabaren. La crispació anava en augment i la violència, deien, era el camí més ràpid. I així va ser. La guerra civil posava un tràgic punt i final.

CAPÍTOL III

ELS REPUBLICANS MENORQUINS

La majoria d'iniciatives educatives innovadores provenien, en bona part, dels col·lectius republicans. La zona oriental de l'illa, Maó, Sant Lluís i Es Castell més alguns llogarets com Lluçmaçanes, Torret o Sant Climent disposava d'una infraestructura educativa envejable. Maó, especialment, comptava amb la presència de destacades personalitats que formaven part de l'Ateneu, eren elegits regidors municipals en les llistes republicanes i destacaven per dedicar bona part de la seva vida al coneixement, l'educació i la regeneració social. Els republicans comptaven gairebé sempre amb majoria absoluta a l'ajuntament, tot i que no sempre obtenien l'alcaldia. En algunes eleccions, el batlle era elegit des de Madrid i normalment era un representant de la minoria conservadora i monàrquica. Els republicans, majoritaris, eren molt actius en qüestions socials, sanitàries i educatives i moltes de les seves propostes s'aprovaven a pesar del batlle. Per aquest motiu hem inclòs aquest capítol, ja que les propostes republicanes se concretaven amb el suport explícit de la *Institución Libre de Enseñanza de Madrid*, amb Giner de los Rios, al capdavant.

Els republicans menorquins sempre havien gaudit d'una força electoral important, especialment a la zona de llevant (Maó, Es Castell i Sant Lluís) i en menor mesura a Alaior i Ciutadella on comptaven amb dos nuclis importants: El Casino 17 de Gener i el Cercle Democràtic i Republicà, llocs des d'on propagaven les seves idees i s'organitzaven tot tipus d'actes polítics, culturals, educatius i festius.

A Maó, el republicanisme comptava amb diverses entitats, nuclis i societats, a Ciutadella i a Alaior totes les idees progressistes passaren, en uns primers moments pel centres esmentats, fins que a partir de la dècada del trenta els sectors obrers més radicals i el republicanisme més moderat van rompre les seves relacions i van entrar en una dinàmica d'oberta confrontació.

La tasca desenvolupada pels republicans és, doncs clau, per entendre les tres primeres dècades del segle XX a l'illa de Menorca:

El partit republicà és dels que han tingut a Menorca més tradició i ha estat, sens dubte, el partit més fort que ha participat activament en el procés polític menorquí del primer terç d'aquest segle. De tota manera arrenca de més lluny, té les arrels molt possiblement a l'època revolucionària del 1868-1874 i es cohesiona durant els primers anys de la restauració.

És important d'observar d'entrada que el partit republicà serà el gran partit de l'oposició durant el regnat dels Borbons, formant un bloc compacte que agruparà dins la seva estructura tots els grups dissidents del sistema establert. ⁵⁵

Teodor Làdico va ser el primer representant d'aquest republicanisme burgès incipient; va arribar a ser ministre de la primera República i va representar els inicis del moviment oposat al monarquisme clàssic. Rafel Prieto i Caules va ser el màxim representant d'un republicanisme ja consolidat electoralment. Prieto i Caules va representar l'illa al congrés fins que es va retirar de la política activa, l'any 1905. Ell fou el qui donà prestigi i força al partit republicà menorquí. El metge Federic Llansó fou el qui continuà la tasca, tot i que va patir algunes derrotes electorals induïdes pel caciquisme regnant a l'illa, segons *La Voz de Menorca*, el diari republicà. Amb Llansó s'inicià una intensa tasca en dos fronts principals: el Congrés dels Diputats i els Ajuntaments.

L'any 1913 esdevé un any important per al partit: el 6 de setembre de 1913 s'inaugura a Maó La Casa des Poble, nucli de propaganda i difusió del republicanisme menorquí. En l'acte d'inauguració parlen els més destacats líders republicans: Teodor Canet (diputat provincial i cap del partit a Ciutadella), Llansó (diputat al Congrés de Diputats), Pere Pons Sitges (que arribaria a ser el batlle popular de Maó al guanyar totes les eleccions municipals), Joan Manent (el que seria delegat del govern de la república a les Illes Balears) i Josep Pérez de Acevedo (destacat professor i activista cultural, que participà activament en la creació de l'Ateneu de Maó). Aquesta va ser la plana major del republicanisme menorquí durant les tres primeres dècades del segle XX.

El partit republicà agrupava els obrers i, especialment, els comerciants i els petits industrials que aspiren als governs municipals i a tenir un representant al Congrés que defensi els seus interessos. La lluita entre republicans i conservadors era aferrissada cada vegada que hi havia eleccions:

L'enfrontament del doctor Llansó i de Gabriel Squella bipolaritzava, doncs, els dos blocs d'interessos que, majoritàriament, componien la societat menorquina: el sector industrial i dels negocis, per una part; i la societat tradicional, predominantment agrícola, per l'altra. Constatem que l'obrerisme, com a moviment obrer autònom i separat del partit republicà, encara no està organitzat. ⁵⁶

Però no tardarien a produir-se les primers escissions a prop dels republicans: es van succeir alguns problemes interns, que van suposar ruptures i la creació de l'Agrupació socialista menorquina, l'any 1918. La fundació de la *Federació Obrera de Menorca*, significà l'enfrontament amb els líders republicans que

⁵⁵ Quintana, J. M. (1976): *Menorca, segle XX. De la monarquia a la república*. Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 87-88.

⁵⁶ Quintana, J. M. (1976): *Menorca, segle XX. De la monarquia a la república*. Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 101.

s'anaven acostant, cada vegada més, al partit de Lerroux. A partir de l'any 1921, comencen a ser importants els vots socialistes a Maó, Ciutadella i Es Castell i els republicans, amb l'abandó de Llansó, es veuen abocats a una important desfeta electoral a les eleccions a diputats de l'any 1920.

La Dictadura de Primo de Rivera asserenà els ànims entre republicans, socialistes i anarquistes i acabada aquesta, i van trobar suficients motius per unir-se i acabar amb un sistema que acabava les seves forces i el suport popular. Arribàvem nous temps:

La lluita contra la monarquia la que condensà els esforços de tots i va tapar les diferències que, com era d'esperar, van sorgir, novament, poc després d'instaurat el nou sistema de govern, una vegada havia desaparegut el que havia servit d'aglutinant comú.⁵⁷

Així, la Unió Republicana va anar derivant cap a posicions més dretanes i properes a Lerroux i el mateix va passar amb els seus òrgans de premsa i propaganda: *La Voz de Menorca*, sota la direcció de Joan Manent, amic personal de Lerroux que fou anomenat Delegat del Govern a Menorca càrrec que ocupà fins el 1933 que fou anomenat Governador Civil de les Balears. La ruptura entre republicans conservadors i socialistes i anarquistes va ser total i definitiva.

A Ciutadella, els republicans estaven acabdillats per Teodor Canet, consignatari de vaixells i propietari ⁵⁸ d'Es Casino Nou, que fou en tot moment el dirigent dels republicans d'aquella ciutat. Canet era un home de molta influència; quan el 28 de juny fou elegit diputats a Corts, va constituir-se en peça clau de tots els nomenaments i càrrecs. Amb això va crear-se amistats i enemistats. De fet els socialistes ciutadallencs, acabdillats per un cosí de Canet, Josep Pons Menéndez, que era un ric fabricant de calçat, romperen amb Canet i els republicans. ⁵⁹

Els republicans menorquins, tot i l'existència de diferents tendències, s'agrupaven entorn un conjunt limitat d'idees que foren esbossades en diferents moments per Joan Manent, un dels líders més paradigmàtics:

⁵⁷ Quintana, J. M. (1976): *Menorca, segle XX. De la monarquia a la república*. Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 120.

⁵⁸ En els estudis que hem dedicat a comentar la història i els esdeveniments del Casino 17 de Gener hem pogut constatar com aquesta afirmació no és del tot certa; Teodor Canet no era el propietari del Casino Nou, tot i que si que era un important col·laborador en el sosteniment i en els avals que la societat sol·licità al llarg dels anys per fer front a successives reformes. També concedí préstecs a l'entitat per al seu sosteniment. La propietària real del Casino Nou era la societat del mateix nom i aquesta era administrada per la Junta Directiva anomenada.

⁵⁹ Quintana, J. M. (1976): *Menorca, segle XX. De la monarquia a la república*. Mallorca: Editorial Moll. Pàg. 122.

1. Els republicans es declaren federals i autonomistes: es declaren partidaris de reduir les atribucions de l'estat i donar importància a la regió i al municipi. El municipi esdevé el nucli bàsic de la democràcia defensada pels republicans i Maó potser un cas gairebé exemplar de la seva política.
2. Els republicans es declaren partidaris de la llibertat de consciència, tractant per igual totes les religions i garantint la llibertat de creure o no creure en una determinada religió. Per als republicans, la religió és un aspecte personal i només des de la persona es pot prendre posició.
3. Els republicans menorquins defensaven una societat sense classes; millor dit amb una única classe, sense diferències significatives que agrupés els obrers, els comerciants, els industrials solidàriament. Aquesta societat ideal s'havia d'aconseguir amb el mínims problemes socials possibles i sense necessitat de cap procés revolucionari.

En aquest marc, les contradiccions entre els objectius i els suposats ideals, les realitzacions pràctiques i les simpaties vers un personatge tant fosc com Alejandro Lerroux no fan sinó augmentar el grau de desconfiança vers els seus líders.

Dins el republicanisme un grup destacava per la seva activitat i un cert esperit d'acord amb els temps: eren les joventuts republicanes que, a partir de 1910 anà creant comitès a tots els pobles de l'illa i portà a terme una publicació emblemàtica: el setmanari "*Juventud Republicana*" de Ciutadella, màxim òrgan d'expressió dels elements republicans de l'època.

Es debat en profunditat l'organització i la coordinació entre els diferents comitès de joventut republicana i suggereix la creació d'un Comitè Central que coordinarà les accions més generals i la necessitat de possibilitar la vinguda a l'illa de personalitats rellevants del republicanisme de la península: "en la organización de dichos viajes debe procurarse que nos visiten oradores pertenecientes a todas las tendencias republicanas. Que venga de momento (*recomanen*) el jefe de los republicanos radicales don Alejandro Lerroux, que ha ofrecido hacerlo. Verificar ya desde luego los preparativos para dicho viaje."

⁶⁰

Els republicans es preparen de valent per lluitar contra el que anomenen caciquisme, que sens dubte existia. Aquest control estava sòlidament arrelat i tots els partits posaren en pràctica accions poc democràtiques per fer-se amb el poder. Els republicans es senten profundament preocupats pel tema i en assemblea aproven una declaració incendiària:

⁶⁰ Anònim (22 juny 1910). *La Voz De Menorca*. Pàg. 1.

*Como resumen de las conclusiones anteriores, hacer activísima propaganda anti-caciquista, excitar las pasiones populares contra el vil caciquismo y difundir a todo trance y por todos los medios la instrucción, la cultura y la educación política social, con la seguridad de que los ciudadanos conscientes de sus derechos y cultivada su inteligencia, aniquilarán la innoble plaga del caciquismo.*⁶¹

L'anàlisi de la publicació *Juventud Republicana* ens ha donat llum i ens n'adonarà molt més sobre l'ideari dels republicans menorquins, tot i les enormes dificultats per obtenir alguns números d'aquesta publicació, després de fracassar, en repetides ocasions, la majoria d'iniciatives per obtenir-la complerta.⁶² Els números que hem pogut recuperar ens permeten analitzar en profunditat la ideologia republicana i les realitzacions d'aquests a Ciutadella, així com també ens ofereixen informació sobre l'escola racionalista establerta al passeig de Sant Nicolau.

La inauguració del comitè de joventut republicana a Ciutadella és el motiu primer de la sortida a la llum de la publicació:

Hace tiempo que los hombres que vivimos en esta extremidad de la isla y sentimos los ideales de progreso y queremos propagarlos, teníamos deseos de fundar una publicación en la que pudiéramos exponer nuestros anhelos y nuestras esperanzas, nuestro amor sincero al ideal que en nosotros alienta y que deseamos esparcir a los cuatro vientos para que todo el mundo lo conozca y vea sus grandezas y quiera su triunfo.

*Hoy con motivo de la actuación de la Juventud Republicana de Menorca, la propaganda y organización han entrado en una era de gran actividad, nos decidimos a realizar nuestro proyecto lanzando esta hoja que aparecerá de momento cuando pueda, esperando en breve poderla convertir en publicación semanal*⁶³

⁶¹ Anònim (22 juny 1910). *La Voz De Menorca*. Pàg. 1.

⁶² El magnífic treball sobre la premsa periòdica de l'illa de Menorca portada a terme per Lluís Alemany Vich (ALEMANY VICH, LLUÍS (1975): *La premsa periòdica en Menorca. Contribució a su estudio*. Ciutadella: Separada de la Revista de Menorca, número extra 1974) afirma que la col·lecció complerta de l'esmentada obra es troba en possessió dels hereus de l'impremta Camps. Posats en contacte amb els esmentats hereus ens han assegurat que l'obra no és als seus arxius particulars i ens van suggerir si el seu avi pogués haver cedit la publicació a Lluís Alemany en vida i aquest el diposites al museu que porta el seu nom a Palma, sostingut pel Consell Insular de Mallorca, a la seu de la Misericòrdia. Ens vam desplaçar a Palma però no van trobar cap indici de l'esmentada publicació. Ens vam posar en contacte amb diferents investigadors particulars i tampoc vam tenir sort. La pèrdua d'aquesta col·lecció és, sens dubte, un fet lamentable per Ciutadella ja que la col·lecció incloïa 128 números, entre el 4 de setembre de 1910 fins el 6 de maig de 1916. La recuperació de la col·lecció hauria de ser una prioritat per entitats culturals, cíviques i públiques del municipi, ja que a partir d'ella es podria reconstruir part de l'ideari polític i social del republicanisme menorquí i l'obra de l'escola racionalista oberta a Ciutadella. Per aquest motiu, nosaltres, reprenem l'esforç amb la confiança, com a mínim, de recuperar números aïllats.

⁶³ *Juventud Republicana*, 4 de setembre 1910. Portada. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

La complexa composició social en les files republicanes provocà no poques tensions; tot i que els rèdits electorals solien ser fidels als republicans, especialment a Maó. Eren molts els obrers conscients dels ideals reformistes republicans que els votaven, fins i tot, obrers propers als anarcosindicalistes, que veien en les seves propostes una mínima millora de les condicions socials, tot i acceptar que l'adveniment de la República no seria la solució a tots els mals.

Als locals del *Casino 17 de Gener de Ciutadella* a l'igual que al *Centro Democrático y Republicano d'Alaior*, s'hi celebraven actes dels republicans, dels sectors obreristes, socialistes i anarquistes. Tot i la diversitat d'ideologies existia un lligam afectiu entre la cúpula dels republicans menorquins i els sectors obreristes. Els republicans van ser els primers que van lluitar per la millora de les condicions socials, laborals, sanitàries i culturals dels obrers, massa ocupats, en un primer moment, en procurar-se el sou i el menjar per a la seva família. Aquest lligam va produir, a la inversa, un malentès paternalisme dels líders republicans vers els obrers, als que procuraven "salvar" de la mísera condició que els havia tocat com a col·lectiu però sense oferir-los veu, vot i poder de decisió.

El republicanisme va ser el bressol de gairebé totes les iniciatives de caire progressista, fins i tot d'aquelles que, temps després, van actuar contra l'essència mateixa dels ideals republicans. Anem, per tant, a analitzar detingudament el corpus teòric i pràctic dels republicans i la posició que aquests prenen davant els temes més candents de l'actualitat política, religiosa, cultural, educativa, econòmica i social.

Com hem dit, entorn del partit republicà van anar sorgint comitès, a diferents ciutats, de l'anomenada *Juventud Republicana*. Els comitès estaven formats per alguns joves i no tan joves que normalment donaven suport a la política republicana dels dirigents menorquins. No hem pogut localitzar, en cap poble o ciutat, estadístiques concretes d'afiliació a aquest grup. A l'arxiu de societats de la delegació del govern tampoc figura l'expedient de constitució dels diferents comitès, per tant, no podem conèixer dades concretes del funcionament intern i de l'abast d'aquests comitès.

El que queda clar és que eren un apèndix directe del partit republicà i qualsevol acte dels joves comptava amb la total implicació dels màxims dirigents. En els seus inicis comptà amb la col·laboració de molts dels que després esdevindrien líders republicans; aquest és el cas de Joan Manent, que inicia la seva tasca política dins les joventuts republicanes menorquines:

La Juventud Republicana de Menorca, con una orientación bien clara y definida, ha emprendido el camino para llegar a la realización de sus hermosos ideales.

Tenemos un programa y un plan para la lucha, formados ambos en la memorable Asamblea de Mercadal, donde se demostró claramente que si sentimos con fuerza los ímpetus de nuestra juventud que nos llevan a acometer las más audaces empresas, no nos faltan la reflexión y el buen sentido para ganarnos la confianza de la opinión.

Ahora es preciso que laboremos con energía, con fe, sin descanso, para conseguir el triunfo que anhelamos porque con él conseguiremos la libertad y la prosperidad de nuestra isla.

Nuestra actuación no debe encerrarse dentro de los estrechos moldes de los antiguos partidos, sino que hemos de trabajar para formar una colectividad bien preparada para llevar a la práctica nuestras ideas.

No hemos de reducir la lucha a trabajar para ganar las elecciones, sino que debemos pensar también en formar hombres fuertes y instruidos y que estén en condiciones de luchar ventajosamente.

Juventud Republicana de Menorca ha de llevar una vida intensa de propaganda y de agitación por toda la isla, haciendo llegar nuestra voz hasta el rincón más apartado, porque si es seguro que tarde o temprano hemos de triunfar definitivamente, se hace preciso acercar en lo posible el día de nuestro triunfo⁶⁴

La constitució d'un comitè constituïa una festa que pretenia posar en escena la força del partit. Cada constitució, per petit que fos el col·lectiu, constituïa un acte de propaganda del partit en majúscules. Vegem, com exemple, els actes que se celebraren a Ciutadella amb motiu de la inauguració del Comitè de *Juventud Republicana* que edità un setmanari força interessant del qual hem pogut obtenir notícies interessants, projectes com el tren Maó-Ciutadella i la vida dels emigrants ciutadellencs al nou món (Argentina i Uruguai, concretament).

La diada s'iniciava amb una diana per la banda de música del Casino 17 de Gener. A les vuit i mitja del matí s'iniciava una manifestació que sortia del Casino 17 de Gener, amb l'objectiu d'anar al port a rebre els expedicionaris que venien amb vaixell des de Maó, Es Castell i Sant Lluís. No deixa de ser curiós aquest desplaçament entre Maó i Ciutadella amb vaixell, que segurament resultava molt més simple i ràpid que amb el transport terrestre de l'època:

A las nueve, llegada del Vapor Menorquín desembarque de los pasajeros, durante la cual la banda de música tocará algunas composiciones, alternando con la banda Municipal de Mahón que llegará en dicho vapor.

A las diez, llegada del vapor Isla de Menorca a bordo del cual llegarán también un buen número de correligionarios.

A las once, organización de la manifestación y entrada a la ciudad llegando hasta el Casino Republicano donde se disolverá⁶⁵.

Durant el capvespre s'organitzà una berenada popular republicana que "*tindrà lloc en la espaciosa explanada conocido con el nombre Castell de San*

⁶⁴ Manent, J. (18 de setembre de 1910). Nuestra propaganda. *Juventud Republicana*. Pàg. 3.

⁶⁵ Vegeu Festejos que deben celebrarse hoy con motivo de la inauguración del Comité de Juventud Republicana de esta ciudad (4 de setembre de 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 4.

*Miculau*⁶⁶ (). Durant la berenada les dues bandes de música ofereixen peces del seu repertori i se pronuncien alguns discursos dels dirigents republicans. Al lloc s'instal·la un quiosc de la *Juventud Republicana* que expedeix menjars i refrescos. Després, es torna al port per acomiadar les dues expedicions procedents de Maó.

El vespre s'amollaren globus aerostàtics i un castell de focs artificials, per acabar amb una vetllada literària musical, la representació d'una petita obra teatral i ball per acabar la diada. Tot plegat exigeix una gran organització que mobilitza centenars de persones i que, sens dubte, degué aconseguir la publicitat desitjada. El desplegament d'actes i activitats no escatima esforços.

De totes maneres, podem comprovar com les coses no eren precisament fàcils; sempre hi havia algun entrebanc amb l'autoritat, que sempre vetllava per l'ordre públic. Menorca no era un indret de conflictivitat social, però la vigilància sempre solia pecar per excés. Durant la diada de la *Juventud Republicana* es van produir alguns incidents o malentesos intencionats: l'Ajuntament conservador va prohibir el pas de la manifestació pel centre de la ciutat i el toc de diana per alguns carrers de la localitat per part de la banda de música del Casino 17 de Gener:

Lamentaban que la primera autoridad local los hubiese tratado como no merecían no consintiendo pasara la manifestación por el centro de la ciudad. Quizás no haya habido mala fe en la disposición por la primera autoridad local, quizás consideraba capaces a los republicanos, como los monárquicos hicieron en San Luís, a promover alborotos, e insultar a los que como ellos no piensan. Si esto era se habrá llevado chasco (...)

A nosotros por cuenta propia cábenos también protestar de la negativa de esa misma autoridad no dejando que la banda del casino republicano tocara diana en distintas calles de la población como lo hizo no hace mucho tiempo otra banda de música con motivo de una fiesta que celebraron los reverendos padres Salesianos⁶⁷.

Les joventuts republicanes organitzen trobades de manera regular als diferents pobles de l'illa. El dia 28 de maig se'n celebra un d'important a Es Mercadal que pretenia tractar una llarga llista de temes força interessants:

- Tema 1. Organització: estat en el que es troben els comitès de *Juventud Republicana* a cada població de l'illa; mitjans per aconseguir el creixement dels comitès.
- Tema 2. Propaganda: diversos mitjans de propaganda que s'han adoptat i els que s'han d'adoptar per la propaganda a les poblacions i al camp.
- Tema 3. Relacions entre els diversos comitès: forma de fomentar-les cada vegada més, fomentant també les relacions amb els republicans de la resta d'illes i de la península.

⁶⁶ *Juventud Republicana*, 4 de setembre de 1910, pàg. 4.

⁶⁷ Azoron (18 de setembre de 1910). Inauguración del comité de juventud republicana de Ciudadela. *Juventud Republicana*. Pàg. 3.

- Tema 4. Necessitat que les joventuts facin una acció perseverant per anar millorant la vida en els municipis.
- Tema 5. Conveniència de portar a terme una activa propaganda per aconseguir una major autonomia per Menorca, tenint en compte que a les illes Balears, per la seva situació geogràfica, no se'ls pot aplicar el mateix règim que a la resta de províncies espanyoles.
- Tema 6. Mitjans per prosseguir la lluita contra el caciquisme menorquí, ja molt feble, fins aconseguir el seu total aniquilament.
- Tema 7. Forma d'aconseguir el major desenvolupament i difusió de la premsa republicana i de procurar donar impuls a les entitats del partit.
- Tema 8. Estudiar els mitjans conduents al millorament de la vida del poble en diversos aspectes: instrucció, cultura, higiene, suport mutu, cooperativisme, abaratiment de les subsistències, etc. Declarar, si se creu convenient, celebrar en un termini relativament breu una altra assemblea dedicada exclusivament al tema.

A més el quizenari fa una crida a tots els comitès amb l'objectiu que proposin tots els temes que creguin convenients a la llista anterior⁶⁸. Lògicament les expectatives i la llarga llista de temes a tractar feia que molts es tractessin de manera supèrflua i els acord als que s'ha arribaven eren més declaracions que accions concretes i pràctiques.

El setmanari *Juventud Republicana* jugà un important paper en la concreció de les polítiques republicanes. *La Voz de Menorca* era el diari republicà de referència. El setmanari, editat a Ciutadella, era un bon complement. *Juventud Republicana* portava interessants notícies i reportatges. La migració, la necessitat de nous models educatius o el benestar social (sous, hores de feina, cobertura sanitària, higiene comunitària...) eren temes freqüents.

Les aportacions i les experiències de les persones que havien emigrat a Amèrica era un tema complex. Des de l'illa es tenia la idea de que *anar a fer les Amèriques*, significava fer-se ric en poc temps. Res més enfora de la realitat: per molts migrants significà la ruïna econòmica i desfetes familiars. El patiment per aconseguir feines poc remunerades i poder enviar diners a la seva família els significava viure en condicions penoses, compartint habitació per aconseguir lloguers més barats i estar sotmès a desgràcies, accidents laborals i malalties greus. Alguns retornaren rics; la gran majoria o no va poder regressar o retornaren en condicions lamentables.

L'educació també fou un tema molt tractat: s'aconseguí inaugurar al passeig de Sant Nicolau una escola racionalista, amb una façana força treballada (era el temple del coneixement), un gran pati dividit en zones de joc i preparat per realitzar exercicis gimnàstics com a part de l'ensenyament que s'oferia.

⁶⁸ Vegeu Anònim (13 de maig de 1911). Acto importante: nuestra asamblea. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

ELS EIXOS CENTRALS DE L'IDEARI REPUBLICÀ

El registre lingüístic encarcarat dels republicans sovint amaga una manca significativa de propostes pràctiques i la defensa de grans ideals que ratllem el misticisme religiós. Els grans ideals dels republicans són como els principis bàsics i irrenunciabls de la fe catòlica, una fe laica, però fe al cap i a la fi. Anem a analitzar quins són aquests grans ideals que marquen el tarannà republicà.

Per començar reproduïm un fragment d'un text que esbossa quin és el tarannà i el llenguatge dels republicans, encarcarat i barroc:

Antes nos hacía soñar la fantasía viva y rica; ahora nos desvela la neurastenia. Ayer, por las ideas, luchábamos como hombres, moríamos como héroes; hoy por los garbanzos, nos arrastramos como reptiles, nos atropellamos unos a otros como bestias voraces. En los combates por el ideal, prodigamos con esplendidez la sangre y la vida; en las batallas por lo real, regateamos con tacañería favores y dinero. La sugestión de las ideas hacía morir en las barricadas populares, defendiendo la libertad de imprenta, a hombres que no sabían leer; los horrores del hambre no tienen eficacia bastante para obligar a las masas a sublevarse. Y es que todo lo ideal lleva en sí el entusiasmo, el calor; mientras que lo real trae aparejado el cálculo, la frialdad...

Yo sé que todo esto es hoy cursi, trasnochado, estúpido; pero ¿qué le voy a hacer? Se siente una a veces, quizá por atavismo, algo romántico y ¡allá van quejas y lamentaciones por lo que fue!

Además, y para que no se me quede en el tintero, creo que el que no se sienta a veces romántico, es porque está completamente de moda; encanallado⁶⁹.

Eren els moments dels grans discursos i aixecaven molt aplaudiments però poca acció real. Les posades en escena i multitud d'actes entorn a una trobada, una excursió o una vetllada ajudaven a mantenir el coratge i l'ànim per tirar endavant, en un país que tardarà dècades per posar-se a nivell de les grans democràcies occidentals, després de la II Guerra Mundial.

Cap a una democràcia republicana

Però per sobre les grans manifestacions, **els republicans defensen un estat democràtic, aconfessional i just que garanteixi les llibertats de tots els individus**. La paraula llibertat sol ser utilitzada pels conservadors i monàrquics com a sinònim d'anarquia i sovint s'utilitza l'argument de que el poble no està preparat per a viure en llibertat i en democràcia i, per tant, no convé, des de cap punt de vista, l'arribada del règim republicà. Els republicans més convençuts repliquen que és el sistema monàrquic que causa els aldarulls per la manca de llibertat:

⁶⁹ Vegeu J. C. (22 de juliol de 1911). Lo ideal y lo real. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

Si el hombre bajo el régimen monárquico abusa de la libertad, es precisamente por falta de ella, lo que no ocurriría en una República.

(...) Cuando el hombre viviendo bajo el Gobierno de la República, tenga libertad de pensamiento y de palabra, cuando el hombre tenga la seguridad completa de que no ha de ser perseguido por profesar la religión cuyas máximas su conciencia jamás juzgue acertadas, cuando sepa que trabajando honradamente con el fruto de su trabajo podrá cubrir sus necesidades y que no servirá para fomentar los vicios de los que en la colmena social son verdaderos zánganos; cuando sepa que su libertad será respetada no tendrá necesidad de abusar de ella y entonces el hombre se manifestará tal cual es.⁷⁰

La república era concebuda com la fi de tots els mals socials sense arribar a una revolució violenta. Els republicans temien molt les revolucions. Creien fermament que polítiques reformistes, continuades i profundes, eren suficients per minvar les greus desigualtats, rebaixar la tensió social i democratitzar progressivament el país.

El republicans i la llibertat

La llibertat és un dels grans eixos ideològics del republicanisme menorquí: la llibertat per sobre de la igualtat era la única eina capaç de garantir el progrés i les reformes progressives sense ruptures socials. Una societat lliure és la societat capaç de crear i generar riquesa; la redistribució d'aquesta riquesa ha d'esdevenir la clau per proclamar el final de la lluita de classes.

Llibertat, democràcia, formació i esforç personal són les divises bàsiques per assolir un futur de benestar per a tots els membres de la societat. La superació de les limitacions mitjançant l'esforç personal, la lluita mitjançant el treball per aconseguir benestar i riquesa i una formació cada vegada més professional van esdevenir ideals bàsics per entendre la política republicana. La influència de la ILE era notable i evident.

Aplicats aquests conceptes a la societat menorquina, els republicans volien evitar les vagues, volien evitar l'agrupació dels obrers al marge de les seves iniciatives redemptores i volien aconseguir la màxima producció per obtenir el màxim guany possible. Tot plegat es pot resumir en una dita popular: fora vessa i a treballar. Però no tothom compartia aquestes idees de sacrifici; molts obrers sentien la necessitat de temps d'oci i de millors jornals per minvar les desigualtats socials. Els patrons burgesos no estaven per aquesta tasca i els obrers de la sabata no eren precisament un exemple de treball constant i de màxima productivitat.

Els sabaters eren un col·lectiu molt afeccionat a les festes i a les disbauxes; eren l'alternativa a l'oci tradicional de les famílies nobiliàries i a les festes religioses. Però, el país sempre ha tingut fama de celebrar més festes que les

⁷⁰ Palliser, L. (21 de gener de 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

assenyalades oficialment; els petits burgesos ciutadellencs aprecien en aquesta costum un greu perjudici, especialment per a les seves economies. A la vegada, aquestes costums són l'expressió de l'Espanya de "*charanga y pandereta*" que tant odiaven els republicans; per tant, l'excessiva predisposició a la festa per a qualsevol motiu també era objecte de crítica dels republicans que ho entenien com una altra lacre social:

En Ciudadela, como una de las poblaciones de la vieja Europa, padecemos el defecto de los continuados y repetidos días de fiesta, que es difícil poder remediar, por estar inculcada en nuestro interior por viejas y rancias costumbres.

Si el pueblo se diera cabal cuenta de los perjuicios que material y moralmente ocasiona ese continuado festejo que a pretexto de tal o cual chisme cualquiera se viene siguiendo, a buen seguro que ya se habría desterrado para siempre de entre nosotros.⁷¹

La solució era la formació personal, l'esforç i el treball; solució sempre allunyada de la revolució. La poca productivitat dels obrers preocupava als republicans. Algunes dites populars s'hi refereixen directament: *jo som feliç sense fer feina! Sa vessa mos fot!* L'estat espanyol era vist, des d'Europa, com un estat molt feble econòmicament i uns dels motius era la vessa (*pereza*), els dies de festa i la famosa "*siesta*", el xubec després de dinar. Molts països europeus consideraven que la poca productivitat eren a causa d'aquestes actituds ocioses, per dir-jo d'alguna manera. Existien condicionants molt més rellevants: la falta de seguretat al lloc de feina, salaris molt baixos, una gran inestabilitat en els llocs de feina, la manca de cobertura social i sanitària. Els republicans volien combatre aquest concepte i oferir una imatge actual i modernitzada de l'economia. El treball era el que dignificava les persones.

L'esforç i el treball: el camí cap a la redempció

Els republicans confiaven, per tant, en l'esforç, el treball, la constància i la fermesa com a divises de progrés i benestar social. En definitiva, esforç "terrenal" contra la riquesa hereditària i el patiment en vida per aconseguir la felicitat eterna. El canvi de mentalitat i de la pràctica canviaven molt lentament; l'economia no responia als reptes plantejats en la nova societat sorgida amb el segle XX; el món cultural i educatiu patia el mateix alentiment i retard en relació als països europeus. Les desigualtats eren tant aclaparadores que feien possible una revolució profunda que canviés la realitat. Davant aquesta por, els republicans sempre optaren per impulsar petits canvis i reformes puntuals que, sense destruir l'ordre instituit, permetés una millora significativa de les condicions econòmiques, culturals, sanitàries i educatives dels sectors més desfavorits de la societat.

Exceptuant algunes col·laboracions puntuals, que també analitzem, els republicans menorquins, especialment els seus caps i dirigents, són partidaris

⁷¹ Anònim (4 de novembre de 1916). Croniquilla. *Juventud Republicana*, 4 de novembre. Pàg. 4.

de les **reformes socials sense violència**. L'obra de pacificació, afirmen, mai no se realitzarà mitjançant la violència, sinó mitjançant el pacte social "*intervenido por el Estado, bajo la salvaguardia de la fuerza pública puesta al servicio de la justicia.*"⁷².

Aquest pacte social, afirmen, és l'única fórmula que permetrà la pau social, sense necessitat de despollar al ric de les seves riqueses per vestir al pobre. Les reformes profundes són necessàries i les dues prioritats són l'abaratiment de les subsistències i l'assistència als obrers malalts o invàlids. En el marc d'aquest pacte, s'espera la contribució de l'obrer: "*por otra parte el obrero debe poner algo de lo suyo para llegar a una completa armonía con su patrono. Debe poner algo de su celo, algo de su conducta, algo de elevación de miras que deben fomentar sus directores, más que atizar el odio que todo lo perturba.*"⁷³. Els republicans demanen una entesa social per evitar el desencadenament de la revolució, a la qual, sens dubte, temen:

Preferimos la evolución a la revolución; pero es menester que aquella encuentre el ambiente que le falta para desarrollarse. Privar de este ambiente o adulterarlo es dar lugar a la violencia, porque los gases comprimidos explotan.⁷⁴

Descargad también las revoluciones en cuyo seno fermentan los rayos del furor popular; descargadlas por medio de sabias reformas, y evitareis los estragos de las terribles conmociones que todos lamentamos.⁷⁵

Però entre les files republicanes, que agrupen un ampli aglomerat social, també hi ha revolucionaris i també aquests tenen veu a la premsa de l'època. La següent proclama és incendiària; és lògic pensar que determinats atacs per parts dels monàrquics acusessin als republicans de subvertir l'ordre establert i generalitzessin les crítiques a tots els republicans, la majoria dels quals no eren revolucionaris:

⁷² B (És molt possible que aquest pseudònim amagui a l'il·lustre mestre i pedagog ciutadellenc, Joan Benejam). *Juventud Republicana* 24 de desembre de 1910. Portada. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques. La nostra hipòtesi pareix confirmar-se quan B escriu en memòria de Joaquim Costa, pare del regeneracionisme espanyol, quan diu: "Conocí a Costa, joven todavía, allá en 1882, formando parte integral de la Institución Libre de Enseñanza en Madrid, y prendado de su poderosa elocuencia(...)" Més endavant afirma "En su última carta (9 de abril de 1908) a propósito de una obrita mia, entre otras cosas, que por modestia he de callar, me decía: <España necesita maestros de verdad para levantarse. Hago votos para que le alcance a V. El remozamiento nacional, que yo no he de ver>" (*Juventud Republicana*, 18 de febrer de 1911, en portada). És bastant evident qui és realment el pseudònim B.

⁷³ Anònim (4 de novembre de 1916). *Croniquilla. Juventud Republicana*, 4 de novembre. Pàg. 4.

⁷⁴ B. (4 de setembre 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 3.

⁷⁵ Anònim. (29 d'octubre de 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 1

*Aprontados los medios, aguerridas las legiones, adiestrados los campeones, cuando los directores nacionales de la maniobra revolucionaria lo demanden, llevemos nuestro curso a la batalla, seguros del éxito y sin vacilar, como el inteligente cirujano a la amputación tras preparar el instrumental y antes que la gangrena destruya los tejidos.*⁷⁶

Reformes i no revolució, el problema religiós i la lluita pel control de l'educació van esdevenir, amb el temps, tres dels factors més claus a l'hora de provocar el trencament social definitiu que acabà amb la guerra civil i la instauració d'un poder dictatorial. Uns volien reformes, uns altres processos revolucionaris. La tensió entre aquestes dues tendències provocà incidents; alhora, republicans, socialistes i anarquistes s'oposaven directament al poder de la religió catòlica (poder moral però sobretot poder econòmic).

Els republicans i el concepte de ciutadà

Els republicans defensaven un concepte de ciutadà democràtic, format i amb drets i deures reconeguts de forma universal, en el marc d'un sistema parlamentari i d'una economia de mercat. Els republicans desitgen, per tant, uns ciutadans crítics, formats i implicats políticament, capaços de fer front a les ànsies caciquistes i a rompre els lligams de poder entre amos i assalariats. Els republicans volen i aspiren a una política justa i solidària que esdevingui l'autèntic art del govern de la ciutadania. Algunes idees expressades per Joan Benejam podrien pràcticament traslladar-se als nostres dies:

Yo no me meto en política, porque tengo para mi que la política es una farsa. ¿Que me va a mi que gobiernen los blancos o los negros? ¿Acaso me dan de comer? ¿No anteponen los políticos su medro personal al bien público? No, no será el hijo de mi madre tan estúpido que les haga el caldo gordo a los políticos. A casa, a casa, que es lo mejor.

Perfectamente. He aquí un hombre que puede ser un buen esposo, un buen padre de familia, hasta cierto punto; pero que es un mal ciudadano.

He aquí un hombre que sacrifica a su comodidad y a sus miras de conveniencia los intereses de la patria; pero no todos han de ser de la pasta de los héroes ni de los santos.

Conforme; más si todos los hombres practicasen lo mismo, entonces si que sería la cosa pública merienda de negros.

⁷⁶ A. M. B. (29 d'octubre de 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

A nosotros no parece que siendo la política un arte cualquiera de gobernar, no podemos pasarnos sin ella.

Y si no podemos pasarnos sin política, lo que importa es purificarla de infames manchas, elevarla, ennoblecerla y no permitir que sirva de medro o granjería a ningún farsante⁷⁷

Benejam i els republicans defensen que tots els ciutadans han de tenir el dret i el deure de participar en la política. Tots han de participar en la política sigui quina sigui la seva condició; aquesta concepció no era compartida per bona part de la societat, especialment dins el món obrer anarcosindicalista que rebutjaven la participació en la política. La frase “no t’hi mesclis” exposa clarament aquest pensament, rebutjada pels republicans:

¡Que no tienen criterio suficiente para discurrir! Vamos, que esto no es más que una vulgarísima treta. Se concede criterio a un joven para fundar una familia, para servir a la patria con el fusil en la mano, y se lo negáis para ejercer un derecho político donde su instinto le persuade⁷⁸.

Els republicans desitgen la implicació de tots els ciutadans en les qüestions polítiques, conscients que la participació massiva de les classes més desfavorides beneficiaria les seves pretensions electorals. Aquest punt també van arribar a ser un element més de controvèrsia entre els republicans i els sectors obreristes més propers a l’anarcosindicalisme, que opinaven que el joc polític beneficia a les classes opressores que controlen tots els ressorts del poder. Però segons els republicans, totes les persones, independentment de la classe social han de gaudir dels drets i deures de tots els ciutadans i s’han d’implicar en la política:

El zapatero, el albañil y hasta el mísero jornalero del campo deben ser políticos, sin que la política les prive de ganarse el sustento.⁷⁹

Molts dels que afirmen no ser polítics, sovint van a votar sota pressions i seguint l’exemple de persones de bona posició que exerceixen un estricte control sobre la societat i l’economia. Aquests són, afirma Benejam, els que critiquen la política. La no participació també és defensada per comerciants i altres professions liberals. La realitat era ben diferent: molts eren els qui demanaven als polítics accions i legislació que els beneficiés o a l’inrevés i també eren molts els que rebutjaven la política quan determinades decisions els perjudiquen. Són els matisos de l’anomenada no participació: participaven des de l’ombra, sigil·losament:

⁷⁷ B. (30 de setembre de 1910). Árboles sin fruto. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

⁷⁸ Vegeu B (15 d’octubre de 1910). Árboles sin fruto. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

⁷⁹ Vegeu B (15 d’octubre de 1910). Árboles sin fruto. *Juventud Republicana*. Pàg. 1

Por Dios, no digan esos hombres que no son políticos; no digan tampoco que su política es la del orden, sino la del egoísmo. Si señor; son políticos... de conveniencia.

¿Es esto patriótico? ¿Es cristiano? ¿Y sabéis como les llaman esos hombres a los que sacrifican sus intereses materiales en aras de una idea o de una convicción? Les llaman chiflados.⁸⁰

I a partir d'aquest raonament, llança una proclama amb el llenguatge barroc clàssic en les declaracions republicanes:

Jóvenes, bendecid la chifladura que ha engendrado los grandes sacrificios, los admirables heroísmos, aquella fe grandiosa en los inmensos ideales, aquellas luchas cruentas para derribar el derecho divino de los reyes y levantar sobre sus escombros el derecho humano de los pueblos.

Sepan esos hombres que si tienen la propiedad de su persona, si son dueños de su hogar, si viven del producto de su trabajo, lo deben todo a estos espíritus abnegados que han tenido la heroica chifladura de grabar la idea de justicia en la conciencia, comunicando alientos a la dignidad personal, destruyendo monstruosas iniquidades, emancipando la esclavitud, sacudiendo todas las tiranías y legándolos esos derechos individuales sin los cuales fuera triste, fuera odiosa, fuera imposible actualmente la vida.

Ahora ¡Oh jóvenes! Lo que importa es hacer un buen uso de esta libertad y de estos derechos que nos han de servir para el bien, nunca para el mal; y lo que importa también es destruir las maquinaciones que contra el libre pensamiento fraguan, no ya los tiranos, que no existen, sino los falaces y engañosos sofistas⁸¹.

L'estat i els partits polítics, en el marc d'una democràcia, han de garantir l'harmonia entre les diferents classes socials; el republicanisme pretén aconseguir una societat única a partir reformes capaces de garantir els drets per a tots els ciutadans:

Vayamos a la armonía entre el capital y el trabajo; a la armonía entre el rico y el pobre, entre el que posee y el que no posee, en el sentido del respeto mutuo, del sostén colectivo, de la consideración y mejora de las clases proletarias, pidiendo al Estado que regule lo que es consustancial para la vida de la Nación, y de esta manera podrán conjurarse las tempestades y evitarse los conflictos.⁸²

⁸⁰ B. (30 de setembre de 1910). Árboles sin fruto. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

⁸¹ B. (30 de setembre de 1910). Árboles sin fruto. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

⁸² Anònim (29 d'octubre de 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

Aquesta suposada harmonia no és més que, salvant les distàncies i canviant el context, la democràcia parlamentària actual en la qual, en un règim de llibertat, conviuen rics i pobres amb l'Estat com a garant de les llibertats i regulador d'una certa redistribució de la riquesa oferint alguns serveis socials bàsics. La garantia per a tota aquesta societat és la llibertat, la dignitat i la justícia social:

No lo dudéis; los pueblos pegados a la servidumbre, los pueblos rebaños son siempre pobres; pero un pueblo de ciudadanos pocas veces se ve azotado por el hambre.

*Altura, altura, desdichados*⁸³.

Un dels problemes més greus de la Menorca del segle XIX i de principis del segle XX era l'anomenat caciquisme. Els senyors, propietaris dels llocs i de les possessions exercien un cert control sobre la societat i, especialment, sobre tots aquells que treballaven amb ell. Per als republicans, la lluita contra el caciquisme era una forma que els permetria guanyar les eleccions a molts llocs de Menorca. Els republicans i les joventuts republicanes van plantejar una lluita contra el caciquisme com un objectiu fonamental; erradicat el caciquisme, i amb més llibertats, el poble podria votar lliurement i avançar cap a la consolidació d'un sistema democràtic:

Despierta que tus hijos lucharan y saldrán vencedores, no quieren no, ser más esclavos; quieren que para ellos empiece a brillar el sol de libertad; quieren romper las cadenas que hasta ahora nos han oprimido; lucharán en justa lid y conseguirán la victoria acabando para siempre con su verdugo, con el monstruoso y detestable cacique. No temas no, madre querida, la hermosa bandera tricolor ondeará muy alta y en nuestra hasta hoy desgraciada Menorca, serán sin obstáculos practicadas las hermosos palabras de libertad, igualdad y fraternidad (...)

*¡Hijos míos, no temáis; seguid adelante, no retrocedáis, usad por arma de combate la verdad, la razón, la instrucción, la conciencia y la justicia, y si esto no fuera suficiente, recurrid a todos los medios y destruid para siempre los carcomidos troncos del abominable caciquismo, causa de la desgracia y deshonra de nuestra querida y estimada patria*⁸⁴

En el règim de llibertat, seria possible avançar cap a la igualtat i la fraternitat, el lema de la revolució francesa que inspirava als republicans.

Llibertat, igualtat i fraternitat

Els republicans defensaven que no tots som iguals; naixem amb capacitats i possibilitats diferents però si que es pot distribuir millor la riquesa per oferir igualtat d'oportunitats, però mai dins un món absolutament igualitari i sense govern com propugnaven els anarquistes:

⁸³ B. (30 de setembre de 1910). Árboles sin fruto. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

⁸⁴ Vegeu Palliser, L. (4 de setembre de 1910). ¡Pobre isla! *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

Evolucionemos en el sentido de hacer que no sean los que más trabajan los que menos comen, y hacía el otro deque nadie se encumbra por medios ilícitos, haciendo que no medren los charlatanes, los intrigantes, los parásitos y los rapaces, los que no saben lo que es fatiga ni lo que es dolor.

Trabajemos para que no haya parias, ni degenerados, y para que se extinga en la medida de lo posible el sufrimiento humano.

Que cunda la actividad en todas partes para que todos seamos abejas obreras en la gran colmena social, y que la luz del saber ilumine todas las conciencias y eleve todos los corazones.

Que se supriman las guerras por odiosas y por bárbaras, y no sean los pobres los que se los que se envíen a matar para defender en muchas ocasiones los intereses de los ricos.

Esta es la ley justa y evolutiva a cuyo ideal nos aproximamos más cada día.

Lo demás, lo de la igualdad social es un sueño que tienen un aspecto generoso, pero una finalidad inhumana. ¿Cómo igualareis el arquitecto con el peón de albañil?

Nosotros queremos que el arquitecto y el peón tengan una vida perfectamente humana; que cada uno se estime por lo que es y que ambos se completen. Esta debe ser la noble aspiración de los espíritus emancipados.

Para evolucionar de esta suerte, lejos de dividirse los obreros y tomar diversos rumbos, vayamos todos a un partido, el más aproximado a la justicia, y tendremos una organización fuerte que, sin apelar al derramamiento de sangre, vencerá en la gran batalla de la vida.

La violencia llama a la violencia, y los hombres no han de convertirse en lobos y chacales para despedazarse unos a otros.

El espíritu de amor y de justicia ha de invadirlo todo⁸⁵.

Des d'aquesta perspectiva global, els republicans agrupaven les seves forces amb els socialistes i anarquistes, per lluitar per qüestions transcendents i vitals. Al davant de fets significatius, republicans, socialistes i anarquistes solien agrupar-se per combatre el que anomenen les forces de la reacció:

Por habernos lanzado a las aventuras bélicas en Marruecos y por los delirios de la represión de 1909, resultan agravados los desequilibrios, en cierto modo tradicionales,

⁸⁵ Vegeu B. (29 d'abril de 1911). ¿Todos iguales?. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

de la sociedad española. La enseñanza sin medios para el desarrollo que exige la ciencia moderna se encuentra en vergonzoso abandono. La riqueza, congestionada en ciertos núcleos de plutócratas, en el Físico insaciable y en las Congregaciones religiosas, deja en estado anémico los cuatro quintos del censo de nuestra población. La agricultura está en los huesos; el comercio languidece, los capitales españoles se esconden perezosos; la gran industria se defiende a duras penas con el capital extranjero, y la pequeña se arrastra moribunda, luchando vanamente con los talleres de monjas y frailes, más cuidadosos de la vida terrenal que de la eterna. La emigración cierra miles de hogares y despuebla comarcas que fueran laboriosas. España se muere por falta de ideales internos, por falta de justicia, pues todos los organismos de ésta no son hoy más que prolongaciones del poder ejecutivo, que emplea cuantos resortes tiene a su alcance para molestar y vejar caciquilmente haciendo imposible la existencia del ciudadano.

Poner remedio a males tan hondos es la finalidad de la conjunción republicana socialista, y a ello se consagrará con obstinada fe; empleando todos los medios de propaganda y de difusión de la energía.

Si España no ha de perecer, démosla pronto, pronto, garantías de libertad, medios de trabajo, paz y justicia.

Madrid, 23 de abril de 1911⁸⁶.

Tot i que les distàncies programàtiques es mantenen amb fermesa ; els republicans no volen, de cap manera, la col·lectivització dels tots els bens i la desaparició de l'autoritat i la igualtat de tots implantada per la força. Defensaven la propietat privada i el lliure comerç amb intervencions puntuals per part de l'estat. Les distàncies entre uns i d'altres, tot i els encontres puntuals, es mantenen en el fons:

¿Queréis despojar a los actuales propietarios quienes por una serie de generaciones han mejorado sus tierras, desde que en un principio más fértiles campos eran terreno abrupto; o queréis despojar de su bienes al emigrante que a fuerzas de privaciones los ha conquistado allá en lejanos países, o al mismo trabajador que a copia de ahorro ha adquirido una casita o la adquirieron sus padres?

Advertid que el fruto del trabajo es sagrado, y que si hay bienes usurpados o debidos a malas artes; si hay capitales acumulados con perfidia, se hallan bajo la custodia de las leyes porque han sabido burlarlas. Vengan leyes más justas y previsoras.

Advertid que no podemos vivir sin la posesión de lo tuyo y lo mío. Presentadme la organización social que queráis, y yo os diré siempre: cuando el hombre deje de ser hombre y el mundo deje de ser mundo, podremos vivir en perfecta comunidad de bienes. (...)

⁸⁶ Azcárate, G. i altres (29 d'abril de 1911). El Manifiesto de la Conjunción. La minoria republicana socialista al pueblo. Suplement al número 18 de *Juventud Republicana*.

¡Oh! Despojad a los hombres de la posesión de lo tuyo y lo mío y despojaréis la sociedad de todo progreso humano, porque le arrancaréis al individuo todos los móviles, todos los estímulos; destruiréis el interés personal que es el más poderoso de todos los intereses.

Declarad la propiedad indivisa o patrimonio de la colectividad, y convertiréis la tierra en un desierto yermo, porque a la larga no habrá quién trabaje en provecho común, porque unos no aportarán igualdad de fuerzas e inteligencias como los otros, y por lo mismo no han de querer ser iguales en el reparto.

¿Quién se lanzará a las más atrevidas empresas, si no ha de poder disponer del resultado de sus esfuerzos?

Podemos redimir al infortunado por otros medios; pero en vano intentaremos subvertir las leyes inmutables de la Naturaleza⁸⁷.

Els republicans defensen els principis del sistema capitalista mediatitzat per l'estat. El que és important no és redistribuir per igual la riquesa o col·lectivitzar tots els bens de producció, sinó dissenyar lleis justes capaces de capgirar les situacions no volgudes. Cadascú s'ha d'esforçar per aconseguir el que vol, sabent que som diferents, que partim de situacions dispars, que posseïm capacitats diferents; no podem fer igual allò que ja neix diferent:

El bien de la vida estriba en el partido que saben sacar los hombres de la situación en que se hallan colocados, haciendo del orden y la inteligencia precedan todos sus actos. (...)

Ved que no es la cantidad sino la calidad lo que vale. No es el trabajo sino el servicio lo que se paga. ¿Comprendéis bien esto?

La instrucción es un gran bien; el asociarse es un gran recurso, porque el obrero asociado dispone de una fuerza que se impone aún a los poderes públicos; pero el hacer méritos es, sobre todo.

Instruidos y asociados podéis hacer que prevalezca la justicia; pero mejorando vuestra manera de ser, haciendo cada vez más útiles vuestros servicios, los haréis menos penosos y más lucrativos.

Inteligencia, orden y previsión. En esto entra también el saneamiento de las costumbres.

Por medio de la colectividad, constituyendo un ejército disciplinado, arrancaréis reformas sociales con nuevas leyes bienhechoras, pero habéis de tener más confianza en los que depende de vosotros mismos.

⁸⁷ Vegeu B. (13 de maig de 1911). Lo tuyo y lo mio. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

*Porque el colectivismo anula en ciertos casos la iniciativa individual que es lo que sugiere energías triunfadoras*⁸⁸.

El setmanari *Juventud Republicana* ens aporta moltes referències per estudiar l'ideari republicà, des de manifestes i proclames a petits estudis que aporten una vessant local important. Una qüestió que ja hem destacat és que els afers illencs son tractats de forma molt més asserenada que fets semblants a nivell estatal o internacional. Apareixen reflectits els grans esdeveniments que succeeixen al món, amb la intenció d'informar i educar als seus potencials lectors. Però també breus notícies de Ciutadella en el cas de *Juventud Republicana* i notícies que afecten a tota la illa i especialment a Maó en el diari *La Voz de Menorca*.

Els republicans, sovint, miren fora de l'estat espanyol per cercar exemples de com les coses podrien ser si canviés el govern i la mentalitat de les persones. Aporten, per tant, una visió internacional dels afers públics.

Els republicans i la perspectiva internacional

Els republicans tenen una concepció àmplia de la ciutadania, una concepció global que els fa preocupar-se per tots els esdeveniments del món que marquen o fan història.

Juventud Republicana porta notícies relacionades amb esdeveniments que interessin a nivell mundial, amb un objectiu clarament divulgatiu i educatiu. Així ens parla de la gran aventura del segle protagonitzada per Sott i Anumdsen a la recerca del pol sud, a la qual s'hi afegeix Maerson:

*El capital Scott es un ilustre viajero, pero tiene en Anumdsen un rival formidable, que no retrocederá ante ningún peligro para llevar a cabo su empresa.*⁸⁹

Els republicans es senten ciutadans d'un nou món però a diferència dels anarquistes no defensen la pàtria universal, sinó la pau i la tolerància entre totes les nacions i estats de la Terra. Tot i aquest sentiment d'entesa entre les nacions, els republicans expressen el seu rebuig als règims de caire totalitari, absoluts o dictatorials; en bona lògica, han de defensar sempre els països democràtics amb sistemes liberals i capitalistes on la llibertat és primer que la igualtat i la fraternitat. En aquesta línia de pensament, els republicans estan al costat de les forces aliades en defensa del sistema democràtic i de la llibertat.

Els republicans menorquins expressen el seu total recolzament a les forces aliades contra els que considera imperis feudals. Els règims totalitaris són, per ell, els causants de la I Guerra Mundial. La defensa dels aliats és total. Els

⁸⁸ Vegeu B. (27 de maig de 1911). Camino de redención. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

⁸⁹ Anònim (2 de febrer de 1911) Hacia el polo sur. *Juventud Republicana*, Pàg. 6.

republicans pensen que al darrere de la guerra hi ha motivacions industrials i comercials, però també motius polítics i religiosos com a desencadenants:

El origen, los móviles de la actual guerra europea, antes que industriales y comerciales son, aunque no lo parezca, políticos y religiosos: por políticos entiéndase imperialismo y por religiosos, raza.⁹⁰

La interpretació republicana és força correcte i així es demostrarà en els propers anys, tot i que els factors econòmics sempre són determinants. Els republicans defensen la neutralitat d'Espanya davant la guerra però, alhora, defensen expressament les posicions aliades:

Nuestros ideales de Libertad y Progreso serán un hecho con el triunfo de los aliados y por lo tanto la neutralidad que, por amor (quizás demasiado egoísta) a España defendemos, nos imposibilita de ayudar al triunfo de la Libertad, el Progreso y la Justicia (...).

Y si creyéramos que España está en condiciones de contribuir al éxito de la Justicia seríamos partidarios de prestar nuestro concurso armado a la obra de la libertad europea.⁹¹

Al llarg del decurs de la guerra, els ànims dels republicans s'alteren i arriben a proclamar, de forma implícita, que la posició de neutralitat d'Espanya és perjudicial; les joventuts republicanes arriben a demanar l'ús de les armes per defensar el poder civil contra el poder militar, per defensar la llibertat individual vers l'anul·lació dels drets de les persones i per defensar la independència dels pobles petits:

Toda la obra de la Enciclopedia, todas las luchas del laicismo, contra la esclavitud de las almas, todas las conquistas de la revolución francesa contra la nobleza y el feudalismo, anuladas por el imperio de la fuerza de las armas. (...)

Y en estas condiciones, ¿España puede ni debe permanecer neutral? (...)

Hay que asegurar el porvenir de la patria. Y para ello es preciso requerir primero la espada como Washington, y cultivar la tierra después.⁹²

Les dosis de patriotisme, la lluita pels ideals de la revolució francesa, la consolidació del sistema de llibertats i el lliure mercat eren objectius pels quals es podia justificar l'ús de les armes. El posicionament al davant de les qüestions pràctiques sol ser més concret i precís que les arengues i les proclames dels grans ideals republicans que solen aparèixer en mítings, convencions, festes i espectacles. Aquestes proclames van embolcallades amb un vocabulari barroc i grandiloqüent que, sovint, es pot arribar a confondre amb les proclames revolucionàries més incendiàries. Els mítings de Lerroux en són

⁹⁰ Anònim (10 de juliol de 1915). Por España y por la libertad. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

⁹¹ Anònim (10 de juliol de 1915). Las dos neutralidades. *Juventud Republicana*. Pàg.1 i 2.

⁹² Anònim (11 de novembre de 1916) Aires de fuera. Contra el imperialismo teutón. Deber de las juventudes. *Juventud Republicana*. Pàg. 1

un bon exemple: exaltació de les masses amb propostes buides, grans paraules i promeses fora de context.

Si en aparença esdevenen revolucionaris de paraula, els republicans són persones molt patriotes, capaces fins i tot d'exaltar les virtuts del poble espanyol. Aquesta actitud patriòtica els portava sovint a discussions amb els seus aliats, els sectors obreristes.

La majoria dels republicans eren patriotes, però durant les dues primeres dècades del segle XX, col·laboraren activament amb els anarquistes i, concretament, amb Joan Mir i Mir i aquests, no eren precisament, massa patriotes; per tant, la publicació "*Juventud Republicana*" publica articles en un i en altre sentit, exactament com ho fa amb el tema sobre la necessitat o no de la revolució per canviar l'ordre establert o l'existència de classes socials.

Les nacions enfrontades, com per exemple França i Alemanya, es llencen mútues acusacions d'antipatriotes, oblidant l'arrel de l'autèntic antipatriotisme, segons el republicanisme més primerenc:

Pues bien, a los trabajadores de uno y otro país que procuran que reine la paz entre ambos pueblos se les denigra con el calificativo de antipatriotas.

En cambio, a los negociantes que desean los horrores de la guerra, y que la fomentan con sus palabras imprudentes en los periódicos, se les califica de buenos patriotas y los gobiernos los premian con cruces y otros distintivos honoríficos, además de los beneficios que la guerra misma pueda reportar.⁹³

Però gairebé mai s'oblida la pertinença a un estat per sobre de la regió. Un manifest del directori republicà menorquí, signat el dia 22 de gener de 1911 és concloent en aquest aspecte:

Empieza la patria en el terruño, en él se arraiga y nuestro patriotismo en Menorca ha de cifrar sus empeños, que todo lo bueno que a Menorca ocurra será prosperidades y goce par España entera.⁹⁴

Encara tardarà alguns anys en aparèixer una consciència menorquinista més profunda arrelada amb la llengua i la cultura pròpies. Aquesta consciència regionalista sorgirà d'entre les files dels mateixos republicans.

⁹³ Sencillo J. (12 de novembre de 1910). *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

⁹⁴ Anònim (4 de febrer de 1911) Manifest del directori republicà. *Juventud Republicana*,. Pàg. 2.

Pere Ballester, advocat, va ser un dels primers en parlar públicament sobre el regionalisme. Els republicans menorquins de principi de segle XX no eren els republicans federalistes de la revolució de 1868. El concepte de pàtria gran, Espanya, estava molt per damunt del de pàtria petita, l'illa de Menorca.

Els republicans menorquins defensaven aferrissadament totes les millores per a Menorca; els diputats electes a Madrid solien presentar múltiples iniciatives parlamentàries amb la intenció d'aconseguir millores socials i, especialment econòmiques. El sentit autonomista (tal i com l'entendem avui en dia) prenia un caire diferent; l'autonomisme dels republicans menorquins no era en vistes a una possible autodeterminació sinó en la direcció de aprofundir l'estimació vers la petita pàtria, com l'anomenaven, per augmentar el patriotisme vers un estat descentralitzat, això sí:

*Otro de los puntos de importancia suma y que la juventud debe mirar como base del bienestar y progreso de Menorca es inculcar en sus habitantes los ideales autonomistas, único apoyo para una verdadera reorganización social y federación (...), haciendo cuando humanamente se pueda para matar de una vez el odioso Centralismo, verdugo de todas las energías regionales, y conseguir que brille para todo el Universo el Sol hermoso de Autonomía i República.*⁹⁵

Aquests ideals federalistes, nets dels republicans de la revolució de 1868 no són compartits per tots els col·lectius republicans; els dirigents solen expressar ideals molt més nacionals que regionalistes.

Un dels problemes més arrelats en la societat menorquina, des de feina molts d'anys, eren les lleves obligatòries que allunyaven els fills joves de la seva família, els deixaven amb una mà d'obra de manco i havien d'assumir el cost dels desplaçaments. Els republicans eren conscients d'aquest problema i en moltes ocasions mostraren el seu rebuig a les lleves forçoses.

Els republicans i l'exèrcit

El problema de l'exèrcit a Menorca era un tema especialment vulnerable; normalment, les famílies eren força reticents a deixar marxar els fills a l'exèrcit, primerament per qüestions de tipus econòmic (es perdia força de treball i s'augmentaven les despeses per desplaçaments). Els republicans també presentaven notables diferències entre uns i altres; els més esquerrans demanaven la professionalització de l'exèrcit, mentre que els més moderats defensaven l'obligatorietat del servei militar:

⁹⁵ Anònim (4 de febrer de 1911) Manifest del directori republicà. *Juventud Republicana*, Pàg. 2.

(...) Todos ganaríamos si en vez de arrancar a los hijos del hogar y los brazos de los campos y de los talleres con violencia se dijera: Ahí van tres pesetas diarias; el que quiera ser soldado que tome el fusil.

Así se practica con respecto a la guardia civil y al cuerpo de carabineros. Un ejército voluntario es lo mejor. Que lo digan las carlistas o los de hoy partidarios de D. Jaime. ⁹⁶

Alguns dels aldarulls més importants dins la tranqui-la societat menorquina es van registrar per motius relacionats amb la llibertat de comerç i amb les lleves forçoses, a les quals els menorquins sentien una profunda animadversió.

Ya tenemos el servicio obligatorio que será una realidad en España. Todo el mundo será llamado a las filas para ir a defender la patria cuando importe y para constituir fuerza armada lo mismo el hijo del jornalero que el del millonario.

*Pero... vamos, que esto será tanto sólo un atenuante, que ya es algo. El que tenga dinero, mediante un abono de mil a dos pesetas, se podrá librar de todas las molestias consiguientes, como la de mecánica, guardias y vida de cuartel. Siempre el Exmo. Sr. Don Dinero será el preferido*⁹⁷.

En relació al que acabem de dir sorprèn la publicació en el quinzenari d'un edicte del batlle de Ciutadella, demanant la presentació immediata d'una llista de 22 joves cridats a files que no s'havien presentat el dia indicat. El ban és força clar i demostra les tensions i les pors que una mesura d'aquest tipus generava entre la societat, especialment, entre els sectors més desfavorits:

Don Gabriel Saura y Rével, alcalde presidente del Ayuntamiento de este término municipal

Hago saber: que ignorándose el paradero de los mozos que a continuación se expresan, naturales de esta ciudad, que se hallan comprendidos en el alistamiento formado para el reemplazo del actual año, se advierte a los mismos, a sus padres, tutores, parientes, amos o personas de quienes dependan, que, por el presente edicto, se les cita para el día 29 del actual mes y hora a las once, para que comparezcan en esta Casa Consistorial personalmente o por medio de legítimo representante a exponer cuanto en derecho les convenga de dicho alistamiento, en la inteligencia que este edicto se inserta y publica en sustitución de la citación presente en el artículo 47 de la Ley 11 de octubre de 1896, por ignorarse la actual residencia de los interesados, y de que la incomparecencia de los mismos les pasará el perjuicio a que haya lugar.

Igualmente se les cita para los actos de cierre del alistamiento, sorteo y clasificación de soldados, que se celebrarán respectivamente los días 11 y 12 de febrero y 5 de marzo del año actual, a las horas que señala la Ley; advirtiéndose, que en caso de no concurrir los interesados a dichos actos, les pasará el perjuicio a que hubiere lugar, y se les formará el expediente de prófugo.

Ciudadela, 15 de enero de 1911

⁹⁶ Anònim. (29 de novembre de 1910) Crónica local. *Juventud Republicana*,. Pàg. 3.

⁹⁷ Anònim (29 de novembre de 1910). Crónica local. *Juventud Republicana*. Pàg. 3.

A continuació apareix tota la llista amb nom i dos llinatges i els noms del pare i de la mare. Sens dubte, la publicació d'aquestes llistes havien de produir un gran desassossec entre les famílies implicades que veien com un dels seus fills podia ingressar a la presó per negar-se a fer el servei militar o, encara més greu, per no disposar dels fons necessaris per pagar una important quantitat de diners i alliberar-se'n, talment com feien les persones adinerades.

Els republicans són sensibles a aquesta preocupació i els seus dirigents es mobilitzen. És el cas del Doctor Llansó, diputat republicà electe al congrés per l'illa de Menorca. Llansó ajudà obertament als que han estat anomenats pròfugs

El pueblo menorquín que depositó toda su confianza en el celoso e inteligente diputado a quien confirió sus poderes, encarga al mismo la gestión de los más delicados asuntos.

Recientemente algunas familias se dirigieron al prestigioso diputado en súplica de que se interesará por la suerte de los jóvenes prófugos muchas veces inconscientemente y otras por forzosa necesidad.

Los que en tales circunstancias se encuentran expatriados, no pueden retornar a los patrios Lares porque los rigorismos legales cierran el paso a quien sin delinquir y sólo por un simple retraso, obligado casi siempre, tiene que desenvolverse en el extranjero actividades que gustos consagraría a esta patria que con rigideces legales les rechaza por prófugo.

*Con la actividad que el Señor Llansó despliega ante los requerimientos del pueblo, recabó del señor ministro de la Guerra la atención debida a la justificada demanda de sus representados, cabiéndole la satisfacción de alcanzar cumplida y satisfactoria respuesta*⁹⁹.

Els resultats, de totes maneres, no devien ni ser immediats ni devien resoldre el problema de manera definitiva, ja que cada any es repetia el mateix problema i eren molts els joves que partien a Amèrica per alliberar-se del servei militar.

Però no podem oblidar que els republicans són patriotes i defensen un model d'exèrcit i un model concret de defensa que assegurí que l'illa no pugui ser presa amb facilitat per forces estrangeres. Els republicans es preocupen per la defensa de l'illa i per qüestions militars. El mateix Llansó que intercedia pels pròfugs també intercedia, en el congrés, per una fortificació de l'illa.

Quan els blocs que van participar en primera guerra mundial ja es consoliden, Federic Llansó, el diputat republicà menorquí, llança la necessitat d'armar les Illes Balears i protegir-les de possibles invasions:

⁹⁸ Vegeu Anònim (4 de febrer de 1911). Edicto. *Juventud Republicana*. Pàg. 4.

⁹⁹ Vegeu Anònim (15 d'abril de 1911). Sección Política. *Juventud Republicana*. Pàg. 4.

Justísimo y doloroso es confesarlo, pero las Baleares carecen en la actualidad de todo medio de defensa marítima y aún la terrestre, con todo el valor y pericia de nuestros soldados y generales, no podría durar largo tiempo.

Por lo que a Menorca atañe podemos decir que se han escrito una multitud de memorias, se ha llevado a cabo una serie de visitas de inspección y se ha puesto el grito en el cielo dentro y fuera del Congreso señalando el estado actual y pedimos la aplicación de remedio. Los ilustrados jefes del ejército y de la Armada Sres Victory, Taltavull y Riera han publicado escrito, libros, dando conferencias, etc., pero ni aquellas autorizadas palabras ni mis modestísimas quejas en pleno Congreso han podido sacar al Gobierno de esta especie de entumecimiento crónico o amnesia de los intereses nacionales, preocupados en una elección, en una jefatura, en el sentido de una carta o en los desplantes de cualquiera de esos titulados personajes.

El mañana no existe y cual modestísimo juez a cada requerimiento contesta el ministro; ya se proveerá, como si esas cosas de la guerra fuera coser y cantar y como no se pueden improvisar soldados o armamentos para continuar y proseguir al estilo de la campaña de Cuba, al igual de Melilla en 1909.

O bien España fortifica a Menorca o España pierde las Baleares en caso de guerra, pues aun suponiendo, como decía al principio, que forzosamente ingresemos en la triple Entente, Francia o Inglaterra ocuparían a Menorca y ya veríamos cuándo y cómo salían luego de la isla puesto que, inclinándonos al lado más halagüeño, hemos de creer que nos pondrían la cuenta.

Organizar una escuadrilla de torpederos, dotar la isla de submarinos; artillar debidamente la costa, sin apelar a esa artillería barata que se nos ha anunciado y de nada sirve, construir las baterías de torpedos automóviles y tener siempre la plaza de Mahón en condiciones de resistir un sitio de más de seis meses, organizar sus tropas en 2 brigadas sin contar la defensa de la fortaleza, son cosas que se imponen, que pudieran hacerse sin enormes dispendios desde que se habla de ello y al gobierno se pide... pero que quedaran en el papel como tantas otras iniciativas generosas, esterilizado el esfuerzo por la apatía, por la indiferencia o por las ambiciones de otras localidades que mediante una indotación o prelación de derechos consiguen lo que se proponen como ha ocurrido ahora con el Numancia¹⁰⁰.

Les mesures que proposava el Dr. Llansó no s'aplicaren, lògicament, quan ell las sol·licità però, amb el temps, moltes d'aquelles iniciatives foren portades a terme, ja durant la dictadura de Primo de Rivera: canons de costa de gran potència, antiaeris, base de submarins i fàbrica de torpedes. El que succeí, com en moltes altres coses, que quan tot això estigué operatiu ja estava desfasat. Cal recordar les impressionants instal·lacions de la base naval de Maó amb base per a submarins, base per a torpeders i fàbrica de torpedes.

Els republicans i els plantejaments capitalistes

Els republicans menorquins se situaven en una estreta línia entre el proteccionisme del comerç propi per part de l'estat i el lliure mercat. Defensaven el lliure mercat, però quan les coses anaven malament, sortien al carrer per demanar mesures proteccionistes.

¹⁰⁰ Llansó, F. (26 d'abril de 1913). España y el problema mediterráneo. *Juventud Republicana*, Pàg. 1 i 2.

En moltes ocasions **els republicans menorquins encapçalaren els moviments que demanaven millors condicions per a l'exportació dels productes que es produïen a l'illa, especialment sensibles al mercat cubà.** La guerra de Cuba abocà la indústria sabatera menorquina a una profunda crisi, que s'anà carejant amb més o manco encert.

Els dirigents republicans menorquins representants de la petita burgesia industrial i comercial, conjuntament amb els obrers que treballaven a les seves fàbriques sortien al carrer quan la situació per a la producció i l'exportació de calçat era preocupant; els uns per garantir la subsistència del seu negoci, els altres per conservar els seus llocs de feina i el seus sous, incloses les hores extra. És així com ens trobem, en el cas de Ciutadella i de Menorca, que els republicans organitzen manifestacions massives per sensibilitzar la població.

Aquest va ser el cas de la celebrada el diumenge 12 de març de 1911¹⁰¹ per protestar per un important perill per a la indústria menorquina: el congrés de la República de Cuba estava estudiant la imposició de la tarifa màxima a tots els productes espanyols, que perdrien competitivitat, si l'estat espanyol seguia tancant el mercat nacional a la producció cubana. Va ser llavors quan, per iniciativa de Pere Cortès, reconegut fabricant de calçat, es va convocar una assemblea a l'Ajuntament per sol·licitar mesures al govern espanyol perquè garantís l'exportació del calçat a Cuba; després de l'assemblea que va acordar remetre una llarga llista de telegrams, es va celebrar una concentració a la plaça des Born per exigir la continuació de les relacions comercials amb Cuba. En aquesta concentració van intervenir els líders del republicanisme ciutadellenc. En primer lloc, el jove diputat provincial, Teodor Canet, es dirigí a la multitud per afirmar que el govern central “se concreta a contestaciones atentas y que en nada le comprometen a favor de los deseos del pueblo.” En segon lloc, Climent Casasnovas, regidor de la minoria republicana, llegeix els telegrams enviats a les autoritats; en tercer lloc pren la paraula el gerent del Foment Industrial i Agrícola de Menorca, l'escriptor Àngel Ruiz i Pablo. Després, l'expectació general “se vió luego aparecer la majestuosa figura del distinguido publicista y maestro público de esta ciudad D. Juan Benejam, quien con frase vigorosa, voz potente y conmovedora elocuencia pronunció un discurso que coronó la concurrencia con nutridísima salva de aplausos.” Benejam exemplificà clarament el que significa el comerç entre les nacions quan afirma que el que agermana els pobles no és només l'idioma, la raça o els vincles de sang, sinó “muy particularmente las relaciones comerciales, los tratados que las regulan y los intereses que les son comunes y de recíproca conveniencia, dividiéndolos en cambio esa falta de comunicaciones, sobre todo cuando las dificulta una ley deprimente y gravosa para alguno de esos pueblos.”¹⁰²

¹⁰¹ Vegeu Anònim (18 de març de 1911) Nuestra campaña ante el tratado comercial de España y Cuba i La manifestación del domingo pasado. Juventud Republicana. Pàg. 2 i 3.

¹⁰² Vegeu Anònim (18 de març de 1911) Nuestra campaña ante el tratado comercial de España y Cuba i La manifestación del domingo pasado. Juventud Republicana. Pàg. 2 i 3.

Els republicans van mantenir una actitud activa per aconseguir el lliure mercat i potenciar les exportacions, tot i que l'economia espanyola, en règim gairebé autàctic, no era el marc adient a les reivindicacions dels republicans menorquins. No podem qualificar d'empresaris modèlics l'empresariat menorquí, tot i que sempre ha demostrat certa competitivitat; la lluita per l'obertura del mercat cubà durant anys contra la imposició d'aranzels que gravaven les exportacions s'hagueren pogut pal·liar, en certa mesura, en l'obertura i la recerca de nous mercats i la introducció de nous productes manufacturats.

Sigui com sigui, certa part del petit empresariat menorquí es va instal·lar en el victimisme que molts republicans s'encarregaven d'augmentar ja que la crítica acabava contra el sistema monàrquic i antidemocràtic, lo qual els produïa suficients rèdits electorals, especialment a la zona de llevant.

També defensàvem la necessitat d'alliberar els productes més necessaris d'impostos que requeien sobre les classes més desfavorides. Es manifestaven obertament contra els impostos al consum:

Todavía tienen los consumos una más trascendente excelencia. Ellos no estorban el lujo, no impiden la prodigalidad, no gravan la riqueza. Recayendo sobre los artículos de primera necesidad, estorban la alimentación, impiden la existencia y gravan al hambre. Son un impuesto progresivo, sólo que al revés. Constituyen la expresión más fiel del socialismo jacobino. Haciendo imposible la vida de los menesterosos, van rellenoando la fosa común. Los pobres, los débiles sucumben. Sólo los privilegiados perduran. Y secundada de esta suerte, por obra de arte, la selección natural, el Estado puede gloriarse de cooperar con la madre naturaleza a la elaboración de la robusta humanidad del porvenir¹⁰³.

Entre matuteros y vigilantes se halla declarada la guerra. (...)Nuestras poblaciones se hallan en todo tiempo sitiadas por el matute y defendidas por el fisco¹⁰⁴.

También sirve el matute de estímulo poderoso a las iniciativas mercantiles. Imposible que el comerciante de buena fe compita con el mercader defraudador. Los derechos de consumos son una prima otorgada al fraude. Los traficantes cándidos se arruinan y sus contrarios prosperan. Así se demuestra a todos que en el comercio hay que andar listo. El Estado pone empeño en justificar, a todo trance, pese a la protesta del comercio honrado, el simbolismo de la mitología que hacía de Mercurio una divinidad común a comerciantes y ladrones¹⁰⁵.

¹⁰³ Vegeu A. C. (9 de desembre de 1911). ¡Vivan los consumos! *Juventud Republicana*. Pàg. 1 i 2.

¹⁰⁴ Vegeu A. C. (9 de desembre de 1911). ¡Vivan los consumos! *Juventud Republicana*. Pàg. 1 i 2.

¹⁰⁵ Vegeu A. C. (9 de desembre de 1911). ¡Vivan los consumos! *Juventud Republicana*. Pàg. 1 i 2.

Els republicans i l'higienisme social

Un dels temes més prioritaris per als republicans era que les classes més desfavorides fossin conscients de la necessitat derivada de la prevenció de les malalties i de la preservació de la salut, el que es va conèixer amb el nom d'higienisme.

Els metges i apotecaris contractats per la cooperativa i societat de socors mutus La Obrera desenvolupen una tasca pedagògica en relació a determinades creences populars errònies sobre malalties o possibles solucions. Els metges Torres i Ferrerons fan divulgació que anomenen d'higiene social a través de les pàgines de *Juventud Republicana* i fan alguna crida "a mis compañeros de carrera a que me acompañen en la obra redentora de destruir errores populares, es decir, de hacer higiene social."¹⁰⁶

El raquitisme és el primer tema que s'exposa. Les conclusions a les que arriba Torres són contundents:

Si comparamos el sinnúmero de enfermos, que son muchos y por desgracia gran parte de ellos afectados de enfermedades que aterran la humanidad con el buen clima de la población, a primera vista nos asombraremos sin poder ver la correlación. (...)

*Cuando en un pueblo se presenta tal estado de insalubridad y el clima es bueno, alguna o diferentes causas son las que lo determinan.*¹⁰⁷

Aquests articles, sempre des d'un punt de vista redemptor, solen explicar la malaltia i després donen consells per a la prevenció. En aquests consells apareixen amb força les teories higienistes i la definitiva influència del medi sobre les persones, el que anomenaríem el primer conductisme. En primer lloc arremet contra les males costums i en segon recomana l'ús de llet durant els primers mesos de vida. A Maó s'havia constituït una associació anomenada *La Gota de Leche* que pretenia aconseguir els mateixos objectius.¹⁰⁸ Torres afirma que cal alimentar al filllet exclusivament de llet fins als 12 o 13 mesos i mixta d'aliments, papil·les i llets des del 12 o 13 mesos fins als 17 o 18:

Si en una época temprana en lugar de leche le dais alimentos sólidos, el aparato digestivo ni los digiere ni los absorbe; sobrevienen fermentaciones anormales y los residuos pasan a la sangre que la intoxican, después de haber estropeado el aparato

¹⁰⁶ Torres, S. (1 d'abril de 1911) Raquitisme. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

¹⁰⁷ Torres, S. (1 d'abril de 1911) Raquitisme. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

¹⁰⁸ Vegeu Sureda García, B. (1999): Extensión Universitaria y lucha contra la mortalidad infantil: la Gota de Leche de Mahón (1904-1913) a *La educación en España a examen (1898-1998) II*. Pàg. 103-112. Zaragoza: Ministerio de Educación y Cultura, Institución Fernando El Católico (CSIC) i Exma. Diputación de Zaragoza.

*digestivo donde esto ha tenido lugar. Ocurre lo mismo que sucedería si a una máquina destinada a funcionar sobre madera, la destináramos a funcionar sobre hierro, lo que necesariamente habría de ocasionar su descomposición.*¹⁰⁹

La fe en el procés educatiu és total:

*Pensad que el niño de hoy es el hombre de mañana y que de vuestra conducta depende el que sea robusto o enfermizo, listo o tonto, animoso o timorato. Y como de la suma de todos los niños se forman luego los pueblos, éstos serán tanto más fuertes y adelantados en todos sus órdenes cuanto mejor se haya cuidado de su infancia.*¹¹⁰

Els atacs a la situació higiènica del poble són continus, juntament amb les crides a una major consciència social i higiènica. El tema de les vacunacions també és objecte de preocupació per part dels metges de *La Obrera*. Javier Farrerons escriu:

Podemos afirmar, y por cierto con algún médico bien eminente, que la viruela es una enfermedad propia de los pueblos incultos.

*El día que todo el mundo cumpla con su deber en lo que concierne a esta enfermedad, más claro, el día que no haya ni una persona sin vacunar y revacunar, este día podrá marcarse con letras de oro en la historia del progreso humano, y será el mejor homenaje que podrá hacerse al descubridor de la vacuna, al inmortal Jenner.*¹¹¹

La millora de les condicions higièniques pretén, en el fons, una profunda regeneració social capaç de convertir una societat malaltissa en una societat forta, que amaga certs sentiments de grandesa, visibles en frases com la següent:

*Cumpla pues cada cual con su saber y así trabajando juntos, el pueblo se higienizará que es sinónimo de en fortalecerse y sabido es que los pueblos fuertes van siempre a la vanguardia de la civilización.*¹¹²

El patriotisme al que al·ludíem, creiem, que té a veure amb aquesta concepció de regeneració d'una societat malalta en una societat forta, no només en l'aspecte mèdic, sinó en l'aspecte social i polític. Ajudar als obrers a superar i prevenir les seves malalties és quelcom patriòtic que cal fer pel bé del país.

¹⁰⁹ Torres, S. (1 d'abril de 1911) Raquitisme. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

¹¹⁰ Torres, S. (1 d'abril de 1911) Raquitisme. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

¹¹¹ Farrerons, J. (15 d'abril de 1911). *Juventud Republicana*,. Pàg. 2.

¹¹² Farrerons, J. (15 d'abril de 1911). Consejos higiénicos. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

Entre les malalties de l'època cal ressenyar el còlera que actua quan les condicions higièniques minven o quan la persona presenta baixes les defenses. Les recomanacions incloses en *Juventud Republicana* són, sens dubte eficients, però força curioses des de la perspectiva actual: mantenir el cos descansat i net, rentar el cos i les mans moltes vegades al dia, no menjar fruites i verdures crues ni massa madures i beure aigua bullida, molt pura i airejada. En cas de sentir-se indisposat recomana:

*Bebed toda el agua que queráis, algunas cucharadas de ron o coñac, café muy bueno, agua de manzanilla muy caliente con unas gotas de alcohol melisa compuesto (aigua del Carme) en cada taza, la misma agua con cinco gotas de láudano; todas estas bebidas las podéis ir repitiendo cada media hora o cada cuarto. Para el calambre (rampa) es muy bueno hacerse friegas de alcohol de mostaza.*¹¹³

Els ajuntaments havien de legislar i vigilar el compliment de les normes bàsiques d'higiene social i el manteniment de les mínimes normes de salubritat pública, però l'existència de legislació clara no impedia els incompliments continus. Els republicans, conscients de la importància de la higiene, desenvolupaven una campanya contínua de sensibilització i de denúncia si era el cas:

*Por las ordenanzas municipales se prohíbe tener cerdos dentro de la población, y no obstante a docenas pueden contarse los que en la actualidad existen; verdad es que el Ayuntamiento es el encargado de hacer cumplir lo preceptuado respecto a higiene, pero también los vecinos vienen obligados a prestar apoyo a las medidas que en este sentido se tomen.*¹¹⁴

Els republicans ciutadellencs no dubtem a l'hora d'oferir tot el seu suport a les iniciatives socials, mèdiques, culturals, econòmiques i educatives de caire progressista. Els republicans professen una fe gairebé absoluta amb la ciència i, per tant, defensen tot progrés derivat dels avenços científics. Aquest és el cas de la gran mobilització d'entitats i col·lectius ciutadellencs per adquirir un aparell de raigs X, important avenç mèdic que obliga a desplaçar-se a Maó o a la península:

*Si todos ayudamos, si prestamos calor y alentamos, como es nuestro deber, a las señoras que forman la comisión para llevar a efecto obra que tantos beneficios ha de reportar, podemos tener la seguridad plena que en breve plazo podremos contar en Ciudadela con una instalación de Rayos X.*¹¹⁵

Totes les forces vives expressen el seu total recolzament a la iniciativa i es crea una comissió que s'anomena *Sociedad Ciudadelana de Rayos X* per iniciar tots

¹¹³ Farrerons, J. (15 d'abril de 1911). Consejos higiénicos. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

¹¹⁴ Anònim (14 d'octubre de 1916) Croniquilla de Ciudadela. *Juventud Republicana*. Pàg. 3.

¹¹⁵ Anònim (18 de novembre de 1916) Feliz iniciativa. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

els tràmits necessaris i recollir tots els fons possibles per procedir a la compra de l'aparell. Són projectes interessants que pretenen modernitzar l'atenció sanitària a l'illa i posar-la a disposició dels sectors més desfavorits. Associacions com *La Gota de Leche* a Maó i la cooperativa *La Obrera* de Ciutadella (que disposava d'atenció mèdica i farmàcia que podia facilitar els medicaments necessaris encara que no es poguessin pagar per part d'alguna família) són exemples de la lluita constant pel benestar comunitari i mostra la força dels col·lectius per aconseguir millores universals.

El problema religiós

Un dels problemes més greus de la societat de la Restauració va ser el problema religiós. L'anticlericalisme va ser un tret definitori de molts col·lectius progressistes i, fins i tot, centristes, davant els posicionaments integristes, radicals i desfasats de l'església catòlica espanyola i de tota la jerarquia a ella associada.

Els republicans menorquins van ser anticlericals a nivell pràctic però persones creients, en molts casos, a nivell personal. A nivell teòric, els republicans es manifesten a favor de la llibertat de consciència.

Els republicans, exceptuant alguna proclama molt radical, són tolerants amb les religions. Consideren la religió com un acte íntim de consciència i, per tant, fora de qualsevol tipus de coacció ni acte de violència per imposar-ne unes sobre altres. La lluita dels republicans es concentra en la separació de l'església i de l'estat i la imposició de les mateixes lleis a tots els ciutadans, siguin o no eclesiàstics. Aquest va ser un dels temes més conflictius: l'església volia exercir el control sobre, per exemple, l'educació, per damunt de les lleis de l'estat, arguint una suposada llei divina per damunt de la llei humana:

En los Estados Unidos las leyes autorizan a todos los ciudadanos para reunirse y congregarse libremente para fines religiosos; pero al salirse de estos fines quedan sujetos a la ley común. Aquí en cambio las órdenes religiosas, aparte lo que al dogma y al culto se refiere, viven fuera de esta ley común, dedicándose a la enseñanza, a la industria, etc., viviendo en plena excepción.

La sociedad civil en España está tan débilmente organizada, que es muy difícil pueda hoy por hoy, sostener competencia con las sociedades religiosas.¹¹⁶

Els republicans respecten la religió catòlica però demanen el mateix règim de llibertat per a la societat civil no catòlica:

No debemos preocuparnos de que haya muchos frailes o monjas, pues todas nos merecen el más profundo respeto; lo que sí ha de preocuparnos es la obtención del

¹¹⁶ Llansó, F. (4 de febrer de 1911). El problema religiós. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

*matrimonio civil, la secularización de los cementerios; la escuela neutra, ley de asociaciones, etc. Bajo nuestra bandera caben todos los hombres y todas las confesiones, y así con paso seguro, pero mesurado, llegaremos al fin que perseguimos, que es la igualdad ante el único poder del Estado: el poder civil.*¹¹⁷

La perspectiva actual ens permet analitzar després de gairebé noranta anys aquestes afirmacions. L'estat espanyol ha necessitat setanta anys per assolir aquesta qüestió tant simple que plantejava Llansó: un poder civil fort per damunt de tot poder de tipus religiós. No volem jutjar els esdeveniments històrics però, sens dubte, que van passar massa anys i massa desgràcies per aconseguir quelcom que ja era raonable a l'Europa de principi de segle:

La sociedad española está formada por un grupo de verdaderos creyentes; por otro grupo de gentes que consideran a la religión como una especie de garantía de orden; otros grupos más o menos numerosos de indiferentes a todas las religiones y por último, un grupo de contrarios a la religión del Estado, por profesar otras creencias o por no tener ninguna, y como el gobierno viene obligado a la defensa de todos los intereses de sus gobernados, de aquí el que necesariamente hemos de ir a la libertad de cultos, dejando sentada la supremacía del poder civil, mediante leyes que igualen y garanticen a todos el derecho de asociación.(...)

*Bajo nuestra bandera caben todos los hombres y todas las confesiones, y así con paso seguro, pero mesurado, llegaremos al fin que perseguimos, que es la igualdad ante el único poder del Estado: el poder civil. La República no puede admitir en principio otros privilegios más que el del trabajo y el del talento, y la sociedad no puede rendir culto más que a la virtud y ésta se predica con el ejemplo*¹¹⁸.

Tot i el respecte i la moderació vers el tema religiós, la publicació utilitza diversos recursos per expressar dues idees centrals del republicanisme: la fe en els humans, autèntics protagonistes per l'assoliment de la societat del benestar i la desconfiança en el poder gairebé absolut de l'església catòlica. Ja hem repetit en diferents llocs que el problema religiós no eren els atacs continus dels sectors moderats i progressistes vers el poder omnipresent del clergat sobre la societat civil, sinó el radicalisme extrem dels sectors confessionals que atacaven amb contundència qualsevol intent de secularització de la societat, per simple que fos. Els mitjans de comunicació de l'església no sols atacaven amb contundència els atacs contra les creences sinó que qualsevol intent d'oblidar o obviar la religió ja eren analitzats com fets contraris a la moral catòlica. No és d'estranyar, per tant, que els republicans, per moderats que fossin, aprofitessin aquesta dèria confessional per posar en evidència cert trogloditisme religiós. Les narracions, les descripcions i els poemes eren recursos freqüents per presentar les incoherències de l'església i demostrar el seu desfasament històric.¹¹⁹

¹¹⁷ Llansó, F. (4 de febrer de 1911). El problema religiós. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

¹¹⁸ Vegeu Llansó, F. (4 de febrer de 1911). De actualidad II. Problema religioso. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

¹¹⁹ Vegeu aquest poema titulat "Dios dira" com exemple del que diem:

La religió catòlica, enquistada en la societat, es mesclà amb un conjunt de creences populars i supersticions que fomentaven les pregàries de tots tipus i la identificació de tots els sants amb el guariment d'alguna malaltia o amb la petició d'algun fet miraculós capaç de minvar o aturar qualsevol malifeta de la naturalesa o del malèfic, personatge sempre present en el discurs catòlic. Els republicans critiquen la gran predisposició dels creients a encomanar-se a qualsevol sant per demanar fins i tot el que no és possible. *Juventud Republicana* afirma que l'afecció dels espanyols pels miracles és obsessiva i ratlla en l'absurd:

“Sentado en un escalón,
falto de pan y de abrigo,
se hallaba un viejo mendigo
reclamando compasión.
Presa del destino fiero
El infeliz se encontraba,
Y el dolor se reflejaba
En un tono plañidero.
Pasó por allí una vieja,
Pidió limosna al anciano
Y como dijo la vieja: Hermano,
Dios bendito le proteja.
Luego pasó un señorito
A quien el pobre pidió,
Dios le socorra, hermanito.
Siguió repitiendo en vano
Su súplica el mendigante;
Sólo escucho a cada instante:
Perdone por Dios, hermano.
Y ya desolado y yerto,
Respirando tenuemente,
Llamó a Dios el indigente,
Dio un suspiro y cayó muerto.
Antes, nadie se acercó
Junto al infeliz anciano;
Más ahora, un círculo humano
En torno de él se formó.
Acudió gente de lleno,
Ante el pobre, ya sin vida,
Y hubo quien dijo enseguida:
¡Que Dios le acoja en su seno!
De la indiferencia en pos,
Dejan atrás los humanos
Desgracias de sus hermanos
Disculpándose con Dios.
Y con frase acostumbrada
Que repiten de tal modo,
Quieren que Dios lo haga todo...
Y ellos quieren no hacer nada.”

*Tan familiar nos es a los españoles el milagro, que le demandamos a cada paso, a la medida del deseo, a qué quieres boca, como quien pide las botas o el desayuno.*¹²⁰

Una polèmica sostinguda entre Joan Benejam i el setmanari alaiorenc integrista *Cruz y Espada* ens situa en les coordenades de discussió i d'enfrontament sobre el tema religiós i ens permet fer-nos una idea dels posicionaments antediluvians dels catòlics menorquins. Tot i que en un primer moment, Joan Benejam va eludir l'enfrontament dialèctic, acabà entrant en el debat de ple per deixar alguns conceptes clars, tot i que ell era creient:

Burda labor

Lo es a ojos la del papel Cruz y Espada en su número 43, tocante a su escrito Quisicosas.

En vez de colocarse en la región serena de los principios para combatirlos, si tal le desagradan, los de El Cielo y la Tierra, se entretiene mayormente en motejar y deprimir a su autor.

Burda labor es esa y nada envidiable, por cierto, impropia del que se precia de católico y caballero.

El querer ser gracioso es de lo más difícil, y entre el donoso y plácido gracejar y el intento de morder y zaherir como los bufones de casa y corte, va gran diferencia.

Ese papel, nombre de pila que le fue impuesto por irrecusable autoridad, ansía crearse atmósfera en el vacío que le circunda.

Se cebó primero en varias personas que no le hicieron ningún caso; pero el deseo insaciable de adquirir notoriedad lo hace meter ahora, con malísima traza, en un terreno donde no es fácil que salga bien librado.

Meterse a bufón para combatir un artículo serio; olvidarse de las buenas formas con quien siempre las ha mantenido, es demostrar cualquier cosa, menos carácter.

Porque el que suscribe estas líneas y firma aquel artículo con la inicial de su apellido, bien transparentado, nunca tira la piedra y esconde la mano y siempre expone cara a cara y no a hurtadillas su pensamiento.

¹²⁰ "Milagros" a *Juventud Republicana*, 14 de setembre de 1912; a portada. L'article continua dient: "¿Qué no llueve? Sacamos el santo del pueblo. ¿Qué llueve demasiado? Lo volvemos a sacar. ¿Qué hay guerra? Hacemos una rogativa. Para todas las calamidades tenemos nuestro patrono. Si truena nos recomendamos a Santa Bárbara, si reina la peste a San Roque, si la pariene está en apuro a Nuestra Señora del Buen Parto; si la niña no se casa a San Antonio bendito. Cada órgano de nuestro cuerpo tiene su correspondiente abogado: para los ojos está Santa Lucía, para los oídos San Ciriaco, para las piernas San Quirico, para la cabeza San Juan Bautista, para el estómago San Bernardo Abad, para el vientre San Serapio, para las muelas Santa Apolonia. Cada enfermedad, tiene, en sentir de los piadosos, su santo especialista: San Leandro cura la apoplejía, San Raimundo el vértigo, Santa Dorotea el reuma, San Sérvulo la parálisis, San Fiacro las hemorragias, San Babilas las quemaduras, San Franco de Sena el cólico, San Liborio el mal de orina, el cólera San Luis Beltrán, Santa Águeda los zaratanes, San Félix de Cantalicio los panadizos y San Gregorio los sabañones. ¿Qué más? Por tener tenemos hasta Santa Rita, abogada de los imposibles, de cuyo celeste intervención debemos fiar el que estos caballeros que nos gobiernan no den al traste con nosotros."

Amante de sus principios, en todos tiempos ha sido comedido y respetuosos con las personas durante su larga carrera de publicista.

Con chanceros vulgares, con ese tono deprimente de zumba con que el autor de quisicosas pretende interesar a sus lectores, el que suscribe estas líneas no descenderá a contestarle cumplidamente más que con un soberano desprecio.

*Esto, como aviso, es bastante*¹²¹.

La polèmica emplena fulles i més fulles i remou consciències, adhesions i crítiques funestes¹²².

*Cruz y Espada*¹²³ és un setmanari catòlic editat a Alaior profundament radical i integrista que es despatxa amb un llenguatge dur i barroer contra tot allò que implica llibertat i democràcia. Joan Benejam era un destacat republicà centrista i creient però defensor de la democràcia i de la llibertat. El liberalisme era considerat pels redactors de *Cruz y Espada* com l'encarnació de tots els mals a la terra, per tant, tot intent de secularitzar la vida quotidiana o de posar en dubte l'existència de Deu o la creació de tot l'univers era un atemptat contra la religió catòlica i contra la integritat de la nació. L'enfrontament entre ambdues concepcions expressa la radicalitat de les visions catòliques i la lluita sense límits que porta a terme contra tot intent de democratitzar la societat.

Benejam defensa una visió científica del món contrària a la visió religiosa que no nega però que diferencia clarament. *Cruz y Espada* acusa a Benejam de negar les evidències tot recordant-li un pensament: "La fé con los ojos vendados ve mucho más que la ciencia con los ojos de par en par abiertos, porque ve a Dios, principios de Todas las cosas." Mestre Benejam contrargumenta amb un discurs ben fonamentat:

Se puede creer en dios y en el alma, pero no se puede pensar seriamente en estas cosas sin que caiga la venda de la fe y triunfe la ciencia, que no ve a dios, ni a las

¹²¹ Vegeu B. (22 de juliol de 1911). Burda labor. *Juventud Republicana*. Pàg. 2.

¹²² Vegeu Anònim (22 de juliol de 1911). Amigo C; Anònim (22 de juliol de 1911). Protesta; Anònim (22 de juliol de 1911). Crónica local. Anònim (2 de setembre de 1911). Ciencia y fe; Anònim (2 de setembre de 1911). Así empece yo; Anònim (16 de setembre de 1911). Para Cruz y Espada. Mucho ruido y pocas nueces; Anònim (16 de setembre de 1911). Religión y moral; Anònim (14 d'octubre de 1911). Órgano y función. Grave error; Anònim (14 d'octubre de 1911). Pregunta necia; Anònim (14 d'octubre de 1911). Argumento Ridículo; Anònim (14 d'octubre de 1911). A los sabiondos de Cruz y Espada; Anònim (28 d'octubre de 1911). ¡Valientes campeones!; Traid. E. (25 de novembre de 1911). Este es el reto; Anònim (25 de novembre de 1911). Los agitadores; Anònim (25 de novembre de 1911). Lo primero es lo primero; Anònim (25 de novembre de 1911). Ideales de antaño; Anònim (25 de novembre de 1911). Chispazos; Traid (9 de desembre de 1911): Oiga, Cruz y Espada; Anònim (9 de desembre de 1911). Los zapateros; Anònim (9 de desembre de 1911). Chispazos;

¹²³ *Cruz y espada* s'edita entre 1910 i 1913 i sosté dures polèmiques amb Joan Benejam arran d'un article seu titulat "El cielo y la tierra" publicat a *Juventud Republicana*. El seu editorial evidencia clarament les seves intencions: "Nos hemos decidido a bajar a la arena del combate y a obrar con tesón y firmeza, puesto el corazón en Dios y la mirada en nuestra desventurada Patria, víctima cruenta de esta cabila de cobardes y traidores, enjundio vil de la más hedionda y nauseabunda de las apostasias: el nunca bastante maldito liberalismo, en mala hora importado en nuestros hogares." (21 de setembre de 1910).

almas, ni al cielo, ni al infierno, ni a los ángeles y demonios, ni a ninguna de estas cosas que se pueden imaginar con los ojos vendados, pero que es imposible ver con los ojos de la ciencia de par en par abiertos.

Las palabras dios y alma corresponden a conceptos que están fuera de toda ciencia, porque no representan cosas que sabemos y conocemos, sino lo que ignoramos. Su fundamento se halla en los antiguos errores antropocéntrico, antropomórfico y antropolátrico, hábilmente explotados por los sacerdotes.¹²⁴

Benejam no nega l'existència de deu, només afirma que no és possible veure'l des del prisma de la ciència, ja que la religió és una part de tot allò que desconeixem i només podem imaginar, no demostrar. A més dóna una visió de la ciència en constant evolució, perspectiva molt actual, que intenta trobar explicacions dels fets:

En el terreno de la ciencia nada es dogmático ni definitivo; todo esta expuesto siempre a examen y revisión. Nuevos estudios confirmarán las anteriores opiniones o darán lugar a otras nuevas; lo que no se creará es un nuevo dogma, ni una carta sacerdotal científica, ni una nueva industria religiosa fundada en la ciencia para continuar explotando la fe del carbonero; porque la ciencia y la explotación religiosa son incompatibles, puesto que la ciencia marcha con los ojos de par en par abiertos y necesita mucha luz, mientras que las religiones requieren mucha ignorancia y mucho fanatismo.¹²⁵

La polèmica continua intentant demostrar l'existència de Deu des del raonament causa efecte. *Cruz y Espada* conclou que si el rellotge és un producte del rellotger, el rellotge és un producte de Deu, ja que no es pot trobar cap altra causa lògica. Benejam, per la seva part, contraargumenta que:

Tenemos, pues, un reloj que nos hace deducir la existencia del artífice; pero luego tenemos el relojero, superior a su reloj, que nos hace pensar en la existencia de un artífice más superior, constructor de relojeros, al cual llamamos dios. Pero aquí no se acaba la lógica, ni el no hay efecto sin causa deja de continuar siendo un axioma. De modo que la idea de dios constructor del relojero debe sugerirnos la idea de un artífice más elevado, constructor de dioses. Y así sucesivamente.

Los indios afirman que el mundo descansa sobre cuatro elefantes, los cuales, a su vez, reposan sobre una tortuga. Pero ¿dónde se apoya la tortura? Los indios no saben contestar. Los judíos y los cristianos dicen que dios es eterno, que es como si los indios contestaran que la tortuga es inmensa o que las patas de los elefantes son infinitas.

La explicación del dios creador, por lo tanto, no es práctica como la del relojero, porque se funda en datos de la experiencia; ni es racional, porque la idea de creación ex nihilo es un absurdo.¹²⁶

La polèmica continua durant moltes setmanes i se centra en la discussió sobre l'origen dels òrgans i de les funcions i sobre si primer va ser l'òrgan creat per Deu i després, gràcies a la creació, sorgeixen les funcions prèviament

¹²⁴ "Ciencia y fé" article sense signar atribuït a Joan Benejam a *Juventud Republicana*, 2 de setembre de 1911; pàg. 2.

¹²⁵ Benejam, J. (2 de setembre de 1911). Ciencia y fé. *Juventud Republicana*. Pàg. 3.

¹²⁶ Benejam, J. (16 de setembre de 1911). Para Cruz y Espada. Mucho ruido y pocas nueces. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

pensades. Benejam defensa sempre els principis bàsics de la ciència, acceptats avui per tothom, però violentament criticats pels catòlics integristes de principi de segle, contraris a tot intent d'explicar l'origen de la vida a partir de les teories evolucionistes:

Después de esto, se comprende como el cerebro es anterior a la inteligencia (función compleja) y sin embargo producido (en parte, pues tiene además otras funciones) por la modificación de una serie de células en las cuales necesidades intelectivas se iban realizando y perfeccionando, exactamente como hemos dicho para la visión.¹²⁷

Aquesta intensa polèmica omple desenes de pàgines i els escrits anònims escrits amb un to irònic es publiquen tant a *Juventud Republicana* com a *Cruz y Espada*:

¿Qué era la especie humana antes de adquirir el primer órgano y de realizar la primera función?

Pues señor, lo que será V cuando haya cesado de funcionar y sus órganos hayan desaparecido: carbono, oxígeno, nitrógeno, hidrógeno, azufre, fósforo, cloro, silicio, flúor, potasio, sódico, magnesio, litio, calcio hierro y manganeso.

Cuyos elementos, más o menos combinados y esparcidos en un huerto como abono, pueden producir una buena cosecha de melones.¹²⁸

L'objectiu dels republicans era que els catòlics de *Cruz y Espada* demostraren amb proves concloents, l'existència de Deu. El setmanari no va arribar a fer tal cosa però esquitxà a tots els col·lectius progressistes amb el sarcasme punyent dels seus escrits. Els republicans, fidels a la línia anticlerical, intenten demostrar que tots els clergues prefereixen envoltar-se de luxes durant la vida terrenal i que són molt pocs els que renunciïn als plaers d'aquesta vida per llançar-se, sense preocupacions, a gaudir de tot el benestar durant la infinita vida eterna que els catòlics prometen:

Los que más aparentan creer en la otra vida sean los que más se afanen por conseguir los bienes de la presente y que su reino sea de este mundo; y que todo el más allá les tenga sin cuidado, importándoles lo de la glándula más que la existencia de dios y del alma y de los santos y de los demonios fritos y en vinagre.¹²⁹

¹²⁷ Benejam, J. (14 d'octubre de 1911) Órgano y función. Grave error. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

¹²⁸ Anònim (14 d'octubre de 1911). Pregunta necia. *Juventud Republicana*. Pàg. 1.

¹²⁹ "Lo primero es lo primero: lo que gasta el Estado en Culto y Clero" article sense signar a *Juventud Republicana*, 25 de novembre de 1911; pàg. 2. En aquest article, els republicans acaben defensant els drets dels capellans dels pobles petits que no poden fer front, pel sou que guanyen, a les despeses bàsiques de les seves parròquies: "No sería difícil conseguir de la Santa Sede la modificación del Concordato en el sentido de disminuir prudencialmente el número de prebendas de las grandes catedrales, que tienen elevados sueldos, para poder, con el mucho dinero que así se podría ahorrar, aumentar las mezquinas asignaciones que alcanzan los sufridos y virtuosos curas de aldea, muchos de los cuales no tienen más ingresos que sus cortísimos sueldos, que no les permiten sufragar sus atenciones más perentorias."

Cruz y Espada, arran d'un debat a l'Ajuntament de Ciutadella sobre el mal ús dels diners públics, arremet contra els regidors que componen la minoria republicana i els acusen de poc preparats intel·lectualment, ja que tots ells són sabaters i, per tant, segons el setmanari catòlic, no poden saber com s'administren els fons i els recursos econòmics d'un ajuntament com Ciutadella. Els republicans ciutadellencs responen als violents insults recordant la història recent de la ciutat i les causes socials i econòmiques que portaren la ciutat al ràpid desenvolupament de la indústria. La industrialització és defensada pels republicans com un dels fenòmens d'enriquiment i de difusió del benestar més importants:

De zapateros se compone casi todo el pueblo ciudadelano, y por gracia de los zapateros Ciudadela adquirió prosperidad y desarrollo, porque a la sombra de las zapaterías se levantaron otras industrias y se fecundaron todos los oficios, y lo que no es poco; en virtud de aquella plétora de trabajo, no solo desapareció la miseria, sino la dependencia onerosa, aquel triste estado de sumisión y vasallaje de los pobres hacia los ricos, por el mero hecho de su riqueza.

*Sin menoscabo de ningún otro oficio, porque todos son honrosos, en el de zapatero está nuestra gloria y nuestro blasón.*¹³⁰

El problema religiós, entre molts d'altres, va seguir existint i, en menor intensitat, encara persisteix sense resoldre; el problema religiós va ser una de les principals causes de la guerra civil i va esdevenir el símbol i la bandera que més van utilitzar els franquistes en la seva croada d'alliberament nacional contra els rojos.

Aquestes postures extremes van portar a no pocs incidents:

Comparando

Por no descubrirse ante los curas en un entierro es castigado nuestro amigo Miguel Llabrés Camps a seis días de arresto y gastos.

Por otro lado, un sujeto forastero y en plena vía pública amenaza con un revólver a su hospedero por asuntos particulares, da un escándalo más que mayúsculo seguido de los correspondientes sustos y desmayos por parte de los vecinos de aquellos contornos, logra desarmarlo un policía llevándolo a la cárcel y al cabo de algunas horas está en libertad. (...)

¿Quién castigará a los curas que faltando descaradamente a la ley de higiene (en tiempos tan calamitosos como los que corremos) pasean por las calles y entran en las iglesias a cuerpos devorados por enfermedades infecciosas después de las medidas higiénicas que han tenido a bien tomar estas autoridades?

¿Quién al rectorcillo denunciador por faltar al código penal obligando a los ciudadanos a ejercer actos religiosos de un culto que no éstos no profesan?

No parece, sino que la mano jesuita que persigue los unos protege a los otros.

¹³⁰ Anònim (9 de desembre de 1911). Los zapateros *Juventud Republicana*. Pàg. 1

*Siga su curso la procesión*¹³¹.

Escrit tot amb un llenguatge aspre, punyent i ofensiu no ens ha de sorprendre que l'enfrontament amb la jerarquia catòlica fos costant. L'anticlericalisme estava molt arrelat a l'illa. I no era patrimoni dels més exaltats o radicals, era un patrimoni comú a molts progressistes, moderats i, fins i tot, conservadors que veien que les ànsies de poder per part d'aquesta jerarquia eren il·limitades. Molts republicans moderats i creients, com Joan Benejam, no dubtaven en desqualificar públicament l'anquilosament ancestral de l'església catòlica que reaccionava bruscament contra tot intent de modernitat, en educació, en cultura, en l'oci i el temps lliure. Malauradament aquestes posicions antagòniques es mantingueren i augmentaren.

¹³¹ Anònim (16 de setembre de 1911). Comparando. *Juventud Republicana*. Pàg. 3 i 4.

CAPÍTOL IV

EL TEMA EDUCATIU EN ELS COL·LECTIUS REPUBLICANS MODERATS; LA SEGONA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL

Després d'analitzar les grans línies de l'ideari republicà, a nivell local, insular, estatal i internacional, podem ara analitzar més a fons la tasca desenvolupada a Menorca per persones i col·lectius progressistes organitzats, a l'inici del segle, entorn als republicans.

Seria difícil entendre tot el que va succeir sense la lluita del col·lectiu de republicans moderats, reformistes i esquerrans en defensa d'una educació pública, laica i gratuïta en una societat democràtica i secularitzada. Allà on governaven els republicans aplicaven, en els límits possibles, part del seu programa. A Menorca, i concretament a la zona de Maó, s'iniciaren moltes activitats molt abans de la proclamació de la II República. Molt abans de la república Maó posà en marxa, amb el suport de la *Institución Libre de Enseñanza* de Giner de los Rios com les colònies escolars, les sortides pedagògiques, alguns treballs a partir de centres d'interès o la coordinació d'activitats entre les diferents escoles del municipi.

Els republicans fan de l'educació una punta de llança per aconseguir les reformes necessàries que portin a una societat més justa i solidària. Però els republicans no mostren interès només per l'educació formal; de fet, el que més els interessa és el que avui en dia coneixem com educació no formal: l'educació dels aspectes ètics i morals, l'educació per a l'exercici de la ciutadania democràtica, l'educació vers el respecte a les lleis derivades dels poders democràtics... En definitiva, una educació que fes possible la millora dels individus en el marc d'una societat renovada. Les associacions, les iniciatives escolars, la premsa periòdica i la difusió de l'ideari són eixos fonamentals d'aquesta vasta estratègia educativa que impregnà tots els estaments de la societat, inclosos el més conservadors que també és van haver d'interessar per a una educació innovadora i de qualitat.

Analitzarem alguns dels pressupòsits educatius republicans a partir del comentari d'alguns dels nombrosos articles que va escriure un dels mestres objecte de l'estudi en la premsa periòdica i republicana, el mestre Llorenç

Palliser, director de l'escola graduada d'Alaior en el moment de màxima presència social i èxit educatiu de l'Escola Graduada d'Alaior.

Un dels temes educatius més treballats pels republicans, lligat a l'analfabetisme, és el concepte d'educació popular. Podem constatar com els temes educatius són tractats per Llorenç Palliser, a través del setmanari *Juventud Republicana* i *La Voz de Menorca*. Llorenç Palliser parlant d'educació popular, en primer lloc, clama per la reforma de les pròpies instal·lacions escolars, insalubres i contràries a tots els avenços de la pedagogia del moment:

*En vez de aire puro y sano como recomienda el sabio Platón, respira el niño un aire viciado y corrompido falta de oxígeno; en vez de hermosa luz que proporciona al niño alegría, escasez de luz que es causa de la miopía; en vez de salones salubres y bien ventilados, ruines cuartos húmedos y oscuros que son causa del escrofulismo.*¹³²

En un article resum, el mestre, exposa les línies directrius de les reformes en educació:

- L'escola ha d'aconseguir finalitats científiques, morals, artístiques, industrials i polítiques.
- Cal millorar les condicions del professorat.
- Cal construir locals adequats; substituir el mobiliari i dotar l'escola d'un bon material pedagògic.
- Cal ampliar el programa amb continguts útils, deixant de banda tot el que es superflu o inútil.
- Cal treure l'escola de les seves quatre parets i portar-la al camp, a les fàbriques, als tallers "y a todos aquellos sitios en donde el niño pueda ponerse en contacto con la realidad"¹³³
- Cal garantir classes d'adults i dominicals per a homes i dones procedents de les famílies més pobres que es veuen obligats a abandonar l'escola per garantir el sosteniment familiar.
- L'ensenyament a de ser gratuït, sobretot per les classes més desfavorides, que es veuen privades d'accedir a l'educació pel cost que representa: "Al Estado corresponde poner remedio a este mal y evitar que la pobreza de los padres sea la única causa de que la educación no alcance a los hijos."¹³⁴
- L'educació serà la garantia d'un futur millor: "la educación puede ser el dique que evite los desbordamientos"¹³⁵. Potser aquesta és una de

¹³² Llorenç Palliser a *Juventud Republicana*, 24 de desembre de 1910. Portada. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

¹³³ Llorenç Palliser a *Juventud Republicana*, 24 de desembre de 1910. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

¹³⁴ Llorenç Palliser a *Juventud Republicana*, 24 de desembre de 1910. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

¹³⁵ Llorenç Palliser a *Juventud Republicana*, 24 de desembre de 1910. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

les idees centrals del republicanisme moderat, del republicanisme democràtic i liberal: l'educació haurà de ser l'eina fonamental que eviti la revolució destructora de l'ordre social existent. La destrucció de l'ordre social mitjançant la revolució violenta era un del maldecaps dels republicans, que no amagaven la possibilitat de produir-se donades les condicions de certs sectors i col·lectius socials.

- Cal també educar la dona: “Hay que tener muy presente que la educación del hombre no podrá ser nunca una verdad si no se educa a la mujer, y por lo tanto ya sea por medio de conferencias en días festivos, ya valiéndose de otros mil medios, hay a todo trance que conseguirlo.”¹³⁶ No arriba a afirmar si cal que les dones vagin a escola ni quins són els “mil medios” possibles per educar-la.
- Cal, finalment, reformar l'educació que s'imparteix als quarters, en els asils i en els penals en direcció a l'educació moral i ètica. L'educació per als republicans abasta tota la societat i el codi ètic universalista i democràtic ha de penetrar en tots els sectors de població.

La tasca dels republicans és una tasca de mentalització entorn els principis de la vida democràtica, l'educació per al civisme i la formació del criteri per saber discernir i avaluar les propostes. Els republicans concebien el redreçament social a partir de l'educació, però no només de l'educació que pogués impartir l'escola, sinó a través d'una concepció àmplia del concepte educació: els republicans actuarien des de les associacions, des dels partits polítics, des de les associacions esportives o recreatives i des de les institucions per assolir els seus ideals i un nou model de societat; aquest model s'aconseguirà mitjançant processos educatius capaços de convèncer de la bondat de les propostes republicanes, de la nova moral laica universal i dels processos de democratització al que s'han de sotmetre totes les nacions del món.

Les associacions són un clar exemple d'una complexa xarxa de col·lectius, a amb objectius diversos que convergeixen en una sèrie de trets comuns: la democratització i la secularització de la societat per aconseguir un millor benestar, especialment per a les classes més desfavorides. Des de l'associacionisme coral de Clavé, passant pel mutualisme obrer i les societats de resistència fins a les associacions de caire esportiu i recreatiu pretenen inculcar una moral laica fonamentada en la família, el treball i la llibertat i pretenen formar persones sanes tant a nivell mental i espiritual com físic, per tant rebutgen tot tipus de vicis i defensen una vida sacrificada, dedicada al treball i a la consecució del bé públic. L'esport, en un principi el futbol, fou una de les eina educadores del cos i de la ment. El futbol va ser impulsat des dels seus inicis com una eina de regeneració social i personal per tot tipus de societats de caire progressista a les quals s'hi van anar afegint col·lectius conservadors preocupats per les diferències socials. Fou l'anomenat catolicisme social.

¹³⁶ Llorenç Palliser a Juventud Republicana, 24 de desembre de 1910. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

Conferències de divulgació, mítings, reunions, publicacions, lectures en públic, als cafès o als casinos. Aquests darrers van ser també eines notables per educar les persones que haurien de constituir la nova societat republicana.

Saber llegir i escriure esdevé una de les prioritats absolutes. La difusió mitjançant la premsa exigeix el coneixement dels mecanismes de lectura i escriptura. A vegades, la identificació entre republicanisme i processos d'alfabetització és ingènua però ferma i insistent:

*El ejemplo de nuestros correligionarios de Alayor, que sostienen una escuela, cada día más próspera, debe ser imitado en todas las localidades que puedan hacerlo: cuanto por la enseñanza hagamos, lo ganará nuestro partido. Hay que penetrarse de que cuando ponemos una cartilla en las manos de unos niños preparamos un republicano.*¹³⁷

L'exemple de l'Escola Laica d'Alaior fou per a la majoria de republicans i anarquistes un dels puntals més fonamentals de la seva acció política i social i va esdevenir, amb el temps, un exemple de renovació pedagògica a les nostres illes.¹³⁸ La premsa republicana sempre es va fer un ampli ressò de les activitats i de l'esdevenir de l'escola laica d'Alaior a partir de la qual mobilitzà molts efectius i s'adjudicà moltes victòries morals.¹³⁹

Joan Duran, professor de l'Escola Laica d'Alaior és alabat arreu i els ideals lligats a l'experiència renovadora en ensenyament es divulguen i proclamen a la premsa republicana i obrerista. Els sectors progressistes espanyols fonamenten les seves aspiracions en el model sorgit de la revolució francesa, tant a nivell social com educatiu, sempre sota el lema: llibertat, igualtat i fraternitat. Duran defensa aquests principis en un article a *Juventud Republicana*, on afirma que la única manera de fer-los realitat és:

“Educad e instruid racionalmente al ser humano y acortaremos gigantescaamente la gran distancia que tenemos a salvar.

Si racionalmente debe ser la enseñanza, que es la que su modo de enseñar se basa en el experimento y análisis de cuanto se observa; de todo cuanto nos rodea; la que busca hechos y pruebas científicamente, armonizando el sentimiento con la naturaleza. Pues

¹³⁷ Manifest del directori republicà a *Juventud Republicana*, 4 de febrer de 1911. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

¹³⁸ Vegeu ALZINA SEGUÍ, PERE (1980): *La escuela libre de Alayor 1906-1939*. Maó: Publicació del Seminari didàctic de geografia i història de l'Institut de Batxillerat de Maó. Editorial Menorca.

¹³⁹ Vegeu *La Voz de Menorca* 28-5, 2-6, 4-6, 6-6, 8-6, 12-6, 13-6, 15-6, 16-6, 19-6, 20-6, 23-6, 25-6, 26-6, 27-6, 30-6, 1-7, 3-7, 6-7, i 7-7 de 1914 (sempre en portada) sobre els esdeveniments succeïts després del tancament per ordre governativa de l'escola laica d'Alaior.

ésta, que no cohíbe, ni impone, ni amenaza, sino que demuestra siempre tal como es la cosa, para que cada cerebro sea una potencia de sí mismo, ésta, pues, es la racional."¹⁴⁰

Els lligams entre els republicans i obreristes ciutadellencs i alaiorencs són, entre 1910 i 1920, intensos. El suport, el recolzament i l'admiració que desperta l'Escola Laica d'Alaior i els continus atacs de la premsa republicana contra el setmanari integrista editat a Alaior, *Cruz y Espada* marquen un camí plegat de mines, trampes i accions violents, fins i tot. Les crides a la solidaritat i a la mobilització entre els obrers són contínues i els èxits aconseguits són destacats a la premsa. Vegeu el següent fragment dirigit als joves obrers alaiorencs, text representatiu del llenguatge carregat dels republicans:

"Tu sangre viril revolucionaria, tu organismo sediento de no importa que idealidad, solamente sea camino o que lo parezca a la redención de tus ilusiones y esperanzas, allí te encauzas y promueves revoluciones para lograrlas.

Todo, en ti, es ansía y deseos vehementes de escalar, de remontarte; de no imitar a los viejos, porque éstos se arrastran y los jóvenes no quieren arrastrarse, sino volar, regiones de la fantasía de cada uno... ¡la vida!

Si, la juventud es vida, porque lo es, es revolucionaria. La vida es revolución."¹⁴¹

¹⁴⁰ "Libertad, Fraternidad e Igualdad" article signat per D (segurament Joan Duran de l'Escola Laica d'Alaior) a *Juventud Republicana*, 14 d'octubre de 1911, pàg. 2.

¹⁴¹ "Juventud, para los jóvenes obreros de Alaior" article sense signar a *Juventud Republicana*, 28 d'octubre de 1911; a portada i pàg. 2. El text continua dient: "¿No habéis visto por oriente todas las mañanas elevarse la bola de oro que dora nuestros campos, tiñe los arboles vaporosos que flotan en la atmósfera y concentra todo su calor en millones y millones de cuerpos, corpúsculos y vesículas líquidas o gaseosas que forman nuestro planeta produciendo la armonía y activando infinitas revoluciones para la obtención de la misma? Todo responde a la Vida.

El girar de la Tierra en torno al Sol, la Luna alrededor de la Tierra; los diferentes aspectos de la bóveda celeste a través del tiempo, todo cumple a la gran ley de la vida.

Nuestro estómago vacío comunica a nuestra mente el haber de satisfacer una necesidad; las impresiones que recibe nuestro cerebro por vía de nuestros sentidos inducen también a procurar la vida.

El revolucionar de la juventud, aunque muchas veces tome una cosa por otra, cumple a la ley de la vida; lo único que sucede es que la vida se resiente de tales actos inarmonizados. Por eso todos los jóvenes habéis de dirigir vuestro esfuerzo natural a las cosas bellas y grandes que sean de goce para la humanidad a fin de que la palabra vida sea más verdad; y así seréis los más activos transformadores y creadores de algo nuevo que redima a la humanidad de sus ignorancias y miserias que la tienen sumida a una regresión dolorosa, camino de la muerte.

Juventud querida, tú lo que eres todo ansia, ilusión, movimiento y deseo procura que todo esto que es tu querer, sea por el ideal de la vida; no por los egoísmos, las preocupaciones, las disputas y las chismosidades caseras, políticas o sociales, que no son otra cosa que el producto de remotas épocas de ignorancia, esclavismo e inquisición. Procura, si, que tus palabras, acciones y todo tu revolucionar sea reflexionado y encauzado hacia una idealidad bienhechora para todo el género humano. También procúrate conocimientos que los necesitas para luchar.

L'educació dels obrers és una prioritat del republicanisme, des de les diferents sensibilitats republicanes. Per als republicans, la causa del retard espanyol en relació a Europa és la instrucció de les classes populars:

“Combatir día tras día el analfabetismo, fundando centros donde el pueblo pueda educarse, instruirse, y abandonar la crasa ignorancia en que sus enemigos quieren mantenerle; el que hoy es niño, mañana será hombre, y cuando a esto llegue, es necesario conozca cuales son sus deberes, pero sepa también cuales son sus derechos para que de este modo pueda ser un ciudadano libre y gozar sin temor alguno de los privilegios que les corresponden.”¹⁴²

Els republicans condicionen el desenvolupament social i econòmic al progrés en la instrucció pública; els avenços per sortir de l'esclavisme i la manca de drets constitucionals són conseqüències de l'extensió de l'escolarització, la qual necessita incrementar-se:

“Ahora el trabajador por lo menos es dueño de si mismo; es dueño de su familia, de su trabajo, de sus acciones; tiene participación en la vida pública; es llamado a los comicios, a la prensa, a la tribuna; en suma, se le reconocen todos sus derechos.

En la escuela racional, primero aprenderás a conocer tus derechos y tus deberes, resultando que tus palabras, acciones y tus deberes, resultando que tus palabras, acciones y tu revolucionar será reflexionado y más bien dirigido porque empezará a tener una potencia, que será tu cerebro cultivado. Después cuando la escuela haya operado así sobre tu mente, cuando tu cerebro esté marcado por señales indelebles, que no demuestren otra cosa que un despertar de una nueva aurora todo bien y amor, entonces la sociedad te enseñará todas sus llagas, es decir, verás claramente su padre que la corroe y enerva, y la necesidad apremiante de ser activo y revolucionar las conciencias del mismo modo que la bola de oro, con su calor, atracción, etc., lo hace con los cuerpos de la naturaleza; y de que surja una juventud que con su virilidad humana la transforme en una escuela universal donde el amor y la vida la embellezcan.

Salid, jóvenes, de vuestro analfabetismo; ved todas esas llagas sociales y las grandes injusticias que nos aplastan; no rondéis más, no, de noche por las calles paseando vuestra ignorancia y perdiendo el tiempo en chanzas y tonterías que os traen la disputa y la riña muchas veces; fijaos en la miseria moral y material que nos arrolla; no tembléis, no, delante de todos estos males en cuanto los diviséis; sed menos guasas y más valientes ante el mal, que obrando con ahínco pronto le tendremos reducido al estado de leve y más tarde la salud completa la verdadera vida; ya no seremos los cadáveres andantes.

Teniendo un concepto más real de la vida, querida juventud, repito, podrás encauzar todas las ilusiones, idealidades y esperanzas a un fin más generoso y franco que proporcione más bien a nuestros iguales.

Jóvenes: ¡a la escuela, a la biblioteca y a la sociedad de progreso! A conocer y a investigar la ciencia que moraliza si desde los primeros pasos se aprende a compararla...

Alayor, 24 de octubre de 1911” a *Juventud Republicana*, 28 d'octubre de 1911; pàg. 2.

¹⁴² J. Ferrerons (metge contractat per la cooperativa La Obrera per atendre les necessitats dels obrers associats) *Juventud Republicana*, 4 de setembre 1910. Pàg. 2. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

Ahora es cuando mas necesita el trabajador de la instrucción y educación; llevar a su inteligencia el conocimiento y a su corazón la virtud para que la impaciencia o el error no le conduzca a la bancarrota de sus conquistas.”¹⁴³

Frederic Llansó, diputat republicà electe per Menorca, es proposa portar les demandes de l'illa a la cambra de diputats i es compromet, en primer lloc, a dotar l'illa d'un conjunt d'institucions educatives que els republicans consideren imprescindible per a l'illa: la instal·lació de l'escola naval flotant, l'escola torpedista d'especial interès, afirma, per a Maó, Ciutadella i Fornells, la creació d'una escola de comerç agregada a l'Institut, d'una escola Normal i d'una escola d'arts i oficis. Aquest era el programa republicà per dotar a l'illa de totes les institucions educatives per fer possible el canvi social, l'alfabetització de la població i el progrés econòmic.¹⁴⁴ No cal dir que gairebé cap d'aquestes iniciatives es van portar a terme. Però eren propostes molt reflexionades que podrien incidir en diferents camps: la formació de pilots, la formació per mantenir l'activitat comercial obrint nous mercats, la formació de caire professional (arts o oficis) i una escola de formació de mestres, per donar sortida a la necessitat de mestres menorquins que volguessin exercir a l'illa. Les places de les escoles públiques eren cobertes majoritàriament per professionals de la península que intentaven acumular punts i experiència per retornar a casa seva. Ja hem comentat que, per alguns mestres, ésser assignats a l'illa era com un desterrament.

L'educació, l'alfabetització i la creació de les institucions educatives, comercials i socials necessàries van ser, sempre, una constant demanda del republicanisme. Si bé es poden assenyalar matisacions entre els diferents blocs republicans ¹⁴⁵ el retard de l'estat en relació a altres països europeus és sempre causa, devers un 50% assegurats, a l'estat d'ignorància del país.

Els republicans menorquins intenten, una vegada rere l'altre, iniciar i consolidar institucions cultural o educatives, però moltes d'elles fracassen estrepitosament davant la manca de resposta popular. Aquest és el cas que narra, de forma dramàtica, *Juventud Republicana*, referint-se a una iniciativa de Joan Benejam per a crear un centre de cultura a l'escola pública els diumenges per atreure la joventut “que malogra sus mejores días, hacia un lugar donde aprenderá a leer pensando y sintiendo útiles lecturas para elevar su nivel intelectual y moral.”¹⁴⁶ Al cap de quinze dies el mateix periòdic es lamenta:

¹⁴³ *Juventud Republicana*, 12 de novembre de 1910. Portada. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

¹⁴⁴ Vegeu el suplement nombre 9 de *Juventud Republicana* de 24 de desembre de 1910 on Frederic Llansó llença un manifest després de la seva proclamació com a diputat per l'illa de Menorca. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

¹⁴⁵ Vegeu CAPITÁN DÍAZ, ALFONSO (2000): *Republicanism y educación en la España contemporánea II. Entre Repúblicas (1874-1931)*. València: Nau Llibres. Pàg. 123-176.

¹⁴⁶ *Juventud Republicana*, 29 d'abril de 1911. Pàg. 3. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

El llamamiento a la juventud obrera hacia un centro de cultura en esta ciudad no tuvo el efecto deseado, cosa que lamentamos muchísimo, y aunque desde luego es evidente el escaso interés que siente la mayor parte de los jóvenes artesanos para su instrucción, pueda que influyera también como causa el haberse hecho el llamamiento en la presenta estación.¹⁴⁷ (Primavera)

Aquesta obsessió per l'educació impregnà totes les capes de la societat, no sempre amb èxit però marcarà profundament l'esdevenir històric. Lligat a aquesta profunda i costant preocupació per l'educació cal lligar-hi l'esforç per renovar els mètodes escolars de caire memorístic i repetitiu. Són moltes les experiències que relacionen una major i més sistemàtica assistència a l'escola amb processos de renovació educativa que intenten respondre millor a les exigències de la nova societat, atorgar un paper protagonista a l'alumne en el seu procés d'aprenentatge i relacionar els fets de la vida quotidiana amb el coneixement científic a partir de la intuïció.

Al capdavant hi trobem dues idees cabdals: la lluita per consolidar i oferir una educació de qualitat i la innovació educativa capaç de donar resposta a les noves necessitats socials, econòmiques i culturals d'una món en continu canvi.

Va ser així, creiem, com persones amb tarannàs, sensibilitats i ideologies diferents van col·laborar conjuntament per aconseguir una educació de qualitat arrelada a les necessitats i interessos dels fillets i de les filletes i per portar a terme processos d'innovació educativa d'ampli abast i calat. El mestre Andreu Bosch i el mestre Llorenç Palliser, des de posicions conservadores i catòliques o des de posicions laïcistes i republicanes respectuosos amb les creences religioses van treballar conjuntament per assegurar una educació de qualitat fins i tot en temps de guerra i de repressió.

El mestre Andreu Bosch i el mestre Llorenç Palliser

El mestre Bosch va ser una persona estimada i valorada per tothom, especialment per aquells alumnes procedents de famílies més allunyades ideològicament dels plantejaments republicans més radicals. El mestre Bosch, sense deixar d'innovar i de buscar fórmules per construir una escola nova i renovada va saber mantenir el respecte fins i tot en temps de guerra, després de patir l'assassinat del seu germà capellà, tancat al tristament famós vaixell Atlante per part d'un escamot d'incontrolats. En els moments més difícils, en temps de guerra, va saber mantenir bona part de les innovacions que havia introduït durant la república i deixà constància de la seva professionalitat. El record que en té un alumne seu del temps de l'escola única, quan tots els alumnes van ser obligats a anar a les escoles públiques i van ser tancades

¹⁴⁷ Juventud Republicana, 13 de maig de 1911. Pàg. 3. Arxiu Històric Ajuntament de Ciutadella. Secció: Publicacions periòdiques.

totes les privades és prou clarificador i determinant per entendre el que volem dir:

Mi hermano Ernesto y yo fuimos, no había otra, a la escuela nacional, la escuela pública cuyo director era el maestro Palliser, un solterón de bastante mal genio que atendía a los niños entre siete i diez años. Había otro maestro al cuidado de los pequeños de cuyo nombre no me acuerdo y un tercer maestro, el señor Andrés Bosch y Anglada, que me tocó la suerte a mí y a los que tenían más o menos mi edad, el grupo de mayores para entendernos. Un excelente maestro, posiblemente el mejor de los que recuerdo haber conocido en la primera enseñanza. El maestro Bosch y Anglada era de Ciudadela y un hermano suyo, José, sacerdote, fue fusilado junto a otros sacerdotes al comienzo de la guerra. La escuela era mixta, aunque los chicos éramos una mayoría casi absoluta. Sólo dos chicas, Josefina, hija de un carabinero, e Isabel alteraron para bien el paisaje, y nosotros encantados.

Guardo un buen recuerdo de la escuela pública y de lo que en ella aprendí. Éramos un grupo relativamente reducido y el maestro, un hombre muy capaz y con una dedicación total a su oficio, supo motivarnos para el estudio y el trabajo intelectual (...).

En Menorca, por disposición oficial, los hijos de familias de derechas teníamos prohibido el acceso a la segunda enseñanza. Éramos los llamados desafectos al régimen, una condición que me ha perseguido durante bastantes años después y que si hubiera constituido un impedimento para estudiar, como lo fue durante la guerra, a lo mejor no hubiera podido seguir estudios. Mi afición a los regímenes políticos que he vivido ha sido más bien escasa, y suerte he tenido de que esa condición no figure en mi expediente académico.

Pues bien: el maestro Bosch y Anglada nos acogió en su casa al pequeño grupo de desafectos (también lo era él, dicho sea de paso). Éramos sólo cinco o seis, mi primo Juan Castell, mi hermano Ernesto, Manolo Ballester y en Llorenç de s'Aranjassa, un hijo de labradores ricos de Es Mercadal, y nos impartió clases particulares a un nivel superior y más exigente. Clases diarias por supuesto, y a una hora avanzada de la tarde (...).

Mi presencia en la biblioteca de la Caja de Pensiones todos los días fue un complemento muy útil de esas clases del maestro Bosch, aparte de que allí se generó mi afición a la lectura, compartida por todos mis hermanos y hermanas, libros de aventuras en primer lugar como corresponde a un niño de 13 y 13 años, pero también la que se llamaba literatura estimulante, textos de contenido más bien denso, muy generoso en toda suerte de consejos para jóvenes en período de formación, Orison Swett Marden, que viene a ser algo así como un manual para llegar a ser un ciudadano de provecho, una expresión que sonaba muy a menudo a mi alrededor y un consejo muy frecuente y no sé si demasiado útil.

*No teníamos por los demás excesivos recursos para nuestro entretenimiento. Ningún cine, ningún teatro y muy pocas oportunidades para cualquier género de diversión. La lectura fue un feliz y obligado recurso cuando los otros teóricamente posibles eran tan escasos.*¹⁴⁸

El mestre Andreu Bosch portà a terme una pràctica pedagògica sòlida i ben fonamentada basada en els següents trets diferencials que analitzem amb més profunditat en el capítol que explica la creació de la revista escolar:

¹⁴⁸ Vegeu COLL VINENT, ROBERTO (1980): Un viaje de ochenta años. Memorias personales desde Menorca. Lleida: Editorial Milenio. Pàg. 62 i 63.

- Fomentava una educació de caire democràtic i participatiu.
- Utilitzava de forma freqüent la conversació guiada i reflexiva a partir de l'observació i de l'experimentació. La reflexió sobre el medi era una costant i aquesta reflexió generava treballs de tota mena i molts escrits que acabaven en àlbums de feina que recollien tot el treball portat a terme durant un determinat període.
- Utilitzava, de forma freqüent, els centres d'interès com nuclis potent d'aprenentatge.
- Introduí els treballs manuals en tota la seva amplitud i diversitat.
- L'escriptura a partir de temes propers i potencialment interessants fou una costant; aprendre a escriure correctament era un objectiu fonamental i no només a nivell gramatical i ortogràfic.
- Utilitzava les noves tecnologies del moment: gravats, fotografies, imatges fixes, imatges en moviment i cinema com eines motivadores del treball escolar.
- El seu paper com a mestre era discret; intervenia quan calia i deixava que l'alumne fos el protagonista del seu propi procés d'aprenentatge, intervenint en el moment oportú i deixant que els alumnes anessin construint els seus aprenentatges.
- Les excursions i les sortides de caire instructiu eren fonamentals i servien de material base per una gran quantitat d'experiències i treballs escolars.
- Intentava ensenyar la moral i la ètica des de l'exemple, no des del discurs i des d'anàlisi de situacions reals i properes per facilitar el pensament abstracte dels fillets.
- Practicava el mètode cíclic, adoptat per Porcel, que implicava que els conceptes claus eren revisats i contínuament ampliat curs rere curs per consolidar-los i reafirmar-los.

L'escriptura, com hem dit, era un dels elements essencials que motivà i estalonà tant la confecció de la revista com de les magnífiques narracions sobre la vida quotidiana dels alumnes que publicaven o simplement guardaven com un autèntic tresor. Ens hem fonamentat en moltes d'aquestes composicions per confegir el present estudi.

El mestre Llorenç Palliser va portar a terme una acció educativa formal i informal a través de la participació en associacions amb finalitats clarament educatives i socials. Ja hem vist algunes de les seves concepcions lligades al període que estigué destinat a Ciutadella i fou nomenat president del Casino 17 de Gener, agrupació de caràcter republicà moderat que portà a terme una bona part de la història contemporània de Ciutadella¹⁴⁹. Anem a veure ara alguns conceptes més de la seva ideologia i els comentaris en premsa que la seva tasca suscitava als mitjans de comunicació.

¹⁴⁹ Vegeu ALZINA SEGUÍ, P. I CARRERAS JAUME, F. (2002): El Casino 17 de Gener. Una part de la nostra història. Ciutadella: Casino 17 de Gener, IME, Ajuntament de Ciutadella, Fundació Sa Nostra i Banca March.

A Alaior, com a mestre i després com a director de l'escola graduada de fillets, va portar a terme una notable tasca de sensibilització social, tot i que era conegut per tenir un caràcter bruscat amb els fillets. Les seves concepcions, expressades a través de les conferències que impartí, demostren que es mantenia al dia i, fins i tot en temes complexos i difícils d'assumir per a molts progressistes, era capaç d'expressar les idees amb claredat. Fixeu-vos amb l'opinió que expressa sobre la necessitat d'educació de la dona i la necessitat de la seva participació en vida social, cultural i econòmica:

En lo que respecta a la mujer, no afirmo que tenga inferioridades respecto al hombre, pero si que tiene desventajas, y esas desventajas que proceden de su situación hemos de hacer que desaparezcan haciendo de ella una personalidad con carácter propio y con ello evitaremos que vaya a perderse en la frivolidad y la corrupción.

Analiza también los que hemos dado en llamar la vanidad y frivolidad de la mujer y pone de manifiesto la poca diferencia que existe entre la de los hombres que necesitan de bandas y cruces con que adonarse.

Tienen las mujeres, dice, otros deberes a cumplir que los de esposa y madre.

Pasa luego a analizar la gran equivocación que se deriva de la educación que ha tenido sumida la mujer en la más grande ignorancia respecto a ciertas funciones fisiológicas que precisa de un exacto conocimiento, pues lo peor, dice, es saber las cosas a medias.

Pasa luego a hablar de los grandes problemas que están planteados y en los que la intervención de la mujer puede ser decisiva, como son el problema obrero y el de la paz.

Tras de un análisis de todos estos problemas y de una serena exposición de los que ofrece la nueva perspectiva de España hace un sentido llamamiento a todas las mujeres para que se preparen para intervenir de lleno en las actividades políticas del país.¹⁵⁰

La consolidació d'un sòlid projecte educatiu durant els anys de la segona república a l'escola graduada de fillets d'Alaior fou objecte d'elogis per part de la premsa que destacava, per una banda, la tasca innovadora i els canvis que havia experimentat l'escola i, per l'altra, el treball en grup del professorat per fer-ho possible; aspectes que, avui en dia, segueixen tenint la mateixa importància i el mateix valor per transformar l'escola i garantir la màxima qualitat:

No quiero formular en este artículo la más mínima ofensa ni tampoco ninguna protesta con referencia al maestro de ayer. El maestro es el alma del muchacho, porque el padre al llevarlo a la escuela entrega el caudal más querido de su vida para que le enseñen y le eduquen.

¹⁵⁰ Vegeu De Alaior, article signat per XX a *La Voz de Menorca*, 25 de febrer de 1932, a portada.

A esto voy a referirme, que la enseñanza de hoy no es la de ayer, sino en todo diferente; ¿porqué? Porque hoy la dedican a todos los conocimientos útiles que previene la ley; el muchacho lo que necesita son ejercicios prácticos, para abrir la inteligencia en aquel cerebro tierno, lo que necesita en los primeros es el conocimiento de las primeras letras, los juegos y las practicas que hoy se hacen en las escuelas modernas.

Uno de estos días vino a mis manos por casualidad un número de un periódico titulado Nuestra Escuela, todo manuscrito y hecho por alumnos de siete a trece años; cada uno pone un artículo con su firma; me llamó la atención, por la manera con que se educan y se enseñan todos por ejercicios prácticos, por medio de bustos de barro, de dibujos, de paseos, etc., ésta es la instrucción moderna.

En la última visita que hizo el señor director general de Primera Enseñanza, quiso que dichos trabajos fuesen llevados a la exposición de la capital de la Provincia, porque eran dignos de elogio.

La escuela aludida es la Graduada de Alayor que tan dignamente dirige don Angel Ribas, secundado por los maestros don Lorenzo Palliser y don Andrés Bosch; todos ponen en su cometido gran empeño y celo en bien de la infancia, y a la vez se supera notablemente en el poco tiempo desde que se instauró la República.

Para que el lector vea la diferencia del muchacho de hoy al de ayer, daré una idea de un artículo del mencionado periódico, que se publica cada 15 días y es repartido entre las familias de los alumnos. Llevaba fecha de 15 de abril de 1933, el muchacho que firmaba S. Timoner dice en el artículo: "El día que cerraron la escuela celebramos un acto literario; unos decían versos, otros cantaban, otros decían chistes, etc. Todo como despedida para los días de vacaciones. Al final el señor director habló diciéndoles que no debía ser todo jugar durante las vacaciones: que podíamos jugar, pero que habríamos de hacer el trabajo que los señores maestros nos habrán dado. Cerraron las clases y hemos pasado las vacaciones bien y ahí ya hemos empezado de nuevo el curso."

Hago honor al buen maestro por su manera de conducir a los pequeños y en el día de mañana llevaran por nueva era a la madre Patria y a la República.¹⁵¹

L'escola graduada de fillets va portar a terme també una important acció social; va participar activament en les festes i celebracions del municipi i va esdevenir capdavantera en introduir elements populars que avui formen part de la tradició. Mereixen especial atenció la iniciativa de la celebració del darrers dies de carnaval i de la sortida de l'Estudiantina que cantava cançons en època de carnaval per recollir diners per als sectors més desfavorits de la societat:

Crónica de Alayor. Hermosa iniciativa de la Escuela Graduada de niños.

El próximo pasado jueves recorrió nuestras calles alegrándolas con sus cantos y con su entusiasmo juvenil, la Estudiantina de la Escuela Nacional graduada de niños.

Fue un acto altamente simpático, una hermosa iniciativa que demuestra la pujanza y florecimiento de aquel centro docente y su fecunda labor y sana orientación pedagógica.

¹⁵¹ Vegeu l'article La Escuela de hoy y la de ayer, article signat per Antonio Pons a La Voz de Menorca, 16 de juny de 1933; a portada.

A las dos de la tarde dejaron se oír por las calles las primeras notas de sus canciones – Himno del carnaval, cantos escolares, etc. – que eran acogidos con simpatía y agrado por todo el vecindario.

Iba, en el primer lugar, la bandera de la escuela, luego un gran cartel que decía: “En medio de las alegrías del carnaval, acordaos de los pobres de nuestra ciudad. Por ellos pedimos donativos.”

Con esto queda de manifiesto la finalidad benéfica de la iniciativa. Y dos niños, vestidos con trajes policromados de carnaval, iban recogiendo los donativos.

Seguían los pequeños músicos, con sus instrumentos de caña, su sombrero de estudiantina, algunos vistosamente trajeados, que con su entusiasmo digno de la causa que postulaban iban deleitando a los vecinos con sus agradables y bien afinados cantos.

Como parte cómica del acto hay que destacar el pelele, aquí llamado Bernat que era llevado en hombros de cuatro niños bien disfrazados, y rodeado por un nutrido grupo de otros niños, así mismo disfrazados.

La comitiva recorrió las calles principales de la ciudad, deteniéndose de tanto en tanto para cantar. Al retirarse, a las cuatro y media, se habían colectado más de cincuenta pesetas, de las que, deducidos los gastos, fueron entregadas al Ayuntamiento para ser repartidas entre los pobres, pesetas cuarenta y tres.

Después de retirada la estudiantina, en la plaza de Pi y Margall, situada frente a la escuela, y con asistencia de numeroso público se representó una pieza cómica, figurando la sentencia del Carnaval, representado por Bernat.

Los precoces artistas representaron con entusiasmo y justeza sus papeles, causando la admiración de todos. Como consecuencia de la comedia, fue quemado públicamente el simpático pelele.

La fiesta, preludiando los próximos carnavales, y por su aspecto doblemente simpático, por su fin benéfico y por ser sus protagonistas niños, resultó brillante y animada.

Pueden los organizadores estar satisfechos de haber logrado sus finalidades. Vaya para ellos nuestra enhorabuena.

Y nuestro aplauso cordial a los que con sus donativos demostraron el alto valor cívico de la ciudad de Alayor.¹⁵²

Els comentaris no poden ser més elogiosos i encoratjadors. L'escola graduada de fillets d'Alaior havia esdevingut un model de l'educació republicana més pura: una educació científica, acurada, reflexiva, propera i de qualitat:

Desde Alayor. Exposiciones escolares. La escuela nacional trabaja y triunfa.

Más de mil personas pasaron durante los días 1,2 y 3 del corriente mes de julio por los locales donde se hallaban espléndidamente instaladas las exposiciones de los trabajos realizados por las escuelas nacionales graduadas de nuestra ciudad; la de niños, en una de las aulas del edificio escolar, y la de niñas en uno de los locales escuelas.

¹⁵² Vegeu l'article Crónica de Alayor. Hermosa iniciativa de la Escuela Graduada de niños, article signat pel corresponsal a *La Voz de Menorca*, 4 de març de 1935.

Por lo que a la Escuela Nacional Graduada de niños se refiere, todos los encomios nos parecen insuficientes, y bastaría con reproducir los comentarios favorables y encomiásticos que brotaban de labios de los visitantes para enaltecer la labor de los maestros y el adelanto de los alumnos, labor y adelantos que demuestran como la Escuela Nacional trabaja y triunfa.

Los que visitamos la Exposición del año pasado y hemos tenido el gusto de ver la de este año, hemos podido constatar un palpable adelanto, una superación que antaño nos parecía irrealizable. Hemos visto más ordenación, más gusto en la colocación de los trabajos. Y en estos más progreso, mayor adelanto. No ha pasado un año en vano. Y si el año pasado flotaba el comentario, no es posible hacer más, la realidad ha venido a demostrar que siempre es posible superarse cuando de cuenta con talento, actividad y un sentimiento hondo de amor por la propia profesión.

Queremos dedicar un comentario a lo que destaca, a lo que no debe pasar desapercibido.

Ante todo, la Exposición es una presentación a las familias de los alumnos y al pueblo de Alayor de la labor diaria, mensual y extraordinaria de los niños de la escuela. La labor diaria viene manifestada por los cuadernos de trabajos, con sus fechas sucesivas.

En ellos es fácil constatar el adelanto, comparando los trabajos de principio de curso con los del final.

La labor mensual estaba expuesta en forma de hojas primorosamente realizadas, con trabajos de las diferentes asignaturas.

Los trabajos extraordinarios, dibujos de gran tamaño, cuadros de trabajo manual, modelado, álbumes de recorte, etc. etc., completa la exposición llamando la atención por su arte, por la prolijidad de trabajo que supone, por la constancia que requieren.

Dignos de mención son los gráficos de pluviosidad, de asistencia, de mérito, etc., que en grandes cuadros estaban expuestos.

También podríamos hablar de los mapas, láminas de fisiología, etcétera, pero baste decir que los más inteligentes eran los mayores encomios hicieron de la Exposición, cuyos detalles no caben en los límites de una sencilla crónica.

Entre los visitantes que queremos destacar, citaremos al señor delegado del Gobierno de la República en Menorca, el señor Alcalde de la ciudad y demás autoridades de la localidad.

En cuanto a la Escuela Graduada de niñas hemos oído grandes elogios de los trabajos y labores expuestos, referente a los cuales, por tratarse de actividades propias de niñas, omitimos comentarios personales, reproduciendo sencillamente las alabanzas unánimes que escuchamos.

Sólo nos resta felicitar, unir a las muchas felicitaciones que los señores maestros recibieron de todos los visitantes, la nuestra, no por más modesta, menos entusiasta, y llamar la atención sobre el trabajo de nuestras graduadas nacionales, donde se trabaja y se aprende y donde todos los ciudadanos tienen un lugar para la educación e instrucción de sus hijos.¹⁵³

¹⁵³ Vegeu Desde Alayor. Exposiciones Escolares. La Escuela Nacional trabaja y triunfa, article signat per P. G. A *La Voz de Menorca*, 7 de juliol de 1936; a portada.

El mestre Palliser demostra estar al dia de tots els moviments innovadors d'arreu d'Europa i capaç de lluitar i defensar la profundització de la tasca educativa i la necessitat de comptar amb una infraestructura educativa de qualitat i adequada a les noves exigències de la pedagogia moderna. En un article titulat *Por la Enseñanza*, el mestre Llorenç Palliser defensa la necessitat de construir més escoles a l'illa de Menorca tal i com ha fet la República a Eivissa i a Mallorca i destaca l'esforç del govern que ha creat més escoles en dos anys que durant tota l'època monàrquica:

Según hemos podido leer en la Gaceta del día 26 del mismo mes, aparecen creadas con carácter definitivo, diez y ocho escuelas para distintos pueblos de Mallorca e Ibiza.

¿Puede ser Menorca, la Roqueta de nuestros amores, una nota discordante en el concierto de las islas hermanas, ¿en lo que respecta a creación de nuevas escuelas y construcción de nuevos locales?

No, no puede serlo.

El Estado, ofrece ventajas grandísimas a los Ayuntamientos, que quieran construir nuevas escuelas; no es prudente despreciar tales ventajas, hay que seguir el ejemplo de Mahón, Ciudadela y Ferrerías, hay que dar medios a los niños, para que puedan instruirse, y obligarles a que lo hagan, y de este modo aportará Menorca, su granito de arena, a la magna obra de evitar que sea España una excepción en el concierto de las naciones civilizadas.¹⁵⁴

Finalment, en un magnífic article defensa el concepte i les implicacions de l'anomenada *Escuela Unica i Unificada*, defensada per molts tèrics i pedagogs europeus i materialitzada, amb moltes deficiències, a Menorca, durant els tres anys que durà la guerra civil; sigui com sigui entre allò que teoritzava i allò en que es va convertir l'escola durant la guerra civil a Menorca hi havia un abisme; vegem-ho:

Con el funcionamiento de instituciones educativas, enlazadas por el sistema de escuela unificada, se habría dado un paso gigantesco a favor de la solución de uno de los problemas, más palpitantes de la Europa de nuestros días.

La mayoría de los pedagogos eminentes, no solo contemporáneos, sino también de los siglos pasados, se muestran entusiastas defensores de la escuela única, o escuela unificada, como algunos la vienen llamando.

(...) Para que cada uno de nuestros lectores, pueda apreciar las ventajas, que su implantación puede reportar, para los hombres del futuro, para el porvenir de España, vamos a dar a conocer algunas definiciones de los que es la escuela única.

- *Todos los grados y categorías de la enseñanza deben de articularse perfectamente, para constituir un conjunto unificado y sintético de todo el edificio escolar, hasta la enseñanza superior.*
- *La enseñanza deber ser accesible para todos los ciudadanos, sin excepción y ser gratuita para todos los grados.*
- *La escuela sería cosa de todo el pueblo, sin exceptuarse a nadie y con ello se realizaría el concepto de la escuela única.*

¹⁵⁴ Vegeu *Por la Enseñanza*, article signat per Llorenç Palliser a *La Voz de Menorca*, 13 de setembre de 1931; a portada.

- *De la escuela única como de un tronco común brotarás las ramas múltiples, que, animadas por la misma savia se desplegarán en sentidos diversos, con su modo y sus particularidades de desarrollo.*
- *La escuela única es una multiplicidad de escuelas unidas entre sí, en la cual se pueda desarrollar la capacidad de todos, según su peculiaridad.*
- *La escuela única es una escuela articulada según los medios docentes accesibles a todos los capaces y deseosos de aprender, sin que se opongan a ello, los medios económicos de los padres.*

Con estas definiciones, de lo que es la escuela única, estudiándolas sin pasión, sin odios, queriendo desprenderse, los detractores de ella, de sus prejuicios, de su vanidad, de su egoísmo innoble de querer tan solo para las clases privilegiadas, la exclusiva de la enseñanza superior, comprenderán la inmensa ventaja que representaría para los todos, la implantación de la escuela única en España. ¹⁵⁵

Amb aquestes breus notes podem entendre la vàlua i la tasca portada a terme per aquests mestres des de l'escola graduada de fillets d'Alaior i durant un període realment convuls de la història contemporània. Aquests dos mestres exemplificaren un fet que ha passat per alt a molts estudiosos: ambdós mestres intentaven separar la seva ideologia (republicana, centrista i catòlica) del treball tècnic a l'escola on aplicaven els darrers avenços en pedagogia: premsa escolar, diaris personals, centres d'interès...

Segurament per aquest motiu, acabada la guerra passaren per la comissió depuradora que sospitava que la seva pràctica pedagògica era avançada, republicana i, fins i tot, revolucionària. Les aportacions i les evidències negaren les presumptes acusacions.

Aquestes evidències documentals contrasten de manera molt significativa amb els diferents plec de descàrrecs que ambdós mestres han de fer a la comissió depuradora una vegada acabada la guerra civil. Hem recollit aquestes informacions del magnífic treball de Santiago Miró, *Maestros Depurados en Baleares durante la Guerra Civil*¹⁵⁶ i de l'arxiu particular del mestre Andreu Bosch, en el qual hem pogut localitzar la majoria de documents que farceixen aquest estudi.

Quince meses después del levantamiento militar, las purgas efectuadas entre maestros alcanzaban a más del cincuenta por ciento de los enseñantes en el territorio ganado por los franquistas. Muchas de ellas seguían un procedimiento casi infantil de efectos muy graves. (...)

Las consecuencias nefastas de estas depuraciones se hicieron notar enseguida, sobre todo en provincias como las Baleares en donde la enseñanza estaba representada por un elevado acervo cultural de maestros y en donde la represión tuvo especial énfasis. Los maestros públicos que, en noviembre del 37, sufrieron las depuraciones franquistas, ya superaban en las islas el cincuenta por ciento. Y mientras que, en los veinte años que siguieron a la guerra civil, sólo se aumentaron los colegios públicos en

¹⁵⁵ Vegeu De Enseñanza. Escuela Única article signat per Llorenç Palliser a *La Voz de Menorca*, 31 d'octubre de 1931, a portada.

¹⁵⁶ Vegeu MIRO, SANTIAGO (1998): *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor. Llibres de la Nostra Terra, 36.

seis nuevos, bajando considerablemente la calidad de la enseñanza, en sólo diez años, a partir de 1939, se sextuplicaron en las Baleares los establecimientos privados dedicados a la enseñanza, la mayoría de ellos en manos de la Iglesia.

Siguiendo el curso de las actas de la Comisión Depuradora de dichas islas (actas que cayeron fortuitamente en nuestras manos) así como el de las cartas mandadas a ésta por diversos organismos y particulares y otros documentos de interés, elaboramos este libro, centrado en la Islas Baleares, donde las depuraciones comenzaron antes que, en el resto de España, siguiendo un régimen especialmente furibundo de los censores de turno. Las frases y los textos elaborados por la propia Comisión se hallan sistemáticamente entrecuillados, respetados al pie de la letra. Estas citas textuales son producto de la documentación que obra en nuestro poder. Sobre estas bases, recogimos posteriormente la versión de los maestros directamente relacionados, testigos aún vivos de este tiempo, que nos dan una visión más personal de los hechos. Fuentes orales que completamos con sus testimonios reproducidos. Finalmente, recurrimos a la bibliografía aparecida posteriormente sobre este asunto, con citas de cuantas alusiones son hechas, y tratamos de recomponer el puzzle.

Llaman poderosamente la atención las acusaciones que la Comisión Depuradora hace o recoge para basar sus cargos. Bastaba que adivinara el flirteo de un maestro con algún partido de izquierdas para que resultara más que sospechoso para dicha Comisión. Por el contrario, los informes favorables llegados sobre algún maestro eran rápidamente puestos en saco roto al presentarse otros, aunque fueran sin firma, fruto sin duda de alguna venganza personal, que contradecían los primeros. Cualquier indicio de irregularidad, de vida desordenada o de acto inmoral era suficiente para que la Comisión dejara caer sobre el maestro acusado la sanción oportuna que le purificase e impidiera el contagio con sus alumnos.

Ciento doce maestros y cuarenta y tres maestras nacionales que enseñaban en Mallorca fueron, al final, penalizados. Cincuenta y seis fueron separados definitivamente de la enseñanza y noventa y nueve sufrieron castigos con penas más o menos graves. El inspector Fernando Leal fue asesinado en la carretera, y algunos maestros y profesores, fueron sentenciados a muerte. De los cinco inspectores existentes, sólo uno se libró del castigo por no encontrarse en este tiempo en la isla. En todas las prisiones abundaron los maestros detenidos. Y la represión se extendió por todo el sistema educativo: libros, enseñanza, bibliotecas públicas, formación de futuros maestros... Lo que motivó el alejamiento de no pocos maestros con respecto a la enseñanza. Y el acercamiento de otros muchos, simpatizantes del régimen franquista, que, sin tener ni idea de la enseñanza, se convirtieron en los nuevos maestros policías, resintiéndose con ello todo el sistema educativo. (...)

Nos adentramos en los entresijos del saber y la instrucción de estos pueblos isleños aplastados por el franquismo desde el primer momento (Mallorca e Eivissa), o vencidos, tras una dura resistencia (Menorca). Más que fiel reflejo de lo que acontece en la Península, la depuración de maestros en las islas Baleares durante la Guerra Civil parece así convertido en un macabro símbolo dibujado por Astral en su exabrupto: ¡Muerte a la inteligencia! ¡Viva la muerte!, y contestada por Miguel de Unamuno en la frase premonitoria: Están profanando el sagrado recinto del templo de la inteligencia.

157

El delegat d'informació i investigació de la Falange d'Alaior, Frau Florit, informa el 13 de març de 1939 sobre el mestre Llorenç Palliser Villalonga:

¹⁵⁷ Vegeu MIRO, SANTIAGO (1998): *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor. Llibres de la Nostra Terra, 36. Pàg. 16-18.

Antes del movimiento, frecuentaba el local del Partido Republicano Radical. Se supone que era socio de este. Por desempeñar el cargo de director de la Escuela Graduada de Niños, antes y durante el Movimiento se ha visto obligado a dar algunas conferencias, pero siempre se ha limitado a tratar asuntos puramente escolares. Siempre estuvo en favor de la Religión. He de hacer constar que el crucifijo que había instalado en las Escuelas, cuando los Rojos fueron para quemarlo, él ya lo había retirado, escondiéndolo en su casa hasta que fue liberada Menorca. Hoy, el mismo crucifijo ocupa el puesto de la misma escuela que ocupaba antes del dominio marxista.

El mateix mes, el mestre Llorenç Palliser remetia a la Comissió Depuradora la següent confessió:

Durante toda mi vida, y a pesar de los cambios de política operados en España, he sido católico, apostólico y romano, manifestando mis creencias, practicándolas en público y en privado. Con anterioridad a la dominación roja, después de haber pertenecido a la Unión Patriótica de Don Miguel Primo de Rivera, no estuve afiliado a partido político ni sindical alguno. Luego el 5 de enero del 37, ingresé en Izquierda Republicana, ante la presión continua de las circunstancias y por creer que era el partido más moderado. Mi pertenencia a este partido no encerró ningún compromiso, ya que no asistí a ninguna reunión ni tomé parte en ningún acto público... Fui constantemente adicto a la causa nacionalista y al Movimiento, manifestando dicha adhesión, contrarrestando la actuación de los extremistas durante la dominación roja, auxiliando continuamente a los presos y familias de la localidad y en la escuela, reduciendo paulatinamente a la impotencia a los auxiliares docentes que habían sido impuestos como controladores de nuestra actuación.

Afegeix que:

Dos zapateros izquierdistas y una joven de la misma tendencia, con una instrucción elemental deficiente, sustituyeron a los maestros interinos cuyas plazas vacantes no fueron cubiertas.

Afirma que mai va adherir-se al govern republicà ni de forma espontània ni voluntàriament:

Por ser sus doctrinas abiertamente contrarias a mis convicciones, y por execrar sus procedimientos, sus crímenes, sus saqueos y sus robos. Todos los actos que, de manera indirecta, pudieran significar adhesión a dichas pseudoautoridades, fueron realizados por coacción de estas, como lo puedo demostrar con oficios recibidos en cada caso.

De totes maneres, el govern republicà li confia alguna missió concreta i entre 1937 i 1938 percep una important remuneració econòmica donada la seva antiguitat en el cos.

Llorenç Palliser continua el seu plec de descàrrecs:

Dueños los Rojos de Menorca todos los maestros no adictos a sus ideas y procedimientos fuimos postergados y ofendidos. Un sujeto, de oficio zapatero, que se dedicaba, desde hacía poco tiempo, a la instrucción de los niños en la escuela laica que funcionaba con el nombre de Escuela Nueva, sin título ni otras garantías que sus ideas izquierdistas, se presentó a la Escuela con pretensiones de director. Gracias a mi energía y diplomacia, pude conseguir que la Graduada no sólo quedara con los dos maestros titulares, garantía de instrucción, sino con dos hombres, el que suscribe y don Andrés Bosch Anglada, de ideas sanas, dispuestos a contrarrestar con su ejemplo y

sus enseñanzas, los efectos de la intromisión de los auxiliares docentes impuestos para controlarnos políticamente. No vacilé en enfrentarme con los dirigentes rojos, a pesar del peligro que entonces significaba, para defender la legalidad frente a la anarquía de quines no tenían otra razón que oponernos con estas palabras: "Ahora mandamos nosotros y hacemos lo que queremos", defendiendo a los compañeros, sobre todo a doña Benita Riudavets Mascaró, a la que pretendían expulsar del cuerpo y condenarla al hambre, y a don Andrés Bosch, que, por el hecho de haber sido asesinado su hermano en la matanza del barco Atlante era mirado con recelo por muchos dirigentes, como pueden confirmar los citados compañeros. Al quemar los crucifijos de las escuelas, pude librar de la profanación al que estaba colocado en mi sección y guardarlo escondido hasta el día del triunfo, en que fue entronizado en mi clase, en cuya ocasión pronuncié una elocución a los niños de todas las escuelas. Lo mismo evité la quema de libros buenos de la biblioteca de la escuela, escondiéndolos. Libros que hemos podido poner de nuevo en manos de los niños. Auxilié, como mejor pude, a los presos de derechas y familias de la localidad y de Mercadal, a los que visité al ser temporalmente devueltos a sus hogares. Con el compañero Bosch antes citado, procurábamos alentarnos en la esperanza de la victoria que siempre vimos por segura, confiándonos las noticias que podíamos adquirir por las radios clandestinas.

El mestre Palliser justifica les seves diferents afiliacions als sindicats republicans al·ludint coaccions:

Coaccionado y amenazados por los rojos y aún conminado con la obligación de presentar el carné para poder cobrar, tuve que afiliarme a Izquierda Republicana, partido que los mismos extremistas rojos consideraban de poca confianza, por haberse tenido que afiliarse a él todas las personas de orden que se vieron precisadas a afiliarse para defender sus vidas. Además, a la UGT o FETE a la que tuvieron que asociarse todos para seguir cobrando los sueldos. De todos modos, he de hacer constar que no puse jamás los pies, voluntariamente, en la Casa del Pueblo. Ni he prestado ninguna cotización voluntaria.

Les expressions, que podien ser analitzades detalladament, indiquen el que es feia i el que no es feia i els motius per als quals es feia: no va trepitjar la Casa del Poble voluntàriament, potser si obligat? No va oferir prestacions voluntàries però si d'obligatòries. Va veure com augmentava el seu sou i va ser anomenat coordinador de les colònies escolars del municipi d'Alaior i Es Mercadal.

Creiem que aquests documents, potser contradictoris i ambivalents, fruit d'una situació extrema de guerra i extorsió, avalen una de les hipòtesis del nostre treball: els professors que van exercir a partir de les idees educatives republicanes de caire reformista, les que se van aplicar durant el primer bienni de la proclamada II República, obeïen a criteris pedagògics i científics innovadors i molt actuals; el disseny de la inicial política republicana estava fonamentada en les idees de la Institució Lliure d'Ensenyament i aquesta era una entitat professionalitzada que reunia un conjunt de persones molt ben formades a nivell tècnic i científic que realment desitjaven capgirar el fosc i trist panorama educatiu de l'estat espanyol.

Per la seva banda, el mestre Andreu Bosch Anglada envia el seu plec de descàrrecs a la Comissió Depuradora de Mallorca. Andreu Bosch afirma que els seu germà, Josep Bosch i el seu conco, Rafel Bosch, van ser assassinats durant la matança del vaixell presó Atlante, ancorat en el port de Maó. Afirma

que tots els actes que significaren acatament de la legislació republicana van ser realitzats per coacció i que ell, sempre havia estat una persona catòlica:

Pues no podía tolerarse a los enemigos de la religión, de la Patria y del orden que trataron de expulsarme del cuerpo por haber ido a Misa del Gallo en la última Navidad con un grupo de alumnos, y por pertenecer a la Conferencias de San Vicente de Paúl.

Desde el primer momento, tuve fe en la victoria, pues una de las veces en que fui a visitar a mi hermano, estando preso, me dijo: "A nosotros nos matarán, pero España se salvará". Mi preocupación constante fue alentar y sostener a mis compañeros, especialmente a los niños de ideas derechistas, cuyos familiares eran perseguidos, especialmente a los estudiantes de bachillerato, dándoles la confianza en la victoria y la esperanza en Franco. Fui acaso, el único, en Menorca, que continué dando clases particulares a los estudiantes de bachillerato, a alumnos de padres derechistas que no podían conseguir el aval político para examinarse y que han venido preparándose con la esperanza de poder hacerlo después de la Victoria. Atendí, con mis limosnas, a los sacerdotes más necesitados, ya visitándoles –como al reverendo señor canónigo don Cristobal Timoner, que fue mi consejero durante el Movimiento -, ya llevándoles mis donativos. Apoyé el Socorro Blanco. Escuchaba las emisiones nacionales e italianas, por una radio clandestina, para comunicar noticias y fomentar la confianza... Actualmente, aunque con carácter interino, soy el jefe de la Sección de Prensa y Propaganda de la FET y de la JONS.

Com altres professionals reconeix que va estar afiliat a Esquerra Republicana i que va participar en alguns actes concrets des d'una vessant purament educativa.

La tensió generada per la guerra civil va fer canviar actituds i mentalitats, tarannàs i personalitats; no dubtem de la veracitat i de l'autenticitat de les reflexions que acabem de llegir per justificar l'adhesió a la causa nacional però tampoc no dubtem de la veracitat i autenticitat dels articles escrits en premsa per Llorenç Palliser i de les magnífiques reflexions escrites al diari de preparació de classes per Andreu Bosch; a més les realitzacions pràctiques durant l'època republicana són un fet indiscutible i no es pot posar en dubte que, durant aquest període, l'escola graduada d'Alaior va esdevenir un nucli actiu capdavanter de la innovació pedagògica arreu de l'estat espanyol.

Ja hem afirmat a la introducció que l'aïllament insular condiciona l'abast i la profunditat de les propostes innovadores que es van portar a terme a l'illa però també condiciona la manca de ressò mediàtic que d'altres experiències van tenir arreu de l'estat no per ser de major qualitat sinó per estar inserides en un context social més obert als grans mitjans de comunicació. La incidència de la revista escolar *Nuestra Escuela* va ser molt important a Alaior i a tots els indrets on era enviada però no va tenir el ressò mediàtic que van tenir altres experiències, de qualitat sens dubte, però sense arribar a entrar en la història en majúscules com la gran incidència del col·lectiu Batec de Lleida o la publicació de la revista *Colaboración* com a suma de les totes les experiències del moviment Freinet on, per cert, l'experiència de *Nuestra Escuela* ni tan sols apareix referenciada tot i que d'altres experiències que si que hi apareixen van iniciar-se precisament a partir del model de l'escola graduada d'Alaior.

No tenir en compte aquestes innovacions, molt rellevants, ens porta a una dura realitat que s'ha perllongat en el temps: el que pogué passar a Menorca era insignificant. No era valorat per les autoritats educatives provincials ubicades a Palma. Si es destacava per alguna cosa, sovint, era silenciada. La premsa no se'n feia ressò. No apareixia en cap mitjà de comunicació nacional. Els protagonistes de les innovacions tampoc mostraven massa interès en compartir les innovacions. Les famílies tenien altres problemes molt més greus que l'educació, tot i així, gràcies a moltes d'elles hem pogut recuperar els materials i reconstruir bona part de la història silenciada. De la història menystinguda. De la història conscientment esborrada en estudis, fins i tot actuals. Només uns pocs alumnes i les seves famílies eren conscients que estaven fent quelcom important; que estaven participant en un projecte educatiu engrescador. En els seus escrits podem intuir el valor que donaven al que feien a classe. Volien anar a classe. Volien participar d'aquell somni, que acabà amb malson. Vivien aprenent; aprenien a viure en temps de pau i en temps de guerra i ens han deixat el seu testimoni. Testimoni viu, emotiu i transcendent. Mai farem prou per valorar les seves aspiracions. No els podrem retornar a la vida, però n'hem d'aprendre d'ells. N'hem d'aprendre i molt. Les seves il·lusions i els seus patiments ens han de permetre aprendre grans lliçons de vida, vides anònimes i humils que van fer més que molts d'altres que han rebut tot tipus de lloances, reconeixements i medalles.

I seguim, malauradament, sense el coneixement de tota aquesta història, que humilment intento donar a conèixer sense massa èxit. Esper que el pas dels anys ens ajudi a valorar i estimar la contribució de totes aquestes persones al desenvolupament de la societat. El seu exemple no hauria de caure en sac buit. Allò que es coneix bé pot ser estimat. I això és, en el fons, el que desitgem: valorar i estimar les aportacions de totes aquestes persones que ens van contar un part de la seva vida en uns escrits fascinants, plens de vida, però també plens de patiment.

L'educació durant la II República

Tot i les convulsions polítiques i econòmiques del moment històric la segona República va possibilitar l'avanç més important i espectacular en el terreny educatiu de tota la història contemporània de l'estat espanyol i va sembrar la llavor que reprengué amb força una vegada acabada la dictadura del general Franco.

L'educació va ser el gran somni de la II República, somni que es va consolidar només en part, però que ha perdurat, en les memòries de les persones que ho van viure, en els documents i publicacions que es van conservar i en l'esperit col·lectiu de totes aquelles persones progressistes que sempre han confiat en el poder regenerador de l'educació. Confiar amb l'educació era i segueix essent dissenyar i caminar per a una escola pública, obligatòria, laica, mixta, inspirada en l'ideal de la solidaritat humana i vertebrada entorn la innovació i la metodologia activa.

Sin ninguna duda, la mejor tarjeta de presentación de la República fue su proyecto educativo assegura el catedràtic d'Història de l'Educació de la Universitat d'Alcalà d'Henares, Antonio Molero¹⁵⁸. L'educació va esdevenir la pedra angular de totes les reformes; calia implantar un estat democràtic i per a tal objectiu se necessitava un poble alfabetitzat; aquesta va ser la funció i l'objectiu del nou concepte d'estat educador. La situació educativa del país era poc encoratjadora:

*El 14 de abril de 1931, la República encontró una España tan analfabeta, desnutrida y llena de piojos como ansiosa por aprender. Y los más ilustres escritores, poetas, pedagogos, se pusieron manos a la obra. De pueblo en pueblo, con la cultura ambulante.*¹⁵⁹

Però no era una situació nova. De fet venia arrossegant-se des dels inicis del segle XIX. Els efectes de la revolució industrial amb la concentració de la immigració i l'augment demogràfic i la poca atenció que l'estat atorgava al sistema educatiu feia que la majoria de centres estiguessin mal equipats i situats en edificis gairebé ruïnosa. A tot això cal afegir-hi l'absentisme de l'alumnat, l'escassetat de material escolar, uns mètodes d'aprenentatge totalment obsolets i la poca preparació dels professors; al davant d'aquestes circumstàncies el nombre de persones analfabetes era molt elevat; en algunes zones de l'Estat el percentatge eren autènticament escandalosos, com el cas de Ferreries on el 95% de la població no sabia llegir ni escriure devers el 1900. A la majoria de municipis de l'Estat la situació era semblant, també a la resta de les illes, tot i que hem d'apuntar algunes característiques diferencials a municipis com Maó, Es Castell, Sant Lluís o el mateix Alaior.

La situació educativa de l'estat espanyol, devers els anys 30, no cridava a l'optimisme. Feia molt temps que petits grups de professors o persones amb la més absoluta soledat intentaven introduir els mètodes de l'escola nova europea amb poc èxit. Les inèrcies, sempre presents, d'anys d'anquilosament i monotonia pesaven i, podríem afirmar que pesen encara ara, com a lloses monolítiques sobre qualsevol intent de canvi, sobre qualsevol intent de renovar l'estat de les coses. L'inspector Herminio Almendros en fa una síntesi ben ajustada de la situació:

En el año 1930, las escuelas públicas de España... trabajaban, en general, como hacía cincuenta años. Y hacía cincuenta años no se aspiraba a más que a enseñar a leer con carteles y libros silabarios, a escribir con muestras y cuadernos pautados, hasta poder tomar dictados de nociones escolares resumidas, a practicar inseguramente el mecanismo de básicas operaciones aritméticas y a aprender, de memoria, mínimas

¹⁵⁸ Vegeu l'article Las enseñanzas de la República, reportatge de El País, dilluns 17 d'abril de 2006; article signat per Carmen Morán; suplement d'educació.

¹⁵⁹ Vegeu l'article Las enseñanzas de la República, reportatge de El País, dilluns 17 d'abril de 2006; article signat per Carmen Morán; suplement d'educació.

*nociones de geografía e historia nacionales, así como oraciones del catecismo de la doctrina cristiana.*¹⁶⁰

Feia temps que diferents col·lectius arreu de l'estat espanyol intentaven capgirar l'estat de la situació: *La Institución Libre de Enseñanza*, *El Instituto Escuela*, *La Escuela Moderna*, *el Liceo Escolar*, *Las Misiones Pedagógicas*, les publicacions de la *Revista de Pedagogía* o la *Junta de Ampliación de Estudios* eren institucions capdavanteres molt ben considerades a alguns països europeus. En aquest context naixeren i es consolidaren projectes innovadors molt rellevants com la cooperativa espanyola de la tècnica *Freinet*, a la qual ens referirem en aquest treball

Va ser un col·lectiu de mestres destinats a Lleida, reunits entorn a un grup anomenat *Batec* que van ser els introductors de les tècniques *Freinet* d'impressió de textos i d'intercanvi escolar. La presència de l'inspector Herminio Almendros fou fonamental en el sorgiment i evolució de la cooperativa espanyola de la tècnica *Freinet* i del butlletí que va editar, anomenat *Colaboración*. Almendros fou l'eix entorn al qual un grup de mestres va treballar de valent per aconseguir una escola nova i diferent i van ser molts els que van treballar per superar la depriment realitat escolar dels anys 30.

El primer treball d'impressió escolar el va portar a terme el mestre José de Tapia a l'escola de Montoliu de Lleida. Moltes d'aquestes experiències renovadores es van donar precisament en llogarets petits i escoles amb pocs recursos:

Cabe notar que las primeras escuelas españolas que han ensayado la técnica Freinet son humildes escuelas rurales instaladas en pésimos edificios, faltas de material, sin más recursos que la voluntad de los niños y de sus maestros. ¹⁶¹

El moviment renovador iniciat per *Freinet* a França va esdevenir mundial:

Me parece oportuno apuntar que la educación Freinet se entreteje con sencillez y maestría por un conjunto de ideas y pensamientos educativos, sólidos y novedosos, mismos que son puestos a prueba, en el trabajo escolar con los críos, a través de la práctica de ciertas técnicas. La educación Freinet comenzó en el año 1920. Su autor falleció en 1966, no sucediendo lo mismo a sus planteamientos y técnicas. Freinet ha tenido seguidores que no tan sólo han propagado sus enseñanzas, sino que han replanteado y renovado las formas de trabajo escolar propuestas por el educador francés.

En 1930, fecha en que al parecer se introduce la educación Freinet en España, su autor ya había escrito algo, principalmente a través de artículos en revistas, boletines y circulares. Su importante obra bibliográfica arrancó desde el primer momento, pero su culminación – tal como se le conoce ahora en gran cantidad de libros – indudablemente

¹⁶⁰ Vegeu ALMENDROS, HERMINIO (1979): Síntesis de la experiencia *Freinet* en España (1930-1938) a *Movimiento Cooperativo de Escuela Popular, La Escuela Moderna en España*. Madrid: Zero ZYX, ediciones. Pàg. 58.

¹⁶¹ Vegeu BOVER, LLUIS G. (1935): El Congreso de Lérida a *Colaboración* número 2, abril de 1935; pàg., 13. La revista *Colaboración* va ser reeditada en fascimil amb un estudi de Fernando Jiménez Mier Terán titulat *Freinet en España*. La revista *Colaboración*. Barcelona EUB 1996.

es muy posterior a los años en los cuales funcionó la Cooperativa española de la técnica Freinet y se editó Colaboración.

De la misma forma acontece con las numerosas técnicas que Freinet legó a la escuela. En 1930 eran básicamente cuatro las técnicas ideadas por Freinet y seguidas en España por la Cooperativa: la impresión de textos libres, el dibujo libre, el fichero escolar y la correspondencia interescolar. Para la Cooperativa, el uso del disco y el cine, quedaron como proyecto. De las técnicas referidas destacó la difusión y el uso de la imprenta por parte de los escolares españoles y sus maestros cooperativistas.¹⁶²

La revista *Colaboración* a la que hem fet al·lusió en repetides ocasions va sorgir del *I Congreso de la Imprenta en la Escuela* organitzat a Lleida durant l'estiu de 1934 per la Cooperativa espanyola de la tècnica Freinet i entorn a ella s'organitzaren nous congressos i trobades. Ben segurament, el mestre Andreu Bosch degué participar en algunes d'aquestes jornades. Hem intentat cercar el fil que porta el mestre Bosch a editar a *l'Escola Graduada d'Alaior* una revista freinetista. La pregunta clau que ens fem és a través de qui va arribar la idea de treure una revista escolar a Alaior el 1931, gairebé al mateix temps que les iniciatives del grup Batec de Lleida? I per què aquesta experiència va tenir tant poc ressò entre la resta d'iniciatives freinetistes d'arreu de l'estat espanyol?

La veritat és que, de moment, no tenim resposta a aquestes dues qüestions claus, després d'analitzar tots els documents públics i en arxius privats, com el del mateix mestre Bosch.

El cas d'Alaior

Ja hem pogut fer palès, amb els fets analitzats, que la tasca educativa dels republicans ja s'havia consolidat a Alaior molt abans de la II República, talment com ja havia succeït amb molta més intensitat a Maó, ciutat que gaudia d'unes condicions educatives notables si les comparem amb les de la resta de l'estat. La feina dels republicans menorquins feia temps que s'anava consolidant. La II República va significar un impuls però les bases estaven posades, s'havien construït feia molts anys a partir de l'esforç de moltes persones anònimes i amb importants entrebancs.

Però l'esforç per escolaritzar i alfabetitzar el major nombre de població possible s'havia de complementar amb una intensa renovació pedagògica que capgirés els mètodes memorístics clàssics i oferís interès per aprendre continguts realment útils, adequats a les necessitats del moment i tenint en compte les dificultats amb les llengües a les regions amb llengua pròpia com és el nostre cas. Per tant, calia edificar escoles, alfabetitzar la població adulta i canviar els mètodes pedagògics. Un repte i unes fites potser inassolibles en el moment històric de l'adveniment de la II República; però no es partia de zero; existia una institució prestigiosa que feia anys que venia treballant per assolir aquestes fites; ens referim a la *Institución Libre de Enseñanza* dirigida per Giner de los Rios que impregnà d'innovació centres educatius de tot l'estat.

¹⁶² Vegeu JIMÉNEX MIER TERÁN, FERNANDO (1996): *Freinet en España. La Revista Colaboración*. Barcelona EUB. Pàg. 27.

La Institución va esdevenir motor i referència de la renovació educativa i, alhora, motor de desenvolupament social. Moltes experiències i models escolars van beure dels principis de *La Institución*, des de les iniciatives més moderades fins a les experiències d'escoles obreristes i anarquistes. *La Institución Libre de Enseñanza* defensava:

- L'educació general inclou la instrucció de totes les funcions i energies del cos i de l'ànima; és l'anomenada educació integral.
- L'educació elemental i la secundària no poden separar-se; formen un procés continu que també s'ha d'estendre a la universitat amb els mateixos mètodes.
- Les classes han de ser una conversació entre mestres i alumnes, emportats per l'esperit del descobriment: mètodes intuïtius, realitats en tost d'abstraccions, objectes en tost de paraules, diàleg socràtic; l'aula ha de ser un taller i el mestre un director i un animador.
- Els programes d'estudi han d'incloure, a més de les matèries tradicionals, antropologia, tecnologia, ciències socials, economia, art, dibuix, cant i labors. Les excursions curtes i els viatges són importants; els jocs són millors que la gimnàstica. Totes les matèries s'han de donar simultàniament i cada curs s'han de fer més detallades i complicades.
- L'educació del caràcter i de l'educació moral són tasques essencials de tota escola. Els valors fonamentals han de ser l'honestetat, la tolerància i l'equitat.
- La disciplina externa s'ha de descartar a favor d'una disciplina interna. La disciplina no se pot basar en càstigs.
- L'escola ha de ser un lloc obert a tothom; la separació de classes o de religions o per qualsevol altre motiu és molt nociva.
- Els exàmens clàssics han de ser substituïts per avaluacions contínues. Els llibres de text s'han de substituir per quaderns escrits pels mateixos alumnes a partir dels seus aprenentatges.
- Els premis i els honors fomenten la vanitat; l'únic estímul hauria de ser l'interès per aprendre.

La Institución Libre no va ser mai un institució radical en els seus plantejaments; va ser un organisme format pels millors educadors del país i prestigiosos intel·lectuals de diferents camps que van treballar, sense pausa, per la generalització de la cultura, per la innovació en educació i per la recerca en tots els camps de la ciència, convençuts que aquests eren els motors bàsics per al desenvolupament d'un país. Mai serà prou reconeguda la tasca de *La Institución* pel progrés social, ja que després del cop militar, *La Institución* va ser considerada com un dels majors mals patits mai per la societat. *La Institución Libre de Enseñanza* era un organisme format per persones moderades, moltes d'elles creients tot i que no catòliques a l'estil de l'època, centristes, que creien en les reformes lentes i pausades per canviar la dramàtica situació cultural i educativa de l'Espanya de *xaranga y pandereta*. Els seus plantejaments eren moderats, obeïen a les propostes i les idees

sorgides de la recerca en educació i bevia de totes les innovacions que es portaven a terme a Europa i Amèrica.

Paral·lelament, des de Ginebra es va anar elaborant un corpus teòric i pràctic per identificar i promoure les escoles actives que van capgirar els mètodes educatius memorístics d'aleshores. Les aportacions dels psicòlegs i dels pedagogs i les experiències pràctiques en múltiples escoles europees i americanes ens permeten definir alguns principis fonamentals:

- Les escoles han de tenir una visió precisa de l'alumne; el seu desenvolupament lliga totes les potencialitats: creixement físic, intel·lectual, físic, i afectiu, essent aquest especialment rellevant; per fer front a aquestes circumstàncies l'educador ha de ser optimista i ha d'estar obert a l'observació, a la comprensió i a la discreció.
- Les escoles han de mobilitzar l'activitat dels fillets, tant exterior com interior (és a dir, l'activitat reflexiva i intel·lectual).
- Els professors han de ser guies, no instructors; l'educador ha d'estimular i despertar les energies per a l'accés al coneixement.
- Les escoles han de partir dels interessos profunds dels fillets; la pedagogia de l'esforç té sentit i si l'esforç va lligat a necessitats i interessos reals i propers.
- L'escola s'ha d'obrir a la vida: ambient domèstic i acollidor dins l'escola, ambient natural a l'exterior i contacte amb la realitat ambiental. En aquesta obertura, és precís enfortir el raonament crític a través de l'anàlisi i de la discussió.
- Les aules han de ser comunitat juvenils: les classes han de ser llocs de treball en grups i de desenvolupament intel·lectual i moral.
- El treball manual ha d'anar lligat al treball intel·lectual.
- L'escola ha de desenvolupar les facultats creatives mitjançant l'exercici lliure de les capacitats inventives: dibuix, pintura, modelat, fabricació i ús de petits instruments, activitats dramàtiques...)
- L'escola ha de conèixer els alumnes i donar a cadascú segons les seves capacitats. Cal adaptar l'ensenyament a les aptituds i a les diferències individuals.
- Cal substituir la disciplina externa per una disciplina interna lliurament acceptada: ni pedagogia repressiva ni pedagogia llibertària, sinó disciplina interior i activa. Cal aconseguir persones autònomes que es puguin auto governar-se sobre la base de la pròpia consciència.

El mètode intuïtiu representa una primera aproximació a les necessitats psicològiques dels fillets i filletes. La intuïció respon a la necessitat de concreció pròpia del coneixement de les persones i especialment dels fillets oferint un material sensible a l'abast i molt variat. El mètode intuïtiu es concreta de diferents formes de les quals en tenim exemples força interessants a l'illa:

- Les lliçons de coses posen en contacte amb realitats properes i les analitzen en profunditat. Les lliçons de coses faciliten l'adquisició de nocions científiques i forma l'aptitud curiosa.

- Les sortides instructives van formar part de la majoria de praxis de les escoles considerades noves. Exigeixen una preparació, una guia i unes aplicacions. Les sortides escolars patrocinades per l'Ajuntament de Maó i pel mestre Antoni Joan en són un dels exemples més rellevants.
- Els laboratoris, les col·leccions i els museus escolars. Els laboratoris són sales de treball que permeten realitzar treballs de recerca, ajudats per documentació i per equips instrumentals adequats. Els museus escolars tenen una funció històrica i científica; serveixen per apropar a l'experiència dels alumnes objectes difícilment abastables per mitjans normals. La majoria de museus estan constituïts per col·leccions escolars que poden ser fruit d'una llarga tasca de recollida per part dels mateixos alumnes. El museu escolar de l'escola pública de Sant Climent n'és un dels exemples més rellevants i significatius.
- Les projeccions fixes i el cinema. Les escoles de l'illa no van gaudir d'aparells de projecció fins al període republicà, tot i que se van ser utilitzat profusament.

L'escola activa sempre va procurar la reforma integral del programa escolar situant el joc i el treball en la nova estructura de la dinàmica escolar. El joc té, en la vida, un valor funcional; representa una forma a través del qual s'impulsa l'adaptació a la realitat social; el joc implica totes les potències físiques i psíquiques dels individus i permet un desplegament espontani, ple i complet.

El treball també és considerat com un poderós element educatiu; el treball es considera en un sentit modern, funcional i actiu, de preparació per a la vida. El treball, en aquest sentit, és una manifestació expressiva de la vida personal que se tradueix en diferents formes de domini de la natura o en realitats noves creades pels humans (pensament i art).

Aquestes eren algunes de les línies d'aprofundiment per assolir els canvis necessaris en l'educació arreu de l'Estat. Potser massa ambiciós per la situació històrica del moment. Una vegada proclamada la II República, *La Institució* pren protagonisme; el govern republicà i els col·lectius innovadors treballen conjuntament. La tasca que desenvoluparen és valorada unànimement pels historiadors: la política educativa de la *II República* va ser l'intent més seriós de reorientar la dramàtica situació educativa de l'estat espanyol amb un conjunt de reformes i mesures mai empreses a la història contemporània i no igualades des de la perspectiva dels nostres dies:

- Es va reconèixer la pluralitat de l'Estat i les diferències lingüístiques. Els alumnes van poder rebre legalment instrucció amb la seva llengua materna.
- Es va projectar la creació de 27.000 escoles, 7.000 de les quals van ser construïdes durant el dos primers anys. Mentrestant, els Ajuntament tenien l'obligació de facilitar espais on educar els fillets i les filletes. Existien 35.989 escoles amb una població escolar de 5.047.000; 2.148.978 assistien a escoles públiques. Devers el 40% de la població era analfabeta. El cas de les Illes Balears ja era autènticament

impressionant: només estava matriculat en algun centre el 32,6 de les persones en edat escolar obligatòria (de 69.891 escolars l'any 1931, 22.773 estaven inscrits, el que no implicava la seva assistència regular ni cap certificació dels coneixements adquirits.

- La República es van plantejar omplir les escoles amb els millors mestres; Marcelino Domingo i Rodolfo Llopis van elaborar el millor pla professional per a la formació dels mestres que ha existit mai a la nostra història, no igualat ni als nostres dies. El sou miserable que rebien els mestres va ser pujat de cop i es van organitzar milers de cursos de perfeccionament. La carrera de magisteri va ser elevada a la categoria universitària i se va dignificar la figura del mestre. Se'ls va exigir el batxiller i gaudien del darrer curs dels estudis pagats mentre feien pràctiques en centres capdavanters. Se va fer del mestre la persona més culta, van ser els intel·lectuals dels pobles i van exercir d'una forma extraordinàriament digna.
- Es van introduir un conjunt de reformes d'ampli calat; es va posar l'èmfasi amb l'alumne com a subjecte protagonista del seu aprenentatge: els alumnes sortien a estudiar ciències al camp; els cors repetitius de les lliçons apreses de memòria van ser substituïts per debats participatius i pedagògics; els fillets i les filletes van anar a escola junts i es va afavorir el trànsit sense entrebancs entre el parvulari i la universitat. Els fillets eren educats atenent a la seva capacitat, actitud i vocació, no segons la seva situació econòmica. El respecte per l'alumnat, el convenciment de que cada al·lot i al·lota tenien quelcom de bo per potenciar, fer-los créixer a partir de la reflexió i del diàleg, a partir d'una qüestió, d'una simple pregunta, d'un fet sense importància... qualsevol situació era bona per aprendre i per construir, entre tots coneixement; la motivació a partir de preguntes constants, l'esforç per despertar la curiositat, l'argument impossible per centrar, de nou, l'atenció de la classe, la dedicació específica i individual a les necessitats de tots i cadascun dels alumnes...
- Les missions pedagògiques i les colònies escolars es van generalitzar arreu. Abans d'educar, la *II República* se va veure obligada a donar de menjar als fillets i filletes; fins i tot calia vestir-los: es van crear cantines i roperos escolars per cobrir aquests objectius. Amb les colònies escolars els fillets i les filletes viatjaven al mar i la muntanya, feien esports, es divertien però sobretot menjaven. En quinze dies hi havia fillets que guanyaven fins a quatre quilos de pes. Les missions escolars van fer arribar a pobles perduts centenars, milers de llibres, projeccions cinematogràfiques, teatre, museus ambulants; en aquells camions s'hi embarcaven els millors poetes, els millors escriptors, els millors mestres per fer arribar la cultura als llocs més recòndits d'aquest país. Les missions pedagògiques van contemplar tres aspectes:
 - Foment de la cultura general: establiment de biblioteques populars, fixes i itinerants, organització d'audicions musicals, exposicions...

- Orientació pedagògica: organització de cursos de perfeccionament per a mestres d'escoles rurals.
 - Educació ciutadana: conferències sobre l'administració de l'Estat, cursos de participació ciutadana.
- Tot plegat amb la idea de construir una escola gratuïta, laica i unificada de manera que no existissin entrebancs per arribar a la universitat. La polèmica laïcista no era nova a l'Estat; s'arrossegava dels segles anteriors i mai no va ser resolta; de fet, podríem afirmar que mai no ha s'ha resolt. La discussió sobre signes i símbols i la pèrdua del control sobre la moralitat que exercia la jerarquia catòlica van fer trontollar i a la fi van acabar amb l'intent més seriós de confiar la regeneració d'una ciutadania a l'educació. Mai més, repeteixo, mai més ningú mai no ha confiat tant en l'educació com a eina transformadora.
 - Finalment, el cos d'inspectors es va transformar i van anomenats autèntics especialistes en educació i persones vinculades a la Universitat i la recerca. El cos d'inspectors va esdevenir un cos tècnic amb una elevada qualificació i formació en didàctica i pedagogia innovadora. En *Joan Comas* en va ser un bon exemple; format amb *Jean Piaget* a Suïssa va esdevenir un dels millors professionals del moment, conjuntament amb la seva germana Margarita.

A l'illa feia temps que es portaven a terme experiències innovadores; *Joan Benejam* en va se un precursor, *Joan Mir i Mir*, *Gabriel Comas i Ribas*, *Antoni Joan*, *Joan Duran*... Feia temps que es practicava la coeducació a Alaior a l'escola laica; feia temps que es feien excursions escolars amb finalitats educatives; feia temps que l'Ajuntament de Maó organitzava cada any colònies escolars... Res no era nou a Menorca, ja que la tasca de molts republicans als Ajuntaments ho havia fet possible.

Els primers anys de la II República van implicar una notable expansió i consolidació de la innovació educativa a casa nostra. Els plantejaments de *Decroly*, *Freinet* i *Montessori* es van generalitzar i les escoles graduades de Maó, Ciutadella i Alaior van aplicar els mètodes de treball més avançats alhora que els professionals de l'educació van començar a treballar en equip.

La Revista de Pedagogia, prestigiosa revista d'educació llença monografies que expliquen com posar en pràctica els mètodes més moderns i dóna compte del moviment innovador arreu d'Europa i d'EEUU. Aquesta revista arriba a l'illa mitjançant la subscripció facilitada pels Ajuntaments.

Fou a partir del 1931 (i possiblement abans) s'implementà el mètode *Freinet*, amb la correspondència escolar i les revistes com a eixos bàsics, una important dotació en material didàctic i els inicis de l'estudi del medi més proper i la revalorització de la llengua catalana, tot i que aquesta mai fou considerada llengua vehicular d'aprenentatge.

L'equip de professors de l'escola graduada d'Alaior encapçalada per Andreu Bosch va portar a terme una notable tasca innovadora; la introducció del mètode Freinet i la impressió de la *Revista Escolar Nuestra Escuela* (impressió en heptògraf) significa la punta de llança de la innovació a l'illa. La revista Nuestra Escuela era enviada a Catalunya, a les Illes i al sud de França dins la iniciativa freinetista d'intercanvi de correspondència i de revistes escolars entre centres allunyats.

L'edició i composició de la revista Nuestra Escuela és d'una gran qualitat i d'una gran varietat: inclou notícies, textos, redaccions sobre visites escolars, passatemps, curiositats, una secció en català, moltes composicions referides a l'illa de Menorca (aspectes històrics i geogràfics); biografies de menorquins il·lustres. Destaca una revista que es dedica plenament a explicar una excursió per a tota l'illa, que inclou dibuixos i impressions de cada localitat i de cada lloc visitat, com tindrem ocasió de comprovar més endavant. En el proper capítol ho tractarem en profunditat.

L'Institut de Maó renova els programes de geografia i història i de ciències naturals: s'estudia l'Albufera des Grau, els poblaments talaiòtics, les dominacions estrangeres, les espècies endèmiques, la geologia de l'illa en un intent primigeni del que seria anys més tard la pedagogia del medi amb la concreció d'una àrea de coneixement anomenada així: coneixement del medi. L'institut de Maó assoleix una xifra rècord de matriculacions: 385 alumnes.

Les escoles des Mercadal i de Sant Lluís porten a terme experiències Freinet de premsa i correspondència escolar; se graduen, per primera vegada, les escoles de Ciutadella; a l'escola graduada de Maó es porten a terme experiències innovadores a partir de centres d'interès...

Les reformes educatives republicanes han significat, al llarg de la història d'aquest país, el millor intent per capgirar la dramàtica situació cultural i educativa amb un conjunt de reformes profundes que afectaven els aspectes centrals de l'educació:

- La formació del professorat
- El canvi dels mètodes educatius
- La generalització de la cultura arreu de l'Estat

Els resultats no els podem avaluar; els greus problemes van impedir la concreció de moltes d'aquestes mesures; el que podem dir és que mai més s'han emprés reformes com les dissenyades pels republicans; les successives reformes iniciades pels governs democràtics actuals mai no s'han atrevit a tocar profundament els fonaments educatius; no ha canviat la formació inicial i permanent del professorat, els mètodes educatius canvien segons la voluntarietat del professors i una gran base social segueix en uns nivells culturals realment decebedors. Amb tot això no volem dir que la situació actual no sigui millor; l'esforç portat a terme per les institucions durant aquests anys de democràcia ha capgirat la nostra societat, som molts millors en tots els

aspectes, però mai cap govern democràtic ha emprés reformes tant profundes com les proposades per la República ni cap govern democràtic ha dedicat els fons suficients per capgirar la situació educativa del país. Els republicans creien en el poder de les reformes educatives i tenien confiança en el poder de l'educació per transformar costums i mentalitats; aquesta confiança només se va tornar veure en l'embranchida dels primers anys dels ajuntaments democràtics. És en aquest complex i plural marc social on millor s'entenen les aportacions i les innovacions portades a terme per l'escola graduada de fillets d'Alaior.

Política educativa de la II República espanyola. La influència dels principis de l'escola nova

Ja hem avançat algunes de les idees i dels eixos de la política educativa. Ara analitzarem la situació des d'una perspectiva política i acabat aquest capítol iniciem l'estudi dels materials localitzats en aquesta recerca.

La situació generada pel període de la Restauració en qüestions educatives va ser nefasta. El percentatge d'analfabetisme era, devers el 1931, de més del trenta cinc per cent de la població, amb especial incidència entre les dones. Els pressuposts dedicats a ensenyament eren ben minsos i les instal·lacions educatives molt deficientes.

Els problemes que afectaven al país eren greus i seran com una gran llosa sobre tots els governs republicans. A l'estat del país calia afegir la crisi financera mundial produïda com a conseqüència del crack de la Borsa de Nova York (1929) que produí una important devaluació de la pesseta, mentre que la dictadura de Primo de Rivera deixa grans deutes i la proclamació de la II República provoca la sortida de capital del país.

Amb la proclamació de la II República els problemes amb l'església catòlica s'aguditzen i els enfrontaments Església Estat van acabar debilitant el govern.

L'ambient internacional tampoc no és millor; l'emergència del feixisme a Europa consolidà els moviments més integristes espanyols i tot i que l'eixida dels totalitarismes va acabar amb la segona guerra mundial, a Espanya, per un conjunt de circumstàncies ben especials, la dictadura es perllongà, després d'acabada la guerra civil, més de quaranta anys.

Com ja hem apuntat, un dels temes prioritaris de la II República fou el tema educatiu, plantejat en un principi des de posicionaments molt professionals, innovadors i científics. Durant els primers anys de la II República s'emprenen una multitud de projectes que pretenen reformar tot el sistema educatiu en base a les idees polítiques del socialisme i recolzats en els principis pedagògics de la ILE i de múltiples corrents de l'escola nova europea i americana.

Volem destacar aquesta idea de plantejaments educatius professionals i científics ja que bona part de la reforma educativa de la república es va realitzar a partir de la recerca en educació més avançada; les publicacions i els professionals de l'educació que oferiren el seu suport a les iniciatives procedien de camps ben diversos, també dels sectors de la dreta democràtica i republicana. Per aquest motiu, professors d'ideologia centrista o dretana, com el mestre Palliser o el mestre Andreu Bosch, van impulsar, en el marc de les iniciatives republicanes, múltiples innovacions de caire estrictament pedagògic, sense implicacions excessives en qüestions ideològiques; aquestes qüestions, com reflecteix també aquest estudi, van esdevenir el centre de tota la polèmica i el nucli principal dels enfrontaments, però creiem demostrar que, a pesar del terrible enfrontament ideològic, existí un rerefons pedagògic innovador de gran qualitat, de gran calat social i de gran transcendència educativa per damunt, per sobre o al marge de les pugnes polítiques, ideològiques i personals en que va derivar la situació al llarg de la guerra civil.

Per aquest motiu fem referència a aquest context especial que va generar múltiples iniciatives innovadores a les nostres escoles i va portar la figura del mestre al ben mig del canvi i com a protagonista principal a l'hora de construir la nova societat democràtica, més solidària, cooperativa i tolerant.

De totes maneres no podem descriure les característiques de les reformes sinó és identificant-les amb els diferents períodes que es corresponen amb governs diversos de signe contrari. Podem dividir el període republicà en quatre grans etapes: el govern provisional amb *Marcel·lí Domingo* com a ministre d'Instrucció Pública i Belles Arts; el bienni azañista, sota el control de *Fernando de los Rios*; el bienni radical-cedista, en el que es desmunta bona part de les iniciatives anteriors i el període del Front Popular i la guerra civil.

El govern provisional

Durant el govern provisional, Marcel·lí Domingo assumí la direcció del ministeri d'Instrucció Pública. Marcel·lí Domingo era mestre republicà i fundador del partit Republicà Radical Socialista. Va ser ministre d'Instrucció Pública en dues ocasions, d'abril a desembre de 1931 i de febrer a maig de 1936. Demostrà una gran preocupació per la situació de l'ensenyament a l'estat i intentà dissenyar una àmplia reforma del sistema educatiu.

El primer dels decrets, del 29 d'abril de 1931, fou la regulació del bilingüisme a Catalunya, fent front a un important problema plantejat des de feia anys pel nacionalisme català. Amb aquest decret es convertí en obligatòria l'ensenyament de la llengua materna als jardins d'infància i a les escoles primàries, tot i que a partir dels vuit anys d'edat, tot els alumnes havien de rebre lliçons en castellà.

El següent decret, del 4 de maig, reorganitza el Consell d'Instrucció Pública, amb funcions no només administratives sinó també pedagògiques d'assessorament al govern.

El tercer decret, de 6 de maig, aborda un dels temes més recurrents de la història de l'estat espanyol: el de llibertat religiosa. Mitjançant aquest decret, l'assignatura de religió deixa de ser obligatòria, tot i que tots els alumnes tenen dret a rebre-la si així ho sol·liciten els pares. El mestre té llibertat per impartir-la o no; de no fer-ho, aquesta assignatura seria responsabilitat d'un capellà que no cobraria per aquest treball. Les crítiques a aquest decret foren abundants i s'acusà al govern d'abandonar l'educació moral de les joves generacions. El problema, s'enquistà en la societat i, en certa mesura, persisteix encara ara.

El 21 de maig, amb un nou decret, se prohibia exercir el magisteri a qualsevol centre sense la titulació pertinent, inclosos els centres religiosos, tot i que a la pràctica aquest decret no es podia portar a terme ja que implicaria deixar milers de fillets i filletes sense escolarització, donada la gran extensió de centres religiosos i les mancances del sistema públic.

Una de les tasques més importants portada a terme fou la construcció d'escoles. És evident que se van construir més escoles en un breu període de temps que amb gairebé tots els anys de la dictadura de Primo de Rivera. Paral·lelament s'organitzà un pla de cursos de selecció del personal per accedir a les 7000 noves places de mestres convocades per a les escoles públiques en substitució de les oposicions. L'objectiu d'aquesta mesura era accelerar l'accés de professorat competent a les noves places escolars creades. La formació impartida era sòlida i exigent.

La nova formació s'havia d'impartir des de tres perspectives: una de cultura general, una part de formació professional i una part de pràctica docent. Els instituts nacionals de segon ensenyament portarien a terme la part de cultura general; les escoles normals formarien en els aspectes professionals de l'educació i les escoles de primària serien els llocs on els mestres desenvoluparien les seves pràctiques. La preocupació pel tema de la formació dels docents és molt elevada i van ser molts els professors que s'hi van formar adquirint una formació sòlida que perdurà fins i tot després d'acabada la guerra civil i al marge de determinades ideologies.

La constitució de 1931

El nou text constitucional provocà un fort rebuig dels sectors propers a l'església catòlica. Aquesta constitució preveia l'extinció del pressupost per al clergat i la prohibició d'exercir l'ensenyament a les ordres religioses. Els catòlics, al davant d'aquesta situació, demostraren progressivament el seu rebuig al règim republicà i aquest fet debilità els fonaments sobre els quals s'havia fonamentat la mateixa república.

L'article 48 de la constitució diu textualment:

El servicio de la cultura es atribución esencial del Estado, y lo prestara mediante instituciones educativas enlazadas por el sistema de la escuela unificada.

La enseñanza primaria será gratuita y obligatoria.

Los maestros, profesores y catedráticos de la enseñanza oficial son funcionarios públicos. La libertad de cátedra queda reconocida y garantizada.

La República legislará en el sentido de facilitar a los españoles económicamente necesitados el acceso a todos los grados de enseñanza, a fin de que no se hallen condicionados más que por la aptitud y la vocación.

La enseñanza será laica, hará del trabajo el eje de su actividad metodológica y se inspira en ideas de solidaridad humana.

Se reconoce a las iglesias el derecho, sujeto a inspección del Estado, de enseñar sus respectivas doctrinas en sus propios establecimientos.

En el redactat apareix el concepte d'escola única o unificada, que tingué un ampli ressò durant l'època. L'escola única se concep com un sistema educatiu en que totes les etapes, des de l'educació infantil, fins a l'ensenyament superior estiguin estretament relacionades entre si, de forma que els alumnes progressin a través d'ella en funció de la seva vàlua, no de la seva situació socioeconòmica. Els eixos principals del concepte d'escola única són:

- Aconfessionalitat
- Educació mixta.
- Obligatorietat.
- Gratuïtat.
- Monopoli estatal del sistema educatiu o fort control per part de l'estat.

Aquest concepte generà molt bibliografia però poques realitzacions pràctiques. Durant l'etapa republicana no tan sols va arribar a iniciar-se la implantació del concepte d'escola unificada.

El bienni azañista

Una vegada aprovada la constitució és anomenat ministre d'instrucció pública Fernando de los Rios, antic professor de la *ILE* i gran defensor de l'escola unificada. La seva etapa al front del ministeri és una continuació de la línia marcada pel seu antecessor; manté el mateix equip del ministre *Marcel·lí Domingo*, destacant entre ells *Rodolfo Llopis*, destacat membre del PSOE.

El primer gran problema que es troba va ser el religiós. Va haver de fer front a diversos documents de l'episcopat espanyol i del Vaticà que obligava als catòlics a portar els seus fills únicament a escoles catòliques.

Va continuar amb la tasca de crear escoles arreu del país i va donar un fort impuls per eliminar l'analfabetisme a tots l'estat. Va dictar diferents decrets facilitant la realització de les noves construccions tant referides al finançament

com als aspectes tècnics de les obres, en especial incidència en les estructures i equipaments adequats a les necessitats pedagògiques.

El 27 de gener es crea la *Secció de Pedagogia de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Madrid*, el que suposa la desaparició de l'Escola d'Estudis Superiors del Magisteri, creada el 1909. La creació d'aquesta secció intenta que el nivell del professorat millori per assolir una formació de caràcter universitari. Aquestes seccions de pedagogia concediran tres tipus de títols:

- El certificat d'estudis pedagògics que habilita per exercir com a professor d'institut de segon ensenyament.
- La llicenciatura en pedagogia que forma per assumir funcions d'inspecció de primera ensenyança, càtedres de pedagogia en escoles normals, etc.
- El doctorat en pedagogia que facultava per a les oposicions a càtedres universitàries de la secció de pedagogia.

El 9 de desembre de 1932 presenta un decret que estableix les nomenes d'accés, exàmens, etc i presenta un projecte de bases de la primera i segona ensenyança, en un esforç per organitzar el sistema educatiu que no arriba a ser discutit a les Corts.

També s'escomet la reforma de la inspecció de primera i segona ensenyança que modernitza la figura d'inspector; l'inspector passa de ser un controlador dedicat a la burocràcia a ser un suport al professorat, un dinamitzador, un especialista en educació. Aquesta va ser una de les mesures més destacades i avançades de la política republicana i va formar autèntics especialistes en educació amb un nivell de formació i de preparació pràctica molt superior.

Tot el curt període de temps, van ser moltes més les iniciatives que no es van arribar a desenvolupar:

- El projecte llei de bases de reforma universitària.
- La creació de les escoles d'estudis àrabs a Madrid i Granada.
- El reglament de les escoles normals, de 17 d'abril de 1933, en el que es fixa el sistema de coeducació.
- Ordre sobre l'ensenyament d'adults en les escoles de primera ensenyança.
- La creació de la Universitat Internacional d'estiu de Santander.

L'intent de reformar la instrucció fou àmplia però no se consolidà en una nova llei d'instrucció de caràcter renovador que haguera pogut oferir el marc d'estabilitat necessari per portar a terme les reformes. Les circumstàncies polítiques i socials eliminarien qualsevol possibilitat de portar a terme els diferents projectes o el de iniciar el projecte d'escola unificada. S'apropaven els temps on els únics interlocutors vàlids eres les armes.

El bienni radical-cedista

El 16 de desembre de 1933, el radical Lerroux forma govern amb la catòlica CEDA, de José Maria Gil Robles; aquest partit controlà l'educació i la seva política consistí en desmuntar tot el que havia realitzat l'anterior govern. Es van succeir més de quinze ministres i alguns d'ells només durà setze dies. En aquest ambient, la normativa generada no tingué massa impacte ni perdurabilitat.

Les mesures més rellevants van ser:

- Es va retornar l'implantació de l'escola mixta que fou prohibida a l'escola primària.
- Es va retornar el paper burocratitzador als inspectors d'educació.
- Baixa considerablement el ritme de construcció d'escoles.
- El 1934 se publica el nou pla del batxillerat, que devaluà de nou els estudis de magisteri, ja que no foren considerats estudis universitaris.
- En la universitat s'elimina la representació dels alumnes en els claustres i es posen traves legals a les associacions d'estudiants.
- Se suprimeix l'estatut de Catalunya, centralitzant, de nou, el control sobre l'educació i ser dissolts els diferents organismes autònoms, com el patronat escolar de Barcelona i el patronat de la Universitat de Barcelona.
- Se veu clar que és impossible eliminar els centres educatius catòlics i molts d'aquests centres transferiren la seva titularitat a seglars, creant agrupacions de centres als que la constitució republicana no podia eliminar.

Aquesta és una història que tristament es va repetint al llarg dels dos darrers segles: uns fan i els altres desfan. Uns projecten, altres els modifiquen. Fer i desfer sense avaluar mai resultats fiables. L'avaluació dels programes és un dels grans dèficits del sistema educatiu espanyol, ho era al segle XIX i ho continua sent (salvant les distàncies) en l'actualitat. Les lleis democràtiques tampoc s'han avaluat coherentment. Desconeixem els efectes de, per exemple, la LOGSE. Disposem d'estudis parcials però no de radiografies profundes que permetin identificar allò que ha funcionat (i reforçar-ho) i millorar els aspectes més negatius. És una cultura inexistent en aquest país. Es canvien projectes que responen positivament i se'n dissenyen de nous sense conèixer resultats d'altres països. És molt difícil consolidar un sistema educatiu sense avaluacions coherents i ben documentades.

El front popular

Durant el primer període *Marcel·lí Domingo* torna al ministeri d'instrucció pública i la política torna a girar entorn a desfer el que havia legislat el govern conservador i implantar, de nou, les mesures iniciades durant el primer bienni. El bienni anterior va paraitzar tot allò que havia engegat el bienni d'Azaña i,

ara, el front popular reprèn els programes que el bienni negre havia suprimit. Fer i desfer. Fer i desfer:

- Es crea de nou el Patronat de la Universitat de Barcelona i el seu patronat escolar.
- Es restableix la inspecció central i es torna dotar als inspectors de les funcions que li havien estat retirades.
- Es torna accelerar la construcció d'escoles.
- Es crea el certificat d'estudis primaris, que dignifica els estudis inicials que s'expedeix quan l'alumne compleix els catorze anys i finalitza el seu període d'escolaritat obligatòria.

Amb l'inici de la guerra civil la situació política i social canvia de forma dràstica i dramàtica. Amb el començament de la guerra, l'educació cobra un nou protagonisme; ambdós bàndols creuen que l'educació és un factor indispensable per al triomf i les postures se radicalitzen: el govern republicà vira a l'esquerra mentre que els sollevats intenten la total eliminació i posterior substitució del sistema educatiu vigent. Pràcticament, els colpistes tenien un únic objectiu: guanyar la guerra; l'educació era un apèndix sense valor. Els republicans, per la seva part, continuaren i impulsaren projectes innovadors. Els soldats allistats aprenien a llegir i a escriure al front. Algunes missions pedagògiques continuaven. Els centres de la zona republicana seguien innovant. Tot i que era una política lloable no servia per guanyar la guerra i exigia importants esforços i pressuposts que es podrien haver dedicat als esforços de guerra.

Però al capdavant de tota la polèmica entorn a l'educació, les idees republicanes fonamentades en la *Institució Lliure d'Ensenyament* porten un importat corpus teòric i pràctic que arrela entre molts professors que reben una formació profunda i de sòlida base científica. Creiem que aquest corpus teòric influí a la majoria de professors i professores formades dins aquest ambient i que, independentment de la seva ideologia de fons, i es veu reflectit en les seves pràctiques a l'aula, com demostrem en les iniciatives que portaren a terme els dos mestres protagonistes del nostre estudi en el marc de l'escola graduada d'Alaior.

¿Quines serien aquests elements o perspectives educatives que influïren més enllà de l'adscripció ideològica dels mestres, més enllà de les seves creences i que conferiren una especial qualitat i professionalització a les seves pràctiques educatives? Sense ànim de ser exhaustiu podem identificar, a partir de l'anàlisi dels quaderns de rotació i dels diaris de classe dels professors estudiats, un conjunt de trets rellevants molt lligats als principis de l'escola nova europea i a la teoria i pràctica defensada per la *Institució Lliure d'Ensenyament*:

- Al capdavant de tota l'acció pedagògica existeix la convicció que l'educació serà capaç de formar persones per a la pau, la comprensió mútua i la solidaritat universal. Aquesta convicció no entra en

contradicció amb l'existència d'un conjunt de normes i de regles de caire disciplinar que ho fomentarien.

- Podem entreveure que l'educació emfatitza la significativitat, el valor i la dignitat de la infància; l'educació se centra en els interessos dels fillets i de les filletes, i se tendeix a potenciar la seva activitat, la seva llibertat i la seva autonomia.
- L'educació pretén desenvolupar la personalitat del fillets, formar el caràcter i desenvolupar hàbits intel·lectuals, artístics i socials, en particular a través del treball manual, l'organització d'una disciplina personal lliurement acceptada i el desenvolupament de l'esperit de cooperació, la coeducació i la preparació del futur ciutadà. Es tracta de formar persones conscients de la dignitat de tots els éssers humans.
- Es defensa que no hi ha aprenentatge efectiu si aquest no parteix d'alguna necessitat o interès del fillet. El fillet ha de viure en llibertat per observar, per realitzar les seves recerques, les seves investigacions sota l'acompanyament del mestre. L'escola no ha de ser un lloc per preparar per a la vida, sinó la vida mateixa dels fillets.
- La relació mestre alumne se veu modificada; sense abandonar la posició de control, el mestre estableix nous vincles d'autoritat i de relació amb els fillets.
- Els continguts de l'ensenyament s'apropen a la realitat que els envolta. Els educadors buscaven els ensenyaments fora de l'escola, en les experiències quotidianes del dia a dia i buscaven, per aprendre, experiències viscudes i directes. Els llibres de text eren un suplement o un suport parcial al disseny de l'ensenyament. Les sortides escolars, les excursions i els treballs de camp eren habituals igual que la confecció de revistes, maquetes, plànols o dissenys d'objectes o productes.
- Pel que fa a l'educació intel·lectual se procura formar en una cultura general del raonament i la reflexió, més que no aconseguir una acumulació de coneixements memorístics.
- L'ensenyament té per base els fets i les experiències. L'adquisició dels coneixements és el resultat d'observacions personals o de les que s'han recollit mitjançant lectures i recerques. En tot cas, la teoria segueix sempre la pràctica, mai no la precedeix. L'ensenyament es fonamenta en l'activitat personal del fillet.
- Tant l'educació moral com la intel·lectual s'han de fer realitat no de fora a dintre, per la imposició d'una autoritat, sinó de dintre a fora, per l'experiència i la pràctica gradual del sentit crític i de la llibertat.
- Els càstigs són conseqüència de la falta comesa, tendeixen a posar al nen en condicions d'obtenir millor allò que s'ha decidit o s'ha de refer. Els premis o les emulacions es busquen sobretot amb la comparació que el mateix fillet dels seus treballs presents amb els passats. És a dir, es fomenta una visió realista dels processos d'aprenentatge basats en les possibilitats i capacitats de cadascú.
- Se practica la música, el cant o l'orquestra i es potencia l'educació artística i estètica.
- L'educació de la consciència moral es realitza a base de narracions i lectures que provoquen reaccions espontànies i judicis de valor que

poden ser parlats, analitzats i apresos. Les creences religioses són tolerades, tot i que l'escola no proporciona concretament una educació de caràcter religiós.

Ens trobem al davant d'un plantejament global. La pràctica està emmarcada en teories potents, estudis molt recents i aportacions de grans psicòlegs com pedagogs: *Freinet, Maria Montessori, Ferrer i Guàrdia, Jean Piaget, Claparède, Decroly, Bovet, Cousinet, Ferrière*. L'escola, els sistemes educatius, comencen a ser considerats des de perspectives científiques i es valora la necessitat d'erradicar l'analfabetisme així com atraure als centres educatius les famílies més desfavorides. Sovint, quan l'economia estreny, la prioritat de les famílies és poder alimentar als seus fills i filles i si calia anar a fer alguns treballs no acudien a l'escola. La idea que l'escola ofereix poc de profit als més necessitats era una concepció arrelada. Apropar el que es treballava a les classes a la vida quotidiana, reflexionar sobre el que succeeix al món i oferir coneixements pràctics i útils (comptabilitat, francès, nocions d'economia domèstica..) millorava el valor que es donava a l'educació. També la innovació millora les condicions d'aprenentatge dels sectors més empobrits. Lentament, molt lentament.

La guerra civil

El cop d'estat del general Franco suposà l'inici d'una guerra civil de conseqüències dramàtiques per a tot l'estat.

El cop triomfà a Mallorca i a Menorca, el dia 20 de juliol, Maó quedava paralytitzat per una vaga general i la tropa i els suboficials començaren a confraternitzar amb el poble; molt prest passaren a controlar la situació i detingueren al general en cap i tots els oficials; Menorca es mantingué fidel al govern democràtic republicà i inicià un període d'escassetat, penúries, bombardejos i assassinats sense precedents. Els primers mesos foren d'anarquia total i es produïren molts aldarulls, atemptats i assassinats contra persones lligades als col·lectius conservadors i, fins i tot, contra els republicans més moderats:

L'època d'anarquia acabà a Menorca amb l'arribada del coronel José Brandaris de la Cuesta, que assumí la comandància militar de l'illa l'11 de desembre de 1936. Brandaris imposà una disciplina rigorosa, acabà amb les matances indiscriminades, coordinà l'acció dels municipis i va atendre a l'organització de l'economia de guerra amb la Junta Central de Abastos, intentant que l'illa recuperes, dins del possible, una certa normalitat. Però Menorca havia quedat aïllada i la costant presència de l'esquadra nacional a Mallorca feia molt difícils les comunicacions.¹⁶³

¹⁶³ Vegeu CASASNOVAS CAMPS, MIQUEL ÀNGEL (1998): *Història de les Illes Balears*. Mallorca: Editorial Moll. Col·lecció Els treballs i els dies, 44. Pàg. 380.

Des del punt de vista militar s'organitzà *l'Escola Popular de Guerra* per ensinistrar els futurs comandaments de l'exèrcit a Menorca i es fortificà la costa per evitar desembarcaments.

El govern de la república, tot i estar en estat de guerra, continuà treballant en i per l'educació, en un intent desesperat, gairebé absurd, de guanyar la guerra alfabetitzant als mateixos soldats al mateix front de guerra i organitzant una potent xarxa educativa i d'alfabetització en les zones controlades per la república, com era el cas de l'illa de Menorca.

No cal dir que el final de la guerra suposà un important daltabaix i la repressió fou implacable i afectà considerablement en l'esdevenir de la societat menorquina:

Al llarg de la guerra, l'administració local fou exercida principalment per dirigents de l'obrerisme militant menorquí. Dins la seva gestió- caracteritzada pel voluntarisme i la inexperiència -, no impulsaren cap acció realment revolucionària, atesos els limitadíssims efectes de les municipalitzacions, el control obrer de les indústries i la pseuocol·lectivització de finques rústiques.

Tot i que Menorca estava allunyada dels fronts de batalla, la guerra va repercutir de moltes maneres sobre la vida quotidiana de l'illa. En aquest sentit destacaren els bombardeigs franquistes; el bloqueig exercit sobre Menorca per la marina nacional; l'escassetesa d'aliments, combustibles i matèries primeres; la divisió ideològica; i la persecució que patiren els no addictes a la causa republicana.

Menorca restà dins la zona republicana fins que, el febrer de 1939, va ser ocupada sense dificultats per les tropes franquistes procedents de Mallorca, després d'un intent britànic de mediació i d'una sublevació de la comandància de Ciutadella. Malgrat que una bona part dels dirigents polítics i militars de Menorca pogueren fugir cap a l'exili, l'ocupació militar de l'illa anà seguida d'una dura repressió que afectà centenars de menorquins i tingué considerables repercussions sobre la societat menorquina de postguerra. ¹⁶⁴

Aquesta dura repressió explica, en part, les enormes i, a vegades, increïbles dificultats, per reconstruir part de la història dels col·lectius republicans i obreristes de Menorca. Al llarg dels anys n'hem vist, n'hem patit i n'hem trobat de tot colors, des de la negació de l'evidència documental, fins el descobriment de documents, quadres, fotografies i fulletons amagats al darrera de quadres o marcs amb imatges religioses, en fons fals de calaixos, capses i armaris o literalment sota les rajoles de determinats indrets de cases particulars. Per sort, n'hem recuperat una part important a partir de molts anys de feina, pausada i pacient. No tenim cap dubte que el final de la guerra i la repressió posterior marcà a sang i a foc l'esdevenir i el tarannà de molts milers de persones:

En Menorca se produjeron episodios de absoluta disimetría de fuerzas, y por lo tanto más injustificables: matanzas innecesarias y cruentas, aleatorios bombardeos de poblaciones civiles, y fusilamientos en tiempo de paz difícilmente comprensibles contra

¹⁶⁴ Vegeu MURILLO, ANDREU (1997): *La guerra civil a Menorca (1936-1939)*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear S. L. Col·lecció Quaderns d'història contemporània de les Balears. Pàg. 53.

*aquellos que no tuvieron la fortuna de poder abandonar Menorca en el momento adecuado, que contemplaban el círculo irreflexivo del odio.*¹⁶⁵

La guerra civil a Menorca, no atura les iniciatives de caire educatiu i es planifica la construcció de nous grups escolars i s'organitzen colònies escolars per una gran quantitat de fillets i filletes.

La guerra civil condiona tots els esdeveniments; Menorca sota el control republicà rep continus atacs de les forces nacionals que controlen les altres illes. Ben prest, el bloqueig comença a produir estralls entre la població. A les darreries de la guerra els diaris no poden sortir al carrer per manca de paper. El país queda destrossat i es viuran anys de fam i de misèria.

El 1936 es constitueix el *Consell de Cultura de l'Escola Nova Unificada de l'illa de Menorca* seguint el model del CENU de la Generalitat de Catalunya. Això implica el tancament de tots els centres privats i religiosos. Tots els alumnes són agrupats a les escoles públiques i s'imposa la coeducació.

S'amplien les experiències de colònies escolars arreu de l'illa; es decomissen algunes finques rústiques per portar-hi l'experiència de colònies escolars.

El 1937, l'Ajuntament de Maó elabora plànols per construir tres noves i grans escoles graduades, una escola rural al camí de Fornells i classes gratuïtes per a tots els analfabets i el 1938 s'instauen les *Campañas de Difusión Cultural* sota el control de les *Milicias de la Cultura* arreu dels pobles de l'illa, amb poques realitzacions pràctiques.

La zona republicana, tot i els pocs mitjans, desenvolupa una intensa activitat educativa: es lluita decididament contra l'analfabetisme, fins i tot al mateix front de guerra, es crea el batxillerat abreuiat per a obrers i es crea una escola especial per a fillets i filletes amb discapacitats.

Per la seva part, els ateneus llibertaris dirigits bàsicament per anarquistes de la CNT porten a terme una gran tasca de divulgació cultural.

El final ja el coneixem tots. Creiem fermament que la dictadura i la repressió impactaren de manera implacable sobre l'educació i especialment sobre la innovació; tot aquell professors que hagués participat en experiències de caire innovador, van ser mirats de dalt a baix, tot i ser declaradament conservadors i catòlics, com el mestre Bosch i molts d'ells, una vegada la guerra, podem comprovar com no només desapareixerien les pràctiques innovadores sinó que el mateix clima d'aula se'n ressentí. Totes les paraules d'estímul al protagonisme dels fillets en el seu procés d'aprenentatge i tots els intents de donar-lis la paraula desaparegueren i l'escola franquista se convertí en un dels espais més llòbregues i foscos de bona part de la curta història de l'educació pública de l'estat espanyol.

¹⁶⁵ Vegeu MARTÍN JIMÉNEZ, IGNACIO (2000): *Aportaciones a la historia de la guerra civil en Menorca. Tomo II*. Menorca: Ediciones Nura, colección Pauta núm. 16. Pàg. 264

CAPÍTOL V

LA REVISTA ESCOLAR *NUUESTRA ESCUELA*

Creiem que la revista escolar *Nuestra Escuela* va ser una de les iniciatives més reeixides de la innovació educativa a casa nostra i representa la concreció d'un nou model educatiu, obert a la societat, conscient de les necessitats socials i on l'alumne guanya protagonisme convertint-se progressivament en centre de tots els processos d'ensenyament i aprenentatge. Intentem analitzar i argumentar les nostres hipòtesis.

Celestin Freinet

Les revistes escolars, tot i comptar amb precedents, és una proposta de la pedagogia Freinet extensa i arrelada a molts llocs del món mitjançant la cooperació escolar i els moviments de renovació pedagògica. Les propostes Freinet no són només unes propostes didàctiques sinó que al darrera hi ha tota una filosofia de com entendre l'ensenyar i l'aprendre i com entendre les relacions en el complex món social.

Celestin Freinet va néixer a Gars, als Alps Marítims francesos el 15 d'octubre de 1896. Els seus pares eren camperols que treballaven com a teixidors. La seva mare era analfabeta però demostrava una autèntica passió per l'educació del seu fill; gràcies als seus esforços, Freinet va cursar la carrera de Magisteri.

Durant la primera guerra europea, l'any 1916, va ser ferit greument als pulmons a causa de l'explosió d'un obús en la tristament famosa batalla de Verdun. Va estar quatre anys ingressat a l'hospital per a ser curat. El 1920, es va voler reincorporar a la vida activa i va sol·licitar una plaça com a mestre. És nomenat mestre d'un petit poblet del sud de França, Bar-sur-Loup i allà es troba amb dos problemes que van marcar el seu esdevenir: el tipus d'ensenyament pel qual prepara l'Escola Normal no interessa als fillets i, a causa de la seva llarga convalescència, no podia parlar massa temps sense fatigar-se. Ambdues coses el van fer buscar noves maneres de treballar per reduir el pes del professor a l'aula i per introduir les idees i les realitzacions de l'Escola Nova europea. D'aquesta manera comença a donar protagonisme als fillets i s'escriuen els primers textos lliures i es realitzen les primeres activitats fora de l'escola, passejant i visitant, observant i investigant.

Al cap de poc temps idea la construcció d'una impremta per deixar constància de l'expressió dels fillets i els treballs derivats de les classes passeig. El recull de totes les pàgines impreses constitueix el llibre de la vida. A través d'una senzilla revista que editen Freinet i els seus companys se va estenent la seva pràctica.

Freinet és una persona d'esquerres que entén sempre que la millor manera de treballar és la forma cooperativa. Aquesta norma la manté i aplica durant tota la seva vida: estimula als mestres a servir-se de la cooperació a la classe, produeix nous útils per al treball escolar i funda una cooperativa de mestres.

El 1928 abandona el poblet de Bar-sur-Loup i és destinat a S. Paul de Vence on segueix treballant al mateix ritme d'abans i sota les mateixes directrius, tot i que la seva actuació comença a despertar antipaties a la manera d'entendre l'escola i es succeeixen un conjunt de polèmiques i obstacles que arriben a provocar greus incidents. A causa d'aquesta campanya, l'any 1935, Freinet és privat del dret d'exercir a Saint Paul. Però no es rendeix i construeix, amb l'ajuda de manobres i joves camperols una escola en ple camp, rodejada de bosc. Aquesta escola va esdevenir un model; allà els fillets hi treballen, mengen i dormen. Les parets i tots els racons van decorant-se amb dibuixos i tapissos que realitzen els fillets. L'escola no està tancada per murs, disposa de piscina i es treballa sovint a l'aire lliure, cuidant de l'hort i dels animals del corral. L'escola, que obre les seves portes l'octubre de 1935, acull des de desembre de 1936 uns vint fillets que fugen de la guerra civil espanyola.

Freinet militava en sindicats, en cooperatives i al partit comunista francès. Quan esclata la segona guerra mundial és detingut i roman tancat fins el 1941; després s'incorpora a la resistència fins el 1944. El 1947 torna a obrir l'escola de Vence i conjuntament amb la seva esposa, Élise, reprenen la publicació d'articles i llibres sobre educació.

El 8 d'octubre de 1966 mor a Vence, essent enterrat en el petit cementiri de Gars, el poble on havia nascut. Per entendre la difusió del mètode Freinet cal tenir en compte l'abundància de trobades, conferències, taules rodones, articles en premsa. El plantejament fou molt ben acollit per una part del professorat espanyol. Les aplicacions que tenim documentades demostren que foren moltes les escoles que aplicaren les tècniques freinetistes. A peu de pàgina incloem un breu recorregut cronològic que ens permet entendre molt millor el moviment¹⁶⁶

¹⁶⁶ Cronologia de Célestin Freinet i el moviment Freinet a Espanya

- 1896: Neix a Gars, Alps marítims.
- 1916: resulta ferit als pulmons a la batalla de Verdún, durant la primera guerra mundial.
- 1920: Després de passar quatre anys als hospitals, sol·licita una plaça de mestre i és destinat a Bar-sur-Loup.
- 1924: Inicia la correspondència de la seva classe amb una de Bretanya.
- 1926: Freinet utilitza la impremta a l'escola.
- 1927: A Tours se celebra el primer congrés del moviment que encapçala Freinet.
- 1928: Traslladen a Freinet a l'escola de St. Paul de Vence. Crea la Cooperativa de l'Ensenyament Laic, que funciona al seu propi domicili.
- 1930: Les idees de Freinet entren a l'estat espanyol i un grup de mestres lleidatans comença a posar-les en pràctica.
- 1932: Durant el mes de febrer, surt el primer número de la Biblioteca de Travail. La Revista de Pedagogia, de Madrid, publica La impremta en la Escuela escrita per l'inspector Herminio Almendros.

Treballador incansable, va donant coherència a les propostes pedagògiques. Ja no ens trobem davant d'un mètode: ens trobem al davant d'una teoria pedagògica avalada per una pràctica exigent, coherent i progressista.

Característiques de la pedagogia Freinet

Allò que caracteritza l'obra de Freinet i la diferència de qualsevol formulació pedagògica és la cooperació; la cooperació és la clau: entre els alumnes, entre les classes, entre els mateixos professors. El professor estimula i coordina la tasca de recerca i investigació dels fillets i els processos d'aprenentatge com a valor d'ús i no de canvi. La pedagogia Freinet és una pedagogia de cooperació, per la riquesa de les relacions interpersonals que suposa i per la convicció de que sense aquestes relacions no és possible l'obra educativa.

La metodologia Freinet se basa en el concepte de tempteig experimental:

El tanteo experimental, completado por el principio de la permeabilidad a la experiencia, es un proceso general y universal. En el ser más evolucionado los tanteos puramente mecánicos pasan rápidamente hacia formas inteligentes de exploración. La transposición de las diversas etapas varía según los individuos. La rapidez y seguridad con que los individuos aprovechan intuitivamente los resultados de sus tanteos exploratorios depende de su capacidad y madurez intelectual. La comprensión de estos

-
- 1933: els elements més reaccionaris de St. Paul s'oposen a Freinet i aconseguen que el 1934 se li obri un expedient administratiu. Els mestres que a l'estat espanyol han adoptat les idees Freinet celebren el primer congrés de la Cooperativa espanyola de la impremta a l'escola, a Osca.
 - 1935: Freinet és convidat a donar un curs de les seves tècniques a l'Escola d'Estiu de la Generalitat de Catalunya. Paral·lelament, obre una escola privada a Vence, per no cedir davant les pressions administratives.
 - 1936: S'obre una escola Freinet al Tibidabo. Durant el mes de desembre, Célestin i Élise, acullen una trentena de fillets espanyols refugiats.
 - 1939: acabada la guerra civil espanyola, l'inspector Herminio Almendros és acollit en Vence, fins que pot fugir cap a Cuba.
 - 1940: A causa de la seva activitat pedagògica i sindical, Freinet és detingut després d'iniciada la segona guerra mundial. Al camp de concentració comença a escriure les seves obres fonamentals.
 - 1941: Freinet és posat en llibertat i passa a les files de la resistència.
 - 1947: Freinet reobre la seva escola de Vence.
 - 1948: Se crea l'Institut Cooperatiu de l'Escola Moderna.
 - 1957: S'organitza la Federació Internacional de Moviments de l'Escola Moderna.
 - 1965: A Espanya, després de redescobrir l'escola de Freinet, alguns mestres comencen a establir contactes per reiniciar les experiències.
 - 1966: Célestin Freinet mort de forma sobtada a Vence. L'obra que va iniciar segueix avant i se va estenent arreu del món.
 - 1969: A Santander es celebra el primer stage nacional de tècniques Freinet.
 - 1975: A València se celebra el congrés constituent de l'Asociación Española por la Correspondencia Escolar y la Imprenta en la Escuela, promogut per un col·lectiu de mestres de València interessades pel problema educatiu i les tècniques Freinet.

*procesos que constituyen la metodología natural del aprendizaje conlleva una práctica pedagógica que se halla en la base de la pedagogía Freinet.*¹⁶⁷

L'escola inspirada per Freinet era una escola popular: l'escola oberta a tothom, fonamentalment una escola que afavorís a les persones i famílies en situacions més desfavorides.

Freinet articula el saber sobre les vivències dels propis fillets i els permet expressar-se i prendre decisions i responsabilitats. Es busca la col·laboració de les famílies, dels organismes i associacions, dels educadors de tots els nivells i de totes les institucions socials. En resum:

*El trabajo de producción llevado a cabo por los alumnos implica una coordinación de proyectos y realizaciones, de ideas y esfuerzos, traducidos en obras que serán el resultado del trabajo en común. Todo ello sirve para estrechar los lazos entre los alumnos y para habituarles a la cooperación inteligente. Además, la escuela se abre a la sociedad al establecer comunicación con las familias y con el público por medio de pequeñas revistas escolares redactadas e impresas por los alumnos.*¹⁶⁸

*Miquel Jaume Campaner*¹⁶⁹ ens explica detalls de la pedagogia Freinet aplicada a l'escola de *Miquel Deyà Palerm* a l'escola de *Consell* (1930-1940), un magnífic estudi sobre una de les experiències freinetistes més rellevants a l'illa de Mallorca:

*La diferència radicava principalment en l'obertura de l'escola a la vida per tal que els nins hi aportessin les seves vivències, la seva curiositat, les seves observacions i les seves preguntes. Es tractava també d'obrir l'escola perquè d'ella en sortissin experiències, històries viscudes i aquelles petites obres d'art que eren els treballs manuals i els dibuixos impresos a la revista, per donar-les a conèixer al poble i a altres nins d'altres escoles. Aquesta obertura a la vida, tan característica de les escoles freinetistes, feia que les activitats anomenades extraescolars, com els passeigs, el dibuix a l'aire lliure, el jocs i els treballs al jardí o a la impremta, dins o fora de l'horari escolar, ocupessin un lloc central en l'educació dels infants. I l'obertura no només ho era en sentit simbòlic, sinó que de vuit del matí a vuit del vespre, tret de les hores d'anar a dinar, les portes de l'escola estaven obertes per a tots els nins, i no eren pocs el que, després d'haver anat a ca seva a berenar, tornaven a l'escola, per acabar un dibuix o una redacció o un treball manual, per fer la composició tipogràfica de la revista o per rebaixar una placa de linòleum, per mirar pel microscopi un insecte acabat de capturar, per fer una destil·lació d'essència d'alfabreguera, per llegir un conte d'aventures o per jugar a escacs o al ping-pong.*¹⁷⁰

¹⁶⁷ Vegeu ALCOBÉ, JOSEP (1975): Una pedagogía para el futuro a *Cuadernos de Pedagogía*. Barcelona: Cuadernos de Pedagogía.

¹⁶⁸ Vegeu TITONE, RENZO (1981): Metodología didáctica. Madrid: Ediciones Rialp. S.A. Pàg. 291.

¹⁶⁹ Vegeu CAMPANER, MIQUEL JAUME (2001): Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940). Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor. Llibres de la Nostra Terra 48.

¹⁷⁰ Vegeu CAMPANER, MIQUEL JAUME (2001): Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940). Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor. Llibres de la Nostra Terra 48. Pàgs. 9 i 10.

Miquel Jaume Campaner ha realitzat un dels estudis més profunds i seriosos sobre la implantació dels mètodes Freinet a Mallorca amb l'estudi en profunditat de l'experiència del mestre Miquel Deyà a l'escola unitària de Consell¹⁷¹. Aquest estudi ens permet apropar-nos a la realitat de la innovació educativa a les nostres illes i demostra, al capdavant, l'esquifida presència de mestres innovadors tot i l'extensa divulgació realitzada pel Museu Pedagògic Provincial i tot l'extens moviment de l'escola nova europea:

*Especialment decisiva va ser la descoberta de la tècnica Freinet de la impremta a l'escola que, encara que no va ser el centre permanent de totes les activitats escolars, va revolucionar l'escola de Consell amb la introducció d'un mètode globalitzador que lligava en un mateix projecte l'escriptura, la lectura, l'ortografia, el dibuix, els treballs manuals, el coneixement del medi natural i del context social, històric i cultural, sense oblidar el que la tècnica suposava d'estímul als hàbits de treball, l'ordre, el treball en equip i la llibertat i la responsabilitat compartides.*¹⁷²

La revista escolar Consell esdevé un model i un exemple:

*Aquesta revista marca una fita en la història de les revistes escolars per diverses raons. En primer lloc perquè és la primera revista escolar confeccionada plenament pels escolars; en segon lloc, perquè arriba a publicar 34 números amb periodicitat mensual, constància d'un valor enorme; i en tercer lloc per la perfecció tècnica i la riquesa de contingut que sempre presentà.*¹⁷³

Tot i aquesta circumstància, l'estímul immediat del mestre de Consell per decidir-se a emprendre aquest projecte va ser la lectura d'un exemplar de *Nuestra Escuela*, de l'escola graduada d'Alaior, que li va cridar l'atenció en una exposició de treballs escolars muntada al Museu Pedagògic Provincial a començament de 1933. L'anècdota és curiosa. Miquel Deyà pren la iniciativa d'aplicar Freinet després de veure les revistes que confeccionaven a l'Escola Graduada d'Alaior. Curiosament, encara no hem pogut identificar les persones o els col·lectius que motivaren al mestre Bosch per editar el primer número de la revista el 1931.

Després de parlar-ne als seus alumnes va escriure al director de l'escola d'Alaior per veure com podrien subscriure's a la revista. Pocs dies després va rebre la següent salutació signada amb lletra infantil per un tal José Mascaró, que probablement era Josep Mascaró Passarius, convidant-lo a col·laborar a la revista:

Alayor 17 de febrero de 1933

*Sr. D. Miquel Deyá
Consell (Mallorca)*

¹⁷¹ Vegeu CAMPANER, MIQUEL JAUME (2001): Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940). Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor.

¹⁷² Vegeu CAMPANER, MIQUEL JAUME (2001): Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940). Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor. Pàg. 59

¹⁷³ FORCADA SERRANO, J. MIQUEL (1981): Aproximació a la història de les revistes escolars a les Balears a Lluç 698 (juliol agost 1981). Pàg. 17-20. Hi ha una versió en castellà a Cuadernos de Pedagogía número 93 (setembre de 1982), pàg. 69-72.

Muy señor mío:

Hemos recibido su carta del 13 del corriente a la que contestamos con alegría, viendo que los niños de otras clases se han enterado de nuestro periódico.

De lo que nos dice en su carta que le mandemos un número cada vez que salga; nosotros desearíamos que fuera quincenal; pero si hay dificultades en el hectógrafo nos impedirá que salga.

Desearíamos recibir noticias de sus alumnos y artículos; pero que no sean muy largos, que con mucho gusto los publicaremos.

Respecto a la suscripción, en Alajor los vendemos a 0,10 ptas.; siendo tan insegura la salida del periódico a usted le daremos los recibos vencidos.

Deseando tener comunicación con sus alumnos le agradecemos que les enseñe nuestro periódico y les salude de parte nuestra. Se ofrece su afmo. S. S.

José Mascaró

En rebre aquesta carta Miquel Deyà i els seus alumnes ja havien decidit tirar endavant el projecte de fer un periòdic escolar semblant al d'Alaior. A mitjans de febrer el mestre els havia donat una maqueta de la revista que preveia una capçalera, un editorial de presentació, una secció de notícies, una altra d'acudits i un espai per a publicitat. Cada alumne va fer el seu propi periòdic omplint la maqueta i el va lliurar al mestre que va triar els treballs més interessants i els va fer passar al clixé hectogràfic a un dels alumnes que tenia més bona lletra. La impressió era del tot artesana: se col·locava un foli escrit amb tinta simpàtica damunt una pasta de cola i glicerina que absorbia la tinta i que servia de matriu per treure una cinquantena de còpies d'una qualitat molt discreta. El dia 10 de març de 1933 va sortir el número u de la revista.¹⁷⁴

De revistes anomenades escolars n'hi ha hagut de tota mena i són molts els precedents a la iniciativa de revista *Consell* però el canvi significatiu entre aquesta, *Nuestra Escuela* i d'altres anteriors o contemporànies és que el procés, des de la redacció dels textos fins a la distribució de la revista, passant per la selecció dels articles, la composició amb el paper de calc i l'hectògraf està en mans dels fillets de l'escola; són ells que decideixen què fer i com fer amb la lògica intervenció del mestre, que actua des d'un pla més discret. Elaborar la revista era un procés complex que intentava relacionar les tècniques i coneixements: organitzaven excursions per aprendre; feien pràctica d'escriptura de textos i de dibuix a l'aire lliure; disposaven d'una biblioteca d'aula. Havien preparat fitxes de consulta i fitxes autocorrectives. El treball cooperatiu era costant. Mitjançant les assemblees de classe resolien problemes de convivència, decidien les tasques de la setmana, constituïen els grups de feina i preparaven el proper número de la revista. Finalment, preparaven i tenien cura de la correspondència interescolar, element fonamental per donar a

¹⁷⁴ Vegeu CAMPANER, MIQUEL JAUME (2001): Freinet a Mallorca. Miquel Deià Palerm i l'escola de Consell (1930-1940). Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner Editor. Pàg. 96 i 97.

conèixer la revista. Les classes esdevenien tallers de treball, amb tasques ben programades i objectius ben fixats.

Basats en mètodes naturals d'aprenentatge, aquests procediments pràctics impliquen una teoria de l'educació destinada a revolucionar l'ensenyament de totes les matèries i a modificar profundament l'organització del treball i de la vida escolar, i les relacions entre mestres i alumnes. Freinet desitjava que l'escola fos una veritable societat d'infants capaç d'administrar gairebé la totalitat de la vida escolar.¹⁷⁵ En el cas que estudiem, no tenim evidències d'aquest procés d'autogestió, tot i que el mestre, en els seus diaris, afirma sentir-se satisfet de les bones relacions existents i destaca tot allò que els al·lots podien fer sols si se'ls donava confiança. Pensem que no se va aprofundir en l'esperit cooperatiu, excepte amb la gestió de la revista: disseny, articles, confecció, correcció de textos, gestió econòmica (guanys i pèrdues; la revista es venia a Alaior però també tenim constància d'algun original a l'Ateneu de Maó i en diferents centres de Ciutadella). Si bé no es materialitzar del tot l'esperit cooperatiu aquest persistí el pas del temps. Des de l'associació *El Porvenir de la Vejez*, fundada per Gabriel Comas fins a la constitució de la primera cooperativa de consum de l'estat (la *Cooperativa San Crispin* d'Alaior) pocs anys després d'acabada la guerra civil demostren que el treball cooperatiu estava arrelat i es manifestà en diferents modalitats associatives. Els obrers més conscienciats mantingueren el caliu, tot i ser els perdedors de la guerra civil. Havien après que la col·laboració és fonamental per aconseguir millores. Si la col·laboració és real, uns i altres es poden beneficiar de les accions.

Les primeres cooperatives escolars s'havien creat a França l'any 1919, immediatament després de la primera guerra mundial, per pal·liar la misèria en què se trobaven les escoles franceses. El moviment cooperatiu, malgrat la desconfiança que va despertar inicialment, se va anar estenent per tot França fins arribar a ser més de vuit mil cooperatives que existien l'any 1932.

Els antecedents de la pràctica Freinet, anteriors o coetanis a la de l'escola de Consell i d'experiències innovadores a les nostres illes les trobem entorn al mestre Miquel Porcel Riera, que va desenvolupar la seva pràctica a l'escola annexa de la Normal de Palma. Antoni Colom ens ho recorda:

Durante este curso (1891-92), se organizó en la clase de nuestro maestro una especie de concurso de narraciones infantiles, que junto con los escritos de sus alumnos sobre los paseos escolares que asimismo aplicaba con asiduidad como metodología escolar, fueron objeto de una publicación – Cuentos y Excursiones – que firmaron los propios alumnos de D. Miquel. De esta forma y tras todo un laborioso proceso de corrección y selección que se realizaba grupalmente en el aula, se eligieron una serie de narraciones en forma de cuentos y otras referidas a las excursiones escolares que como hemos visto merecieron ser objeto de impresión en forma de un librito que firmaban los propios alumnos. Ni que decir tiene que tal actividad representa un hito pedagógico importante para la época y a buen seguro un reclamo social del trabajo que

¹⁷⁵ Vegeu FREINET, CELESTIN (1990): Per l'escola del poble. Vic: EUMO Diputació de Barcelona. Pàg. 140.

se desarrollaba en la escuela de nuestro maestro, en donde los niños tenían tal protagonismo que llegaban a publicar en forma de libro parte de su trabajo escolar. ¹⁷⁶

Un referent més proper el trobem en l'experiència del mestre Rufino Carpena al municipi de Lluçmajor, entre el 1909 i el 1916, bon coneixedor de les experiències angleses d'escola nova i que va publicar una revista, de gran valor, anomenada *El Educacionista* de la qual van aparèixer uns tretze números:

*La revista estaba realizada por niños de su escuela y por adultos tal como se evidenciaban las dos secciones principales en la que subdividía: sección de hombres y sección de niños.*¹⁷⁷

La revista, tot i la seva curta durada, servia per intercanviar correspondència amb altres escoles, tant mallorquines com de la península i incloïa notícies del treball realitzat a les aules i reflexions generals sobre educació o moral i plantejaments educatius de caràcter innovador que ell mateix escrivia, conjuntament amb altres personalitats rellevants del municipi.

En hores d'ara s'han localitzat quatre mestres que van aplicar el mètode Freinet a Mallorca, durant el període de la segona República; de moment a Menorca només tenim la referència a *Nuestra Escuela*, objecte del nostre estudi. Tenim la certesa que les escoles graduades de Es Mercadal i Sant Lluís també participaren, però no hem trobat cap evidència. Aquestes experiències eren aïllades, puntuals i amb importants dificultats de generalització com apunten els precis que hem recollit de la revista *Nuestra Escuela* per rebre altres publicacions i correspondència escolar.

A Mallorca, s'han identificat quatre mestres mallorquins que aplicaren les tècniques Freinet: Francesc de Asís Rosselló i Gil, Miquel Deyà Palerm, Teodoro Terrés Lladó i José Rosselló Ordinas. En hores d'ara hem d'afegir a aquesta llista els mestres menorquins Andreu Bosch Anglada i Llorenç Palliser Villalonga. Aquests mestres van conèixer també altres experiències i mètodes innovadors assistint a cursos i seminaris a Barcelona i Lleida.

Francisco de Asís Rosselló va conèixer l'experiència de les colònies escolars i la famosa Escola del Bosc dirigida a Barcelona per Rosa Sensat. Edita una revista titulada Levante a l'escola graduada de Llevant de Palma de Mallorca, una revista magnífica en format i tipografia. Hi alternava els textos lliures, la correspondència amb altres escoles de l'illa i d'Espanya, amb els intercanvis escolars i els comentaris de textos a classe. Aquesta revista se va rebre a l'Escola Graduada d'Alaior.

¹⁷⁶ Vegeu COLOM CANYELLAS, ANTONI (1999): Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca a *La educación en España a examen (1898-1998)*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Institución Fernando el Católico. Exma. Diputación de Zaragoza. Pàg. 435-445.

¹⁷⁷ Vegeu COLOM CANYELLAS, ANTONI (1999): Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca a *La educación en España a examen (1898-1998)*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Institución Fernando el Católico. Exma. Diputación de Zaragoza. Pàg. 439.

Miquel Deyà Palerm, com ja hem indicat, s'interessà per la revista *Nuestra Escuela* a partir de la qual es proposà d'editar-ne a la seva escola. Curiosament, la revista que dirigí, Consell, era realitzada fora de l'horari escolar i en base al text lliure, incloent-se en la seva elaboració tot el procés per aprendre la lectura i l'escriptura de manera globalitzada. En primer lloc s'edita amb blanc i negre però després d'un viatge a París i de la compra dels estris necessaris va aconseguir publicar-la a cinc colors:

*Compraba las fichas y cuadernos Freinet a la cooperativa oficial existente en Barcelona. Los alumnos escribían indistintamente en catalán y castellano, publicando cuentos, poemas, narraciones, comentarios sobre las frecuentes excursiones y salidas, pasatiempos, noticias de la escuela y del propio pueblo, etc.*¹⁷⁸

El mestre Teodoro Terrés Lladó va desenvolupar la seva tasca docent a Can Pastilla i va publicar dues revistes que es rebien a l'Escola Graduada d'Alaior: *Trabajo Infantil y Despertar*. És un dels únics professors que va escriure la seva experiència a la revista del moviment cooperativista freinetista *Colaboración* i que va assistir al *II Congreso de la Imprenta en la Escuela* que es va celebrar a Hosca el juliol de 1935.¹⁷⁹

El darrer mestre que tenim coneixement en aplicar les tècniques Freinet fou José Rosselló Ordinas, un gran mestre innovador i un gran dinamitzador cultural, hereu de l'institucionisme i fundador també d'una caixa d'estalvis escolar. Va ser a partir d'abril de 1936 que va organitzar l'escola annexa de pràctiques de la Normal de Palma com a aula classe en forma de taller d'impremta:

La imprenta más que un símbolo metodológico fue un instrumento de dinamización de la clase que culminaba con la presentación mensual de la revista Estels, de la que salieron sólo tres números, frustrada por el inicio de la guerra.

*(...) Acaso sea Estels la revista más dinámica, variada e interesante de todas las que se publicaron en Mallorca, siguiendo las pautas freinetistas.*¹⁸⁰

La revista es va intercanviar, tot i el curt temps, amb escoles d'Andorra, Zaragoza, Badajoz, Madrid, Soria, Hosca, Barcelona, Castelló i amb les que s'editaven a Mallorca i a Menorca.

¹⁷⁸ Vegeu COLOM CANYELLAS, ANTONI (1999): Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca a *La educación en España a examen (1898-1998)*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Institución Fernando el Católico. Exma. Diputación de Zaragoza. Pàg. 441.

¹⁷⁹ Vegeu JIMÉNEZ MIER TERÁN, FERNANDO (1996): Freinet en España. La Revista Colaboración. Barcelona: EUB. Pàg. 113; article Los primeros ensayos de la técnica en la Escuela de Can Pastilla (Balears) signat per Teodoro Terrés Lladó a la revista Colaboración número 17 de febrer de 1936.

¹⁸⁰ Vegeu COLOM CANYELLAS, ANTONI (1999): Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca a *La educación en España a examen (1898-1998)*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Institución Fernando el Católico. Exma. Diputación de Zaragoza. Pàg. 444.

Les característiques professionals i personals d'aquests mestres coincideixen amb un sèrie de trets interessants que es poden aplicar als directors de la revista *Nuestra Escuela*: són mestres que posen en pràctica el mètode Freinet excloent les referències ideològiques que tal metodologia implicava. D'aquesta manera, el mètode Freinet va conèixer a les nostres illes amb actituds conservadores i catòliques però que valoraven la renovació i la innovació educativa com una clau per al progrés de l'escola i de la mateixa societat:

Los cuatro maestros freinetistas que ejercieron en Mallorca son profesionales de primer orden; por su formación, por sus publicaciones, por el eco social que su obra docente alcanzó, así como por su sentido renovador, fueron maestros de indudable y reconocido prestigio entre los miembros de su profesión. ¹⁸¹

El cas de l'Escola Graduada d'Alaior és ben semblant; el mestre Andreu Bosch Anglada és una persona conservadora i catòlica però un gran professional i el mestre Llorenç Palliser era un republicà centrista que va ocupar diferents càrrecs durant la II República però des d'opcions moderades i molts respectuoses amb la religió i amb totes les creences.

Nuestra Escuela: anàlisi de la revista. Continguts i materials

Se suposa que la revista *Nuestra Escuela* apareix durant el mes de gener de 1932, a proposta del mestre Andreu Bosch, recolzada per la direcció de la graduada. Se suposa que Andreu Bosch ha estat en contacte amb els professors d'algun grup de mestres de Catalunya que havien començat les experiències Freinet devers l'any 1931 a Lleida.

No hem localitzat els tres primers números de la revista; el primer número localitzat és el quart, editat el 13 de març de 1932. Suposem que el primer número va veure la llum el mes de gener de 1932; no podem afirmar que la primera revista no hagués aparegut el desembre de 1931, per lo qual seria pràcticament coetània amb les primeres experiències catalanes. Tampoc hem localitzat els números 6 i 7 i a partir del número 8 hem localitzat tots els números correlatius fins el 19 i 20, números no localitzats.

El darrer número localitzat és el 24, que correspon al mes de juny de 1936; possiblement, no va aparèixer cap número més degut a l'inici de la guerra civil i la reordenació del sistema educatiu de l'illa de Menorca, seguint l'experiència d'escola única i unificada de Catalunya. Aquest model va implicar el tancament de les escoles privades, especialment les religioses, i la concentració de tot l'alumnat del municipi a l'escola pública, dirigida pels mateixos mestres i amb el suport de nombrosos ajudants contractats, sense el títol de mestre, per fer front a l'absència dels mestres de les escoles religioses tancades.

¹⁸¹ Vegeu COLOM CANYELLAS, ANTONI (1999): Precedentes y experiencias Freinet en Mallorca a *La educación en España a examen (1898-1998)*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Institución Fernando el Católico. Exma. Diputación de Zaragoza. Pàg. 445.

Per tant, sense tenir-ne absoluta seguretat, podem afirmar que entre 1931 i 1936 van aparèixer vint-i-quatre números de la revista Nuestra Escuela editada pels fillets de l'escola graduada d'Alaior i dirigida pels seus mestres Andreu Bosch i Llorenç Palliser, que exercia de director del centre. L'aparició de la revista és irregular; de vegades apareix de forma quinzenal, en altres de forma mensual i en altres, creiem, de forma trimestral, tot i que en cap moment mantingué una línia clara. Anem a analitzar les seccions que hi apareixien amb transcripcions directes d'articles i notícies.

Els continguts

L'esquema bàsic de la revista es mantingué durant el temps amb algunes variacions:

- Sempre inclou un text introductori de temàtica molt diversa: *El trabajo es vida; Guerra a la guerra; Nuestra segunda época; Menorca, Alaior, Año Nuevo y Nuestro equipo de foot-ball; Menorca, Ramón Lull; Intercambio escolar; Tercer aniversario de la II República; Nuestra excursión por la isla; Nuestra Tercera época; Las vacaciones; Año Nuevo y centenario de Lope de Vega; Nuestra escuela inicia el cuarto año de publicación i Una excursión de la escuela nacional graduada de niños de Alaior.*
- Un noticiari de notes breus i molt diverses; bàsicament relacionades amb l'escola, els mestres i els alumnes.
- Una secció de passatemps i concursos.
- Una secció de treballs escolars publicats.
- Un conjunt de biografies de menorquins il·lustres.
- Una col·lecció de descripcions d'animals titulada *Álbum de zoología*.
- De tant en tant apareixen les revistes rebudes a través de l'intercanvi i la correspondència escolar.
- Dues seccions que només hem pogut veure en una sola ocasió: un article titulat *parlar en pla*, que anuncia algunes regles ortogràfiques per escriure correctament en pla i una col·laboració d'una alumna de l'escola graduada de filletes de la localitat.

En total, 62 pàgines editades amb l'hectògraf amb totes les dificultats que implica el maneig de la pasta per aconseguir una resultats acceptables. Una tasca notable i una experiència única a l'illa de Menorca, que col·loca l'escola graduada de fillets d'Alaior al capdavant de la innovació pedagògica a les nostres illes i al mateix estat espanyol. No podem oblidar-nos del context que hem descrit: per una banda, l'existència de *l'Escola Laica* entorn de la qual s'hi muntà un bon entramat d'associacions i col·lectius i aplicaven mètodes i assignatures innovadors i, per l'altra, el prestigi que anava adquirint *La Salle d'Alaior*, la qual també feia bandera de les innovacions metodològiques. Podíem pensar en tres centres que s'enriquien mútuament d'una competència sana. Més enfora de la realitat impossible. La convivència era difícil i el debat adquiria dimensions violents. Uns i altres s'excloïen mútuament. Retornem a la revista.

La revista és escrita i editada pels equips de redacció elegits per votació en la qual participen tots els alumnes de la graduada. El mestre corregeix i assessora el disseny de la revista i manté el caliu de feina, tasca no sempre fàcil en un centre modèlic en quan a organització però molt deficitari en dotació de material didàctic. La revista va aparèixer sempre editada en heptògraf degut a que de segur no van poder adquirir la impremta que facilitava la cooperativa de mestres freinetistes de l'estat espanyol i que era anunciada a través de la seva revista *Colaboración*.

NUESTRA ESCUELA

- PERIÓDICO ESCOLAR -

AÑO II - Clamor 17 marzo de 1934 - Número 14

INTERCAMBIO ESCOLAR

Desde que venimos el periódico titulado "Nuestra Escuela" hemos tenido la ocasión de ver y conocer algunas otras revistas escolares y varios compañeros más que estampan su firma en dichos periódicos.

Defectuamos con mucho gusto intercambiando: exámenes, folios y además mandando periódicos. Nuestros apreciados compañeros de otras poblaciones contestan a nuestras cartas por medio de los periódicos que ellos editan o por medio de sus atentas y deseadas cartas. En éstas, a veces recibimos postales de lugares típicos o renombrados de sus respectivos pueblos, sus impresiones, la marcha de sus estudios, etc.

Recibimos periódicamente bastantes revistas escolares. Entre ellas hay "Conelli", simpático cuaderno de trabajos escolares impresos. Por el mismo procedimiento se edita "Vida Infantil de Aría" (Barcelona) "Trabajo Infantil" es una revista muy copiada, muy ilustrada y muy simpática. Desde Madrid nos envían "Pérez Galdós" revistas impresas por aquellos niños.

Nosotros desde este rincón de España

desde nuestra isla de Menorca saludamos con cariño a todos los compañeros de nuestra patria que en las escuelas nacionales se instruyen y se preparan para el porvenir.

Sus correspondencia nos anima y nos instruye.

Aceptaremos intercambio con otras escuelas, con otros compañeros que deseen como nosotros conocer otras poblaciones, otras costumbres.

Nosotros lo deseamos mucho y con gusto leemos vuestras letras, vuestras ideas, con vosotros, mitos de toda España. Un afectuoso saludo de los niños alayorenes.

José M. Borja.

NOTICIARIO ALBUM ZOOLOGICO

En nuestro número de hoy hemos de dar cuenta, con verdadero sentimiento de la triste nueva del fallecimiento del maestro nacional jubilado D. Antonio Juan, maestro fallecido en Morón hace pocas semanas.

Por espacio de muchísimos años, D. Antonio Juan, maestro de maestros estuvo al frente de una escuela nacional en la capital menorquina, y por su amor a la enseñanza su bondad, acrisolada honradez, no pudo granjearse el cariño de todos.

Descanse en paz el que fue modelo de ciudadanos, esposito ejemplar y padre amoroso y reciba su distinguida familia nuestra más sincera expresión de condolencia.

A últimos de la próxima pasada semana falleció después de larga dolencia súbita con singular resignación la bondadosa señora Dª Magdalena Balau madre amantísima de Dª Magdalena Cardona Balau maestra nacional de San Clemente.

Era la señora buena, virtuosa y caritativa y por tan bellas virtudes apreciada y respetada de cuantos se honraban con su amable trato.

Por tan irreparable pérdida enviamos a Dª Magdalena Cardona Balau y demás familia nuestro pésame más sentido.

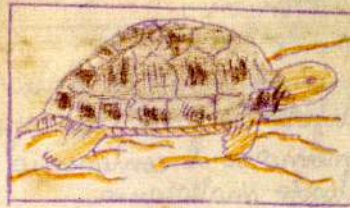
Con singular alegría hemos recibido el periodiquito "Trabajo Infantil" que se publica en la escuela graduada

EL RATÓN - Animal malo, roedor, común en las casas y peligrosos porque transmiten enfermedades.

EL CASTOR

Animal roedor que abunda desde el Rin hasta el Obi, río de Siberia.

LA TORTUGA - Gansónido, terrestre o acuático. Tiene el cuerpo protegido por un caparazón. Carecen de dientes. En Menorca hay tortugas.

de Alaró (Baleares).

gustosos aceptamos el canje y desde hoy enviaremos a los estimados compañeros de Alaró el periodiquito "Nuestra Balea" que se edita en esta graduada.

Un abrazo cariñoso a los niños de la graduada de Alaró y enviamos un respetuoso saludo al Director de "Trabajo Infantil" y a los tres Profesores.

La confecció

L'equip de redacció recollia notícies, propostes i treballs escolars mereixedors de ser publicats a la revista; el mestres corregien els originals i després aquests eren transcrits novament al paper de calc base que adherit a la pasta preparada amb glicerina impregnava la pasta de suficient tinta per anar imprimint, una a una, cada pàgina de la revista. Cada clixé permetia tirar unes cinquanta pàgines, per tant, una vegada acabada la tinta s'havia de tornar escriure el text en el paper de calc, esborrar i preparar de nou la gelatina i tornar partir a tirar pàgines. El procés era lent i costós i requeria de molta paciència per part de tots. És per aquest motiu que l'aparició de la revista durant més de cinc cursos escolars sempre editada amb l'hectògraf no deixa de ser una aventura considerable i una prova admirable de constància i treball ben fet. Se'ns fa molt difícil imaginar la quantitat d'hores que van invertir en la confecció de la revista. La gelatina base de la impremta s'embruta fàcilment i cal cuidar-la molt bé. Els materials necessaris no eren barats (glicerina, coa de peix i el paper de cal tampoc). El paper de cal (d'un blau intens) també embrutava molt i "els impressors" s'havien de rentar les mans continuadament.

El mestre Andreu Bosch feia, en aquest moment, una gran feina; volia que l'alumne fos autònom fer anar refent els escrits fins que sortissin sense cap falta d'ortografia i sense que la correcció impliqués pèrdua de frescor i espontaneïtat inicials. De totes maneres, el director de la revista, era el responsable final de l'edició, tot i que solia respectar les decisions preses pel grup classe en votació. No sempre s'elegien els millors textos a nivell formal. Es valora també el risc i la creativitat: els textos més complexos generen més faltes però solen guanyar en frescor i espontaneïtat.

El material

La base de l'experiència és una pasta de gelatina que s'ha de preparar amb molta cura i que exigeix habilitat i precisió. El material no era barat però el centre disposava de líquid per fer front a despeses d'aquets tipus; globalment, el material estava a l'abast de les precàries condicions econòmiques de les escoles públiques. El material rep el nom d'hectògraf o impremta Freinet (gelatina o coca són altres noms populars introduïts a partir dels anys 70, època de reintroducció de les tècniques Freinet a les nostres escoles). Els materials i la fórmula és ben simple, tot i que el seu maneig no és gens fàcil, al tractar-se d'un material feble i fàcilment degradable.

Es necessita:

- Safata d'alumini (o semblant)
- Mig quilo de sucre
- Mig quilo de glicerina
- 120 grams de cola de peix
- Mig litre d'aigua

La pasta se prepara talment com si fos una recepta de cuina per procedir després a copiar els textos a un clixé que impregnaran de tinta la gelatina i a partir d'aquest moment, podien imprimir un conjunt de pàgines idèntiques:

- Es col·loca un clixé hectocopi entremig de dos papers. El clixé el fem servir com si fos paper de calcar.
- Escrivim al paper de sobre.
- Agafem el paper de sota el clixé, el col·loquem cap per avall sobre la gelatina i pressionem suaument.
- El text o el dibuix queda reproduït a la superfície.
- Col·loquem papers a sobre i, pressionant suaument, en sortiran còpies, utilitzant la gelatina com a tampó.

Poden sortir-ne fins a 40 còpies; depèn de l'original o del clixé emprat. Quan no en surtin més o quan s'acabi la impressió, podem netejar la gelatina amb una esponja o similar, humitejant-la amb aigua o passant sobre la gelatina aigua molt calenta. Una vegada esborrat el negatiu i seca la gelatina, podem repetir l'operació. La gelatina pot servir per a moltes vegades, fins que de tant esborrar quedi gastada. Podem tornar a escalfar a bany maria i fer-la servir en refredar-se.

Com podeu entendre, el procediment és ben artesanal i demostra com es fa servir un invent de baix cost per portar a terme una de les innovacions més rellevants del segle XX dins les escoles europees i concretament les de l'estat espanyol.

Anem ara a veure i analitzar alguns dels textos inclosos en la revista que ens demostren la varietat i qualitat dels textos realitzats pels alumnes i per l'equip de redacció sempre elegit democràticament i sàviament dirigits pels mestres de l'escola graduada: són els sentiments, les experiències i les vivències d'un temps i d'unes persones que van viure una educació de qualitat en un període intens, incert i angoixant.

Textos de la revista Nuestra Escuela

Hem considerat com a textos, els articles que encapçalen la publicació; no esdevenen una editorial però en alguns casos s'hi assemblen molt. Hem transcrit quatre textos; un que parla sobre la guerra, el segon que inicia la segona època de la publicació (és a dir el segon any); el tercer text parla de l'any nou i el darrer descriu amb detall una excursió realitzada per l'escola amb:

Guerra a la guerra

La guerra es una injusticia y un crimen muy grande. ¡Niños! Ya veis ahora estando en tiempo de paz, todo es alegría y felicidad al lado de nuestros padres, y si hay guerra, os mandan allí para matar jóvenes y os matan a vosotros en la edad más hermosa de la vida.

Destruyen las Escuelas y los niños al único sitio que podían ir tienen que esperar inquietos la hora, para marchar a ayudar a sus hermanos que están muriendo en el campo de batalla.

Alemania, Rusia, Francia, Montenegro y todas las naciones que entraron en la guerra quedaron derruidas.

Hagamos todos los niños de España una intensa campaña contra la guerra y a favor de la paz: que no resuenen en nuestras escuelas cantos guerreros; no juguéis a guerras, y empecemos a querernos todos como compañeros y como hermanos.

¡Niños, odiad la guerra ¡

José María Gomila¹⁸²

Les reflexions sobre la pau i la guerra són temes recurrents als anys 30. El món i Europa concretament està vivint un període d'entreguerres. La primera va devastar molts països europeus. Les nacions continuaven la seva militarització. El gran crac econòmic dels anys 30 envià milions de persones a la misèria, mentre els pressupostos en defensa no deixaven d'augmentar. Era important, per tant, reflexionar mínimament sobre aquests temes.

El següent article reflexiona sobre l'experiència de la revista; expressen certa decepció per la poca correspondència que reben i les poques revistes que reben d'altres centres, mentre ells continuen enviant-la massivament (fins a cent-cinquanta exemplars):

Nuestra segunda época

Después de las vacaciones de verano hemos vuelto a la Escuela con deseos de aprender y con intención de seguir publicando nuestro querido periódico.

Nosotros queremos continuar porque sabemos que nos han instruido mucho estos artículos. Además, es una gran satisfacción que nuestro periódico se lea por Palma, por Madrid y por otros sitios y finalmente estamos decididos a no dejar morir por ahora este periódico escolar de Alayor.

Este año, antes de empezar hemos formado nuevo cuerpo redacción por elección y todos estamos muy animados. Además, tenemos material nuevo para publicarlo.

Deseamos, como en el curso pasado relacionarnos con otras escuelas, con gusto recibiremos el canje de otros periódicos y revistas similares, las cuales son leídas por los alumnos de esta graduada.

Asimismo, mantendremos correspondencia con los compañeros y compañeras de otras poblaciones pues deseamos conocerlos y conocer también otras poblaciones de nuestra querida patria España.

Al empezar esta segunda época del periódico Nuestra Escuela y al ver salir a la luz el octavo número, pedimos a nuestros lectores y suscriptores nos presten su benevolencia y su ayuda, para que podamos continuar la publicación de este, ya que

¹⁸² 25-3-1933

por nuestra parte ponemos en esta obra todo nuestro entusiasmo y cariño y la actividad de nuestras jóvenes inteligencias.

José M. Morlá. ¹⁸³

Si amb l'anterior text expressen la voluntat de rebre més correspondència i més revistes, aprofitant les dates per felicitar l'any nou i renovar les seves il·lusions en la continuïtat de la seva revista. És una preciosa reflexió optimista. Aquests fragments de textos on expressen els seus desitjos, valoren els seus treballs i demostren la seva voluntat de continuïtat els trobarem en altres llocs i formats (diaris personals) durant la guerra civil:

Año Nuevo

Después de un año de trabajo, de estudio y de vacaciones para descansar ha llegado el año nuevo con sus esperanzas, con sus ilusiones, sus proyectos, etc.

Deber nuestro es hacer que este año nuevo sea nuevo de verdad. Quitando de lo viejo todo lo malo, que lo bueno siempre es nuevo.

Para nosotros parece que el año empieza cuando el curso empieza.

No obstante, en octubre nos parecería empezar el año cuando empieza el curso. Entonces nos preparamos para nuevos trabajos, con nuevos entusiasmos; porque cuando se empieza un nuevo año, hay que empezar también una nueva vida.

A comienzos de este año ha empezado la escuela y hemos vuelto a hacer el periódico titulado Nuestra Escuela; éste es ya el número once y queremos seguir con más gusto y entusiasmo.

En el periódico siguen los concursos de jeroglíficos, nosotros quisiéramos que el periódico durase mucho, para la que esperamos el concurso de nuestros suscriptores y lectores.

Con este año pensamos hacer muchas cosas de la escuela, mucho más que el año pasado.

El periódico Nuestra Escuela de cada día prospera más porque hacemos mucho canje y enviamos muchos dentro de la península.

La escuela desea a todos nuestros lectores Feliz y Próspero Año Nuevo.

*J. Seguí*¹⁸⁴.

Les sortides i excursions ben programades amb visites concretes molt instructives convertien aquestes sortides en immersions en pous de coneixement i saviesa. Fixeu-vos quin dia més atapeït: visiten Maó, Sant Climent, Sant Luís, Fornells, Es Mercadal i Es Migjorn Gran. Van compartir treballs realitzats a les escoles d'aquests municipis. Visitaren l'Ajuntament de Maó i el seu batlle i l'Ateneu de Maó i el seu president. Dinaren a la platja de

¹⁸³ 14-10-1933

¹⁸⁴ 20-1-1934

Punta Prima. Arriben a Alaior, post es sol. Llegiu especialment els dos darrers paràgrafs del text, subratllats: tots els fillets podien anar a l'excursió. Tots. Durant el curs preparaven una vidriola¹⁸⁵ per poder pagar els cotxes necessaris. En cas contrari, moltes famílies no hagueren pogut fer front a la despesa. L'escola, amb actes simples com aquest, educa integralment:

Una excursión de la escuela Nacional Graduada de Niños de Alayor.

Anualmente celebran los niños de la Escuela Nacional Graduada de Alayor una gira por los pueblos de la Isla, visitando las escuelas y Sres. Maestros de estas y realizando de esta manera el más provechoso de los intercambios escolares, al propio tiempo que con alegría de un día de asueto y de excursión ponen en su vida energías y atesoran recuerdos para los días de que se acumulan en todas las vidas.

Este año visitaron las poblaciones de Mahón, San Clemente, San Luís, Fornells, Mercadal i San Cristóbal.

Las impresiones recibidas en las dos graduadas de niños de Mahón fueron gratuitas para los pequeños excursionistas, tanto por la cordialidad acogida de los niños como por las cariñosas atenciones de les señores Maestros.

No dejó de contribuir a suscitar su admiración y entusiasmo la vista de los trabajos realizados por los alumnos de dichas escuelas, con los cuales fraternizaron los visitantes.

No queremos pasar por alto las atenciones recibidas del señor Inspector de la Zona don Juan Socías, que se desvivió por complacer a los niños, enseñándoles el material escolar de la graduada, objeto de curiosidad e interés por parte de los niños.

Gracias a la benevolencia del señor Alcalde de Mahón y del señor Presidente del Ateneo, pudieron visitar el Ayuntamiento de dicha ciudad y el prestigioso centro cultural.

Después de pasar por San Clemente y saludar a los señores maestros, detuviéronse brevemente en San Luís, visitando los alumnos de nuestra Graduada la hermosa playa de Alcaufar. Luego regresaron a San Luís, donde comieron.

Por la tarde, continuó el viaje en dirección a Fornells, luego fue visitado Mercadal y por último San Cristóbal.

Cerca del anochecer regresaban al punto de partida, a Alayor, los excursionistas, entonado canciones, sintiendo la felicidad de un día provechoso y alegre. Los familiares les esperaban junto a la Escuela.

¹⁸⁵ Los niños de esta Graduada, tienen proyectada para la próxima primavera una excursión escolar, visitando muchos pueblos de nuestra Roqueta.

Para ello, durante el curso, vienen semanalmente depositando una pequeña cantidad y de esta manera, sin darse cuenta, tienen reunido lo necesario para sufragar los gastos de la excursión.

Nos gustan mucho las excursiones porque debido a ellas, vemos muchas cosas y muchos pueblos y tenemos ocasión de saludar a los señores maestros y niños de muchas escuelas.

Articles sense signar¹⁸⁵.

Los maestros de la Graduada, organizadores de la excursión, exteriorizaban su satisfacción por el feliz resultado de esta. La escuela de hoy, que sabe desarrollar la inteligencia y formar la voluntad de los escolares, se preocupa también de su formación física y aun dándole lugar preferente en su interés.

Y sabe que la alegría y la dicha son factores importantísimos en la vida, sobre todo cuando, como en el que reseñamos, han sido amasados día por día, preparando con el ahorro semanal la posibilidad de disfrutar esta excursión, esta visita a los pueblos, a las escuelas, que llega a merecer para muchas familias, como para cada uno de los niños, el carácter del acontecimiento.

Copiamos de la prensa de Mahón dos párrafos precedentes, añadiendo únicamente como comentario propio, que los niños disfrutaron mucho y que el recuerdo de esta excursión durará largo tiempo entre nosotros¹⁸⁶.

Els textos fan referència a activitats de l'escola, a fets rellevants del municipi en relació als interessos i motivacions dels fillats de l'escola i a fets històrics o festius. Tot plegat activitats de gran complexitat, corresponsabilitat, autogestió de les despeses i compromís.

Una gran majoria de persones que apareixen en aquest estudi ja ens han deixat. Moltes els hem conegut en vida i vam poder parlar amb ells sobre l'escola, el que recorden i el que més valoren. Recorden les penúries econòmiques de les seves famílies, recorden la duresa del treball de sol a sol; comparen el que tenim ara i el que no tenien ells. Són relats humils i sincers. Intenten viure el dia a dia de la millor manera possible. Contemplen aquest passat amb certa nostàlgia però valoren les cotes de benestar aconseguides. I solen mirar el futur amb esperança, amb il·lusió continguda. Podem aprendre molt d'aquestes experiències de vida d'un temps i d'una escola.

Les notícies recollides a la revista Nuestra Escuela

La majoria de notícies recollides en la revista fan referència a l'escola, als alumnes o als mestres; no hi ha referències a actes o esdeveniments externs. Incloem com exemples el comentari de la visita de l'inspector de la província, una nevada durant una classe d'història, la celebració dels dies de carnaval que inclou referències morals interessants, l'enviament de treballs escolars al museu pedagògic provincial de Palma de Mallorca, la projecció de cinema, notícies referides al temps atmosfèric, l'equip de futbol format pels alumnes de l'escola, sortides escolars i ressenyes de les conferències setmanals que impartien els mestres els dissabtes matí sobre temes morals i ètics d'interès sobre els quals després els alumnes hi treballaven, ho comentaven i hi reflexionaven.

Les visites d'inspecció sempre despertaven interès. Solien veure el treball dels fillats, feien preguntes sobre els temes que havien treballat i solien escriure una valoració global en el llibre de visites. Aquests informes validaven els objectius del centre educatiu i, segons el cas, proposaven canvis per millorar la situació:

¹⁸⁶ Juny -1936

Visita del señor Inspector.

El viernes pasado, día 3, recibimos la grata visita del sr. Inspector de 1ª enseñanza, D. Fernando Leal.

Se detuvo en nuestras escuelas, interesándose por nuestros trabajos escolares haciéndonos preguntas sobre ellos, lo que nos gustó mucho.

Agradecemos al Sr. Inspector sus deferencias que nos servirán de estímulo para trabajar y estudiar con más gusto.

Juan Pons¹⁸⁷

En aquest cas, l'inspector volia fer un recull d'activitats portades a terme per l'escola al Museu Pedagògic de Palma. Molt possiblement s'emportaren revistes *Nuestra Escuela* per exposar al museu, des del qual molts mestres mallorquins coneixeran l'experiència de *l'Escola Graduada d'Alaior*.

Trabajos al museo

Con motivo de la visita del señor inspector dijo a los señores maestros que enviasen trabajos de las escuelas porque están muy bien hechos.

Durante estos días han hecho un cajón o jaula en la que enviamos trabajos manuales, dibujos, álbumes de la Historia del año y del Arte y de Deportes y muchas otras cosas. Todo con destino al museo pedagógico de Palma.

Antonio Pons¹⁸⁸

Els comentaris, les notícies i els esdeveniments relacionats amb el temps atmosfèric eren molt freqüents. La vida transcorria lentament i els canvis d'estació i de temps generaven moltes converses. Hi ha havia molta gent que sabia del temps, un coneixement fonamentat en la cultura popular amb poca base científica. La vida esdevenia marcada pels canvis de temps i els canvis d'estació. La relació amb la terra era molt ferma, es vivia d'ella i hom se'n preocupava.

Un día de nieve

El día 22 de febrero tras mucho frío y por la tarde cuando estábamos en la Escuela con el Sr. Maestro que nos explicaba la lección de historia, se puso a hacer mucha nieve y no se paró hasta mucho tiempo y las madres de los niños los fueron a buscar con paraguas.

J. Mascaró¹⁸⁹.

Días lluviosos

Desde que entramos al noviembre, casi todos los días ha llovido con gran frecuencia.

¹⁸⁷ 11-03-1933

¹⁸⁸ 25-03-1933

¹⁸⁹ 11-03-1933

Creo que los campesinos están muy contentos porque hacía mucho tiempo que no había caído gota alguna; y el suelo ahora ya se puede labrar fácilmente.

El domingo pasado ha sido el día que ha llovido más; todo el campo de foot-ball, como es arcilloso, estaba lleno de agua.

Miquel Juanico¹⁹⁰

Temporal

Por unos días, desde jueves 1º de este mes hasta el martes 6, reinó en Alayor, el frío y la lluvia.

En la Escuela hemos tenido la ocasión de encender la estufa a causa de estar la Escuela a 5 y 6 grados.

En estos días Alayor parecía un pueblo triste, porque la circulación era muy poca. No se veía en la pescadería ningún pescador, y en la calle pocos transeúntes.

Por fin volvió el buen tiempo y brilló el sol de nuevo, alegrándonos con su calor.

José Ma. Morlà¹⁹¹.

Els dies festius també eren notícies destacades a la revista *Nuestra Escuela*. Les vacances d'estiu, Nadal, Pasqua eren recordades. Les festes més anomenades i esperades eren les del Carnaval. Els darrers dies, com se diu aquí, eren viscuts amb intensitat i esperats amb ànsies. Eren moments d'esbarjo que no sempre acaben bé, per crítiques massa carregades o per bromes de mal gust:

Los días de carnaval

Durante el carnaval hemos hecho vacaciones son unas fiestas que el que tiene que disfrutar y tiene salud disfruta mucho. Pero no se puede abusar de los bailes. Yo me he divertido mucho, he visto en los bailes tirar huevos y caramelos.

C. Mercadal¹⁹².

Las fiestas de carnaval

En estas fiestas tenemos vacaciones. Para celebrar las fiestas del jueves lardero preparamos un pelele llamado en Alayor Bernat Figuerola, nos divertimos mucho quemándolo al final

Antonio Pons¹⁹³

El pelele era ninot de palla ben vestit que el portaven en processó pels carrers del poble durant els dies de carnaval: entre el dijous llarder i el darrer dimarts, dia que era cremat a la plaça després de llegir el seu testament que repartia les seves pertinències entre diferents veïns o autoritats que haguessin destacat per

¹⁹⁰ 11-11-1933

¹⁹¹ 10-1-1934

¹⁹² 11-03-1933

¹⁹³ 24-2-1934

algun fet en concret al llarg de l'any. El testament solia ser una crítica punyent contra alguna autoritat municipal o central, normalment escrit en format de glosa i que generava una gran expectació. Desconeixem d'on prové el nom d'aquest ninot; possiblement fou un acudit d'un sabater de banqueta que celebraven amb entusiasme aquestes festes de disbauxa.

Els inicis i finals de curs també són tractats a la revista. Trobades i comiats són moments de bones paraules i de records positius:

Se han reanudado las clases

El día diez y ocho del mes pasado volvimos a reunirnos con nuestros Sres. Maestros, hace ya más de medio mes que trabajamos, la escuela vuelve a estar completamente animada.

Algunos de nuestros compañeros del año pasado no han vuelto: han empezado a trabajar y a luchar para la vida.

Nosotros que tenemos la dicha de poder continuar nuestros estudios procuraremos aprovechar el tiempo y compensaremos de esta manera los sacrificios de nuestros padres y las preocupaciones de nuestros maestros, adquiriendo conocimientos y formando nuestro ser.

Javier Seguí¹⁹⁴

Les sortides i excursions sempre son bones notícies. Els fillets viuen intensament aquestes activitats. Sempre que surten al bosc (durant les primaveres d'estiu) sempre acaben cercant bolets, els famosos esclata-sangs molt valorats i molt cercats. De ben segur que el mestre devia conèixer algun rotllo en se'n feien.

Una excursión

El día 20 de noviembre amaneció más apacible. Después de tantos días de lluvia, finalmente podíamos salir a dar un paseo.

Después de comer nos encontramos en la Escuela y salimos hacia el predio de Son Bonaventura.

Pasamos por un estanque muy grande, donde nos detuvimos unos momentos, luego pasamos por un pinar y nos detuvimos en el barranco, en el que buscamos hongos. El paisaje era bonito y pintoresco; los pinos daban un perfume agradable y todos estábamos alegres.

Al regreso a Alayor traíamos una cesta llena de hongos que el Sr. Maestro nos repartió antes de marcharnos a casa.

¡Fue una tarde muy alegre!

Antonio Pons¹⁹⁵.

¹⁹⁴ 14-10-1933

¹⁹⁵ 2-12-1933

El futbol ocupava sempre un lloc preferent en notícies, comentaris i diaris personals. Tots els fillets gaudien jugant-hi. Era, i continua essent, un esport de masses, tot i que en els anys 30 els clubs no gastaven milionades per comprar els millors jugadors. Com bé explica en Tomeu Arnau el futbol és un esport molt complet, fomenta el treball en grup i reforça la musculatura:

Nuestro equipo de foot-ball

En la escuela tenemos organizado un equipo de foot-ball y cada chico ya sabe el puesto que ha de tener.

Nosotros queremos jugar con otros niños que también tienen su equipo.

El foot-ball és un deporte que desarrolla y vigoriza los músculos de nuestro cuerpo, mediante el ejercicio físico. Es, según nos dicen nuestros Sres. Maestros una buena gimnasia.

Por esto hemos tomado con entusiasmo este juego.

*B. Arnau*¹⁹⁶

També programaven diferents activitats en caps de setmana o alguns capvespres. El cinema era una de les activitats amb més concurrència¹⁹⁷. Els dissabte matí hi havia classe (recordem que el dijous capvespre era lliure, tot i que organitzaven excursions). Normalment aprofitaven els dissabtes per impartir conferències¹⁹⁸.

Cine en la escuela

En las tres secciones de nuestra escuela nos han dado algunas lecciones con cine.

Sabemos que nos preparan una hermosa colección de proyecciones sobre Menorca.

*A. Riudavets*¹⁹⁹.

¹⁹⁶ 11-11-1933

¹⁹⁷ ***Cine en la escuela***

Con frecuencia en la escuela hacemos cine. Tenemos muchas proyecciones en ellas descuellan las siguientes: una colección de vistas de Menorca, Lazarillo de Tormes, Prisioneros del Mar, Cascarilla, Andanzas del gato Félix, Gedeón, etc.

Todas son muy bonitas y nos gustan mucho.

*Miquel Juanico*¹⁹⁷

¹⁹⁸ ***Conferencias semanales***

Cada sábado, uno de los señores Maestros nos da, hacia las once y media, una conferencia educativa. Después cantamos himnos patrióticos escolares.

*Lorenzo Melia*¹⁹⁸.

¹⁹⁹ 25-03-1933

En cas de produir-se algun fet rellevant per l'escola, els alumnes aprofitaven per donar-ne compte. Recollim dos fets importants. La mort del mestre Antoni Joan de Maó. Antoni Joan desenvolupà una intensa tasca innovadora amb el suport de l'Ajuntament de Maó. Va ser una persona molt coneguda i estimada:

En nuestro número de hoy hemos de dar cuenta, con verdadero sentimiento de la triste nueva del fallecimiento del maestro nacional jubilado D. Antonio Juan, maestro fallecido en Mahón hace pocas semanas.

Por espacio de muchísimos años, D. Antonio Juan, maestro de maestros estuvo al frente de una escuela nacional en la capital menorquina, y por su amor a la enseñanza, su bondad, acrisolada honradez supo granjearse el cariño de todos.

Descanse en paz el que fue modelo de ciudadanos, esposo ejemplar y padre amantísimo y reciba su distinguida familia nuestra más sincera expresión de condolencia.

A últimos de la próxima pasada semana, falleció después de larga dolencia sufrida con singular resignación la bondadosa señora Da. Magdalena Balau, madre amantísima de Da. Magdalena Cardona Balau maestra nacional de San Clemente.

Era la señora buena, virtuosa y caritativa y por tan bellas virtudes apreciada y respetada de cuantos se honraban con su amable trato.

Por tan irreparable pérdida enviamos a D. ^a Magdalena Cardona Balau y demás familia nuestro pésame más sentido²⁰⁰.

Com excepció a les notícies que solien aparèixer en la revista trobem un número dedicat íntegrament a la commemoració del tercer aniversari de la II República espanyola, actes descrits amb tot tipus de detall:

Tercer Aniversario de la Proclamación de la Segunda República en España. Crónica de la fiesta.

Por ser el día 14 de abril del año actual el tercer aniversario de la proclamación de la segunda República en España, y queriendo celebrarlo este año mucho mayor que en los pasados y siendo encargado para hacer el programa el ministro de Instrucción Pública y Bellas Artes el Sr. Madariaga, propuso que tomaran parte en este acto todos los niños de las Escuelas Públicas Españolas.

Desde el día 10 del corriente empezamos los preparativos ensayando cantos y poesías.

El día 14 nos reunimos en la Escuela para partir al Ayuntamiento, a las nueve. Partimos con las banderas extendidas.

Nos sentamos en los bancos que estaban preparados en el salón de sesiones del Exmo. Ayuntamiento de esta ciudad.

El acto empezó cerca de las diez y tomaron parte todos los niños de las Escuelas Nacionales y Particulares de Alayor.

El acto estuvo presidido por el Exmo. Alcalde habiendo representaciones de todo el elemento oficial²⁰¹.

²⁰⁰ 24-2-1934

A més van apareixent notícies relacionades amb l'escola i amb activitats com l'estalvi escolar o esdeveniments i successos relacionats amb altres escoles del municipi o de l'illa de Menorca:

Nuevo pluviómetro

Nos ha sido regalado por la Exma. Diputación un pluviómetro muy bonito y el cual estará instalado en el centro del patio encima del pozo.

En el próximo periódico pondremos sino no hay ninguna novedad los resultados obtenidos junto con las demás observaciones meteorológicas.

²⁰¹ 4- 1934. El programa inclou:

- 1º Himno Nacional cantado por todos los niños y niñas.
- 2º El director de la Escuela Nacional de niños Don Lorenzo Pellicer hizo una breve explicación del acto que se celebraba. Además nos explicó las glorias españolas.
- 3º Los niños de la Graduada cantaron un canto titulado Yo soy español.
- 4º Un niño y una niña de las escuelas nacionales recitaron poesías.
- 5º Las niñas del Colegio de Ntra. Sra. Del Carmen cantaron La Bandera.
- 6º Los niños y una niña de las Escuelas Nacionales recitaron poesías.
- 7º Los niños de las Escuelas Nacionales cantaron el canto escolar Nuestra Escuela.
- 8º Los niños de la Escuela Graduada hicieron el diálogo Vida de Ciudadanos Ilustres.
- 9º La estudiantina fue un coro cantado por los niños del Colegio Barzola.
- 10º Poesías por un niño y una niña de las Escuelas Nacionales.
- 11º Terminó el Acto Literario con la repetición del himno nacional.

Esperamos un rato porque aun no eran las once y cuando los altavoces de la radio dieron la voz de que iba a hablar el Exmo. Presidente de la República hubo un gran silencio.

El discurso fue muy bonito y entre las muchas cosas que dijo saqué este trozo: "Hay un nombre que es sustantivo por excelencia y éste es el nombre República. Este sustantivo no admite ningún adjetivo posesivo porque no puede decirse: mi República, porque ya sería ser egoístas, ni tampoco tu República, ni su República, etc."

Luego se leyó un trozo de Castelar. La masa coral de Madrid cantó varios cantos populares muy bonitos.

Y por último El himno a la alegría del último tiempo de la sinfonía de Beethoven por la Masa Coral de Madrid y la Orquesta Sinfónica, bajo la dirección del maestro Benedito.

Al haber terminado, el Exmo. Sr. Alcalde nos obsequió con una bolsita de caramelos a todos los niños y niñas de la Escuelas Nacionales y Particulares de esta ciudad.

José Mascaró.

Reparto de cartillas

Del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes se recibieron en esta Graduada unas cartillas que contienen varios trozos literarios, destinadas a ser repartidas el día 14 de abril, fiesta de la Republica. Como no llegaron hasta el lunes del corriente, no pudieron ser repartidas hasta el día 17 y no pudimos aprovecharlas para la fiesta escolar que hemos señalado.

Estamos estudiando trozos escogidos de dicha cartilla.

Agradecemos mucho el envío de este aparato tan útil y damos desde estas columnas las gracias más expresivas a la Exma. Diputación.

Cristóbal Pons²⁰²

L'escola programava les activitats amb temps. L'estalvi escolar era un dels eixos que els permetia desenvolupar els seus projectes; la venda de la revista també els proporcionava uns mínims beneficis que aprofitaven per sortides, excursions i fins i tot per anar a dinar a Fornells, tots junts amb el dinar pagat gràcies als seus estalvis. Són iniciatives realment molt lloables:

El ahorro en la escuela

Ahora todos los niños de la Graduada hacemos una hucha y ponemos algunos céntimos cada semana.

Esta hucha es para ir a una excursión y pensamos ir a comer a Fornells, y no hemos de traer comida porque de todos los meses de poner en la hucha tendremos bastante para la comida.

Cada año hacemos una excursión y traemos la comida y este año no hemos de traerla.

Alberto Gornés Pons²⁰³

A part d'algunes seccions habituals també apareixien de tant en tant notícies interessants sobre temes variats. Donen compte de les activitats de l'Escola Graduada de filletes²⁰⁴, de la inauguració del grup escolar Joan Benejam de Ciutadella²⁰⁵ i sobre alguns intercanvis escolars²⁰⁶ i altres notícies llegides en altres mitjans de comunicació²⁰⁷.

²⁰² 11-1934

²⁰³ 11-1934

²⁰⁴ ***De la Escuela Graduada de Niñas***

Funciona en esta ciudad, desde hace tiempo la Graduada de niñas de la que ha sido nombrada directora Dª Josefa Morera.

La matrícula es muy numerosa a pesar de que, de momento, los locales son provisionales²⁰⁴.

²⁰⁵ ***De Ciudadela***

También hemos leído en la prensa la inauguración del grupo escolar Juan Benejam en Ciudadela. Deseamos establecer intercambio con los niños de dicha ciudad menorquina²⁰⁵.

²⁰⁶ ***Visitas***

Hemos recibido la visita de los niños de la Escuela Graduada de la calle de San Juan de Mahón y de los niños de la Graduada de Ciudadela, que acompañados y dirigidos por sus Sres. Maestros hicieron una excursión visitando algunos pueblos de la Isla.

Sección Escolar de la revista Nuestra Escuela

La secció escolar sol incloure notícies i composicions; com a secció independent, de vegades, no es diferencia dels textos o del noticiari. Hi apareix més varietat de temes i més varietat d'autors dels articles. Les festes de carnaval hi segueixen tenint un notable protagonisme²⁰⁸; també parla de les dificultats i de les millores que s'introdueixen en la publicació, de canvis dels mestres de l'escola graduada, d'excursions escolars²⁰⁹, composicions escolars

Divirtieronse francamente en nuestra Graduada, donde les enseñamos nuestros trabajos, pasando gratísimos momentos en compañía de nuestros compañeros de Mahón y Ciudadela²⁰⁶.

²⁰⁷ **Servicio Meteorológico**

Durante el pasado mes de junio se ha registrado el día de mayor pluviosidad del año, el día 16. De dichos datos se deduce que el día 15 y hasta las 9 del día 16, se registraron 66 milímetros de lluvia²⁰⁷.

²⁰⁸ 11-3-1933

El Jueves Lardero

El Jueves Lardero fuimos al campo a pasar el día. Habíamos hecho un pelele (que es Bernado Figuerola) y el Sr. Maestro trajo de Ciudadela galletas, caramelos y cacahuets para dar mayor esplendor a la fiesta. Llenamos un botijo viejo lo rompimos desde lejos a pedradas, haciendo puntería.

También hicimos carreras de sacos y también con velas encendidas y luego jugamos al tragabolos. Después de haber comido hicimos una veladita sobre Bernat Figuerola y después fuimos a pasear con el por nuestra ciudad. Luego fuimos a sentenciarlo y a quemarlo.

Los que hicieron la sentencia fueron los siguientes: B. Ameller, el Presidente, Moisés, el secretario,... (no s'entén), José Mascaró, el defensor, Pedro Mercadal, el fiscal y Miguel Juanico, el verdugo.

Salvador Timoner.

²⁰⁹ **Excursiones escolares. Una excursión divertida.**

El día 12 de octubre por ser la fiesta de la Raza, y por no haber escuela, decidimos con el maestro hacer una excursión a Binifabini que es una finca que está a dos horas de camino con intención de pasar el día y buscar hongos.

Partimos a las seis y media y nos detuvimos en un bosque en el cual no encontramos ninguno.

Luego fuimos con el Sr. Maestro a la finca, en la cual no había los payeses y fuimos a la casa de los peones camineros, y nos indicaron donde los había, bebimos y con una servilleta nos fuimos a buscar hongos, cuando ya tuvimos la servilleta y un pañuelo llenos fuimos a traer un capazo y casi lo llenamos.

Fuimos a comer en un bosque, y después fuimos a la caseta e hicimos una veladita en la cual dijimos algunas poesías y cantamos.

diverses²¹⁰; una secció esportiva²¹¹ i les històries quotidianes contades pels propis alumnes que esdevenen una crònica, senzilla però impactant de les

Al haber terminado la velada fuimos otra vez a buscar hongos y encontramos pocas, por los cual regresamos para Alayor a las cinco y media.

José Maria Mascaró.

²¹⁰ 2-12-1933

Composiciones escolares

Había en un pueblo una familia rica y tenía un hijo; a este hijo como no tenían más que él, le daban todo lo que quería, un día le daban una escopeta, otro día un auto y así le daban lo que a él le daba la gana.

Como su padre era viejo ya, un día se murió; y como que desde pequeño, le daban lo que él quería, él también quiso seguir esta vida; su madre le decía que ahora eran pobres y no podía seguir esta vida, pero él no la creyó y lo mismo siguió el vicio de gastar y no trabajar. Su madre también se murió y quedó solo, y como que lo mismo quería seguir gastando, y no podía, un día se fue a robar a un banco, y robó una cantidad de dinero considerable. El dueño de aquel banco, cuando pasó cuentas, miró la caja y faltaba una gran cantidad, el amo se fue al cuartel de la Guardia Civil, y dijo lo que había pasado; la Guardia Civil, por la noche, se puso escondida y cuando llegó el ladrón, lo cogió y lo llevaron a la cárcel.

Allí con la lectura de buenos libros, comprendía el mal que había hecho y al salir arrepentido trabajó y fue un hombre bueno.

Consejo

Los padres que quieran de verdad a sus hijos, les han de enseñar a no ser caprichosos y no gastar el dinero en cosas inútiles y enseñarles también, que el trabajo y el ahorro son dos hermosas virtudes.

A P. Gomila.

10-2-1934

Composiciones escolares. Conferencia del sábado.

Todos los sábados los niños de todas las clases, se reúnen en una y allí los señores maestros un sábado cada uno, dan una pequeña conferencia.

La que se dio el pasado sábado, era sobre el juego. Hay muchas clases de jugar de bolas, peonzas, de correr, saltar, etc.

No hay que jugar con los niños pequeños con el deseo de ganar siempre, esto demostraría egoísmo; hay que jugar para divertirnos, para recreo y para fortalecer nuestro cuerpo.

También se puede jugar a billar, a damas, a parchesis y hasta a las cartas pero nunca por interés.

Es muy bonito ver a los niños como juegan a las cartas con sus abuelas y sus padres en su casa.

Para ver lo malo que es el jugar a dinero, nos explicó el Sr. Maestro un caso sucedido.

En un pueblo de Menorca, había una familia honrada, sólo tenían un hijo y le daban todo lo que quería, jugaba a bolas y siempre quería jugar a dinero y perdía muchos céntimos.

Unas mujeres vieron un día que había perdido mucho dinero, y fueron a su madre y se lo dijeron y ésta en vez de reñir al niño les dijo: ¿Qué os importa a vosotras, no pierde nada vuestro?

Pasó algún tiempo y aquel niño fue joven y jugó y perdió y acabó por quedar arruinada la familia.

El padre murió, y la pobre madre que tanto había querido a aquel desventurado hijo, tuvo que ir de casa en casa y con permiso del alcalde rifaba para poder comer. También murió y aquel joven ya casi viejo, tuvo que ir al Asilo, donde acabó sus días.

Así acaban muchos de los que tienen el vicio de jugar, otros acaban en la cárcel.

Pedro Pons Timoner.

24-2-1934

Composiciones escolares. La sal.

La sal es un condimento que da sabor a las comidas, se extrae del agua de mar que contiene mucha en disolución, por medio de salmas, o sea estanques de poca profundidad y mucha superficie, en los cuales se evapora el agua y queda depositada la sal. La sal es incolora, transparente y cuando es pura es cloruro sódico.

También se saca de las minas en trozos que tienen la forma de cubos pequeños. En España hay minas de sal en Cardona (Barcelona).

A esta sal se le llama sal gema, la otra se llama sal común.

Cada litro de agua de mar contiene 15 gramos de sal.

J. Seguí.

Composiciones escolares

Todos los sábados los niños de esta Graduada vamos en una sala y uno de los Sres. Maestros nos da una conferencia.

La del sábado, trataba de la mentira. Nunca debemos de mentir, porque si de pequeños nos acostumbramos a decir mentiras pequeñas, el día de mañana, diremos de grandes.

Hay mentiras que se pueden llamar piadosas, como si vamos a ver un enfermo y le decimos que hace buena cara y está gordo, aunque esté muy pálido y muy flaco, esta mentira, no hace mal es para consolar al enfermo.

Para ver lo malo que es el mentir el Sr. Maestro nos explicó un cuento.

En un pueblo había muchos hombres que tenían ovejas. Cada día llevaban sus ovejas a comer hierba por los prados y montañas. Uno de ellos era muy mentiroso y para engañar a los otros un día empezó a gritar: - ¡Venid que viene el lobo! Todos los pastores fueron corriendo donde estaba el que pedía socorro y al llegar, aquel se puso a reír diciéndoles: - ¡Tontos, más que tontos, os he engañadoj. Otro día hizo lo mismo engañando a los pastores.

Otro día el pastor mentiroso vio venir un lobo hambriento y asustado, empezó a gritar: ¡Venid que viene el lobo!. Pero los demás pastores no le hicieron caso. El lobo llegó al rebaño y empezó a matar y comerse muchos corderitos.

Bien caras pagó aquel pastor sus mentiras.

Avelino Riudavets.

Composiciones escolares. Lope de Vega

Cúmplase este año el tercer centenario de la muerte de Felix Lope de Vega Carpio, que murió en 1562. Murió el 1635.

Hijo de unos humildes padres, mediante su gran talento llegó a poder ser uno de los más grandes hombres de su época.

Se casó con Isabel de Urbino.

Más tarde se alistó en la armada invencible.

Escribió gran número de obras literarias tanto en prosa como en verso: poemas, novelas, poesías, etc.

Murió a los 63 años de edad.

Lope de Vega ha sido uno de los talentos más prodigiosos, conociéndosele con el nombre de Fénix de los ingenios.

También se llamó Monstruo de la naturaleza.

Su talento fue tan portentoso que el mismo decía hablando de sus comedias:

Y más de ciento en horas veinticuatro
Pasaron de las musas al teatro

Por ser su tercer centenario y por tratarse de un español tan ilustre hemos creído conveniente poner este mes su biografía en nuestro periódico.

²¹¹ 20-1-1934

Sección deportiva

El domingo pasado o sea el día catorce del corriente el equipo de la escuela formado por unos niños que han querido organizar un partido de foot-ball se fueron a jugar a la balsa de San Pedro con otro partido de niños.

Estos empezaron a jugar que casi eran las diez y sino lo eran faltaba muy poco y acabaron a las once y media.

Los de nuestra Escuela ganaron de tres i sea que quedaron 5 a 2.

A los de nuestra Escuela sólo les hicieron dos goles y a los otros les hicieron cinco.

El foot-ball es como si fuese una gimnasia, es decir que hace robustecer y cuando son grandes tienen mucha fuerza.

Cristóbal Mascaró.

vivències, sentiments i experiències dels alumnes de l'Escola Graduada de fillets d'Alaior. Se fan ressò de les millores que introdueixen en la revista²¹²; dels canvis a l'escola i dels seus mestres²¹³ i de tot el relacionat amb la vida a l'escola i fora d'ella²¹⁴. Les exposicions anuals (no hem pogut trobar cap imatge) eren un dels esdeveniments més rellevants adreçats a tota la població i a les famílies dels fillets. Els tres centres (L'Escola Laica, La Salle i la Graduada) organitzaven grans exposicions dels materials elaborats al llarg del curs. Les exposicions eren inaugurades per les autoritats i els mitjans de comunicació se'n feien ressò. Les exposicions eren visitades per moltes persones, fins i tot d'altres municipis. Les exposicions servien per donar a conèixer la tasca desenvolupada, obrien el centre a la societat i reforçaven la necessitat d'una plena escolarització. Les exposicions són els antecedents dels dies de portes obertes que realitzen alguns centres en l'actualitat. Les escoles

²¹² **Mejora en el periódico**

Con nuestro afán de mejorar siempre el periódico, y queriendo que cada vez esté más bien hecho por todos, cada artículo irá desde ahora por su propio autor.

*El director*²¹²

²¹³ **Nuevo director**

Habiéndose sido trasladado a la escuela nacional de Javea Don Angel Ribes, que era director de nuestra graduada ha sido nombrado para sustituirle el Sr. Maestro de esta graduada don Lorenzo Palliser. Al dedicar desde estas columnas un saludo y un recuerdo al Director que se fue, ofrecemos nuestra adhesión, nuestro cariño y nuestro respeto al querido maestro que le sustituye.

*Juanito Pons*²¹³

²¹⁴ **Nuestra exposición escolar.**

Los días 1,2 y 3 del presente julio, estuvo abierta al público nuestra exposición escolar. En ella podían verse los trabajos realizados por los niños de esta Graduada durante el curso 1935-36. Los cuadernos de trabajos diarios, las hojas mensuales, los dibujos, trabajos manuales, cuadros de trenzado, modelado en arcilla, láminas de Fisiología, mapas, etc.

Vinieron a visitarla el Sr. Delegado del Gobierno de la República en Menorca, el Sr. Alcalde y Autoridades, los Sres. Maestros y maestras de la ciudad, los familiares de los niños y más de un millar de personas.

Todos hacían grandes alabanzas de los diferentes trabajos; a unos gustaba una cosa, a otros otra; y la prensa se ocupó de nuestra exposición, dedicándole elogios.

A nosotros los niños nos han animado mucho a trabajar y hacer que otro año sea mejor.

*Angel Calvo*²¹⁴.

rendien comptes a la societat, especialment els centres públics que solien estar molt mancats de recursos. Els materials exposats eren molt variats i incloïen exemples d'experiments científics senzills; les ciències eren molt valorades a l'escola i a molts sectors de la població. Hom sabia o intuïa que els descobriments científics eren l'eina que milloraria el benestar de tots, simplificant les tasques quotidianes repetitives. Les ciències havien estat menyspreades en els programes escolars i calia, amb urgència, introduir l'estudi de matemàtiques més enllà de les quatre operacions bàsiques, les ciències biològiques, físiques i químiques i la tecnologia.

Una de les activitats més rellevants eren els diaris personals. Amb ells hem pogut reconstruir part de la vida quotidiana a Alaior en temps de pau i també en temps de guerra. Aquests diaris són una autèntica joia. Els podreu veure a l'apartat d'activitats i exercicis en aquesta mateixa web. Tots els quaderns trobats els hem transcrit per poder aprofundir en l'estudi.

Quaderns de diferents estudiants ens ha permès disposar d'una col·lecció gairebé sencera de diaris escolars escrits entre el 1931 fins l'acabament del 1938, dos mesos abans d'acabar la guerra. L'illa s'havia quedat sense paper i sense queviures bàsics. Hem transcrit tres diaris que van ser publicats a la revista *Nuestra Escuela*. Els diaris se coneixien com *Mi historia*. Cada fillet intentava escriure aquestes històries a la seva llibreta i, com veurem més endavant, eren una activitat fonamental per aprendre a escriure i saber expressar-se:

De nuestras vidas. Fragmentos de mi historia. Día 1 de noviembre

Hoy empiezo de nuevo a hacer Mi Historia

Este día como no tengo escuela y tampoco trabajo en la fábrica, quedé en casa para hacer unos cuantos de la Escuela. Lo que hice fue pegar algunos animales de los cuales hacemos una colección en la Escuela.

Día 5 de noviembre

Nos marchamos todos o casi todos los chicos que habíamos de jugar a foot-ball al paseo de S. Pedro.

Allí jugamos al foot-ball porque estamos desafiados con los niños de otra escuela. Pero no vinieron porque llovió un poco.

Día 6 de noviembre

Cuando llegué de trabajar me puse a comer y después me puse a hacer trabajos libres entre los que sólo hice mapas.

Tengo hechos el de la península Escandinávica, el de España, el de Portugal y el de Francia.

Juan Cardona²¹⁵.

²¹⁵ 11-11-1933

De nuestras vidas. El jueves lardero.

Nos divertimos mucho.

Desde hacía unos días preparábamos una estudiantina con instrumentos de caña y ensayábamos el Himno del Carnaval.

Habíamos preparado un pelele, que en Alayor llaman Bernat Figuerola.

Por la mañana del jueves tuvimos clase, por la tarde salimos a recorrer las calles tocando y cantando. Todos salían a vernos y nos aplaudían.

Al volver a la Escuela, merendamos y luego hicimos la sentencia a Bernat.

Luego lo quemamos.

Cuando hubimos terminado fuimos a jugar a foot-ball.

Miquel Juanico²¹⁶

De nuestras vidas. Día 20, martes.

Hoy hemos recibido la agradable visita del Ilmo. Sr. Inspector de esta zona, D. Juan Socías. Pasó por las diferentes secciones, dándonos a todos oportunas enseñanzas y sabios consejos.

Tuvo palabras de encomio para este periódico, lo cual nos estimula a proseguir en nuestro trabajo con el entusiasmo siempre creciente.

Javier Seguí Mir²¹⁷

Composiciones escolares. De nuestras vidas.

Enero 6. Al levantarme de la cama fui enseguida a la ventana a ver si los Reyes me habían traído alguna cosa, y fue grande mi alegría al encontrar una caja de lápices de colores.

Enero 8. Durante la noche pasada ha llovido mucho y hoy por la mañana he ido a clase y me he calentado. La lluvia es muy buena para los payeses porque sin ella las plantas no crecerían.

Enero 9. Hoy hemos empezado unas hojas, como las de dibujo en las que pintamos algunas cosas y luego escribimos lo que sea conveniente. El Sr. Maestro nos ha hecho una muestra y nosotros lo hacemos bien igual.

Avelino Riudavets.

Son escrits senzills, relativament breus, divertits, profunds, molt anecdòtics i molt interessants. La traducció literal de determinats girs lingüístics al castellà dificulta la comprensió, però no els manca qualitat. Podríem dir que escriuen en *placastellà*. De la mateixa manera que ens expressem en *pla català*.

²¹⁶ 17-3-1934

²¹⁷ 11-1934

Finalment, incloem dos articles molt interessants: el lliurament dels deu primers certificats d'estudis primaris a alumnes de l'escola graduada i la crònica completa d'una excursió al llarg de l'illa aconseguida gràcies a l'estalvi escolar. Així acabem l'estudi dels continguts de la revista; hem traçat un itinerari que ens permet acabar aquest capítol amb el mateix text que hem usat a l'inici: la tant desitjada excursió d'un dia visitant tots els pobles de l'illa.

El certificado de estudios primarios. Lo obtienen diez alumnos de nuestra graduada.

El día 11 de julio fuimos a Mahón diez alumnos de diurno y de adultos de esta Graduada para obtener el Certificado de Estudios Primarios.

Había otros compañeros de Mercadal y de otros pueblos de Menorca que también se examinaron con nosotros.

Todos tuvimos la alegría de salir bien y ser declarados aptos.

Somos los diez primeros niños de Alayor que han obtenido este nuevo título y estamos muy contentos de haber salido bien.

Como consideramos la labor que, durante nuestros años de escolaridad, han realizado nuestros maestros, que desde las primeras letras nos han guiado hasta obtener el certificado de E. P. a todos ellos hacemos público nuestra gratitud.

B. Arnau²¹⁸

Nuestra excursión por la isla

Desde principio de curso reunimos en una hucha, cada semana algunos centimos, para que en la última etapa del curso 1.933-1.934 pudiésemos ir a hacer una excursión visitando algunos pueblos de Menorca.

Llegó el día fijado. Era el 16 de mayo, día hermoso y encantador. El sol brillaba para nosotros con mas esplendor que nunca y este día fue uno de los más felices para nosotros.

Nos reunimos en la escuela todos alegres por ir a hacer la gran excursión, porque sabíamos que no sólo tenía objeto recreativo sino también instructivo; y esto es el ideal de los Sres. Maestros además de instruirnos darnos recreo para que el estudio no nos sea tan pesado.

Partimos de Alayor y visitamos Mercadal, San Cristóbal, Ferrerías y Ciudadela. Comimos en la playa Santandria, de esta última población.

Este número de fin de curso será dedicado en gran parte a reseñar esta excursión, para que guardemos su recuerdo.

José Mascaró

En marcha

²¹⁸ 6-1936

Nos despedimos de nuestros padres y familias con sonrisas y cantos apropiados. Alegres y contentos estábamos; subimos al auto con la alegría reflejada en los rostros y nacido de nuestras almas.

La carretera

El auto corrí velozmente por la carretera nueva que empieza en Mahón y pasa por Alayor, Mercadal, Ferrerías y termina en Ciudadela. Los primeros momentos la alegría se desbordaba en cantos y urras entusiastas.

Curiosidades

Por el camino los Sres. Maestros nos explicaban algunas cosas que divisábamos. Vimos el Monte Toro en cuya cima se levanta el Santuario de Nuestra señora del Monte Toro y el monumento de los héroes de África. Es el monte más alto de Menorca, mide más de 300 metros de altura. Antes de llegar a la escuela vimos el pino más grande de Menorca que se llama "Es pi gris" que por desgracia un rayo lo tocó y le hizo caer una rama que emparejaba muy bien con la que quedó.

La nau

A cuatro kilómetros de Ciudadela se levanta en el predio de su nombre la nau des Tudons. Es éste un monumento megalítico que se divisa desde la carretera. Tiene la forma de una nave invertida, con la quilla hacia arriba. Los Sres. Maestros nos explicaron algo acerca de esta clase de monumentos que son muy antiguos.

A Santandría

Uno de los trayectos más pintorescos fue el camino que conduce desde Ciudadela a la playa de Santandría. La proximidad del mar que a trechos bordeábamos, las numerosas casitas de recreo todo contribuye a fomentar la alegría y el bueno humor.

Antonio Pons

LAS POBLACIONES

Saludo

Correspondiendo a las atenciones que tuvieron con nosotros los niños y Sres. Maestros de las escuelas que visitamos les saludamos desde estas columnas deseando cumplan pronto su promesa de devolvernos la visita.

Recuerdo de Mercadal

Salido que hubimos de Alayor, llegamos a la villa vecina de Mercadal y fuimos a saludar a los niños y Sres. Maestros de las escuelas. Entramos cantando un himno escolar al que ellos correspondieron con otro por la tarde. Fue el primero y el último que visitamos. Por la tarde jugamos un partido de foot- ball y cantamos en la plaza.

En San Cristóbal

En este pintoresco pueblo del mediodía de Menorca fuimos a saludar a los Sres. Maestros y niños de las escuelas y luego fuimos a la plaza a cantar; desde allí nos marchamos a Ferrerías.

En Ferrerías

Al llegar a Ferrerías visitamos una escuela nueva, que se ha edificado hace poco. También visitamos las escuelas de párvulos y cantamos en la plaza el “Rataplam” y “Yo soy español”.

Impresiones de Ciudadela

Desde lejos ya empezamos a divisar la ciudad histórica de Ciudadela. Llegamos y vimos sus anchurosas calles y sus grandes y hermosas plazas.

Una gran impresión nos hizo el seminario donde vimos sus salas de Física, Historia Natural y la gran Biblioteca. Allí vimos insectos, mamíferos, aves, reptiles y peces es decir diversas clases de animales.

Luego nos marchamos a la cala de Santandria, que nos gustó mucho. Allí comimos y después jugamos un rato en la arena y nos marchamos a Ciudadela, bordeando la orilla del mar y vimos varios barcos en el puerto. Luego visitamos la catedral de estilo gótico y la puerta principal, Renacimiento.

Visitamos las escuelas que se edificaron hace poco y también la Casa Consistorial en la que vimos varios cuadros de hombres célebres como D. Juan Benejam el gran escritor, Maestro y amigo de los niños.

Vimos el Llibre Vermell, y la bandera de Alfonso III con manchas de sangre y agujeros. Este fue el reconquistador de Menorca.

Javier Seguí

RESUMIENDO

Ahora que estamos terminando el artículo podemos mirar todos los trabajos realizados, viendo que todas las horas que hemos hecho en la clase no son pérdidas sino muy aprovechadas. ¡Cuántas cosas sabemos que no sabíamos! Todo esto gracias a la labor incansable de los Sres. Maestros que se han esforzado en hacernos hombres de provecho.

También hay que tener un recuerdo para aquellos niños que han sido nuestros compañeros este año y que no volverán más a la escuela.

¡Hemos pasado tantas horas juntos, en la clase, en el patio ayudándonos, conociéndonos, amándonos!

Que los sentimientos de fraternal amistad que nos han unido este año, perduren a través de la vida entera.

Para los Sres. Maestros que nos han hecho tanto bien son maestros más sinceros sentimientos de gratitud y de afectos.

Estas palabras resumen nuestros sentimientos de fin de curso.

José Morla

Creiem que aquesta iniciativa de fer l'excursió a tota l'illa de Menorca és una gran experiència amb una forta càrrega educativa ja que han estalviat tot l'any per poder-la realitzar. El coneixement que obtenien de les diferents poblacions i realitats de l'illa de Menorca era força profund i destaca l'acurada descripció de les poblacions i dels seus indrets més representatius.

El fragment que anomenen *Resumiendo* és profundament emotiu, ben redactat i ple d'il·lusió. Mancaven alguns anys per l'esclat de la guerra civil; poc se podien imaginar el que els esperava.

Els problemes amb l'intercanvi escolar

Són diferents les proves que ens donen que l'intercanvi i la correspondència escolar no era ni molt manco la desitjada²¹⁹ com tampoc era fàcil la sortida

²¹⁹ ***Agradeciendo***

Gratamente impresionados por el feliz acuerdo del muy Ilustre Ayuntamiento de esta ciudad, de subvencionar con veinticinco pesetas la publicación de nuestro periodiquito Nuestra Escuela, en nombre de los señores maestros y los niños de esta Graduada, enviamos al muy digno señor Alcalde y miembros de la Corporación Municipal la expresión de nuestro más sincero agradecimiento.

Intercambio

Nosotros, con nuestro periodiquito tenemos intercambio con otras escuelas que nos mandan sus periódicos o cartas.

Esto nos gusta mucho para saber lo que ellos hacen en su clase y decirles lo que nosotros hacemos también.

Ya es el último número de este periódico que hacemos en el curso que estamos terminando; pero el curso que viene esperamos continuar hacerlo con el mismo entusiasmo.

Creo que vosotros, los niños que en otras escuelas hacéis también vuestros periódicos los continuaréis con el mismo gusto y nos los seguiréis enviando.

Algunos de vuestros periódicos y revistas nos gustan y satisfacen mucho.

Continuamos trabajando con entusiasmo para nuestra formación al mismo tiempo que nos preparamos para hacer una patria gloriosa, trabajadora y culta.

Alberto Gornés.

Intercambio escolar

Desde que venimos publicando el periódico Nuestra Escuela hemos tenido la ocasión de ver y conocer algunas otras revistas escolares y varios compañeros más que estampan su firma en dichos periódicos.

Efectuamos con mucho gusto intercambios; escribiéndoles y además mandándoles periódicos. Nuestros apreciados compañeros de otras poblaciones contestan a nuestras cartas por medio de los periódicos que ellos editan o por medio de sus atentas y deseadas cartas. En estas, a veces recibimos postales de lugares típicos o renombrados de sus respectivos pueblos, sus impresiones, la marcha de sus estudios, etc.

Recibimos periódicamente bastantes revistas escolares. Entre ellas hay Consell, simpático cuaderno de trabajos escolares impresos. Por el mismo procedimiento se edita Vida Infantil de Avià (Barcelona); Trabajo infantil es una revista multicopiada muy ilustrada y simpática. Desde Madrid nos envían Perez Galdós revista impresa por aquellos niños.

Nosotros desde este rincón de España, desde nuestra isla de Menorca saludamos con cariño a todos los compañeros de nuestra patria que en las escuelas nacionales se instruyen y se preparan para el porvenir.

Su correspondencia nos anima y nos instruye.

Aceptaremos intercambio con otras escuelas, con otros compañeros que deseen como nosotros conocer otras poblaciones, otras costumbres.

Nosotros lo deseamos mucho y con gusto leemos vuestras letras, vuestras ideas, compañeros, niños de toda España. Un afectuoso saludo de los niños alayorenses.

José Mª Morlá

Nuestra tercera época

Después de las vacaciones de verano, vamos a continuar nuestro periódico que tanto éxito ha alcanzado en nuestra escuela y en nuestra ciudad.

Con este número vamos a empezar la tercera época desde su fundación. Este será el tercer curso que se publicará.

Primero tuvimos muchas dificultades, pero las vencimos y ahora no nos cuesta casi nada el seguir publicando este periódico.

Nos hemos acostumbrado a hacerlo y ciertas dificultades con la pasta poligráfica se han solucionado.

Por el nos hemos relacionado con otras muchas escuelas, cambiando con ellas, impresiones, sea por el periódico sea por cartas.

Por él hemos aprendido a hacer artículos, a escribir y darnos a conocer.

El nombre de Nuestra Escuela ya es popular en las escuelas y el nombre de la Graduada también, todo gracias a este periódico.

Por esto seguiremos publicándolo pensando que sacaremos más provecho que los dos años anteriores.

Esperando que el público lo acogerá con agrado damos a la luz el número diez y siete de Nuestra Escuela.

José Mª Morlá

El presente número

Con el presente número, empezado en junio y terminado en julio, damos por acabada la publicación de Nuestra Escuela durante el curso 1935-36.

Agradecemos a todos nuestros favorecedores, sus atenciones, y a nuestros lectores, su interés por la Graduada de Alayor, y a las demás escuelas que no corresponden con su intercambio, un saludo cordial y hasta el curso próximo.

Article sense signar.

periòdica de la publicació per problemes molts diversos, entre ells la manca de finançament, la dificultat de manipular correctament la gelatina i la modesta resposta entre la població, tot i que, els redactors no escatimen elogis per demostrar l'adhesió de les famílies al projecte:

Una explicación debida a nuestros lectores

Debemos una explicación a nuestros lectores sobre el periódico que hasta ahora no se ha publicado durante el presente curso no es que hayamos perdido el entusiasmo ni que no tengamos más ganas de publicarlo, sino que como no tenemos imprenta, por qué no tenemos medios para cambiarla hemos tenido que hacer otra pasta para que nuestra periodiquito salga mejor y además que la otra era muy vieja.

A partir de diciembre el periódico saldrá regularmente cada mes. Ahora lo haremos con el mismo o más entusiasmo que antes²²⁰.

Els intercanvis amb altres revistes tampoc és la desitjada i sobretot destaca l'absència de col·laboració amb les escoles de l'illa de Menorca:

Con singular alegría hemos recibido el periodiquito Trabajo Infantil que se publica en la Escuela Graduada de Alaró (Baleares).

Gustosos aceptamos el canje y desde hoy enviaremos a los estimados compañeros de Alaró el periodiquito Nuestra Escuela que se edita en esta graduada.

Un abrazo cariñoso a los niños de la Graduada de Alaró y enviamos un respetuoso saludo al Director de Trabajo Infantil y a los Sres. Profesores.

Articles sense signar²²¹.

De fuera de la Isla, vamos recibiendo, periódicamente, cartas y tarjetas postales con bonitas vistas, que nos mandan niños y niñas de varias escuelas.

Sentimos no poder decir lo mismo de las escuelas de Menorca, cosa que sentimos, ya que sería nuestra mayor satisfacción estar en comunicación con todos los escolares menorquines y sobre todo poder publicar algunos trabajitos que ellos nos mandaran.

A ver si os animáis amiguitos y tomáis parte en los concursos que hacemos²²².

Como en años anteriores hemos establecido intercambios con varias escuelas de la provincia y de la Península.

Recibimos, entre otros, los siguientes periódicos y revistas:

- Perez Galdós de Madrid*
- Despertar de Palma*

²²⁰ 11-1935

²²¹ 24-2-1934

²²² 24-2-1934

- *Consell de Consell*
- *Altea de Altea*

Muy gustosos estableceremos intercambio de trabajos escolares, de sellos, de postalitas Nestlé, pues hay muchos entre que las coleccionan.

*C. Pons*²²³

*¡Compañeros, niños de todas las escuelas de España, unámonos y conozcámonos escribiendo!*²²⁴

De tant en tant també publiquen els membres de la junta d'edició elegida democràticament entre tota la classe:

Nuestra Escuela inicia el cuarto año de publicación

Hace ya cuatro años que vio su luz primera Nuestra Escuela parece que fue ayer aquellos compañeros que formábamos la redacción ya no vienen. Aquellas dificultades que había ya no existen en Nuestra Escuela actual; es diferente de aquella que salió hace cuatro años.

La redacción de ahora es joven, pero muy animada quiere que el nombre de nuestro periódico recorra muchos caminos y que vaya de boca en boca, es decir que agrade a muchas poblaciones y especialmente a la nuestra.

Nos cuidamos por medio tendremos canjes y correspondencia con muchos compañeros de otras escuelas que no conocemos.

Con Nuestra Escuela hemos dado a conocer a Alayor y a nosotros mismos hemos tenido muchos canjes y lo principal, nos hemos instruido mucho. Por eso seguimos con entusiasmo publicando a Nuestra Escuela, y así no quedará olvidado en el espacio el periódico que nos ha hecho tanto bien.

Acta de constitución de la junta

En la ciudad de Alayor a 3 de diciembre de 1935 se reunieron los señores que constituyen la redacción del periódico y se procedió a la adjudicación de cargos por votación directa y secreta resultandos elegidos con mayoría de votos los señores que a continuación se detallan:

- *Director: José Morlá.*
- *Secretario de redacción: Javier Seguí*
- *Redactor jefe: Antonio Pons Gomila*
- *Archivero: Lorenzo Meliá.*
- *Contador: Alberto Gornés.*
- *Impresores: Narciso Gornés, Angel Calvo, Lorenzo Pons y Ernesto Palliser.*
- *Encargados de redacción:*
 - o *Pasatiempos, sección escolar, álbum zoológico y noticiario: Arcadio Gomila, Pedro Pons, Bartolomé Arnau y Bartolomé Gornés.*
- *Repartidores: Lorenzo Pons, Juan Sintés, Juan Mercadal y Albano Gomila*²²⁵.

²²³ 1-1935

²²⁴ 14-10-1033

²²⁵ 11-1935

En resum, la crònica d'un temps i d'una escola però també d'uns ideals democràtics i capdavanters. L'escola graduada d'Alaior realitzà una gran tasca social i educativa amb una gran projecció, no sempre reconeguda ni suficientment tinguda en compte.

Creiem llegir i entendre entre línies que no mancaren les frustracions i el desencís al comprovar la manca de resposta a moltes de les seves iniciatives; sigui com sigui, una tasca brillant, poc reconeguda, silenciosa, constant i profunda. L'educació en majúscules. Podeu veure els números que hem recuperat de la revista a l'apartat de la web.

CAPÍTOL VI

LES ACTIVITATS ESCOLARS DERIVADES DELS PLANTEJAMENTS INNOVADORS

Dels quaderns de preparació de classes del mestre Andreu Bosch hem pogut identificar els principals aspectes de la seva didàctica i fer un esment especial a l'escriptura de la història quotidiana com una activitat de reflexió i de textualització que facilita l'adquisició i el desenvolupament de l'expressió escrita. Hem consultat quatre diaris de preparació de classes del mestre Bosch que inclouen el curs escolar 1932-33 i el curs 1933-34. Del seu estudi hem pogut identificar els principis que regien la seva pràctica educativa i la voluntat ferma per millorar dia rere dia i introduir els plantejaments de l'escola nova europea.

Una aula democràtica. Els fillets de l'escola graduada sovint elegeixen els seus representants i prenen decisions sobre múltiples qüestions:

Día 15 (Sábado) de Octubre de 1932.

Plan de la mañana.

- *Corrección de trabajos.*
- *Preguntar lecciones de geometría y ciencias.*
- *Explicación de historia. Observación de la lámina. Relato. Lectura de las preguntas del libro.*
- *Circulo de tabla y cálculo mental.*
- *Dictado y problema.*
- *Cuentas en la pizarra. Desafío.*
- *Lectura por el maestro: Robinson Crusoe.*

Plan de la tarde.

Esta tarde haremos la elección de cargos para la biblioteca, etc. Se darán papelitos y escribirán los nombres. Ellos mismos serán los ejecutadotes. Luego se escribirá el acta de lo realizado. Luego breve comentario. (importancia, atribuciones, etc.).

- *Preguntar las lecciones.*
- *Circulo de quebrados.*
- *Canto escolar y salida.*

Els principis de l'escola nova hi són ben presents a l'escola graduada d'Alaior i el sentit profund de la democràcia també, treballada i defensada en un ambient molt poc receptiu a les propostes dels altres i molt poc tolerant amb les creences contràries o als punts de vista divergents. Si se confia en els fillets i se'ls van donar responsabilitats, responen positivament i aprenen, conjuntament, a autogestionar-se.

Centres d'interès. Decroly defensa la visió globalitzadora dels objectes d'estudi, superant la clàssica classificació dels coneixements per assignatures aïllades. Decroly respecta l'aptitud del filllet a recolzar globalment els sectors de l'experiència que suscitin un interès efectiu; aquesta idea el porta a organitzar totes les activitats escolars entorn centres d'interès, pensats i específics per a cada edat i articular les tasques en activitats d'observació, associació i expressió, amb referència en tots els casos a l'objecte d'interès. Decroly considera els interessos lligats a necessitats de quatre tipus: necessitat de nodrir-se, necessitat de cobrir-se i protegir-se de la intempèrie, necessitat de defensar-se dels perills i dels enemics i necessitat d'actuar, de treballar sol o en grup, de recrear-se i millorar-se.

Decroly defensa que el coneixement principal del filllet no és analític ni abstracte, sinó global, talment com una percepció confusa i indiferenciada de la totalitat i no de les parts, de coses concretes i no de conceptes abstractes i universals. Per activar aquesta funció globalitzadora és necessària la intervenció d'un interès; és l'atracció d'un objecte el que mou a conèixer-lo, però tot interès neix d'una necessitat; si identifiquem les necessitats bàsiques haurem descobert els pols naturals d'interès per als fillets. D'aquesta manera, el mestre Bosch i, segurament, la resta de professors de la graduada treballen a partir de centres d'interès:

Día 19 (miércoles) de Octubre de 1932

Plan de la mañana.

- Corrección de trabajos. Preguntar a varios la razón de sus faltas.
- Dictado de "La escuela en acción" pág. 295.
- *Centros de interés. El jardín de la escuela. Con motivo de haber elegido al jardinero, haremos conversación. Luego lectura del libro y demás como allí.*
- Lección tarde de M^a. Lectura histórica del libro texto.
- Lectura comentario y artística.

Potser cal destacar que molts dels centres d'interès eren portats a terme des de posicionaments molt academicistes; és a dir, poc pràctics i molt fonamentats en els llibres de text o en lectures més que en estudis d'objectes reals i observacions directes de la realitat; la manca de materials i de recursos n'era una de les causes més evidents. L'escola graduada funcionava amb un material molt limitat i sense recursos didàctics i pedagògics de qualitat. Si necessitaven làmines, murals, dibuixos amb explicacions... ho havien de preparar els mateixos fillets. Molts centres d'interès, per tant, acabaven parlant i, en pocs casos, elaborant una petita maqueta, fent un dibuix o una simple nota escrita en el seu quadern.

Avaluació contínua dels aprenentatges. El mestre reparteix, el dissabte, un petit quadern amb notes i comentaris sobre l'avanç del cada filllet per informar a les seves famílies del progressos o dels entrebancs. Les famílies han de retornar el quadernet signat i assabentar-se del seu contingut:

Día 22 (sábado) de octubre de 1932

Plan de la mañana

- Corrección del dictado y cuentas de ayer.
- Puntuación de la semana. Entrega de notas semanales.
- Explicación de la lección del lunes, aritmética. Sistema métrico.
- *Centro de interés: la vida pública*
- Si el tiempo lo permite haremos algunas figuras en arcilla, como trabajo manual.
- Por ser sábado, el tiempo después del recreo lo dedicaremos al álbum escolar.

Aquesta avaluació contínua significava un important avanç en les pràctiques habituals del moment; les famílies estaven al corrent dels avenços dels seus fills i filles, es mantenien informats puntualment i podien ajudar a redreçar determinades situacions. La col·laboració amb la família era intensa i la coordinació, en molts casos, una realitat. Els comentaris es lliuraven setmanalment, el que portava una càrrega més a les múltiples tasques que els mestres tenien assignades.

Reflexió sobre la tasca feta. La tasca de reflexió asserenada per valorar els encerts i els errors és fonamental per millorar la pràctica educativa. En aquest cas, el mestre reflexiona sobre la importància d'escriure la història quotidiana de cada fillet per aprendre a escriure:

Resumen del mes de octubre

A través de los trabajos y ejercicios realizados, de mi labor de este mes pasado, en esta escuela de quince niños confiados a mis cuidados, quiero recapacitar unos momentos para restauraciones energías y orientar mis trabajos.

Noto mis éxitos. El ambiente de mi clase es sano y optimista; entre los niños hay un espíritu de camaradería que me gusta mucho, sin haber tenido que castigar ni una sola vez, los niños tienen aquella amable disciplina que les hace estimar la escuela.

Una de mis satisfacciones más íntimas es el haber logrado que todos mis alumnos escriban su autobiografía: "Mi Historia", los trabajos en arcilla y recortado y pegado para los álbumes también me proporcionan íntimas satisfacciones.

El dictado diario, los ejercicios de cálculo mental, los continuos desafíos en todas las asignaturas indudablemente les hacen adelantar.

Aquesta confiança amb la tasca educadora esdevé una de les claus del bon educador, que creu amb les possibilitats de millora dels seus alumnes i es mostra optimista de cara al futur.

Reflexió sobre el medi que ens envolta. El mestre Bosch es mostra interessat per tot allò que envolta l'escola i la vida dels fillets i ho aprofita per reflexionar i introduir continguts i ensenyaments. Aquests coneixements han de ser sistematitzats després a través de l'ordenament de tots els treballs i temes en àlbums temàtics o genèrics:

Día 5 (Sábado) de noviembre de 1932

Observaciones- *Los niños han traído macetas con flores que hemos colocado en la terraza- galería para que les dé el sol, para que alegren nuestra vista, para que nos*

recreen con su color. Cada niño en su historia relatará la vida de la planta y vivirá su vida, formándose en el respeto de ella y hasta en cierto cariño por su vida. También los niños son plantas; plantel de vidas y de personalidades. Yo las regaré y cuidaré, pero ellos vivirán su vida sin cohibiciones, sin violencias.

Tenemos muy adelantados los álbumes: esta tarde casi por completo la hemos dedicado a experiencias y trabajo manual. Porque yo considero como hermoso y provechosísimo trabajo manual la confección de este álbum en que intervienen el interés, la preocupación por buscar grabados e ilustraciones, el desarrollo de sus conocimientos y, al confeccionarlos el ejercicio de cortado y pegado, que desarrolla los sentidos.

Hemos terminado otra semana, y creo que puedo señalarla con piedra blanca.

S'observa, es desperta l'interès per tot el que els envolta, se pensa sobre el que observen i sobre el que succeeix al seu voltant i, després, se sistematitzen els aprenentatges, s'ordenen les idees, es recullen les evidències i se confegeixen els àlbums.

La conversació: eina per construir coneixements. Centrar el tema objecte d'estudi i parlar-ne per fer aparèixer allò que saben o allò que desconeixen sobre el tema és una estratègia fonamental per anar construint nous coneixements:

Día 9 (miércoles) de Noviembre de 1932

Corrección de trabajos- escribir "mi historia"- puntos- preguntar la lección de Geografía. Dictado: "La manzana", problema pág. 239- círculo de cálculo mental. Centro de interés: Las comidas: (Lección 7ª- de "Centro de interés")

Haré hincapié en la conversación. Propuesto un cuestionario y colocados en círculo los niños les haré hablar un rato a cada uno sobre las comidas. Lo demás lo desarrollaré como el texto. Al igual harán una cuartilla de ejercicios.

Lectura comentada y artística.

Tarde

Preguntar lección de geografía- Círculo de gramática- Análisis de palabras del libro de lectura Luego división de palabras en sílabas; breve resumen de la Hª de Literatura española con citas de autores.

Historia. *Su vista del grabado. Una vez hayan intuido el grabado, leeremos la explicación del texto. Luego se lo explicaré y finalmente ampliaré los conocimientos con lectura histórica de mi libro.*

Caligrafía y dibujo

Observaciones y sugerencias- *es muy útil y eficiente la conversación con los niños. Son mayores, pero no lo necesitan menos. Y esto porque no lo han hecho cuando más pequeños. Casi todos mis niños pueden considerarse como retrasados. Algunos, en lo que hemos estudiado se han puesto al corriente, pero todos en algo, manifiestan un retraso.*

Construir coneixement a partir de la conversa espontània, una eina també de l'escola nova europea que intenta oferir protagonisme al fill i a les seves idees, vivències, aportacions i coneixements.

El mestre reconeix errors i dificultats i considera que tots els seus fillets estan d'alguna manera endarrerits. Comenta que necessiten parlar i conversar més perquè de més petits no ho han fet. Les converses ajuden a expressar-se millor i a organitzar el seu pensament.

L'educació moral a partir de l'exemple i la reflexió. Els fets de la vida quotidiana o les lectures esdevenen moments adequats per introduir alguna reflexió de tipus ètic i moral i fugir dels discursos buits i dels sermons que no s'acabaven mai:

Día 12 (sábado) de Noviembre de 1932

Observaciones y sugerencias- entre lo ejercicios semanales, reservo para el sábado unos momentos para la lectura del hermoso libro de Amicis "Corazón". Es un libro lleno de sentimientos humanos, de párrafos que impresionan vivamente a los niños, porque es su vida reflejada con sencillez y naturalidad. A veces, cuando termino la lectura, dirijo la mirada en torno mío, observo a los niños y veo algunos ojos humedecidos de lágrimas. Les impresionan estos hechos que lo mismo pudiera ocurrirles a ellos.

Y pienso que es mejor este sencillo procedimiento de educación moral y cívica, que largos discursos de ampulosa retórica y de palabras que los niños no entienden y de razones que su razón no penetra. Ven la realidad de la vida, y piensan que ellos obrarían de aquella forma.

Además, de paso, consigo notables adelantos en la lectura. Oyen leer y aprenden a leer mejor.

Treballar l'educació moral i ètica a partir de lectures suggerents que motiven l'interès i desperten les ments per plantejar qüestions morals al marge dels llargs discursos o dels tradicionals sermons.

Aprendre a partir de materials reals. Per aprendre el valor de les monedes no cal fer exercicis memorístics o activitats a la llibreta, cal dialogar i conversar utilitzant, de forma simulada, els materials objecte d'estudi; en aquest cas les monedes, el seu valor i la seva utilitat.

Día 16 (miércoles) de noviembre de 1932

Lección de mañana: aritmética: novedad:

Llevaré a la escuela varias monedas de diferentes valores. 1º- observación: forma, color, sonido, (metal), materia. 2º- Reflexión. A) ¿para qué sirven? B) ¿Qué beneficios aporta? 3º- Historia. La moneda en el mundo: en España. 4º- Clases de monedas actuales en España: a) oro b) plata c) cobre d) níquel e) bronce. Billetes de banco.

Vegeu aquest altre exemple:

Día 8 (miércoles) de febrero de 1933

Impresiones de ayer- la lección de ciencias fue muy acertada, por su carácter intuitivo. Los niños están ya acostumbrados a que lo que ven a su alrededor sea observado por ellos. Salimos algunos días, después de clase, y damos una vuelta por las afueras. Quien trae un animalito, quien pregunta acerca de una planta, quien observa una piedra. La microscopia ha sido desempolvada por nosotros a principios de año.

La pràctica de la reflexió, la intuició com a eina de coneixement queda ben reflectida en aquestes notes del mestre Andreu Bosch. Partir de la pràctica i de la realitat quotidiana per teoritzar, per elaborar teories i explicacions, per comprendre millor el funcionament de la naturalesa i aprofundir en l'estudi de determinats objectes i animals.

Ambient de llibertat. Per educar cal un ambient relaxat i lliure; la llibertat, afirma es pot educar, en canvi la imposició no; per educar cal llibertat i respecte:

Día 19 (sábado) de noviembre de 1932

Observaciones y sugerencias-

Una semana más. ¿Puedo señalarla con piedra blanca? ¿Han adelantado los niños? ¿Se han educado? ¿He desarrollado sus facultades?

Me lisonjeo pensando que sí. Estoy satisfecho del ambiente que reina en mi escuela.

La obra del maestro es obra más bien de desarrollo que de construcción o de copia.

No quiero rigidez y cohibición. Quiero naturalidad y libertad. La libertad es educable; la imposición es antieducativa y es por lo tanto indigna, salvo excepciones, de la escuela.

De nou els principis de l'escola nova europea es fan ben presents; s'educa en llibertat i per la llibertat no a través de la imposició irreflexiva. La imposició és antieducativa i indigne de l'escola, una frase força contundent que expressa, amb tota la seva extensió, els objectius de l'escola republicana, democràtica i oberta al món.

Flexibilitat i capacitat d'adaptació. L'escola no ha de ser rígida; cal ser flexibles, cada filllet necessita d'un temps i té unes necessitats determinades diferents. Els horaris no poden ser estrictes, els programes no poden condicionar el lliure desenvolupament de les capacitats dels filllets:

Día 22 (Martes) de Noviembre de 1932

Observaciones y sugerencias-

En la anotación de mis lecciones no detallo ni el tiempo que ha de durar, ni la hora en que he de comenzar.

Lo que esas cosas no deben someterse a orden matemático. El tiempo que ha de durar es muy elástico; depende de muchas causas, como la fatiga, la disposición del día de

los alumnos, etc. La hora debe ser la más oportuna. El horario no ha de ser un tirano, sino un sabio y prudente mentor.

Día 20 (lunes) de febrero de 1933

Impresiones de ayer. *¿Perdimos el tiempo el sábado? Porque nos salimos de la rutina, ¿dejamos acaso de hacer labor educadora e instructiva? Aún nos cuesta a los maestros que somos la nueva generación sustraemos a ciertas influencias. No es que no sintamos la escuela nueva. Es que pesa en nosotros el temor al comentario. No obstante paso a paso nos abrimos camino y nos acercamos al ideal. Cuando veo en las revistas estas hermosas escuelas nuevas de las capitales y las comparo con la nuestra, me dan envidia. Pero, no obstante, también luchamos nosotros. Y nuestros niños no saldrán de nuestra escuela sin los fundamentos de la cultura que ha de vivificar su existencia.*

Aquestes reflexions no deixen de tenir certa actualitat; els horaris, actualment, condicionen els processos d'ensenyament i aprenentatge; massa vegades els lliguem i trunquen les possibilitats de desenvolupament d'un determinat fillet. L'objectiu és convertir-se en una escola nova, en una escola modèlica segons els principis fonamentals de l'escola nova: flexibilitat, adaptació, reflexió i il·lusió pel coneixement.

La intuïció al servei de l'aprenentatge. El mètode intuïtiu representa una primera aproximació a les necessitats psicològiques dels fillets i filletes. La intuïció respon a la necessitat de concreció pròpia del coneixement de les persones i especialment dels fillets oferint un material sensible a l'abast i molt variat. El mètode intuïtiu es concreta de diferents formes de les quals en tenim exemples força interessants a l'illa:

- Les lliçons de coses posen en contacte amb realitats properes i les analitzen en profunditat. Les lliçons de coses faciliten l'adquisició de nocions científiques i forma l'aptitud curiosa.
- Les sortides instructives van formar part de la majoria de praxis de les escoles considerades noves. Exigeixen una preparació, una guia i unes aplicacions. Les sortides escolars patrocinades per l'Ajuntament de Maó i pel mestre Antoni Joan en són un dels exemples més rellevants.
- Els laboratoris, les col·leccions i els museus escolars. Els laboratoris són sales de treball que permeten realitzar treballs de recerca, ajudats per documentació i per equips instrumentals adequats. Els museus escolars tenen una funció històrica i científica; serveixen per apropar a l'experiència dels alumnes objectes difícilment abastables per mitjans normals. La majoria de museus estan constituïts per col·leccions escolars que poden ser fruit d'una llarga tasca de recollida per part dels mateixos alumnes. El museu escolar de l'escola pública de Sant Climent n'és un dels exemples més rellevants i significatius.
- Les projeccions fixes i el cinema. Les escoles de l'illa no van gaudir d'aparells de projecció fins al període republicà, tot i que se van ser usats profusament.

En aquest cas, el professor ens explica com han recollit ossos i a partir de l'observació i el diàleg els classifiquen i parlen de les seves parts i funcions.

Día 26 (sábado) de noviembre de 1932

Mañana.

- Corrección de trabajos. Escribir "mi historia". Puntos.
- Resumen de la semana. Notas y puntuación semanales. Cambio de sitio. Orden de puntuación.
- Dictado. "Los dos conejos".
- Preguntar la lección de aritmética.
- Lectura por el maestro.
- Como lección práctica de este sábado veremos hoy el estudio de los huesos humanos. De una excursión que hicimos trajimos muchos huesos. Hoy los estudiaremos. Colocaré en la pizarra la lámina de fisiología que representa el esqueleto con los nombres de los huesos. Colocaré a los niños en semicírculo alrededor del cuadro y de los huesos y los irán buscando en la lámina.

Observaciones y sugerencias.

Lección muy práctica muy intuitivo y con material procurado por los niños. Yo recuerdo el día que fuimos a las cuevas donde había los huesos- huesos de moros, según los niños-; recuerdo con que fruición separaban las piedras y desenterraban huesos diferentes. Y ellos también lo recordaban al explicar la lección. Recordaban que fueron felices. Recordaban que aquello era algo que ellos habían procurado a la escuela. Lazos de unión, círculos culturales.

Pero quien disfruta soy yo. Porque veo, siento que soy maestro, que tengo vocación, que hago lo que debo hacer en el mundo.

Els comentaris són força sucosos, especialment les dues darreres frases on s'expressa aquesta força del mestre quan veu que les coses li surten bé i que la tasca que ha escollit és precisament la que més alegries li proporciona. El mestre es mostra hàbil i treballador: en una excursió en una cova van localitzar ossos, els va guardar i un dia els van classificar. Aquesta manera d'obtenir material és molt pràctica però exigeix cura i programació: s'ha de decidir quin serà el millor moment per reintroduir els materials i tenir en compte si necessitaran conceptes no treballats per realitzar l'exercici imaginat.

Regular la conducta. Sense deixar de banda determinades formes de premis i càstigs, s'apliquen uns plantejaments més indirectes per demostrar que són allà, a l'escola, per treballar i aprendre. Aquesta actitud, també adoptada a l'Escola Laica, no era una pràctica compartida. En molts centres públics i privats s'aplicaven dures sancions fins arribar al càstig físic, plenament autoritzat per una gran majoria de famílies.

Día 1 (jueves) de diciembre de 1932

Observaciones y sugerencias

No castigo nunca a los niños. Las sanciones que les impongo, raras veces, es la privación de algún estímulo, como puntos, etc. El estudiar para ellos es un premio. Al no preguntarles es un verdadero castigo. Si alguno habla en el círculo, es suficiente castigo mandarle al sitio. Aso aprecian y estiman lo que deben apreciar y estimar: la instrucción y el estudio, que es lo que les interesa.

Aprendre argumentant i raonant. El mestre Bosch porta a terme un notable esforç per aconseguir que els fillets entenguin les coses que treballen. La reflexió sobre el que fan és una estratègia imprescindible. Vol evitar que resolguin els exercicis mecànicament; intenta que raonin les respostes i representen les diferents variables que s'han de tenir en compte.

Día 3 (sábado) de diciembre de 1932

Observaciones y sugerencias

Hemos terminado otra semana. Como finalidad a perseguir en la semana próxima y consecutiva tendremos los problemas. Quiero que los razonen, que los presenten bien, que las operaciones sólo las pongan indicadas, que estén ordenados.

Es una labor constructiva. No hasta que sepan hacer rápidamente las operaciones. No hasta que intuyan, por así decirlo, las operaciones que tienen que hacer, es necesario que se den cuenta. Hasta darse cuenta, este seguir paso a paso su propio desarrollo, como se persigue con el cuaderno de rotación, les forma y educa, les hace hombres optimistas.

Para lograrlo haremos primero práctica oral, en círculo. Que razonen primero en voz alta, luego razonarán gráficamente.

Aprendre el més llunyà i complex a partir de lo més proper i simple. Per aprendre conceptes abstractes, com els de la història cal relacionar elements molt propers per facilitar el pas progressiu a l'abstracció:

Día 14 (miércoles) de diciembre de 1932

Observaciones y sugerencias

Me da muy buenos resultados este modo de explicar historia. En el centro de interés de hoy, hemos levantado un plano parcial de Alayor. Lo hicimos primero en la pizarra; después cada uno en una cuartilla ha hecho el plano. Son curiosos algunos detalles, como los nombres de casas conocidas, etc.

Me estoy convenciendo que los niños son dúctiles hacia la ciencia, si el maestro les quiere conducir con timo y con alegría.

El pla de feina. És molt freqüent l'oblit de moltes mestres de situar allò que treballaran en una setmana abans de començar per centrar l'atenció, evitar dispersió i ensurts i oferir calma i serenor pels aprenentatges. En aquest pla de feina apareix la idea de publicar el diari que hem analitzat. S'han de tenir previstes les situacions que s'han d'introduir, per anar llançant conceptes que seran necessaris.

Día 2 (Lunes) de Enero de 1933

Esta mañana, será más bien un cambio de impresiones, una conversación con los niños o quienes expondré el plan de trabajo para esta nueva etapa del curso hasta el mes de abril. Es el siguiente:

1º- Asignaturas- hemos de terminar el grado, o sea dar toda la intensidad a las asignaturas en que estamos más atrasados y terminarlas todas hasta al mes de abril.

2º- Especiales- además de continuar el plan que me fijé en un principio, de desarrollar todas las facultades: la imaginación, la atención, la memoria, la observación, la fantasía, etc. Con trabajos manuales, con ejercicios variados, y, desde ahora también, como procedimiento particular mío y a título de ensayo, con pasatiempos (jeroglíficos, charadas, etc.).

3º- Fundación de un periódico escolar. - Este era mi gran secreto y la grata sorpresa que guardaba para mis niños. Y al exponerles mi plan, vibraban de entusiasmo. Designé de entre ellos, jefes de redacción, encargados de las noticias, de los anuncios, de la administración, etc. Igualmente votaron los niños al director de este.

La idea de la fundació del diari escolar apareix el gener de 1933; se suposa que el mestre Bosch va adquirir els coneixements pertinents durant el curs 1932, ben segurament d'un curs o intercanvi realitzat a Barcelona o a Lleida.

Aprender dels errors. No esperar respostes immediates. Els errors i el temps presumptament perduts solen convertir-se en perillosos indicadors de que les coses no acaben d'anar bé; però de fet, són tot el contrari, sense errors no hi ha aprenentatges i sense perdre temps no és guanya en aprenentatges. Els errors poden ser directament penalitzats (marcats en vermell, pèrdua de punts i percentatges de la nota final, explicitar-los en públic) o ens poden permetre compartir reflexions sobre com s'ha escrit, com se podria escriure i com podríem recordar l'escriptura correcte.

La gelatina per imprimir al revista és una eina simple i complicada d'usar, fàcilment pot ser danyada o tacada. El mestre aprofita els errors: estoy contento de que haya habido defectos y no haya ido bien. Cerca explícitament errors no per penalitzar sinó per explicar les formes de treballar-ho millor. Els errors són una font inesgotable de nous coneixements.

Día 5 (Jueves) de Enero de 1933

Proyecto. El periódico. Esta mañana celebrarán una reunión todos los que forman el cuadro de redactores y personal. Será presidida por el director del periódico, que tornará la palabra, etc. Este será el primer eslabón de una cadena de reuniones que llegarán a conseguir la deseada intervención de los alumnos en la gestión escolar.

Es mi intención desarrollar las aptitudes del niño; nada me parece imposible. Los niños son lo que queremos que sean. Y yo quiero que sean lo que han de ser: es decir que, conservando su personalidad, se hagan lo más aptos posible.

Tarde

La reunión de esta mañana se ha celebrado con toda regularidad y con éxito. Siendo la primera, no se puede pedir más soltura y facilidad. Pero con perseverancia desarrollaremos el espíritu social y de colectividad en los niños. Han asistido los maestros de las otras secciones. Hay varios niños de ellas que intervienen en el periódico.

Como ya estaba escrito, hemos probado de imprimirlo, con la hoja hectográfica. Estoy contento de que haya habido defectos y no haya ido bien. Esta ha hecho reaccionar

más a los niños que están empeñados en que el sábado ha de salir el primer número. Les he dicho que hay que volver a fundir la pasta, y que, si la tienen bien, y lo arreglan lo imprimiremos.

La efervescencia, el entusiasmo que reina entre los niños, pagar con creces el trabajo que me impongo.

Día 7 (sábado) de Enero de 1933

Mañana

- *Corrección de trabajos. Puntos. Lecciones de geometría y ciencias. Lección de aritmética.*
- *Aunque encaje mal, aunque alguna le haya de parecer que se pierde tiempo- cosa que no creo- hoy quiero dedicar gran parte del tiempo a la confección del periódico. Hoy los niños han traído la pasta poligráfica. Ellos mismos se han cuidado de hacer las diligencias necesarias. Esta mañana hay que escribir el periódico y hacer las pruebas. Mientras uno lo escribe, los demás seguirán la clase, como de costumbre.*
- *Dictado: el sendero (Marquina). Problema.*
- *Moral y urbanidad. (Lección ocasional) En vista de su constancia en los trabajos preparatorios del periódico les hablaré un momento, sobre: 1º- el querer una cosa no es sólo desearla, sino luchar por conseguirla. 2º- la constancia, en la vida. 3º- práctica: lectura consciente, con un lápiz apuntando las frases notables.*

El mestre Bosch gaudeix amb els processos d'innovació que porta a terme i aquesta actitud se transmet als seus alumnes i organitza les classes de manera que uns treballin en la revista i altres vagin avançant en altres matèries. No tots alhora poden treballar per confeccionar la revista. En alguns casos, dos alumnes treballant són suficients. Després es tornen fins que hi passen tots. És un model de gestió cooperatiu i corresponsable (els diferents alumnes elegits són els responsables que les seves tasques es realitzin correctament i en hora per facilitar la tasca als altres companys). Dificultats i errors són aprofitats per treure'n lliçons, no sols dels continguts que es treballen a classe sinó també reflexions i raonaments de cara al futur i les responsabilitats que hauran d'adquirir com persones adultes²²⁶.

Els fillets, centre dels processos d'aprenentatge. L'escola nova situa el fillet en el centre dels processos d'aprenentatge, sense minvar el paper del mestre; és el fillet qui aprèn i és ell el que ha d'aconseguir vèncer els errors i les dificultats per seguir endavant amb el suport i guia del professor:

²²⁶ Tarde

Aún no han dado suficientes resultados las pruebas hechas con el polígrafo. Tendremos que fundirlo de nuevo. Esta tarde volveremos a probarlo con más tiempo de exposición. Luego haremos trabajo de recortado y trenzado, en los álbumes y cuadros.

Observaciones y sugerencias- *el trabajo que a la escuela dedico es largamente recompensado por lo que consigo de los niños, a saber: gusto en el estudio, amor a la escuela, compañerismo, desarrollo de sus energías e iniciativas, disciplina sin castigos.*

Día 10 (Martes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer- el niño ha de ser el eje de la escuela. Los programas, la metodología han de tener como finalidad el desarrollo de la personalidad del niño, por lo tanto, no pueden cohibirla. Más vale, por esto, una tarde de libertad bien orientada, que dos días de trabajo sin libertad. No se pierde tiempo cuando se deja un rato a los niños dedicarse a lo que quieran. Ellos- al menos los de mi escuela- quieren ocupar el tiempo, no quieren perderlo. Unos hicieron trabajo manual, otro dibujo, otros estaban descontentos del diputado de su lección y hacían elecciones para poner a otro más de su gusto y más cumplidor. Se quejaban de que no apuntaba los puntos y tenía descuidadas las cosas de la lección.

Afirmacions com aquestes recollides en el quadern de preparació de lliçons de mestre Bosch demostren l'actualitat d'un concepte com el que els fillets han de ser el centre dels processos d'ensenyament i aprenentatge. Descontextualitzant la frase la podríem inserir en algun text de pedagogia actual i continuaria tenint sentit. I molt probablement succeiria el contrari amb la frase subratllada en negreta: més val un capvespre de llibertat ben orientada que dos dies de treball sense llibertat. Conceptes com aquests provenen de les línies de l'escola nova europea i americana que des de sempre han considerat la llibertat com uns dels eixos més fonamentals per educar persones responsables.

Día 18 (jueves) de Enero de 1933

Impresiones de ayer- me resulta muy práctico el modo de enseñar historia. Reflexionando sobre mi actuación, creo estar muy distante aún de haber formado una escuela moderna, pero creo que estoy en camino de formarla. Es preciso tener una orientación para crear una escuela. Yo siento en mí al maestro, pero obro por intuición o por instinto. Leyendo obras de pedagogía o metodología veo que acierto, pero mis aciertos no son fruto de reflexión sino de sentido común. Me parece que debo obrar como obro, y nada más. Hoy he dejado a los niños, haciéndome el distraído, unos momentos de libertad. Espontáneamente unos han ido a la pizarra a hacer cuentas, otros jeroglíficos, otros estudiaban en su sitio. Y esto me hizo pensar en que podría poner un consejo de la clase, que a diario preparase el plan de trabajo. Ya veremos, quizás me dé buen resultado.

Per crear una escola necessitem una orientació. Ben cert. Sabem que si un col·lectiu de professors i professores es posen d'acord per iniciar un canvi que permeti la millora del clima de convivència i la innovació pedagògica han de crear unes bases sòlides (conceptes clars) i uns mínims acords que permetin treballar en una direcció, tots junts. Aquesta seria l'orientació que apunta el mestre Bosch. Durant molts anys, els centres han construït, refet o revisat els projectes educatius per adequar-se a les noves realitats. El treball de revisar els objectius (allò que ens proposem aconseguir com a centre) és fonamental per compartir una línia d'escola.

El mestre no imposa, suggereix, orienta, prepara les activitats i les evidències o les contradiccions que afavoreixen el pensament dels alumnes, talment com sinó fes res, de manera que els fillets sentin que porten progressivament el control sobre els seus processos d'ensenyament i aprenentatge:

Día 13 (viernes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer. Nuestro periódico va a ser una hermosa realidad. Imprimimos con el hectógrafo la primera página y nos ha resultado bastante bien. Puedo decir que los niños han tenido la intervención que cabe en ellos, dada su preparación. **Ellos están convencidos de que ellos lo hacen todo.** Todos los hombres somos más o menos baratarines. **Pero esto es el secreto para que lo hagan: empezar por hacer nosotros y que crean ellos que lo han realizado por su esfuerzo.** ¿Quién conocería en estos niños dóciles y entusiastas de hoy, aquellos otros ariscos y apáticos que encontré? La acción combinada de la actividad del maestro y de la de los alumnos impulsada por el mismo maestro. ¡Saldrá nuestro periódico! Dicen los niños. ¡Sabemos vencer todas las dificultades! La confianza en sí mismo, base del éxito personal se va infiltrando en ellos. Confiar en sí mismo, cuando se ven sorteadas una a una todas las dificultades, he allí la clave. Mi labor quiero que sea más bien eficiente que brillante.

L'estratègia explicada en aquest fragment és molt interessant: els educadors, humilment, sense fer-se sentir massa, obren algunes portes, suggereixen algun treball o parlen amb alguns alumnes. Els alumnes solen reaccionar positivament a les propostes i les inicien sense retard. El mestre, una vegada encaminades les diferents tasques, pot retirar-se i observar com s'organitzen, què fan i quins problemes sorgeixen. A mesura que els alumnes aprenen i progressen es poden anar deixant més àmbits de decisió i més iniciatives.

Des d'una estructura inicialment controlada pel mestre, se pot anar passant a un ambient de classe progressivament més lliure i obert a noves idees. Caminem des del control (disciplinar dirien alguns) a la llibertat amb regles. Majors cotes de llibertat, implica que ha de créixer una actitud fonamental en estudiants i educadors: confiança. Quan uns confien en els altres, les feines conjuntes milloren en qualitat i en quantitat:

Comentarios semanales

Estamos preparando una charanga para los carnavales, lo cual pone en los niños una nota de ilusión de entusiasmo, de preocupación que da un tono de alegría muy hermoso en la escuela.

Nota en los niños de mi escuela un espíritu de compañerismo, de unión, que evita las envidias y altercados. No dudo que es fruto de mi modo de educarlos. Yo resumo mi sistema en esto: **nada por imposición, nada por cohibición. Libertad, pero muchos consejos. Los castigos están desterrados totalmente.** Con nuestros billetes nos basta. Así hay estímulo y los niños ven que sus trabajos encuentran premio.

Ahora que progressa la confiança la democràcia participativa es va consolidant sense necessitat d'insistir-hi. La majoria de problemes es poden resoldre des d'una participació democràtica i mitjançant votacions. Tot es fa mitjançant votacions afirma el mestre que també es preocupa que les decisions preses per majoria estiguin raonades a partir de criteris. Parlem de decisió, llibertat, i confiança²²⁷. Parlem d'educació democràtica i de la satisfacció per la feina

²²⁷ Ahora traigo otra idea que también pondré en práctica: preparar veladitas en la clase, con y por los niños. A este fin, hoy mismo nombraremos una comisión que se ocupe de ello. Se hará por votos. Entre mis niños las elecciones son cosa tan corriente que todo lo hacen ya por votación. Tengo la confianza de que elegirán a los más aptos. Porque es tal su modo de

acabada i ben elaborada. La revista, com no podia ser d'altra manera, va ser un èxit. Els manquen un centenar més de còpies. És molta feina:

Día 16 (lunes) de Enero de 1933

Impresiones

Nuestro periódico ha resultado un éxito. La organización ha dado sus resultados. Hicimos unos cincuenta números y nos hacían falta cien más. Sé que Mahón tienen deseos de imitarnos. Es indescriptible la alegría y la satisfacción de los niños; es incalculable el valor educativo que ha tenido.

Cal mantenir una certa motivació i introduir, progressivament, noves activitats i nous reptes. Després de l'èxit de la revista escolar proposa preparar algunes vetllades a classe. Crea una comissió per organitzant-les, aquesta comissió es reuneix fora de classe per elaborar una proposta que després, entre tots, revisaran: cançons, gloses, poemes, acudits:

Día 17 (martes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer. Nombrada ayer la comisión para preparar una primera velada en la clase, se reunió en una casa y esta mañana han venido con un esbozo de programa. Es otro proyecto que vamos a llevar a feliz término. La semana que viene, si está preparada, la haremos. Uno de ellos hará un discursito, otros declamarán poesías, otros dirán versos, otros cantos. Procuraremos que no falte la parte cómica también. ¿Qué diré de las lecciones? **Mi clase no es una sucesión de explicaciones y de monótonas lecciones, es un sucederse de cosas instructivas, con que los niños casi insensiblemente aprenden.**

Quan veiem que les propostes funcionen, els educadors també adquirim major confiança en les nostres capacitats. I aquestes seguretats ens permeten iniciar nous projectes. Aquesta progressió és una espiral que va creixent però que podria convertir-se en un cercle tancat quan les propostes no acaben de funcionar. L'educador perd confiança en si mateix, demostra (sense voler) el seu disgust i els alumnes van desconfiant. Molts mestres poden caure dins aquesta trampa dolorosa. Acabem amb una frase contundent subratllada en el fragment anterior: *Mi clase no es una sucesión de explicaciones y de monótonas lecciones, es un sucederse de cosas instructivas, con que los niños casi insensiblemente aprenden.* Frase clara i contundent; és l'actuació del mestre amb majúscules: suggerir, orientar, animar i plantejar activitats motivadores, complexes i encoratjadores.

Sortides i excursions instructives. La pràctica de sortides escolars, visites i excursions es va generalitzar com una estratègia d'aprenentatge bàsica des d'inicis del segle XX, després de vèncer moltes dificultats i reticències. Des del segle XIX, se van generalitzar les sortides pedagògiques. Eren sortides i excursions per aprendre en contextos reals: bosc, llocs i pagesia, fàbriques, petits artesans, obrers de camins i carreteres, mestres de casa, forns,

pensar, que no obran por influencias, lo que, a mi modo de ver es una indirecta educación de ciudadanía.

carnissers, hortolans, botigues de queviures, museus, entitats públiques com ajuntaments o en entitats privades com l'Ateneu de Maó.

Les sortides tenien un objectiu i treballaven alguns temes alhora. En les excursions organitzades pel mestre Antoni Joan a Maó, a inicis de segle XX, algunes sortides tenien per objectiu conèixer el món prehistòric menorquí; altres estudiaven arbres i arbusts de sotabosc, en altres el món de la pesca, les barques de bou, els pescadors de llagosta. En moltes d'aquestes excursions els estudiants prenen apunts i després solen elaborar un resum del que han après acompanyat d'un dibuix.

Día 30 (lunes) de Enero de 1933

Tarde. Paseo escolar

Hoy, el día es tan espléndido que hemos decidido aprovecharlo para salir de paseo. Pero, nuestro paseo será instructivo. Tendrá por finalidad iniciarlos en el gusto por las colecciones escolares. A este fin, antes de salir les reuniré a mis niños y les encargaré que recojan hierbas, hojas, piedras o animalitos diferentes. A la vuelta, les haré una explicación sobre los herbarios para ver si se aficionan a ellos y es capaz de realizarlos.

Día 31 (martes) de Enero de 1933

Impresiones de ayer- logré el objeto que me proponía con el paseo. En efecto, todos los niños rivalizaron en recoger plantas, hierbas, hojas, etc. Y esta mañana algunos han traído una composición sobre el paseo, otros, hojas coleccionadas según las instrucciones que les di, es decir, prensadas y pegadas en papeles. Hemos así iniciado los herbarios. La explicación que les di fue: 1º división de la planta. 2º clases de raíces. 3º clases de hojas.

Les sortides i excursions de la Graduada d'Alaior també se programaven i es fixaven els objectius (o objectiu) i els continguts a treballar. Com explica el mestre, l'objectiu del passeig és iniciar-los en el gust per les col·leccions escolars; en el cas que ens ocupa, el mestre està interessat en confegir àlbums amb les plantes identificades en la sortida. En aquell temps era freqüent tallar trossos de plantes, flors o tiges per assecar-les i deixar-les seques entre dos papers secants. Avui en dia, aquesta pràctica ha estat abandonada per evitar fer malbé el sotabosc, ja que es poden obtenir fotografies perfectes sense massa esforç.

D'àlbums ens feien alguns durant l'any escolar: col·leccions d'animals, regions de l'estat, col·leccions de pedres, plantes i petits insectes, descripció de països d'algun indret del món. Aquests treballs eren molt voluminosos i solien ser exposats en les exposicions de final de curs; famílies, mestres d'altres centres i públic en general ho podien contemplar i treure profit. Disposem d'alguns exemples que escanejarem i penjarem en aquesta web properament.

Estalvi escolar i gestió del diners de la classe. La millor manera de formar persones autònomes és oferint-los responsabilitats progressives, com per exemple la gestió de les despeses i els ingressos de la classe. Si anem cedint responsabilitats basades en la confiança fomentem, alhora, la confiança i la

responsabilitat de fer les coses bé. La confiança implica execució excel·lent o lo millor possible. Arribar a disposar d'un pressupost real gestionat pel propis alumnes és una de les responsabilitats més importants: són els diners de tots i no s'hi pot jugar. Els números han de sortir clars, han de ser públics i s'han de gestionar de manera adequada. Són aprenentatges fonamentals. Els doblers són de veritat, són de tots: responsabilitat i confiança.

Amb els diners recollits per la venda de la revista poden comprar materials per l'escola. Sense pensar-s'ho massa estan executant activitats molt útils per la vida quotidiana. Al segle XIX, moltes famílies expressaven el seu rebuig a l'escola que no ensenyava res útil i preferien que els seus fills i filles els ajudessin en les feines de casa o en tasques fora. En la dècada dels anys trenta els esquemes havien canviat força i es prioritzaven els continguts que poguessin ser útils per la societat que es consolidava i que exigia més formació als joves estudiants per poder-se posar al capdavant, per exemple, d'un petit taller, fàbrica o negoci.

Día 7 (martes) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer. Ayer, al llegar a la escuela, los niños encargados de ello trajeron el dinero producido por la venta del periódico. Aún tenemos que pagar los gastos, pero lo que sobre será para los gastitos que ocasiona la escuela. Mañana mismo comprarán con ellos una caja de palillos para el trabajo manual.

L'escola: un aprenentatge per la vida. Si l'escola respon a les necessitats dels fillats i els educa per a viure en societat els prepara per ser els futurs ciutadans d'un país obert, lliure i democràtic. L'escola prepara per ser responsables, confiats, optimistes, capaços de viure i deixar viure i per aprendre el valor de tot el que ens envolta: la ciència, les arts, la cultura i la ciutadania²²⁸.

En aquesta línia de treball, el mestre proposa conèixer el funcionament d'un banc elegint els diferents càrrecs que l'han de gestionar. Els diners, com hem dit, són reals, obtinguts de la venda de les revistes²²⁹. El banc té un gerent,

²²⁸ Día 13 (lunes) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer. Muchas veces me he dicho a mí mismo que los niños, en la escuela, no van principalmente a aprender gramática, aritmética y otras asignaturas, sino a aprender a vivir, a prepararse para la vida. No obstante, la necesidad de dar estas ciencias para instruirlos es un medio de disciplinar y ordenar este aprendizaje para la vida. Además, que tanto sabes, tanto vales. Por esto la escuela mía quiero que sea a base de libertad por los mismos alumnos hacia la ciencia, el arte, la cultura, en fin.

²²⁹ Día 8 (miércoles) de Noviembre de 1933

Plan de trabajo. Mañana

- Corrección de trabajos. Escribir "mi historia"
- Dictado- "plantón". Dos problemas
- Composiciones para el periódico "nuestra escuela"
- Funcionamiento del banco.

caixer, comptable i executen totes les accions, portant la comptabilitat en llibres. El mestre també atorga punts per comportament que poden ser canviats en el banc²³⁰:

*Tengo billetes que corresponden a los puntos que ganan en la escuela. Y dichos puntos son pagados por el banco cada sábado. Se lleva la contabilidad por partida doble, y depositan su capital en la cuenta corriente. No creo necesario enumerar los beneficios que reporta esta institución, tanto instructiva como educativa. **Sólo quiero dejar consignado que la disciplina no cuesta nada, que el estímulo es constante, y que nunca necesito castigar.***

Després d'haver posat en marxa els diferents projectes que hem descrit, el mestre valora globalment la seva tasca. Aquesta reflexió culmina el trimestre. Possiblement hauria d'haver indicat algun problema o entrebanc no resolt, però com afirma és optimista per naturalesa. I és ben cert; els educadors hem de ser globalment optimistes: estem educant les futures generacions. Cada fillet i cada filleta desenvoluparà el seu projecte de vida i el projectarà al futur. Els mestres optimistes generen confiança i eduquen responsablement:

Impresiones de esta 1ª etapa de curso

Soy optimista por naturaleza. Pero en este caso los resultados lisonjean mi optimismo. Con la mano sobre mi conciencia puedo afirmar que estoy satisfecho de mi labor pedagógica durante este primer trimestre, y del aprovechamiento de mis alumnos.

La suave disciplina que ha conseguido que haya conseguido siempre el orden necesario para aprovechar el tiempo ha hecho innecesarios siempre los castigos. Hemos llegado en las asignaturas al punto donde me había propuesto.

Me marchó contento a vacaciones.

Explicación: desde el curso pasado funciona en mi clase un periódico que redactan, escriben y tiran con el bolígrafo los mismos niños. Solemos hacer unos cien ejemplares de los cuales más de veinte son remitidos a las escuelas y revistas y los otros se reparten por el pueblo. Da muy buenos resultados como factor de educación social. También contribuye a esto el banco que tengo funcionando en mi clase.

²³⁰ Día 18 (sábado) de Noviembre de 1933

Plan de trabajo

- Corrección de trabajos. Escribir "mi historia"
- Dictado y problemas
- Puntos y resumen de la semana. Funcionamiento del banco
- Tengo funcionando en mi clase una entidad bancaria. Varios niños la constituyen, siendo gerente, cajero, contable, etc. Los libros que llevan son: diario, caja, cuentas corrientes, mayor, etc. El dinero son los puntos de mérito que ganan y que se les entregan en forma de billetes. Cada sábado cobran y pueden ingresar en la cuenta corriente. Las explicaciones de estos puntos son múltiples y no voy a detallarlas. Sólo quiero destacar la importancia que, a mi juicio, tiene ya en el aspecto educativo, como en el instructivo. En efecto: educa al ahorro y previsión, al trabajo que se ve estimulado y retribuido, etc.
- Lectura por el maestro
- Conferencia educativa.

Poc podem afegir: ha sabut desenvolupar un conjunt de projectes molt engrescadors però del que més s'alegra és de l'ordre en llibertat que ha aconseguit sense necessitat d'aplicar càstigs. El grup, inicialment, era dispers i disruptiu, segons ens explica inicialment; el bon disseny de les activitats el permet un bon control de la classe que, alhora, facilita la consolidació de la llibertat i la responsabilitat.

Aprendre a escriure i expressar-se correctament. Una costant en els plantejaments didàctics del mestre Bosch és la pràctica de l'escriptura a partir de situacions reals, contextos propers i narracions de fets quotidians que ajuden a ordenar el pensament i a sistematitzar els aprenentatges:

Día 15 (miércoles) de Febrero de 1933

Impresiones de ayer- Veo ya, en su alborear, los beneficios del periódico escolar que he fundado. Hay algunos niños que escriben bastante bien. Esto es fruto de la labor diaria siguiente: 1º- dictados escogidos de buenos autores. 2º- escribir cada día la autobiografía, que titulan "mi historia". 3º- de las conversaciones frecuentes y del modo de dar ciertas lecciones, p. e Historia, en que tienen que componer oralmente. Era uno de mis ideales: formar a los niños de manera que todos, o casi todos, sean capaces de trasladar al papel sus impresiones y pensamientos. Lo voy logrando.

Les bones lectures i la lectura diària millora la comprensió del que es llegeix i són bons models d'escriptura. Des de fa molts anys s'ha considerat que determinades lectures faciliten l'expressió escrita; esdevenen bons models. Molt possiblement, els models no siguin suficients per transferir els aprenentatges a l'expressió escrita sinó que cal introduir reflexions explícites que indiquin els tipus de discurs més adient en cada context.

La pràctica quotidiana de l'escriptura i la revisió dels textos escrits esdevé rutina. Gairebé cada dia, els alumnes escriuen les seves històries (ja hem vist nombrosos exemples) acompanyades d'imatges. Els fillets relaten la seva vida quotidiana; aparentment poc significativa però molt real i propera al que succeeix fora del centre. *Mi historia* ens ha permès elaborar aquest estudi i reconstruir bona part de la vida d'estudiants en un període molt convuls. Sense cap tipus de dubte, aquesta activitat ha complert en escriure el seu objectiu: expressar i comunicar el que passava, com vivien, com es relacionaven, com resolien problemes, com jugaven, que feien i que sentien i pensaven en temps de la II República, en pau, i en temps de la Guerra Civil.

El mètode cíclic. El concepte de mètode cíclic va tenir una extensa acceptació entre el professorat; treballar sempre a partir de nuclis conceptuals potents i anar ampliant continguts entorn a aquests conceptes claus va esdevenir un bon mètode d'ensenyament i aprenentatge:

Día 4 (sábado) de Noviembre de 1933

Impresiones personales

Este curso los niños recuestan menos trabajo y aprenden mucho más que el año pasado. ¿De qué depende esto? Las nociones elementales por método cíclico tienen

esta ventaja. Parece que estudiamos lo mismo que el año pasado, pero cada asignatura, cada lección va enriquecida este año de conocimientos nuevos, los cuales, asociados a los conocimientos ya poseídos por los niños, facilitan la labor de aprender. Este es el verdadero proceso de la enseñanza.

Els continguts apresos durant un curs es van ampliant el curs proper: aquesta estratègia permet recordar i actualitzar conceptes que possiblement no van quedar prou clars. El fet de revisar allò que haurien de saber (encara que no ho recordin) ajuda a establir les relacions entre continguts i dota els aprenentatges de major significat.

Aprofitar les situacions adverses per aprendre. Ser capaç de reconvertir qualsevol situació, encara que sigui negativa, en una nova oportunitat per aprendre és l'essència del bon mestre. No és una estratègia fàcil; implica obtenir una mirada diferent des d'una perspectiva més global. Poder demostrar als alumnes com determinats problemes difícils es poden convertir en oportunitats per aprendre i per créixer i permetre, després, una reflexió profunda sobre què hem fet i com ho hem fet ens porta a lliçons implícites de principis ètics i morals:

Día 6 de Enero de 1934

Comentarios personales

¿Es posible, es conveniente en días como hoy que la clase sea normal? Hoy por hoy, al menos, no. Uno de los factores más importantes de la ciencia, de la asimilación de conocimientos, es la atención. Y, por lo mismo, todo lo que distrae es contrario a la escuela. En cierto sentido. Porque la escuela moderna, como hábil y optimista seleccionador, debe convertir en favorables las circunstancias más hostiles. Todos los materiales- cosas, hechos, ideas- son aprovechables en la escuela en la escuela. Pero nosotros estamos bajo el peso de los convencionalismos seculares. Y creemos que ciertos modos de enseñar, es perder tiempo. - El maestro es un sembrador. Vive de esperanzas. El éxito de hoy es hojarasca. El éxito de mañana es el triunfo de la vida. El éxito actual es orgullo no pocas veces, esperado es lucha y virilidad. - Todo lo que preparaba al niño para el éxito de mañana, aunque hoy sean actos oscuros y triviales, debe ser considerado por el maestro como buena semilla.

Aquest diari sistematitzat de mestre Bosch recull idees i projectes que ha vist posar en marxa o en els que ha participat. Disposem també d'algun folis no enquadernats que són com apunts recollits en algun curs. No estan ordenats però hi trobem moltes de les idees que després sistematitza en el seu diari de preparació de classes. El concepte treballat anteriorment apareix també en forma d'esborrany en aquests papers que, entre d'altres reflexions interessants, caracteritza els trets fonamentals de l'escola moderna: la que sap convertir en favorables les circumstàncies més adverses. Aquesta idea ja l'hem comentada quan parlaven que, durant el procés de preparació de la revista, se cometien molts errors. I aquests errors, posteriorment reflexionats, es convertien en oportunitats per aprendre.

Els mateixos esborranys parlen també de la necessitat de fer agradable el procés d'ensenyament i aprenentatge. Els fillets han de treballar amb gust i

il·lusió. Per aconseguir-ho proposa tres camins per aconseguir-ho: intuïció, varietat i mètode. Aquests tres conceptes apareixen en el diari sistematitzat²³¹. La intuïció, de la qual ja n'hem parlat, es basa en el coneixement directe i immediat d'una determinada realitat, esdeveniment o objecte, sense necessitat de recórrer al raonament. El raonament se suposa abstracte i aquest es va desenvolupant en diferents períodes evolutius (primera i segona infància i adolescència). Per assolir l'abstracció s'ha de partir de realitats properes i observables. A mesura que s'observen fets, objectes o fenòmens en els quals algunes variables es van repetint, els fillets adquireixen el concepte abstracte. Només després de veure moltes cadires elaboraren mentalment una imatge de cadira ideal on encaixen totes les que veiem.

Si observem atentament els diferents diaris de preparació de classes ens n'adonarem que cada dia està ben planificat amb activitats de curta durada i sempre variades. La planificació (molt concreta sobre horari) permet, alhora, la flexibilitat: si sorgeix algun conflicte o cal comentar alguna notícia o resoldre un determinat problema el mestre interromp l'activitat, justifica el canvi i es parla d'allò que no es tenia previst però que és important. Incloem aquí un breu fragment que exemplifica perfectament aquesta contínua activitat variada:

Día 10 (sábado) de Febrero de 1934

Plan para hoy

- Hoy hay que mandar los periódicos, repartirlos para la venta, etc.- luego, resumen de puntos- lectura del Quijote y análisis. Gimnasia y canto.
- Conferencia moral.

El mètode implica seguir un conjunt de fases per arribar a una determinada conclusió o aprenentatge. Normalment iniciava l'activitat plantejant alguna pregunta, explicant algun fet o descrivint un objecte esperant que els fillets plantegessin preguntes o continuessin aprofundint en el fet o objecte si n'haguessin sentit parlar o pensessin que en sabien molt més del que s'havia explicat. En aquesta primera fase solia aparèixer el concepte o conceptes claus que necessitaran aprendre per aplicar. Les lliçons de coses era una estratègia força adient per aplicar aquest mètode: accés i coneixement d'un determinat fet o objecte, ampliació de la informació consultant fons bibliogràfiques, proposta d'activats i activitats de revisió, correcció i avaluació. Les lliçons de coses estan

²³¹ Impresiones de la semana

Para conseguir el aprovechamiento máximo de los niños es preciso que trabajen con gusto. Se trabaja con gusto cuando el estudio se les hace agradable. Por lo tanto, una de mis preocupaciones es hacer agradable la enseñanza. Medios de conseguirlo: intuición, variedad, método.

Hay muchos momentos en la clase en que se pueden perder el tiempo, si no se logra que espontáneamente lo quieran ocupar los niños. Y, por otra parte, en estos momentos, se pueden hacer muchos trabajos, que de otro modo no se realizarían. Así, al menos me pasa a mí en la escuela.

molt vinculades al mètode intuïtiu del que acabem de parlar i al mètode socràtic de formular preguntes i qüestionar fets o creences.

Una vegada centrada l'atenció, plantejava algunes activitats relacionades amb els continguts exposats. Aquestes activitats aprofundeixen el coneixement sobre l'objecte o la cosa i els fillets s'hi van aproximant progressivament fins aconseguir una comprensió global de l'objecte o fet estudiat.

Finalment s'intenta elaborar una síntesi de tot allò que s'ha après i treballat. Aquesta síntesi, inicialment, l'elaboren entre tots oralment i després, cadascú intenta plasmar al seu quadern la descripció de l'objecte o fet acompanyat d'alguna il·lustració.

Participar en la vida social. Una escola nova és una escola oberta a la comunitat. L'escola ha de ser un element constitutiu de la barriada, del poble o de la ciutat. Viure al marge de la col·lectivitat que envolta el centre implica desapropiar moltes oportunitats d'aprenentatge, de convivència i d'intercanvi de coneixement. L'escola és comunitat; és part de l'extensa xarxes de relacions d'una societat. L'escola ha de saber fer aportacions i rebre'ns dels col·lectius i associacions de la zona.

L'escola no pot estar al marge de la realitat social; s'ha d'ampliar activament en la societat, celebrant les festes, compartint les vivències i les experiències i relacionar-se positivament amb tots els ciutadans. Introduir i aprofitar aspectes de la cultura popular ajuda als fillets a comprendre el seu entorn i a actuar-hi. Festes, commemoracions, recitals, festivals són bones oportunitats de participació. En el cas que analitzem organitzen alguns actes de les festes dels *Darrers Dies* de carnaval.

Era i és tradició que els dies de carnaval a Alaior són presidits per un ninot de pedaç que dona voltes pels carrers, acompanyat d'alguna banda de música i grup musical que anima els carrers i crida la gent a festa. El ninot rep el nom de Bernat Figuerola, un nom fictici molt possiblement inventat per algun sabater de banqueta. Aquests sabaters eren un col·lectiu molt festiu i també crític amb les autoritats eclesiàstiques i civils, especialment en dies assenyalats com aquests.

A més del ninot també organitzen una estudiantina amb cantaires, instruments de canya i d'altres, cantant una peça realitzada pel propi mestre. Després de passejar en Bernat Figuerola pels carrers, anar cantant per carrers i places, el ninot havia de ser cremat prèvia lectura d'un testament. Aquest testament solia deixar objectes de Bernat (lògicament inexistents) a persones destacades del municipi o a les autoritats municipals. El mestre ens narra detalladament les activitats previstes en el seu diari. Dona molt valor a aquestes activitats aparentment lúdiques. Intenta que sempre se'n puguin treure conclusions de vida de les activitats realitzades i que tots els fillets siguin conscients del que fan i per què:

Impresiones de estos días

Estoy preparando a los niños de mi lección para que el jueves lardero hagan una especie de estudiantina, saliendo por las calles tocando instrumentos de caña y cantando, llevando en más angarillas al pelele que llaman aquí Bernat Figuerola. El entusiasmo ha cundido. Es su ilusión estos días. Ilusión que al ser despertada y fermentada por la escuela hace a ésta amable a los niños. Y ellos, en último término serán los favorecidos.

Día 8 (jueves lardero) de Febrero de 1934

Plan para hoy. Mañana

Esta mañana se pasará entre trabajo manual, dibujo, etc. Puesto que hoy, es día de vacación.

Si el personatge den Bernat Figuerola és una tradició molt arrelada a Alaior, la sortida d'estudiantines és una tradició molt arrelada a Ciutadella. Mestre Bosch, treballant a Alaior però essent ciutadellenc trasllada la tradició de l'estudiantina a Alaior. A Ciutadella solien sortir dues estudiantines que rivalitzaven en quantitat i qualitat de cantaires i músics i representaven dos sectors socials ben diferenciats: el Cercle Artístic era el local dels conservadors, monàrquics i sectors catòlics; el Casino 17 de Gener, per la seva part, era la seu dels republicans. Aquesta confrontació musical i festiva no arribar a ser tradició a Alaior. Fixeu-vos que el mestre descriu amb precisió les activitats que ha previst. Al darrera hi trobem ensenyances profundes i conceptes ètics molt útils:

Tarde

La fiesta se compone se tres partes: paseo del pelele, sentencia de este y quema.

Para la primera parte, desde algún tiempo a esta parte hacía cantar varias canciones a los niños, entre ella el himno del carnaval, compuesto por mí. Con cañas y papel de seda preparamos los instrumentos y ensayábamos cada día.

Para la segunda, compuse un dialoguito con discursos y sentencia. Lo habían ensayado los niños varias veces. Es un modo de fomentar la declamación.

Para lo último, después de la sentencia, en el patio, cuidando de evitar imprudencias y peligros, pegaremos fuego al pelele.

Además de la alegría que esto ha de proporcionar a los niños, al prestigio de la escuela que se fomenta, es la fiesta.

Acabades les activitats i les festes planteja la revisió, la reflexió sobre el què s'ha fet, sobre el com s'ha fet i sobre com ha anat. Tot dirigit a treure profit i aprenentatges. En parlen, ho valoren i després ho expressen per escrit, cadascú elabora el seu text a partir del que sap; hi ha fillets que escriuen dues o tres línies i altres escriuen una pàgina o més. El que es valora és que cadascú assoleixi el nivell més alt possible, sense necessitat d'establir comparacions entre ells (això no implica que els fillets no en faixin de comparacions: normalment, sempre es comuniquen els resultats):

Día 9 (viernes) de Febrero de 1934

Plan para hoy. Mañana

Lo primero que se hará una vez estén reunidos todos los niños, será un cambio de impresiones sobre la fiesta de ayer, un rato de conversación sobre las alegrías de los niños. Luego una composición en que lo expondrán todo.

Como quiera que esto se llevará gran parte del tiempo de la mañana y que los niños hoy no van a estar predispuestos a realizar mucho esfuerzo, harán luego ejercicios sencillos.

Tarde

Como tenemos entre manos la tirada del periódico hay que acabarlos y pintarlos, además de imprimirlos. Con esto tendrán ocupación todos para la mayor parte de la tarde.

Un conjunt de circumstàncies (no sempre cercades) ens han permès reconstruir i analitzar, des de diferents punts de vista, un període especialment crític en la història d'aquest país: la fugida del país del rei Alfons XIII, la proclamació de la II República amb un esclat social d'alegria i mobilització per canviar i la Guerra Civil, un dels drames col·lectius que més mal han produït i que ha deixat una petjada de sang i mort sense precedents.

Totes aquestes circumstàncies més els fets i realitats locals més els fets i realitats mundials han sigut captades per escrit pels estudiants que assistiren a l'Escola Graduada d'Alaior entre aquests anys. I no parlem d'una història local; evidentment ens situem en una escola, un municipi de l'illa de Menorca i en uns mestres. Els ensenyaments i les conclusions que en traiem van molt més enllà del localisme.

És una història col·lectiva de vida, de patiment, de misèria, de petites alegries i grans frustracions. Aquesta història col·lectiva ens ensenya el que ha de fer la institució escolar per convertir-se també en històries de vida.

CAPÍTOL VII

MI HISTORIA: RELATS D'UN TEMPS I D'UNA ESCOLA

Un aprenentatge sòlid de l'escriptura era un dels objectius claus per al mestre Bosch i objectiu de tota l'escola graduada d'Alaior dirigida pel seu company, el mestre Palliser. El periòdic escolar *Nuestra Escuela* n'és un bon exemple i aquests relats autobiogràfics titulats *Mi historia* en són un altre; aquests relats conservats en l'arxiu particular del mestre i per part de moltes persones que ho atresoraven a casa seva com un bé molt preuat ens han permès, avui, revelar bona part de la vida quotidiana dels fillets de 12, 13 i 14 anys que acudien a l'escola graduada d'Alaior, tant en temps de pau, durant el període de la Segona República, com en temps de guerra, una vegada esclatada la guerra civil espanyola.

L'estudi d'aquests quaderns ens ha permès aprofundir en diferents àmbits de la vida dels joves alaiorencs al llarg dels deu anys (aproximadament entre 1930 i 1940), possiblement, més convulsos de la història del país:

- Ens permet conèixer les **activitats quotidianes d'aquest col·lectiu de joves entre 10 i 14 anys, en temps de pau i en temps de guerra**. La coherència de la metodologia garanteix una certa continuïtat entre els dos períodes i això és gràcies a la presència del mestre Andreu Bosch, que dirigí els projectes metodològics al llarg d'aquests anys. El mestre Bosch era respectat i valorat per amplis sectors de la població (a dreta i esquerra) i va aconseguir mantenir la direcció de l'escola graduada, fet poc habitual, ja que les autoritats d'ambdós bàndols acostumaven nomenar un director ideològicament afí. A la zona republicana és van nomenar molts ajudants que no reunien les mínimes condicions per exercir; la condició pel seu nomenament era l'afiliació política.
- Els diaris personals, entre línies, deixen entreveure **una vida dura, envoltada de pobresa i sotmesa a les contínues crisis del model econòmic**. Els fillets que van a l'escola pública són de famílies obreres, molts sabaters i bijuters. La majoria, com bé expliquen, treballen: fan "envions". Aquests petits encàrrecs durant la setmana generen una "paga" els dissabtes; uns quants rals o vellons. És una vida senzilla; els sous gairebé cobreixen les necessitats bàsiques d'una família. És el que hi ha.
- **La resposta, la reacció dels més joves davant aquesta situació, és asserenada**. Busca, en tot moment, perspectives i visions realistes. Viuen el present. Intenten construir un futur. Entre les seves línies podem entreveure dosis d'optimisme.
- **Aquestes històries de vida apareixen en un context molt favorable per la innovació educativa**. L'escola d'abans (marcada per la disciplina militar, la repetició i els càstigs) és substituïda per una escola que intenta aproximar-se a la vida, que

intenta ensenyar continguts útils; una escola que crea, que imagina, que reflexiona i que es comunica. La revista n'és un exemple paradigmàtic: s'envia a molts llocs fora de l'illa; com a contesta reben altres models d'altres escoles. La revista es ven a Alaior i a altres poblacions de l'illa. La gent, les compra. Sense la introducció dels nous mètodes didàctics res d'això hagués passat. Ha perviscut fins els nostres dies gràcies a la innovació. I gràcies a la innovació, les persones que van viure en aquests context sabien que el que feien tenia molt valor. De pedagogia no en sabien. Però si que sabien valorar encertadament: és important, cal conserva-ho. Moltes dels descendents d'aquests alumnes també van considerar que allò que tenien era valuós. Per això ha arribat fins les nostres mans.

Anirem aprofundint en aquests aspectes. Fa temps que treballem en aquests textos. A mesura que anaven transcrivint, les lectures se feien més profundes i descobríem l'alegria, les pors i els patiments. Sempre entre línies. Alguns són textos senzills, molt humils. Transmeten sentiments, també entre línies. Aparentment són retòrics, formes estereotipades. Les frases, els paràgrafs solen ser breus. No solen aprofundir massa. Transmeten certa tristesa per la situació que viuen; recorden qui pateix i, el més rellevant, observen el futur i viuen el present en positiu. Possiblement és arriscat arribar a aquesta conclusió. Quan treballes amb un material tant personal, autèntic i ben elaborat generes una relació molt especial amb els textos. Després d'endinsar-nos-hi es creen vincles entre ments. Vincles no explícits, però que et permeten avançar; deduïm el que trobarem escrit abans de llegir-ho. Deduïm finals, ens avancem al fil conductor; imaginem com serà el proper diari. Hi encertem. Hem establert aquest vincle que condiona la recerca (i l'altera). Però és un risc que val la pena córrer. No hi perdem res; i si d'altres persones que s'endinsin senten el mateix o semblant, ens permet reforçar i refermar les hipòtesis.

LA VIDA QUOTIDIANA EN TEMPS DE PAU A TRAVÉS DE MI HISTORIA

Una de les innovacions més rellevants i ben documentades que hem localitzat de l'escola republicana són les llibretes titulades *Mi historia*, petites biografies dels alumnes de l'escola graduada d'Alaior que narren les seves vides i els fets quotidians que els envolten, tant en temps de pau com en temps de la guerra civil espanyola. Aquests quaderns esdevenen uns dels testimonis més rellevants de la nostra història de l'educació i en el cas dels relats en temps de la guerra civil, un dels testimonis directes més rellevants que coneixem.

Totes les narracions parteixen de la vida quotidiana i reflecteixen certa monotonia. Parlen dels fets més significatius del vida del poble, de les seves famílies i dels seus amics. En alguns casos, expressen les seves inquietuds i pors però miren l'esdevenir amb cert optimisme.

La gran majoria d'al·lots que van a l'escola graduada són fills de sabaters o pagesos; l'escola graduada acull les famílies desfavorides de la població, pares i mares assalariades, amb sous baixos i poca cobertura social que es veuen obligats a fer altres feines per tirar endavant la seva família, normalment nombrosa (és a dir, tres o quatre germans). La vida per als fills d'aquestes famílies no era gens fàcil.

VIDA SOCIAL, ECONÒMICA I CULTURAL A ALAIOR

Com ja vam fer amb Ciutadella intentem aproximar-nos a la realitat quotidiana del poble. Com ja vam comentar, la història explica grans fets i ens conta la vida de rellevants personalitats. A nosaltres ens interessa molt més descriure el que succeïa en la vida quotidiana. Ens interessa allò que no expliquen els llibres. Els fets de cada dia. Per exemplificar-ho ens fixem en dues famílies: una que viu al municipi i una altra que viu i treballa al camp. Aportem algunes dades, alguns textos interessants i imatges que complementin el text. Ens centrem a principis de segle XX, entre les tres primeres dècades. Al seu moment, vam enregistrar en àudio l'entrevista que realitzarem a una família obrera que vivien i treballaven al municipi i una altra família que vivia i treballen al camp.

El 1900 Menorca tenia una població de 38.371 habitants i Alaior en tenia 4887. Predomina la població jove i hi ha més dones que homes. Una gran part de la població resta inactiva; la pràctica totalitat de les dones censades es consideren inactives, encara que treballin en alguna cosa. Les temporades de molta feina en la indústria del calçat o en les bosses de plata (producte molt a la moda, la majoria del qual s'exportava) les dones arribaven a treballar totes. Si tenien família el seu horari laboral era extenuant. Gràcies a la seva contribució foren moltes les persones que aconseguiren sortir del cercle de la pobresa.

Les crisis se succeïen una rere l'altra. Hi havia moltes persones en atur sense cap dret. Aquesta situació de desesperança va començar a ser coberta quan es van crear les primeres societats de socors mutus. I Alaior fou un municipi capdavanter: l'associació *El Porvenir de la Vejez* assumia (en cas de necessitat d'alguns dels seus afiliats) les despeses mèdiques i hospitalàries, el suport en cas de defunció, un subsidi per les persones aturades fins a una mínima pensió a la jubilació. Lògicament, no cobrien totes les despeses i les quantitats donades no eren generoses; existien moltes necessitats i l'associació se mantenia i cobria totes aquestes despeses a partir de la quota que paga cada afiliat. No existien les subvencions de l'estat. Aquestes societats van ser el model a partir del qual es dissenyà una seguretat social pública i universal. Haurien de passar molts d'anys encara.

L'illa, tot i les notables diferències entre municipis, presenta uns indicadors econòmics favorables: el 38% de la població ocupada es dedica al sector

primari, el 36% al sector secundari i el 26% al sector terciari. Existeixen grans percentatges de pagesos, jornalers i sabaters, indústria que creix progressivament. Fixeu-vos que els percentatges no difereixen massa. Existeix un equilibri entre els sectors productius, tot i que això no implica una justa redistribució de la renda.

L'índex d'analfabetisme és molt elevat, devers el 90% de les dones no saben llegir ni escriure; entre els homes el percentatge es situa devers el 70%. Algunes dades són especialment rellevants.

Les autoritats de la zona de Maó sempre vetllàvem per disposar de les escoles que li corresponien en funció de la població. Maó, Sant Lluís i Es Castell complien el percentatge en escriure. Els regidors es preocupaven per l'assistència dels matriculats i a través de la Junta d'Instrucció Pública gestionaven projectes per millorar el benestar de la població (sortides, excursions al bosc, hàbits d'higiene, les colònies escolars a les que acudien els filllets de famílies més desfavorides, etc.).

Alaior també presentava uns bons indicadors amb un tret diferencial rellevant: existien tres centres educatius amb propostes, metodologies i finalitats totalment diferents: l'escola pública (de filllets i de filletes), el col·legi La Salle, centre privat de pagament profundament arrelat al poble i l'Escola Laica (inspirada en l'Escola Moderna de Francesc Ferrer i Guàrdia). Existia competència i rivalitat i no van faltar incidents greus per les tensions polítiques que generaven els partidaris d'uns i d'altres.

Mercadal i Ferreries eren municipis essencialment agrícoles, disposaven d'escola però l'assistència era molt irregular. Les famílies volien que els seus fills es posessin a treballar en la seva finca. Al camp sempre hi manca mà d'obra.

Ciutadella, com ja vam tenir ocasió de comentar estava passant d'una societat rural a una societat més oberta, secularitzada i moderna, tot i que el pes de la tradició i la jerarquia catòlica treballava de valent per no perdre els privilegis dels que sempre havien gaudit.

Les condicions de vida s'assemblen poc al que estem acostumats. No hi havia aigua corrent ni clavegueram. En alguns llocs del municipi hi havia pous i aljubs que recollien l'aigua de pluja on la gent podia anar a cercar aigua si a casa seva s'havia acabat o no tenien cisterna. A Alaior hi havia tres grans depòsits d'aigua de pluja. No hi ha aigua potable canalitzada, moltes cases tenen cisternes; quan es buidaven havia d'omplir-la amb els aiguaders, que portaven l'aigua per beure de les fonts properes.

No hi havia depuradores ni sistema de clavegueram. Els escusats eren un clot dins terra que s'usava mentre hi cabia. En moltes cases solien estar fora per evitar mals olors. Per aquells líquids més perillosos existia un servei municipal que es deia es carro del suc; els poals amb el material per tirar es deixava a

la vorera de les cases. El carro dels suc's passava per les cases alguns cops al dia per a recollir les aigües brutes. Els fems sòlids es recollien amb un altre servei. A principis de segle, encara existia la mala costum de llançar les aigües brutes carrer avall, deixant els fems sòlids en el soterrani.

Els carrers de totes maneres estan nets; les dones solen desar el terra amb sabó i emblanquinen les façanes amb calç el que dona un ambient de netedat. La gent volia viure millor i dedicava temps a la higiene, tot i que també hi havia focus d'infecció i epidèmies, com la de difèria, que afecta a la gent més petita. L'acumulació de brutor i la manca d'higiene produïen moltes malalties. Quan hi havia una epidèmia (com la diftèria) les escoles tancaven, es prohibia l'entrada als cementiris i es controlaven les cases on hi ha hagut malalts. Existeixen vacunes, però les famílies no es mostren massa partidàries de vacunar el seus fills, per pors i creences infundades. Les supersticions estan a l'ordre del dia. Els conceptes científics fonamentals no se treballaven a les escoles. El desconeixement genera por i la por acaba en alguna superstició.

La cultura popular sempre es sol fer ressò de les qüestions que més preocupen. Les gloses, les dites, les endevinalles, les rondalles, les llegendes porten sempre algun tipus d'ensenyament, porten algun consell, orienten davant les incerteses. Les epidèmies, a principis del segle XX, preocupen. Hem recollit una glosa que s'hi refereix:

*Sa malaltia és entrada
i que fa molt de temor
I sa gent d'Alaior
està molt acovardada;
Es moren de mal cuidada
i qualqun de retgiró.*

*Ses centúries que vindran
encara en podran resar,
i persones hi haurà
que d'espant tremolaren
i en els seus infants diran:
açò fa ganes de plorar.*

*Altres dones han perdut
es marit i ets infants
i fa llàstima, cristians,
Sa desgràcia que han tingut.
Ara tindreu per rebut
que se'ls enduen com a cans.*

*Ell no hi ha amic ni parent
no gosen atracar-s'hi,
i ningú el va vestir
i es cotxo va rebent,*

*es difunt es ben calent
i ja el tenen en camí.*

*Quan un sent aquest exhort
quasi fa tremolisar,
al·lotets sentir plorar;
ai, que mon pare és mort!
Però tenen una sort:
que s'ajuntament assistirà.*

*Uns mals aires han entrat,
quarantena han posada;
a sa primera perfumada
ja els donen llibertat
i, d'aquí, ha resultat
que sa pigota s'ha escampada²³².*

Aquestes malalties llargues (algunes provocaven discapacitats totals o parcials) agreujaven la pobresa d'algunes famílies. Malalts perdien el sou. La por a les malalties era molt justificada; implicava molt patiment i mesos sense treballar podien portar les famílies a la fam. La gran majoria de la població treballava moltes hores per intentar cobrir les despeses i les necessitats bàsiques. Algunes d'aquestes feines es perllongaven 10, 12 o 14 hores diàries, en condicions laborals, en alguns casos, molt deficientes. Totes aquestes circumstàncies eren tingudes en compte pels obrers que s'organitzaven en associacions o sindicats per defensar conjuntament millores dels sous, de les condicions i de la higiene als llocs de feina.

Les comunicacions i els transports han canviat radicalment des dels inicis del segle XX. Els diaris eren l'únic mitjà de comunicació i les notícies tardaven en arribar. Podien passar alguns dies entre un succés important i tenir-ne coneixement a l'illa. Ni ràdios, ni televisions, ni telèfons. El telègraf era l'únic mitjà de comunicació urgent amb l'exterior. La majoria de comunicacions es feien a través de cartes via Correus. A Alaior hi havia una oficina de correus amb un administrador. El transport entre els pobles de l'illa era molt bàsic; en principi, cotxes estirats per cavalls. Existia la carretera general que comunicava Maó i Ciutadella, passant pels diferents municipis interiors. Fins el 1900 no van tenir notícies de la possibilitat d'adquirir un cotxe a motor. Aquest mateix any, un grup de persones van anar a Barcelona a veure el gran invent del moment: el cotxe i van fer les primeres gestions per portar-los a l'illa.

²³² Antoni Pons i Pons: Sa pigota. Impremta de Bernat Fàbregues. Maó 1882. Moltes gloses se difonien així; les imprentes feien una tirada de fulls que eren repartits gratuïtament entre la població. El paper usat era molt prim per evitar alts costos; per aquest motiu, algunes s'han fet malbé amb el pas del temps.

L'economia patia els sotracos del model capitalista, els bons moments eren breus; els períodes d'expansió que l'illa coneixia bé des de segles anteriors ja no es produïren. Proteccionisme de l'estat vers diferents productes, dificultats de mà d'obra més qualificada, restriccions per exportar, manca de crèdit eren alguns dels factors desestabilitzadors de l'economia de l'illa. Milers van abandonar l'illa amb la intenció de trobar un treball ben remunerat que els permetés viure ells i enviar diners a la seva família (dona, fills, nets, avis i àvies) sense deixar de pensar amb col·laboracions i projectes concrets per millorar el benestar social. Un grup d'home alaiorencs residien i treballaven al Riu de la Plata; qui disposava de més capital ajudava, per exemple, en la construcció del nou edifici per l'Escola Laica, un edifici que esdevingué paradigmàtic al disposar de jardí i hort, dues grans aules, un gimnàs al soterrani i un disseny de la façana molt encertat.

El segle XIX fou un període de crisi econòmica i molta gent de Menorca emigrà a l'Argentina per anar a fer doblers, la gent deia que anaven a fer les Amèriques. A partir del 1900 l'economia es recupera i augmenta la producció de sabates i la fabricació de moneders de plata. Els petits *fabricons* de sabates se van anar convertint en petites indústries i prest va sorgir un moviment obrer que demanava la millora de les condicions de feina. Aquests períodes de bonança no generaven acumulació de capital de cara a inversions futures. Al davant de noves crisis no existia capital per invertir en noves indústries.

La majoria d'alaiorencs no sabien llegir ni escriure, més d'un 60% de la població no en sabia. Els fillets i les filletes anaven poc temps a escola i no hi havia escoles per a tots. Aquests percentatges aniran minvant durant les tres primeres dècades del segle XX. La "competència" entre centres educatius marcava molt (massa) el dia a dia i eren freqüents les crítiques que apareixien en els mitjans de comunicació illencs. Mitjans de comunicació que responien a ideologies diferents: *La Voz de Menorca*, republicana; *El Bien Público*, conservadors i monàrquics; *El Porvenir del Obrero*, de tendència anarquista. Aquesta dura competència entre l'escola pública, l'Escola Laica i el Col·legi La Salle, a llarg termini, aconseguir que més famílies fossin conscients de la necessitat d'uns estudis bàsics. El nou món ho demanava.

Les primeres escoles per als més petits foren les costures; cases particulars en les quals la dona de la casa tenia cura dels fillets que reunia, moltes d'elles en pèssimes condicions. La majoria d'elles no havien rebut cap tipus de formació i eren totalment privades. El més rellevant d'aquests centres era la vigilància de la moral catòlica. El servei que oferien era molt deficient. El mateix delegat del govern impulsà una campanya en contra d'aquests centres, recolzada per entitats de prestigi com l'Ateneu Científic de Maó o la Casa del Poble (entitat republicana).

Molt poca gent anava a estudiar a l'institut de Maó i molts fillets es posaven a fer feina als 7 o 8 anys d'edat. Són moltes les persones vives que encara recorden la seva infantesa amb angúnia; les mancances de les mínimes

condicions de vida els marcà profundament. Enyoren no haver anat a escola més anys i haver d'anar-se'n a treballar moltes hores al dia.

A pesar de les dures condicions que descrivim, la societat caminava lentament vers una secularització de la vida pública. L'oferta d'activitats d'oci fou creixent. Entitats i associacions patrocinaven vetllades artístiques o literàries, excursions, berenetes en algun lloc de les rodalies. Cal recordar, encara que sigui una obvietat, que no existia ni la televisió ni la ràdio. Les diversions més populars eren les ballades i el glosat. També existien centres culturals i recreatius on la gent anava a passar la vetllada i els caps de setmana, on s'hi feien funcions, teatre, sarsueles, etc. El teatre era l'espectacle de masses, juntament amb les sarsueles i alguna òpera. També es van començar a fer sessions de cinema mut que despertaren una gran expectació. Els diumenges la gent sortia a passejar i solia anar a missa. Es celebraven especialment totes les festes religioses. Els pagesos que vivien al camp solien anar al poble per passar un dia o el cap de setmana en família. Solien tenir el que s'anomenava posada, una casa de la família que usaven els caps de setmana.

Els al·lots i les al·lotes podien jugar al carrer. Hi havia un conjunt de jocs molt populars. Podeu comprovar el que descrivim aquí als diaris dels alumnes. Al carrer socialitzaven i se divertien de valent sense necessitat de tenir cap joguina sofisticada. Els dissabtes i els diumenges les famílies solien passejar pel centre històric del poble, ben mudats. Anar pujant i baixant per una sola via, les famílies es trobaven, parlaven, anaven a prendre alguna cosa. Socialitzaven, intentant oblidar els maldecaps del dia a dia.

Per últim, hem de parlar d'un condicionant gens afavoridor. Eren molts, moltíssims, els homes que bevien de forma compulsiva. Diferents entitats, molts lligades als col·lectius més progressistes, dissenyaven intenses campanyes per minvar, fos com fos, l'alcoholisme. L'Escola Laica fou capdavantera. L'alcoholisme no només malmet la salut de les persones; afecta profundament la seva família. La persona alcoholitzada gasta tot el que guanya i més per comprar alcohol. La família queda arruïnada. I socialment queden marcats negativament. Era una autèntica epidèmia. Superar-la va costar anys de sacrificis.

Com a resum, intentem reconstruir el dia a dia de les famílies obreres. Posteriorment, podreu comprovar com els diaris dels alumnes hi fan referència.

Un dia en la vida d'una família al poble d'Alaior

Normalment, les famílies, tant el pare com la mare s'aixequen de prest; devers les 6 o les 6:30 del matí. Berenen i es posen a fer feina. La mare fa les feines de casa; s'aixequen els seus fills i berenen. Prepara el dinar amb una cuina econòmica i foc de llenya. Va a comprar les quatre necessitats bàsiques, pa, oli i algun tipus de fruita. Els fills també fan un parell d'*envions* (anar a cercar o portar algunes coses).

Els fills se'n van a escola tot el matí, però a la tarda no hi van a escola; van a treballar a una fàbrica de mosso, on aprenen els rudiments bàsics de l'ofici de sabater. D'altres lògicament, també anaven a escola els capvespres, tot i que la diferència d'assistència entre matins i capvespres era rellevant. L'escola i els seus mestres intentaven adaptar-se a aquest ritme, treballant els continguts més complexos i necessaris al llarg del matí.

La dona i mare, treballa fora hores a casa seva; fa d'*ajuntadora* de sabates; té una màquina de cosir i cus sabates que li porten d'una fàbrica. Treballa fins a l'hora de dinar. Les fàbriques enviaven a les cases, les caixes amb el material per treballar. S'havien d'ajustar bé, ja que també els marcaven els temps d'entrega. Moltes s'han de posar a cosir fins la matinada.

El pare treballa unes 12 hores cada dia a una petita fàbrica de sabates. És un bon sabater però no arriba a fer un parell de sabates al dia. Fer un parell de sabates completes en un dia es considera una cosa poc normal. Aconseguir-ho permet millorar el sou. Per tant, molts obrers fan feina a escarada: quan més en menys temps més sou. Algunes persones acaben malaltes pel ritme de feina, per una dieta poc sana o per manca d'higiene.

Abans d'anar a dinar, el pare s'atura a un bar i fa un parell de ginets amb els seus amics i companys. Després se'n va a dinar i després de dinar fa una becaïna. La mare, no atura la feina; para i lleva la taula, escura, renta la roba, planxa, fa net la casa...

Devers les cinc els fills fan la bereneta (pa amb cosa, sobrassada o formatge) i marxen a jugar un poc al carrer amb els seus amics. Tenen molts pocs jocs i la majoria els fan ells mateixos a partir de coses que troben pel carrer o pel camp. La família sencera sopa de prest, devers les vuit del vespre: un poc de sopa i carn a la planxa amb patates fregides i alguna fruita. Després de sopar fan una mica de vetllada; parlen de les coses que han passat durant el dia al poble i comenten quatre xafarderies. No hi ha televisió i encara no s'ha instal·lat la llum elèctrica, tot i que ja se'n parla. Se'n van a dormir de prest, devers les 10 hores del vespre, ja que s'aixequen sempre molt de matí. Els diaris dels alumnes reflecteixen molt bé aquest dia a dia.

La vida al camp era diferent; normalment tant el pare com la mare treballaven al camp de sol a sol. El pare se'n solia fer càrrec de les feines més dures: cuidar el bestiar, recollir la llet, tallar el menjar per les vaques, sembrar, segar... La mare feia totes les feines de la casa: preparar el berenar, el dinar, la bereneta i el sopar. També ha de fer net tot el lloc i fer algunes feines al camp: donar menjar a les gallines, recollir els ous, proveir-se d'aigua, ajudar a fer les fogasses de formatge... a més de rentar la roba de tota la família.

A la casa, al lloc del camp, hi solen viure famílies complertes: avis i àvies, pares i mares i fills; fins i tot algun familiar proper, com un conco o una tia.

La feina al camp no atura mai, en cap període de l'any. Els pagesos no tenen ni dissabte ni diumenge, tot i que el diumenge solen anar al poble, a missa i a veure els seus familiars. També aprofiten l'anada per portar i vendre els seus productes fets a casa. Potser les úniques hores lliures que lis queden són les de després del dinar del diumenge. Els fills no van a escola i ajuden tot el dia amb les feines del camp.

ELS DIARIS MI HISTORIA EN TEMPS DE PAU

Aquests diaris escolars ens han permès reconstruir el dia a dia de moltes famílies d'Alaior. Des del punt de vista antropològic i cultural són un referent gairebé únic. En aquest estudi en profunditat hi fem un primer anàlisi, conscients que hi queda feina per fer, i no poca. Els diaris contenen informacions a molts nivells; fan referència al treball de classe però donen bona compte del que fan i com organitzen la seva vida. És important analitzar el que diuen explícitament i el que no diuen que és fàcilment deduïble.

Així mateix caldria analitzar com ho diuen i com s'expressen. Una característica emergeix a partir de la primera lectura d'un diari: els girs lingüístics usats per escriure en castellà són girs pròpiament de la llengua catalana. Trobareu centenars d'expressions amb aquesta característica. Tots ells parlen en pla i català. L'escola, des del 1800, era obligatòria en castellà i foren moltes les iniciatives del govern central per erradicar el dialecte, com si es tractés d'una plaga bíblica. Els alumnes i molts mestres, la gran majoria, s'expressaven en català per facilitar la feina. Hom n'era conscient però poc s'hi feina per capgirar aquesta situació.

Aquesta alfabetització obligada en castellà aconseguí els seus objectius: totes les persones que van aprendre a llegir i escriure en aquests períodes escriuen únicament en castellà, fins i tot en situacions quotidianes, en les quals el castellà sona com estrany. Hom s'expressa habitualment en català però tot el que s'escriu es fa en castellà. Una anomalia que es perllongà massa anys.

Anem a analitzar els apartats més característics dels diaris en temps de pau.

La narració del dia a dia dels fillets. La jornada pot començar a les sis o abans, segons les necessitats. El berenar no és massa consistent, cafè i sopes i aquí comença la primera de les feines remunerades abans d'anar a l'escola: el repartiment de panets recent fets del forn de pa. Si el dia era feiner la següent activitat era anar a l'escola i si era festiu, solien anar al cinema o al teatre. Hi havia dos cinemes muntats al casino republicà i al casino monàrquic; els fillets anaven indistintament a un o a altre. Pels més joves, a la Salle, organitzaven sessions de cinema; aquest cinema era conegut *com ca los padres*. En Juan Mercadal ens ho compte:

El día 18 me he levantado a las seis y me comió una tasa llena de café y sopas y después me marché al horno para repartir panecillos por las tiendas. Al salir del horno me marché a mi casa y mi padre me mando que había de ir a buscar el burro.

Por la tarde fuí a la función de ca los padres que icieron mucho reir y al salir me paseé un poco y me marché a mi casa a cenar y después de aber cenado fue a la cama para descansar. (18 de septiembre de 1932)

El passeig pels carrers cèntrics del poble era una de les activitats més recordades (anar a fer una volta); els al·lots rodaven pel poble, es trobaven amb altres amics i pensaven a veure qui n'havien de fer.

Fixeu-vos-hi en els girs lingüístics i algunes traduccions directes. *Café i sopas* és un berenar poc substanciós, les sopas són de pa dur mullat en el café. *Icieron mucho reir* és una traducció literal de *van fer molt de riure* o *vam riure molt*, expressions usuals en català.

Les tasques de l'escola. Tot i les enormes dificultats per assistir regularment a escola i continuar estudis més enllà dels onze o dotze anys, els centres educatius constituïen un dels eixos de la vida quotidiana. L'església, les festes religioses i els diferents ritus catòlics eren un altre dels eixos de convivència. I el casino l'eix de l'esbarjo, el temps lliure i la diversió.

L'escola acomplia un paper fonamental en la vida d'aquests al·lots; pilotava bona part del dia i tot el que allà es feia era molt tingut en compte. Molts paràgrafs de *Mi Historia* fan referència a activitats realitzades a l'escola, com el relat d'alguna excursió, contada detalladament o els incidents produïts per una baralla entre els al·lots. La confecció del periòdic escolar també té un clar reflex en les històries. Sabien que, en certa manera, estaven fent història i eren partícips d'un ensenyament ben pensat. En Juan ens conta:

Este día del maestro fue porque al entrar en la escuela siempre nos dice que agamos mi historia después nos hace decir la lección y después hacemos prácticas y después nos marchamos a jugar y al entrar nos lee un trozo de un libro de un niño que también hacía mi historia. (27 de septiembre de 1932. Juan Mercadal)

El mestre fa diferents usos dels diaris. No només els encoratja a escriure'l, sinó que l'usen per llegir en públic; de vegades els llegeix el mestre, d'altres ho fan entre l'alumnat o un alumne llegeix el seu o el d'un company. Posteriorment hi reflexionen. Aquests procediments ajuden molt l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura. Treballen en textos reals, elaborats per ells mateixos, que parlen de la seva vida i dels esdeveniments locals. Pensen, escriuen, s'intercanvien els escrits i revisen.

Recullen fets poc transcendents però molt útils i significatius. Fan gràcia i sedueixen especialment pels girs que usen. Fixeu-vos-hi, en Juan Mercadal continua:

En la escuela hay unos que son muy alegres pero el vecino de la derechas está muy gordo y casi a de menester la mesa por el solo y siempre me hace borinar y hay uno detrás de mí que nunca escucha y trae lentes y a la sección roja hay dos de pequeños y casi siempre saben la lección. (30 de septiembre de 1932. Juan Mercadal)

El vecino de la derechas és el company que seu al seu costat dret. I *me hace borinar*, per *me mueve o mueve la mesa*. Borinar és un verb català que indica moviment, un moviment molest que descentra. Cada frase, podríem dir, és com una petita obra d'art que marca estils; aquest castellà catalitzat el podríem nomenar *castallà*. Les excursions, que en feien moltes, eren dies especials on solien aprendre molt. En aquest cas, en Juan Mercadal, ens descriu una sortida a Sa Roca (lloc a uns vuit quilòmetres d'Alaior i que, lògicament, han fet a peu. Van veure les tasques del pagès, alguns van anar a cercar bolets i finalment van dinar allà mateix, cuinant patates, costelles i ous en el mateix bosc. Un aprenentatge complet i un dia rodó. Com han canviat els temps! Molt possiblement, avui en dia, tindrien prohibit fer quelcom paregut. Preparar el dinar i dinar junts en ple bosc és una activitat molt enriquidora i així la recorden alguns que encara hem tingut l'ocasió d'entrevistar:

Un día de andar. Hoy a las 7 y tres cuartos nos hemos marchado por el camino a la Roca y por el camino el Sr. Maestro nos dijo que eran muy alegres aquellos bosques. Y al entrar en las barreras de la Roca encontramos al hermano de Javier que hablaba y le mandamos aver si eran lejos las casas y nos dijo que no y nos marchamos hacia las casas y después al llegar allí vimos unas gallinas y después nos sentamos un poco y volvemos a marchar hacia un pozo y después fuimos a la marina descargamos y unos cuantos niños quedaron a guardar la comida y unos otros fueron haver si encontraban ningún ongo y después al venir con el maestro hicimos fuego cocimos patatas y costellas y huevos y después comimos y después fui a traer agua.

Después fuimos por arriba nos miramos por donde habíamos de partir para ir a Mercadal y bajamos a poco a poco y algunos se caian y después vimos una finca y fuimos a beber y nos daron el camino por donde habíamos de ir a Mercadal y les damos las gracias y nos marchamos y al entrar a Mercadal toda la gente nos miraban espantados y el Sr. Palliser nos dijós aver como era eso y el Sr. Maestro le contó todo y después dejamos las senajas allí y nos marchamos a un café, y nos dieron una bebida al Sr. Palliser para comprar bombones y después fuimos hacer unas cuantas vueltas por dentro de Mercadal y después nos marchamos a Alayor. (12 de octubre de 1932. Juan Mercadal)

No només han dinat al bosc, sinó que a la tarda han marxat fins Es Mercadal, van conèixer el poble, els van convidar a una beguda i el mestre acompanyant va aprofitar per comprar bombos i repartir-los. Finalment, sempre a peu, retornen a Alaior, onze hores després d'haver sortit (de 7:30 del matí fins les 19:30 o 20 del fosquet. Experiències inoblidables.

Els actes indisciplinats eren freqüents; sempre ha estat així. Els al·lots, sempre, han provat, han jugat, s'han atrevit i s'han passat. Forma part de la vida. El narren amb gràcia. Lògicament, hi ha algun càstig, que també assumeixen amb esportivitat. No en fan cap drama, com a mínim en Juan:

(...) Al entrar del patio Miguel Juanico entro hatado por las manos lo desataron y se fue en dirección a Alberto y le dijo que aver si vuelve a decir lo que decía cuando estaba hatado y le volvió a decir y se armó una pelea con reglas y Alberto tiró una regla y dio un salto y fue a parar encima del cuadro de Eduardo y le hizo un agujero y después vino el Sr. Palliser y dijo que todo lo contaria al Sr. Maestro y se marchó y luego salimos.

Por la tarde fui a la escuela y encontré Miguel sentado a una mesa solo y estuvo toda la tarde (Juan Mercadal, 27 de abril de 1933).

Guerra de regles que boten, volen i reboten; alguna cosa rompuda i el càstig pertinent: assegut sol en una taula al final de l'aula.

Confeccionar el diari *Nuestra Escuela* portava molta feina. Els alumnes estaven molt engrescats. En aquest mateix estudi incloem una anàlisi profund de les tasques i els resultats obtinguts en l'elaboració del periòdic escolar. La impremta era una gelatina rectangular que calia escalfar de tant en tant per mantenir la massa neta i flexible. Torna ser en Juan Mercadal que en parla:

Por la tarde hicimos el periódico y Salvador y yo fuimos a fundir la pasta y tuvimos que hacer fuego y nos llevó mucho trabajo después al llegar a la escuela al cabo de un rato lo empezamos y nos salieron muy bien pero el papel salió muy sucio (Juan Mercadal, 28 de abril de 1933).

Analitzats els primers fragments dels diaris disposem de suficients evidències sobre l'impacte brutal que implica parlar i escoltar en una llengua i escriure i llegir en una altra. L'esforç és evident, les traduccions directes inevitables i les confusions són constants. Tota llengua (excepte algunes que no han desenvolupat la llengua escrita) implica quatre grans habilitats: llegir, escriure, parlar i escoltar. La realitat social, el dia a dia, la quotidianitat s'expressa en català, amb importants variants dialectals. Parlem i escoltem als altres en català. El català és la llengua de comunicació de la major part de la societat. El català és la llengua que interpreta el paisatge, que dona noms al que ens envolta, que transmet emocions i sentiments. L'accés a la lectura i l'escriptura, lògicament, en català ofereix coherència entre els parlants. Accedir a la lectura i l'escriptura en català no necessita de la traducció immediata des d'una altra llengua. El problema s'agreuja quan, parlem i escoltem en català però aprenem a llegir i a escriure en castellà. Escriure i llegir no és fàcil; sobrecarregar la ment sol ser habitual en tot aprenentatge de la lectura i escriptura. Si a més de la codificació i descodificació lletres-sons hi afegim una dificultat "innecessària", com haver de pensar com es diu allò en castellà abans de codificar-ho.

La vida social i la vida escolar són realitats força diferents. I els resultats són pobres: continuen parlant i escoltant en societat en català, saben llegir i escriure en castellà. No sabem parlar ni escoltar en castellà i no saben llegir i escriure en català. Dues llengües a mitges; un pensament esquinçat. La majoria pensa en català, però els aprenentatge acadèmics els recorden en castellà. Tot el temps se va traduïnt d'un idioma a l'altre.

Es realment impressionant pensar les enormes dificultats que havien de patir els al·lots per traduir tot les frases del llenguatge català quotidià al castellà. Podem veure múltiples exemples de girs lingüístics i traduccions forçades al màxim de les seves possibilitats: *dejamos las senajas* per van deixar les senalles; *y casi a de menester la mesa por el solo y siempre me hace borinar*, per havia de menester tota la taula per ell tot sol i sempre me feia borinar. El llenguatge oral està totalment interioritzat i condiciona tot el llenguatge escrit; per tant, per escriure no només han d'estar atents als complexos processos de

codificació sinó també a la continuada traducció; per aquest motiu, l'escriptura i la lectura augmenten la seva dificultat.

El procés d'aprenentatge és bastant caòtic: el mestre pot explicar en català per facilitar la comprensió de determinats continguts. Si els filllets prenen apunts, els prenen en castellà, per tant, escolten el mestre en català, pensen com resumir-hi o com escriure traduint el que ha dit el professor en castellà. Després venen els exercicis que el mestre escriu en castellà i que s'han de resoldre també en castellà. Davant la dificultat de comprensió de determinats exercicis, el mestre dona suport als alumnes en català, ja que ho entenen molt millor. Després, tornen traduir per escriure la solució en castellà.

Les feines de casa. Després de l'escola, les feines que els manaven a casa seva, ocupaven un lloc d'importància en la vida dels al·lots adolescents dels anys trenta. Les feines que els manen són múltiples i variades: des de fer un estri de cuina, anar a sembrar qualsevol producte, fer net el galliner o l'estable dels animals... Des d'elaborar un estri de cuina amb un torn (una feina sens dubte, complexa):

Por la mañana al salir del horno me comí el panecillo y mi madre me dijo:

- Hoy podrías hacer una amasadora con el torno con este trozo de leña tan buena y le respondí
- Lo haré, pero si me sale mal será causa del trozo de leña porque aun es verde y como yo dije salió y esto es la amasadora. (Juan Mercadal, 7 de abril de 1933).

A sembrar síndries a uns cinc quilòmetres del centre del poble:

Por la tarde fui con dos amigos sembrar sandías a un campo de la Argentina y había mucha gente, la sembramos y fuimos a beber y había un hombre que siempre nos hacía reír porque era muy cómico. Al haber terminado nos marchamos y al llegar a Alayor nos pusimos a jugar a la pelota hasta que fue de noche (Juan Mercadal, 1 de mayo de 1933)

Fer net els estables, ajudar al pare i anar a cobrar dels mestres sabaters als quals havien ajudat durant la setmana fora hores de classe:

Por la mañana fui a la escuela y al salir fue a los maestros y luego a comer.

Por la tarde no hubo escuela y limpié el establo y la quintana del búe y al haber terminado esto me marché a mi casa y trabajé con mi padre y luego me limpié y fui a cobrar para los maestros luego cobré y hube terminado el trabajo y me marché a jugar (Juan Mercadal. 20 de mayo de 1933)

Per acabar el dia, anar a espedregar, recollir pedres que molesten en les tanques; una feina ben dura i sacrificada:

(...) Por la tarde fui a descansar un poco y al levantarme fui a espedregar a la quintana y el galliner y no lo hice bien al gallinero porque lo tenía que hacer con la mano y lo hice con la escoba y una pala (Juan Mercadal 30 de junio de 1933).

El galliner no va quedar completament net i el pare, el dia següent, l'ordena fer net novament el galliner amb les mans, no amb garnera i pala, amb amenaça inclosa d'una pallissa. Els mètodes eren expeditius, contundents... Alguns dies,

partien a treballar a les quatre de la matinada per anar a recollir les patates: amb una arada movien la terra i les patates quedaven fora; havien de recollir-les d'en terra i portar-les a redossa:

Por la mañana vino mi padre a hacerme levantar y me amenazó y me dijo: ¡levántate si no te voy a dar una paliza! Y eso lo dijo porque estaba rabioso del día anterior porque no había limpiado bien el gallinero y también me dijo con gran tono ¡Y los vas a limpiar antes de la comida y si no no comerás!

Por la mañana nos levantamos a las cuatro bien decididos y partimos a las patatas y nos paramos a la finca porque un hijo nos las había de arrancar con la arada y mi hermano y yo las habíamos de recoger partimos y en este campo había muchos que hacían lo mismo y así lo hicimos para arrancarlas fue listo pero para recogerlas tuvimos que hacer todo el día.(...) (Juan Mercadal 1 de julio de 1933).

Y yo me quedé mas harto de patatas que no se qué (Juan Mercadal, 9 de julio de 1933).

La darrera frase és força eloqüent: va quedar molt fart de recollir patates: *más harto de patates que no se qué...* Fa gràcia però és un exemple de la duresa de la vida de tots aquests joves, treballant, entre una cosa i una altra, entre deu i dotze hores diàries. L'expressió és prou rellevant del final d'uns dies molts durs que difícilment podríem aguantar avui en dia.

Com podeu veure el nivell d'exigència era molt elevat i els càstigs duríssims. Alguns dies la jornada, especialment en dissabte i diumenges, començava bastant més prest de les sis de la matinada; aquí acabem de llegir un exemple d'inici de jornada a les quatre per anar a collir patates.

Les feines remunerades. Els adolescents dels anys trenta no només treballaven a casa, alguns amb altes exigències, sinó que també havien de fer feines, més o manco remunerades, ajudant a mestres sabaters a fer activitats diverses. Aquestes activitats més o manco remunerades s'anomenaven "*anar a fer envions*" i consistien en repartir algunes coses, portar peces de calçat d'un lloc a un altre, repartir capses amb el material per elaborar bijuteria, repartir factures, anar a cobrar, etc. Els dissabtes solia ser costum anar a cobrar per poder disposar d'algunes monedes pel cap de setmana. Alguns dies són esgotadors, trists fins i tot:

Un día triste. El jueves es muy triste porque los de la escuela por la tarde fueron a hacer una excursión con el maestro pero yo no pudo ir porque tuvo que desacer un carro que tenemos que hacerle las varas nuevas y además cosas y cuando lo tenía casi desecho los maestros zapateros me llamaron porque me tenían que enviarme después de averme enviado fui a hacer la merienda y a jugar un poco (Juan Mercadal, 22 de septiembre de 1932).

Els dijous capvespre no hi havia classe però els centres aprofitaven per fer alguna excursió. Per moltes famílies, aquest capvespre del dijous era una oportunitat per manar feines al fill de la casa; molts eren els que pensaven que les excursions eren poc més que perdre el temps, no aprenien res (opinen alguns pares) i l'excursió no era obligatòria; el dijous capvespre no era dia lectiu i el dissabte matí sí. A nen Joan el fan treballar de valent arreglant un

carro. L'encapçalament del text és contundent, una única frase breu amb un punt i seguit: *un dia triste*. Pensem que no es pot dir més clar.

La festa del diumenge era seguida per gairebé tothom, excepte per la continuïtat necessària d'algunes tasques al camp. El diumenge era un dia d'esbarjo per fillets i filletes; jugaven, passejaven, anar a missa, dinar en família... Fins i tot, alguns aprofiten per arrodonir algun negoci: vendre un tort que acabaven de caçar.

Domingo. Por la mañana un poco antes de medio día yo y mi amigo Enrique jugamos con los aros después fui a la comida después a jugar con la pelota y con los aros más tarde fuimos a vender un tordo que había cogido mi amigo después fuimos por la plaza de la República y más tarde fui hacer la merienda y en la calle Mayor dos amigos y encalsamos después a Antonio y Alberto hasta que fue hora de ir a la iglesia (Juan Mercadal 30 de octubre de 1932).

Els animals de ploma solien ser blancs fàcils per aquests joves disposats a tots per treure'n algun profit: muntaven trampes casolanes, els caçaven en filats, o a pedrades, buscaven i destrossaven els nius i es portaven els ous, els feien patir, els seccionaven o se'l menjaven un poc torrar al foc. Les autoritats solien advertir, de tant en tant que les famílies eduquessin els seus fills per ser respectuosos amb la naturalesa i no provocar mals innecessaris.

El futbol era l'entreteniment per excel·lència. Cal recordar que aquest esport es va introduir com una forma de millorar la salut, fer exercici físic sa i aprendre a jugar en equip. El pas del temps ha degenerat fins als nostres dies per convertir-se en un esport de masses que genera milions de beneficis:

Por la mañana me levanté y fui a repartir panecillos y casi no podía terminarlo porque tenía mucho dolor de piernas perché el domingo había jugado mucho a foot-ball y estaba muy cansado (Juan Mercadal 3 de abril de 1933).

Aprofitaven qualsevol ocasió per guanyar algunes monedes. En Juan, cada dia, a partir de les sis de la matinada va a repartir panets per les cases que prèviament l'havien comanat al forner. Imaginació no els mancava.

Els esdeveniments del poble. Com és lògic, el diari reflecteix la vida municipal, tot i que sempre tenen més tendència a narrar les petites anècdotes relacionades amb la seva vida que els fets més rellevants lligats a la política o la societat locals. Des de petites anècdotes i situacions divertides:

Un día por la tarde. Ayer por la tarde llovió el tiempo de que hacían escuela y al salir ya no llovía y al tiempo que hacía la merienda un carnicero menava una oveja y no quería ir por el camino y una vez se les rompió la cuerda y se les escapó y el carnicero se fue corriendo detrás de ella y corría mucho y salió un hombre de por dentro de una cucharia y la emparó (Juan Mercadal, 7 de octubre de 1932).

a morts sobtades:

Al salir de la escuela. Cuando salí de la escuela me marché a ver si los maestros me habían de enviar me enviaron a traer un cántaro lleno de agua y después vi a Miguel

Guardia que había traído dos bicicletas nuevas y fui a verla y eran muy hermosas y después me llamaron para la comida.

Por la tarde cuando hacia la merienda estaba cerca de el depositor de gasolina había un auto que le daban y venia de Mahón y dijo que había un hombre que se caia de un carro y otro iba a salvarlo e hizo una fuerza que no la podía hacer y saca sangre por la boca y fue muerto (Juan Mercadal 25 de octubre de 1932).

que no acaben d'entendre. Segons sembla hi va haver un accident, algú es va caure del carro i, possiblement, per un atac de cor, va morir a l'instant. Fixeu-vos que el text denota certa indiferència vers allò que va passar. De vegades no hem aconseguit acabar d'entendre algunes frases mals construïdes amb idees vagues i desordenades.

Anar a missa, els diumenges especialment, era gairebé un deure inexcusable. Existia un important percentatge de gent que es declarava no creient i obertament anticlerical. Però, tot i les crítiques, eren molts els fills i filles de pares no creients que anaven a missa com a part del diumenge. La no participació en determinats ritus era consentida i una gran majoria participava de determinades litúrgies com aquesta que ens explica en Juan. El dia del Ram, fins i tot, hi havia persones que no havien acudit a missa però que volien el ram de llorer beneït que dura tot l'any. Evidentment el que reparteixen no son *ramos de lloro*, sinó rams de llorer (fulles aromàtiques útils per receptes de cuina típiques):

Por la mañana a las 11 fui a misa última y al salir encontré mucha gente amontonada y era lo que tiraban ramos de lloro porque era el domingo de ramos y yo cogí uno y lo llevé a casa. Por la tarde al salir de la iglesia me marché al cine y luego a cenar y a la cama (Juan Mercadal 9 de abril de 1933).

Les eleccions eren moments de tensions i incidents. Eren, de fet, les primeres vegades que hom podia votar democràticament. Les eleccions durant la Restauració foren simulades i durant la dictadura de Primo de Rivera, inexistents. Durant la II República, hom va poder viure unes eleccions lliures i democràtiques però no exemptes de perills, trampes o pressions. Republicans, conservadors i monàrquics es disputaven els governs municipals i centrals en un clima creixent de tensió arreu. L'illa vivia aquests moments en relativa calma, si ens fixem en els aldarulls que es produïen a la península. Els fillets també simulaven les tensions entre uns i d'altres. Algunes situacions acabaven malament i de forma violent:

Por la tarde al salir de la escuela fui a los maestros me enviaron a unas cuantas casas y luego hube terminado, después me marché hacer vueltas y había muchos gritos de niños que se peleaban porque el domingo tenían que hacer votos (Juan Mercadal, 6 de mayo de 1933).

Por la mañana a les 10 y media me mudé y me marché por la plaza y encontré unos cuantos niños con la bandera republicana y cantaban la marsellesa y gritaban viva la republica y luego seguí por arriba al llegar a la plaza encontré los monárquicos y decían que habían ganado de 127 y ellos habían roto las urnas cuando se habían visto perdidos. (Juan Mercadal, 7 de mayo de 1933).

Anècdotes, com la del be o la del accident posant gasolina es mesclen amb les disputes electorals amb l'arribada de les dretes al poder. S'iniciava el conegut com el bienni negre. Van ser les eleccions que van donar el triomf a la dreta en el marc de la II República. Durant els dos anys, els govern dretà es dedicà a returar i refer la feina feta durant el primer bienni republicà. En qüestions educatives es van realitzar més accions en dos anys que durant els cinquanta anys anteriors.

En aquestes breus notes ja s'observa la tensió que es vivia al municipi entorn a les eleccions. El poble es trobava dividit en tres grans fraccions perfectament delimitades: el grup més gran, els conservadors i els monàrquics; el segon grup, els republicans i el tercer grup, els anarquistes. Aquests darrers havien anat sempre de la mà dels republicans fins la proclamació de la II República, però a partir d'aquell moment van rompre les relacions i es van agrupar entorn d'un projecte educatiu de molta rellevància: l'escola laica d'Alaior. Amb aquesta conjuntura, les dretes solien guanyar sempre les eleccions ja que els anarquistes, seguint els seus preceptes, s'abstenien de participar en el sistema democràtic. Quan aquests participaven en les eleccions i votaven a favor dels republicans, aquests normalment guanyaven les eleccions, però això només passà una vegada, les eleccions de 1921.

(...) Por la tarde estuve siempre cerca de mi casa hasta por la noche que fui al cine y gritaban viejas porque habían ganado las derechas y fui a la cama a las 12 y media (Juan Mercadal, 30 de abril de 1933).

Les fonts informatives eren limitades, la premsa escrita era llegida i comentada en bars, tavernes i casinos. Els anys trenta arribaren les primeres ràdios, el cost inicial no permetia una generalització massiva, però algunes botigues que el tenien a la venda, l'usaven i el posaven a la porta de l'establiment i la gent s'hi aturava i escoltava les notícies. Els canvis tecnològics arribaven lentament; només uns pocs privilegiats tenien accés a aquests nous aparells. Passats uns anys, amb l'arribada de la televisió, molta gent acudia a veure-la a les esmentades botigues, fins que fos possible adquirir-lo:

(...) Por la tarde fui a oír el arradio de la casa del fotógrafo y después a trabajar (Juan Mercadal, 19 de junio de 1933).

Les ràdios havien arribat a Menorca devers els anys 30, però no s'havien generalitzat encara; per tant, era vist com un aparell força interessant i era molta la gent que l'anava a escoltar en directe als llocs on en tenien.

El temps atmosfèric. Un dels temes més recurrents en totes les històries quotidianes de municipis petits és l'estat del temps. Els quaderns de *Mi historia* reflecteixen aquesta realitat perfectament; un poble arrelat a la terra, proper a la terra, que viu de la terra, està molt preocupat per tot el relacionat amb el temps i la majoria de la població en té coneixements, tot i que predominen teories populars sense base científica i moltes dites, acudits i refranys que destaquen regularitats o fets importants relacionats amb el temps atmosfèric:

Por la mañana me levanté muy cansado del día anterior y hacía un sol muy sombrero y luciente y por la tarde ya se puso nuboso y muy negro y casi no se veía y cuando fueron las cinco y media empezó ha hacer piedra, agua, y viento, todo junto y cada granizo era como un huevo de palomo y había de más grandes y más pequeños y duró mucho tiempo y cuando hubo terminado a casi todas las casas tenían agua dentro y esto hizo mucho daño a todo porque lo destrozaba; yo fui al huerto y había un sandiar y los tomates y todo los despallizó que ahora no tendremos nada para comer de esto, y por la noche toda la gente hablaba de esto y unos decían que por el huerto den Reloche casi todo el fruto lo había hecho caer otros decían otra cosa y así se pasó la noche (Juan Mercadal, 28 de junio de 1933).

Un fet com aquest provoca un autèntic daltabaix en el poble, ja que fa malbé tota la producció d'estiu de fruites i hortalisses i pèrdues econòmiques importants per una economia, la dels pagesos, que mai no aconseguen grans beneficis. Aquestes fortes tempestes són part del clima mediterrani; solen succeir-se a finals d'agost, setembre i octubre i durant la primera, abril i mitjans maig. Fora d'aquests períodes alteren notablement la producció agrícola; perdre una anyada era un greu perjudici pel pagès.

Els entreteniments i els jocs. Entre l'escola i les feines de casa i fora de casa sempre hi quedava algun marge de temps per jugar. Els dissabtes i diumenges eren els dies que normalment tenien més temps i solien anar al cinema, al ball o al teatre:

Domingo divertido. Por la mañana a las 10 fui a ver el cañón que es muy grande que lo traen a San Lorenzo a las baterías.

Por la tarde fui al baile del casino republicano donde había el chofer de la orquestina de Mahón que bailaba solo y hacía reir mucho porque casi siempre pegaba a un joven que se llama Cristobal (Juan Mercadal, 13 de noviembre de 1932).

Un dels jocs més populars era el jocs de les bolles, joc de dinàmica senzilla que consistia bàsicament en anar tirant les bolles en una zona determinada i tocar les del company per guanyar-les. Així, després de cada partida, un al·lot pot guanyar o perdre moltes bolles. Era un joc que conservava moltes paraules en anglès.

El viernes fui a la escuela por la tarde a un la escuela no estaba abierta y jugué a bollas y vino un amigo de la escuela pequeño y delgado me dijo aver si le quería dejar una bollita y le dije que si le dejé y se fue a jugar con otros y ganó seis (Juan Mercadal, 18 de noviembre de 1932).

Jugar a bolles entretenia molt i, algunes vegades, tenien obligacions que complir que els generaven problemes i alguna renyada. Aquest fragment és paradigmàtic. En ell podem apreciar els girs lingüístics i les traduccions directes; fixeuvos-hi: *me escató 2 bolles* (escatar vol dir guanyar i aquest guany no sol ser molt clar; al capdavall hi ha el sentiment d'haver-les perdut per alguna trampa); *los maestros me reñaron* (aquests mestres són els sabaters, no els mestres d'escola. I renyar es converteix en castellà com *reñaron*). Després ens explica com un sabater es va tallar i va haver d'anar a cercar aigua, *una aguja y un hilo enfilado* per cosir la ferida i una *botella de espirito*

(per botella d'alcohol, que es diu popularment esperit). Tota una aventura escrita amb certa gràcia:

Al salir de la escuela por la tarde jugué unos cuantos juegos a bollar con Antonio Pons un amigo de la escuela que tiene cabellos rubios sensible y pequeño y es el segundo de la sección roja de la escuela y me escató 2 bollar y me marché a los maestros y me reñaron porque había ido tarde después por la noche el maestro Bagur se hizo corte y tuvo que ir a traer 2 cántaros de agua de mi casa porque le sacaba mucha sangre y después fui a su casa a traer una aguja y un hilo enfilado en ella y la botella de espíritu se lo cosió y me marché (Juan Mercadal, 23 de noviembre de 1932).

Aquest relat és molt divertit; segons sembla un dels mestres sabaters es va tallar però entre ells mateixos van cosir la ferida amb fil i agulla i esperit. Realment increïble.

Una de les trapelleries més conegudes dels adolescents i fillets era *anar a fer pastellet*, que consistia en toca el pastell de les portes fent veure que algú intentava entrar a una casa, fent sortir a algú de la casa i rient-se d'ell després d'amagat i fugir corrents. Algunes vegades, obrien un poc la porta i els tiraven algun objecte:

(...) Después en tiempo que llovía fuimos a hacer pastellito por las casas y nos bañábamos y Antonio Pons fui a traer un paraguas (Juan Mercadal, 27 de noviembre de 1932).

Un dels problemes més rellevants del temps d'oci i temps lliure del joves menorquins era la tendència a maltractar o matar espècies animals. Ja hi hem fet referència anteriorment. Les autoritats feien constants crides a les famílies i als mateixos al·lots per evitar o minvar aquestes actituds; però com podem veure, aquestes activitats estaven ben arrelades; sargantanes, nius, pardals de tots tipus i altres eren les víctimes de les trapelleries dels joves, com podeu comprovar:

Des de sargantanes:

(...) Por la tarde después de haber comido fue dentro del cuartel viejo y me puse a buscar lagartijas y hasta las dos estuve cazando y una no la pude coger porque cuando oia ruido se escapaba y después me marché a la escuela (Juan Mercadal, 5 de mayo de 1933).

Nius de pardals:

Por la mañana fui a la escuela y como era el último día de la semana dental hicimos una veladita sobre los dientes y luego salimos. Por la tarde fui a buscar nidos con Antonio y Alberto y encontramos dos después fui a los maestros y luego a cortarme los cabellos y al salir fui a jugar, a cenar y luego a la cama (Juan Mercadal, 13 de mayo de 1933).

Gorrions torturats tirats als moixos de camp:

(...)Por la tarde fuimos con un amigo llamado Vicente a cazar pájaros y cogimos cinco gorriones y matamos tres y los damos al gato y cuando cazábamos pasó un rancho de niños que iban a hacer la merienda al campo (Juan Mercadal, 5 de junio de 1933).

Passant per insectes, moixos i alguns animals de granja, com les gallines. Eren grans afeccionats a aquestes activitats.

El foot-ball es va fent cada vegada més lloc en el temps d'oci i de cada vegada són més els al·lots que hi juguen per salut i benestar personal.

Por la mañana escribí recibos después jugué a foot-ball y después fui a misa y luego a comer. Por la tarde a las cuatro fui a ver jugar a dos equipos que fueron la Unión y el España pero no me gustó tanto el domingo pasado, y ganaron los del España de tres. Al salir fuimos a jugar a las cartas con Enrique y José hasta que fue hora de cenar (Juan Mercadal, 1 de octubre de 1933).

A mesura que localitzem més llibretes (la nostra recerca continua) podrem reconstruir bona part de la vida dels adolescents dels anys 30 a Alaior; el que aportem aquí creiem que ja representa una valuosa aportació al coneixement de la nostra història. Aquests quaderns ens permeten aproximar-nos a la vida quotidiana del municipi, a la pràctica quotidiana de l'escola graduada del fillets i a les pràctiques usuals de treballs de tot tipus que les persones havien de fer per poder sobreviure i poder fer front a totes les necessitats familiars. Els relats que acabem d'exposar en són un exemple prou evident i representatiu; són molts els fillets que expliquen situacions semblants. El diari de Juan Mercadal és força representatiu del que succeïa, narrat directament i expressant emocions i sentiments que els desperten. Un testimoni d'un temps, d'una història, d'una escola...

Anem ara a analitzar els diaris personals en temps de la guerra civil espanyola.

CAPÍTOL VIII

CONSELL DE CULTURA DE L'ESCOLA NOVA UNIFICADA DE MAÓ

Els alumnes que van assistir a les escoles laiques d'Alaior i de Ciutadella ens confonien. Afirmaven que fins el 1939 van assistir regularment a l'escola laica, que se van suprimir totes les escoles religioses i que tots els fillets i les filletes van ser obligats a anar a l'escola laica. La veritat és que ens era difícil comprendre aquesta situació, sense referents documentals ni estudis d'historiadors que ens ajudessin a contextualitzar aquestes afirmacions.

Què volia dir que tothom havia d'anar a l'escola laica? Al final creiem que, arran de la troballa d'uns documents, podem afirmar que a Menorca no és que tots els fillets i les filletes fossin obligats a anar a l'escola laica; el que realment va passar és que va crear una espècie d'escola unificada, seguint les indicacions de la Generalitat de Catalunya, que amb tant èxit va aconseguir el que es va conèixer com a CENU: Consell de l'Escola Nova Unificada, vella aspiració de tots els sectors progressistes de l'estat i que es va materialitzar a Catalunya durant la guerra civil. El 27 de juliol de 1936, el govern català va crear el Consell de l'Escola Nova Unificada, amb una triple finalitat:

- Organitzar, en edificis apropiats per la Generalitat, el nou règim docent d'escola unificada que substitueix l'escola confessional.
- Intervenir i regir aquest nou règim docent assegurant que en tots els aspectes respongui al nou ordre imposat per la voluntat del poble, és a dir, que estigui inspirat en els principis racionalistes del treball i que, per tant, permeti que tot obrer amb aptituds pugui arribar sense cap mena d'obstacle des de l'escola primària als estudis més superiors.
- Intervenir en la coordinació dels serveis d'ensenyament de l'Estat, de l'Ajuntament de Barcelona i de la Generalitat de Catalunya.²³³

Fins fa ben poc, no havíem pogut documentar que a Menorca també existí una filial del CENU i que es va intentar seguir el model català, amb desplaçaments de mestres i militants republicans a Barcelona per rebre orientacions i directrius. Aquesta va ser l'escola laica a la que acudiren tantes persones de les entrevistades que ens afirmaven que aquestes escoles es tancaren el 1939,

²³³ Vegeu GONZÁLEZ AGÀPITO, J, MARQUÈS, S, MAYORDOMO, A I SUREDA, B (2002): *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

una vegada acabada la guerra civil. I era cert, van anar a l'escola laica, però la realitat és que només hi havia una escola: l'escola unificada pública, ja que totes les escoles confessionals havien estat suprimides i agrupats tots els filletes i filletes en llocs adients, incrementant el número de mestres i d'auxiliars. Les persones relacionades amb l'església tenien prohibit impartir ensenyament, ni en públic ni en privat. Moltes de les persones que havien assegurat que havien assistit a l'escola laica o que havien estat elegits com auxiliars, eren persones que van anar a l'escola unificada, evidentment laica, pública, obligatòria i per tothom. Les dues escoles laiques existents, la de Ciutadella, amb un funcionament molt irregular i la d'Alaior també foren tancades i tots els seus alumnes ingressaren en la pública, única i gratuïta que incloïa les diferents etapes educatives. La gratuïtat garantia que els sectors més desfavorits poguessin arribar als estudis universitaris, reservats durant massa anys als sectors benestants de la societat. L'escola pública acollia els alumnes de pàrvuls, els de primària, secundària i batxiller fins l'accés als estudis universitaris. Aquest model d'escola podia garantir una formació bàsica sòlida i coherent a tot l'alumnat. Malauradament, els temps de guerra no són els més indicats per muntar (gairebé de nou) un sistema educatiu.

El Govern de la República, poc temps després de guanyar les eleccions el Front Popular, dicta un conjunt d'ordres per estudiar les mesures que caldria prendre per fer front a la progressiva substitució de les escoles religioses.

L'Ajuntament de Maó i l'inspector mestre de la República, Joan Socias, convoquen, el mes de maig de 1936 una reunió per intentar trobar una solució al que s'anomenava problema de l'ensenyament.²³⁴

L'inspector en cap informa poc temps després de la situació dels col·legis religiosos a les ciutats de l'illa. La situació és força complexa, ja que la majoria d'alumnes assisteix a escoles religioses. Analitzem les dades:

Pobles	Matrícula escola nacional	Matrícula escola religiosa	Mestres existents	Mestres necessaris i unitats noves	Observacions
Alaior	84 fillets	116 fillets	3	4 / 1	S'ha d'aixecar un nou local amb cinc seccions.
	95 filletes	97 filletes	3	4 / 1	
	39 pàrvuls	64 pàrvuls	1	2 / 1	
Ciutadella	169 fillets	280 fillets	6	9 / 3	No hi ha locals suficients ni materials
	150 filletes	343 filletes	4	10 / 6	
	136 pàrvuls	182 pàrvuls	2	6 / 4	

²³⁴ Vegeu a l'Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Maó, l'expedient número 9, del negociat d'instrucció de primera ensenyança de Maó, de l'any 1936 titulat: "Aplicación de la Orden del Ministro de Instrucción pública y Bellas Artes de 6 de mayo de 1936 para llevar a la práctica la creación de nuevas escuelas nacionales en sustitución de las escuelas sostenidas por congregaciones religiosas.

Maó	487 fillets	153 fillets	10	13 / 3	No hi ha locals suficients ni material
	393 filletes	263 filletes	10	13 / 3	
	224 pàrvuls	151 pàrvuls	4	7 / 3	
Totals	1777 fillets i filletes assisteixen a l'escola pública	1649 fillets i filletes assisteixen a l'escola religiosa	43 mestres en actiu	68 mestres seran necessaris/ 22 unitats s'hauran de crear.	

El problema que plantegen aquestes xifres és més que evident: gairebé cal cobrir l'escolarització del 50% dels fillets i filletes si es tanquen les escoles religioses. La incidència és força diferent als diferents pobles:

Pobles	Escola pública	Escola religiosa
Alaior	218 (44,04 %)	277 (55,95%)
Ciutadella	455 (36,11 %)	805 (63,88 %)
Maó	1104 (66,06 %)	567 (33,93 %)

La sociologia de Maó i Ciutadella queden ben paleses en la distribució que fan dels seus fills i filles entre les escoles religioses i les escoles públiques. A Ciutadella, només el 36% de l'alumnat matriculat assisteix a les escoles públiques, mentre que aquest percentatge és exactament invers a Maó, on només el 33 % de l'alumnat matriculat assisteix a les escoles religioses. Aquesta proporció ens permet fer-nos una idea aproximada del que va succeir a Ciutadella, alhora de tancar tots els centres religiosos i oferir places públiques per gairebé uns vuit-cents fillets. Aquest projecte de substitució no és va portar a terme immediatament, com volia el recent creat *Consell de Cultura de l'Escola Nova Unificada de Maó*, centre des del qual s'intentava organitzar l'escolarització de tots els municipis de l'illa.

Durant el mes de setembre de 1936, una comissió de mestres i responsables polítics es trasllada a Barcelona per entrevistar-se amb el president del Consell de l'Escola Nova Unificada de Catalunya, Oriol Anguera. El mateix mes de setembre la Junta Administrativa de l'Ajuntament de Maó acorda constituir el *Consell de Cultura de l'Escola Nova Unificada a Maó*, que intentarà vetllar per l'ensenyament públic a tota l'illa. Durant els propers tres anys i fins acabar la guerra civil, les escoles religioses són tancades i el *Consell de Cultura* assumeix la direcció i el control de tots els escolars de l'illa en centres públics, gratuïts i laics:

En la sesión celebrada por esta Junta el 15 del actual, se estudió la Memoria suscrita por los vocales de la misma Floreal Barber y Joan Bagur, los maestros de Escuela Nacional, Nardo Sintés y Francisco Pons, los cuales en unión del Catedrático del Instituto Nacional de 2ª Enseñanza de esta ciudad, Antoni Sanromà, comisionados por el Municipio pasaron a Barcelona para estudiar cuanto se relaciona con la enseñanza del obrero; y en vista de lo consignado en dicha Memoria, la Junta acordó crear en esta ciudad un Consejo de Cultura de Escuela Nueva Unificada, integrada por

representantes de las organizaciones sindicales, Junta Administrativa, Maestros de 1ª enseñanza, profesorado del Instituto y de la Escuela Elemental del Trabajo, ampliada por aquellas personas que puedan prestar su valiosa cooperación.

1 Y al comunicarlo a Vd. he de rogarle que por esa entidad se designe al Representante que ha de tomar parte en la mentada Comisión.

- Director de la Escuela Elemental del Trabajo,
- Presidente del Sindicato Único de Trabajadores,
- Presidente de la Federación Local de Oficios Varios y
- Instituto Nacional de 2ª Enseñanza.

2 y al comunicarlo a Vd., he de rogarle se sirva aceptar el encargo:

- Antonio Sanromà, Catedrático,
- Nardo Sintés, Maestro Nacional,
- Francisco Pons, Maestro Nacional.

Mahón, 17 de setiembre de 1936.²³⁵

Els problemes derivats d'aquesta decisió augmenten les dificultats però algunes decisions són acceptades i la seva aplicació és correcte, segons algunes persones ens han apuntat. Aparentment, l'escola única va funcionar relativament bé, sense massa incidents i el professorat va ajudar i col·laborar, de forma bastant decidida, a l'eixida d'aquesta experiència única.

A Ciutadella els problemes foren molt més evidents. L'anarquia dels primers mesos de la guerra civil i les dificultats per fer complir la legislació van fer gairebé impossible l'assumpció de tot l'alumnat de les escoles religioses per part del municipi. Van ser molts els fillets i les filletes que no van estar escolaritzats durant molt temps; fins i tot van desaparèixer els ensers confiscats a les escoles religioses:

Se da cuenta de un escrito del Presidente del Consejo Municipal de Primera Enseñanza de esta ciudad, en el que manifiesta que debiendo proceder dicho organismo a la organización de los grupos escolares números tres y cuatro de nueva creación de esta población, solicita de la Corporación haga las gestiones necesarias para que con la urgencia posible sean devueltos a los excolegios religiosos los efectos y material de enseñanza que fueron cedidos por esta Alcaldía y que, según noticias, obran en poder de destacamentos y particulares.²³⁶

No tardaria massa temps en acabar la guerra civil. Un destacament de Ciutadella es va aixecar contra la República i permeté l'entrada de les tropes franquistes. Les propietats pertanyents als col·lectius que havien donat suport a la República van ser confiscades per les noves autoritats i se dissolgueren les associacions republicanes, obreristes, laiques, socialistes i comunistes.

²³⁵ Vegeu Arxiu Municipal de l'Ajuntament de Maó, l'expedient número 14, de negociat d'Instrucció Pública titulat: "Constitución en esta ciudad de un Consejo de Cultura de Escuela Nueva Unificada." Any 1936.

²³⁶ Llibre d'actes de l'Ajuntament de Ciutadella a l'Arxiu Municipal de Ciutadella, pàg. 10, corresponent al tom de 1937-39.

L'agrupament d'ensenyança racionalista queda dissolta i es dona de baixa en el registre de societats de l'Ajuntament de Ciutadella, el 27 de juny de 1939, segons ordre de la Delegació del Govern.²³⁷

A partir d'aquest moment, la història sofreix un tomb; la dictadura s'imposa amb contundència i totes aquelles persones dubtoses d'haver col·laborat amb els republicans són empresonades, ajusticiades o afusellades. La violència d'uns fou substituïda per la violència d'altres.

Els plantejaments innovadors defensats per la *Institución Libre de Enseñanza* des del segle XIX i els principis de l'escola nova foren desterrats dels centres educatius. Molts d'aquests plantejaments, com hem tingut oportunitat de veure, eren tècnics, aplicacions didàctiques i mètodes pedagògics innovadors. Els guanyadors identificaren aquestes didàctiques com part de l'aparell polític més extremista de la II República i molts mestres que les havien aplicat passaren per les comissions de depuració. Va ser el cas de mestre Bosch, tot i que va poder acreditar les creences religioses i la poca afinitat amb les autoritats republicanes de l'illa.

Ara, podem analitzar els diaris dels alumnes. Les llibretes recollides i identificades ens han permès, finalment, reconstruir parts de les vides de molts filllets en temps de pau i també en temps de la guerra civil al llarg dels anys 30. Sentiments, vivències, pensaments, pors i angoixes expressades per persones que van viure uns dels moments més dramàtics de la història del país.

²³⁷ Arxiu Municipal de Ciutadella, caps de documents pertanyents a 1939.

CAPÍTOL IX

ELS RELATS NUESTRA HISTORIA; VIDA QUOTIDIANA DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA A ALAIOR. REFLEXIONS DELS FILLETS DE L'ESCOLA GRADUADA

La tasca innovadora no es va aturar durant el difícil període de la guerra civil. Els alumnes de l'escola graduada, ara mixta i acollint tots els alumnes del municipi van seguir amb aquelles activitats més interessants dins la mesura de les possibilitats; per exemple, la revista no se va poder seguir publicant però hem recuperat una bona part dels diaris escrits a classe que narra els fets i els esdeveniments trists i dramàtics de la guerra, narrats des de la perspectiva juvenil, teòricament neutre però plena de sentiment i realment colpidora de consciències. Creiem que aquests diaris son una aportació força interessant que ens permet mirar determinats fets pel forat de l'escola en temps de guerra. Aquests diaris també han de d'esdevenir un petit homenatge a totes aquelles persones que van viure i van patir els esclats de la guerra civil. Sense distincions, orígens i condicions.

Hem centrat l'estudi, en aquest cas, en dos diaris, un de l'alumne Juan Pons Jover, un filllet que estava matriculat a la Salle però que va ser portat a l'escola pública en temps de la guerra civil, quan les escoles privades religioses van ser tancades i tots els seus alumnes van ser traslladats als centres públics. I un segon d'Arcadio Gomila, fill d'un mestre (Pere Gomila) que exercí a l'Escola Laica. Ambdós, juntament amb més de cinquanta alumnes, compartien les aules i convivia alumnes de La Salle, de la Graduada d'Alaior i de l'Escola Laica en un clima de tensió social i d'enfrontaments violents.

El diari de Juan Pons està escrit entre el desembre de 1936 i el març del 1937 i relata moments ben curiosos vistos des de la perspectiva dels infants i d'altres ben dramàtics però expressats amb un llenguatge col·loquial que sorprèn per la seva senzillesa, per la seva aparent poca implicació i, de vegades, pel seu dramatisme infantil. El diari de n'Arcadio Gomila comprèn des del 17 de juny de 1937 i el 16 de juliol de 1937. N'Arcadio aporta interessants novetats en els diaris: conté reflexions ètiques profundes, sentiments positius vers el món natural i uns interessants contes inventats.

Talment com hem fet analitzant els diaris en temps de pau ens hem centrat en un parell de diaris personals, força representatius de la societat del moment. Disposem de molts més diaris que cobreixen gairebé la totalitat del període de guerra²³⁸. Aquest estudi és una primera aproximació. Caldrà analitzar els textos des d'altres punts de vista i establir relacions entre ells, l'esdevenir de la societat, les famílies, els actes de guerra i de violència. Els relats són verídics. Hem comparat fragments dels seus diaris amb els fets, personatges i situacions que narra la història. La coincidència és gairebé total (algun dia equivocada, informació fragmentada).

²³⁸ Disposem dels següents diaris:

RELATS MI HISTORIA. DATES I AUTOR

- 21 de febrer de 1936 a 4 de desembre de 1936. Ernesto Palliser
- 27 de febrer de 1936 a 6 de setembre de 1936. Arcadio Gomila.
- 25 de febrer de 1936 a 16 de maig de 1936. Juan Pons Jover (dades errades per l'alumne, el mes de març passa de 1936 a 1937).
- 16 de setembre de 1936 a 22 de novembre de 1937. Sebastián Pons.
- 23 de setembre de 1936 a 22 de novembre de 1936. Bernardo Pons.
- 9 d'octubre de 1936 a 24 de gener de 1937. Gaspar Timoner.
- 2 de desembre de 1936 a 22 de gener de 1937. Bernardo Pons
- 4 de desembre de 1936 a 22 de gener de 1937. Antonio Andreu.
- 11 de desembre de 1936 a 24 de gener de 1937. Juan Pons Jover.
- 7 de febrer de 1937 a 15 de novembre de 1937. Francisco Sans
- 7 de febrer de 1937 a 16 de maig de 1937. José. Cardona.
- 22 de febrer de 1937 a 19 de març de 1937. Bernardo Pons.
- 25 de febrer de 1937 a 31 de març de 1937. Genaro Pons
- 3 de març de 1937 a 14 de maig de 1937. Juan Mercadal.
- 20 de març de 1937 a 17 d'agost de 1937. Lorenzo Piris.
- 23 de març de 1937 a 10 d'abril de 1937. Rafael Pons
- 25 de març de 1937 a 22 de maig de 1937. Ernesto Coll.
- 3 de maig de 1937 a 20 de maig de 1937. Bernardo Pons
- 18 de maig de 1937 a 28 d'octubre de 1937, Juan Mercadal.
- 23 de maig de 1937 a 21 de novembre de 1937. Juan Pons Jover.
- 26 de maig de 1937 a 2 de juliol de 1937. Estanislao Pons
- 27 de maig de 1937 a 20 d'agost de 1937. Bartolomé Gornés.
- 17 de juny de 1937 a 16 de juliol de 1937. Arcadio Gomila.
- 19 de juliol de 1937 a 2 d'agost de 1937. Copérnico Carreras
- 22 de juliol de 1937 a final de mes. Juan Mercadal.
- 26 d'agost de 1937 a 1 de novembre de 1937. Álvaro Gomila.
- 21 de setembre de 1937 a 30 d'octubre de 1937. Salvador Vives.
- 27 d'octubre de 1937 a 19 de novembre de 1937. Gervasio Hernández
- 2 de novembre de 1937 a 18 de novembre de 1937. Álvaro Gomila.
- 22 de novembre de 1937 a 16 de desembre de 1937. Álvaro Gomila
- Gener de 1938 a març 1938. Jaime Meliá.
- 7 de març de 1938 a 4 d'abril de 1938. Ernesto Palliser.
- 5 d'abril de 1938 a 17 de maig de 1938. Ernesto Palliser
- 19 de maig de 1938 a 24 o 25 de juny de 1938. Ernesto Palliser.

Un parell de fets marquen la quotidianitat trencada: les contínues amenaces de bombardejos són el dia a dia. Tot i que els danys produïts no són alts i que poc avions aconseguen superar la barrera d'antiaeris situada a Lluçaners, sobre d'uns penyals que ofereixen gran visibilitat. Els bombarders són avions italians en base a Palma de Mallorca.

El segon aspecte són els problemes amb l'abastiment de queviures. Menorca està aïllada i intenta mantenir els contactes de subministraments de tot tipus amb Barcelona. Les mancances de productes bàsics fou una constant al llarg dels tres anys de guerra.

Unes narracions colpidores alhora que simples, uns sentiments de vegades expressats i d'altres que es poden deduir; de tant en tant, algun judici moral i moltes lamentacions, por i angoixes. La por de viure els bombardejos en la quotidianitat d'un petit poble d'una petita illa colpejada per la incomprensió, l'odi i la venjança.

La vida transcorria, aparentment, sense massa incidents. L'estil senzill i simple de les narracions transmet confiança i afronta les penalitats resignadament tot i que narra situacions dramàtiques com el continu sonar de les sirenes per alarma aèria i els incidents que provoca la manca de subministraments bàsics.

A l'hora d'analitzar i comentar els diaris escrits en temps de guerra hem conservat els apartats usats en la anàlisi dels diaris en temps de pau. Hem incorporat nous apartats i nous temes. L'estructura que hem dissenyat permet fer-se una idea de la vida quotidiana de fillets i famílies entre el 1931 i el 1939.

Aquest primer treball ens permet una visió cronològica fonamentada en uns pocs diaris. Properament abordarem l'estudi de les relacions. Hem optat per analitzar els textos des de la perspectiva cronològica. Hem analitzat uns pocs diaris. En aquests moments disposem de diaris d'altres estudiants que expliquen més o manco el mateix i fan referència a temàtiques semblants. Podrem abordar un estudi comparatiu: com narren els estudiants un mateix dia? Si llegim i comparem sis diaris de sis persones diferents d'un dia concret que aconseguiríem? Inicialment pensem que els fets esdevinguts apareixeran comentats amb més o manco detalls i inclouran comentaris concrets (i diferents en cada cas) expressant l'opinió, l'emoció o el sentiment que despertà el tema central del diari. Pensem que podrem identificar múltiples relacions que la perspectiva cronològica no ens permet.

La narració del dia a dia. A Menorca no es produïren situacions de guerra, excepte un parell de dies abans d'acabar; els republicans van intentar aturar l'avanç de les tropes franquistes que havien sortit de Ciutadella amb la intenció de rendir l'illa. Malauradament, aquesta situació d'aparent calma amaga fets dramàtics, molt dramàtics. Els primers dies del cop d'estat, la base naval de Maó fou bombardejada. Com a represàlia, grups de persones armades assaltaren el vaixell Atlante, buc destinat a presó de les persones que podien

ser sospitoses de donar suport al cop d'estat. L'assalt implicà l'assassinat d'unes vuitanta persones. Fou un fet que commocionà tota l'illa, igual que l'assassinat del jove capellà ferrierenc, Joan Huguet, que es negà a escopir sobre una creu. Acaba la guerra, foren empresonades centenars de persones fidels al govern republicà i molts d'ells foren condemnats a mort. Parlem de moltes persones assassinades i empresonades en una illa poc poblada en la que no es produïren actes de guerra.

Parlem de quotidianitat no quotidiana. El dia a dia ve marcat pels esdeveniments de la guerra: continus bàndols informatius, decomissaments de patrimonis, control dels productes bàsics, bombardejos. Els diaris dels fillets ens narren la situació.

L'aïllament provoca múltiples maldecaps. La manca de diners de curs legal és un problema que se va agreujant. Els responsables polítics intenten centralitzar i controlar els diners, obligant a la gent a portar els seus estalvis al banc, sota amenaces greus:

Hoy jueves a las 12 han hecho un pregón publicando este siguiente bando: Por orden del Comandante militar de esta isla y del delegado de la misma, se pone en conocimiento del público que **el que tenga más de 2.000 ptas tiene que llevarlas sin falta al banco. El que no cumpla esta orden será castigado quitándole todos sus bienes.** (Juan Pons Jover_Jueves 24.12.36).

Durant tres anys s'organitzen tómbols, festivals infantils o partits de futbol per recollir diners per fer front a les necessitats de la població:

Hoy el pregonero repartía programas que decían así: día 37 a las cinco de la tarde tómbola pro- infancia: día primero a las nueve y media desfile de los niños acompañados de la música de Regimiento y después repartimientos de juguetes y cine. Por la tarde foot ball y velada a las cinco. (Juan Pons Jover Miércoles 30.12.36).

Algunes d'aquestes festes infantils son força participatives. Les famílies col·laboren i les autoritats procuren organitzar actes de suport a la República: cant de l'himne nacional, banda de música militar, visites a la Casa de la República, l'Ajuntament i al Cercle Democràtic i Republicà on projecten cinema, fan alguna obra de teatre i algun festival de música i cant:

La fiesta del niño en estos días fue muy bonita. A las cinco abrieron la tómbola y en el pueblo se veía una gran alegría. A la mañana siguiente como nos lo habían dicho en el día anterior nos reunimos todos los niños del pueblo en la plaza de Pi y Margal. A las nueve y media llegó al pueblo de Alayor la música del regimiento y enseguida cantamos el himno nacional que resultó muy bonito. Cuando hubimos hecho todo lo dicho recorrimos las calles y plazas de Alayor y al llegar a la Casa de la República cantamos otra vez el himno nacional. Al haber terminado esto entramos en el círculo democrático y republicano y allí hicieron cine y repartieron los juguetes.

Por la tarde hubo foot ball y función de este moto terminó "la fiesta del niño". (Juan Pons Jover. Jueves y viernes 31.12.36 y 1.1.37)

Els comerciants col·laboren amb les autoritats amb l'organització dels festivals i de les tómboles. Els mostradors de les botigues mostren els objectes que s'han de rifar o els trofeus que es juguen els equips de futbol:

Dentro del escaparate de casa de Ángel, cerca de la plaza ayer por la noche había unos regalos de los soldados de Son Bou. Entre ellos había una copa que se la disputarán el domingo día 24 los dos equipos Son Bou y Llucalari después había relojes muy bonitos. Todo esto es para la fiesta del joven. (Juan Pons Jover. Jueves 21.1.37).

Tot i que s'intenta mantenir un cert ambient de tranquil·litat, la realitat és dura. S'està en guerra, manquen queviures essencials i molts joves han estat reclutats per la guerra. Fora de casa i envoltats d'incertesa les festes tradicionals són tristes:

Navidad: hoy no ha sido como los otros años, pues en el pueblo se veía una gran seriedad. En los otros años por la víspera ya ponían las ruedas y rifaban turrón y confitura, y en las confiterías también había las mismas cosas, pero este año nada de esto. En el día de Navidad hacían lo mismo y los payeses iban por las calles gritando y cantando alegremente. **Nosotros los niños saludábamos atentamente a nuestros padres y superiores, con bonitos versos. Hoy nada de este ¿Por qué esta seriedad? ¿Por qué?** (Juan Pons Jover_Jueves 24.12.36).

El Nadal és trist. No es viu com abans. Per què aquesta serietat es demana en Juan Pons? De ben segur que sap la resposta, però emfatitza la pregunta per produir reaccions. Per què?

Els caps de setmana els joves aprofitaven per fer alguna excursió a zones properes. Eren freqüents les visites a poblats talaiòtics del terme municipal: Torre den Galmès, Taula de Torralba i So Na Caçana. Entre les pedres d'aquests poblats jugaven a diferents jocs; un dels preferits eren les guerres entre dos grups d'amics; usaven les pedres i els recintes com castells, fortaliseses o defenses i les "armes" eren les pedres, garrots i rudimentaris arcs i fletxes. No sempre acabaven bé aquestes aventures.

Una segona activitat era la caça d'ocells, especialment tords i altres que podrien ser venuts guanyant alguns cèntims. D'altres els caçaven per jugar, esplomar-los o matar. La caça, amb trampes casolanes, eren molt freqüents i, sovint, les autoritats havien de recordar la prohibició de torturar animals i la caça no regulada:

El sábado empezaron las vacaciones. El domingo el pregonero público que a las nueve del día 5 se habían de presentar a Mahón todos los varones comprendidos en las quintas 29, 30 y 38. También decían que un avión había bombardeado el pueblo de Fornells, pero después dijeron que no era verdad. El lunes en vista de que hacía un sol espléndido nos fuimos a pasear a "La torre d' en Gaumes". **Allí armamos trampas y cogimos 2 tordas y varios animalitos. También nos fuimos a ver las tumbas de los moros.** Por la noche nos fuimos a probar "los dos golfos". (Juan Pons Jover Sábado, domingo y lunes (2-3-4. 1. 37)).

La visita a les tombes (coves, enterraments) era també una activitat freqüent. Que les tombes siguin de moros no és cert. Popularment, per anomenar alguna cosa antiga, es diu que és del temps dels moros, independentment de la seva cronologia. La història de l'illa sovint s'ha explicat sobre aquesta base: l'actualitat, el passat o temps dels moros i la prehistòria o el temps den primer.

El subministrament elèctric també fou un important problema, tot i que Maó fou la primera capital de l'estat que tingué electricitat els talls durant la guerra foren freqüents per causes diverses: manca de peces de recanvi, averies, efectes dels bombardejos, manca de matèries primes, etc:

Ayer el pregonero publicó lo siguiente: por oden de la eléctrica de Mahón se hace saber al público que los días 7, 8 y 9 del actual, de las 7 de la mañana hasta las cuatro de la tarde no habrá luz porque ponen bien la maquinaria.

Estos días por la noche hay luz por las calles y al menos se puede andar un poco bien. (Juan Pons Jover. Jueves 7.1.37)

Malauradament, les mancances de subministraments es converteixen en part de la quotidianitat: fer cua i esperar a veure que et poden donar a partir de la cartilla de racionament:

Ayer un servidor y mi padre nos fuimos en la Iglesia del Hospital y de allí llevamos a mi casa los siguientes géneros: arroz, azúcar, garbanzos, café y patas. Todos los géneros menos las patatas se ha de dar con vales, y las patatas de cada 2 o 3 personas 1 Kg, etc, etc.

Estos géneros iran muy bien porque así podremos comer lo que queramos. (Juan Pons Jover. Miércoles 6.1.37)

La guerra generava tot tipus de pors, sentiments profunds i negativitat, tot i que pel dia a dia el que més preocupava era l'escassetat de productes bàsics. La qüestió s'agreujava en famílies en atur o en situacions prèvies de pobresa.

El paper de l'escola en aquest període. Les tasques escolars.

Entre els anys 1931 i 1936 l'escola pública desenvolupà un paper central com dinamitzadora de la cultura, la reintroducció de tradicions perdudes, les innovacions educatives i la projecció social de l'escola en la societat. Durant la guerra civil, l'escola pública guanyà protagonisme però intentà seguir oferint una educació de qualitat, útil per al futur i respectuosa amb la diversitat.

Com ja hem analitzat, l'escola pública assumí els alumnes dels centres privats: el que es va anomenar el consell de l'escola nova unificada, seguint les indicacions que seguí la Generalitat de Catalunya. L'escola única obeeïa a un concepte documentat per la *Institución Libre de Enseñanza* de Madrid: una escola coordinada i única des de l'educació infantil fins el final del batxiller i l'accés a la universitat. Una escola única, pública i gratuïta que no distingís entre famílies amb capacitat econòmica i famílies desfavorides. Una escola que valorés la capacitat individual per damunt de les capacitats econòmiques. Una

escola laica que deixés la formació religiosa a les famílies. Aquest model implicava, a llarg termini, la desaparició de les escoles privades religioses.

Intentar construir aquest model d'escola en el marc d'una guerra civil és, sens dubte, un despropòsit. El model requeria consensos, plans a mitjà i llarg termini i importants dotacions pressupostàries. El que es va fer va ser tancar les escoles privades religioses i concentrar tots els alumnes en les escoles públiques i altres dependències. En el cas d'Alaior, com ja hem explicat, el mestre Bosch aconseguí mantenir la direcció de l'escola graduada, incorporant alguns auxiliars més. En altres llocs, les direccions dels centres i algun professorat foren directament substituïts per persones properes al front popular i republicans i foren retirats del servei aquells mestres que havien demostrat el seu desacord amb les polítiques d'esquerra.

L'escola, ara que tenia tots els alumnes del municipi, prioritzà els aspectes pràctics i introduí algunes classes de pintura, música i educació física. Per una banda reforçaven els aspectes pràctics dels continguts i introduïren ensenyaments artístics per tots aquells fillets que ja s'havien iniciat en algun aspecte artístic.

El soterrani de l'escola era un gimnàs amb aparells adequats. Sovint l'aprofitaven:

Esta mañana a la hora del recreo como que jugamos un poco mal el Sr. Maestro ha decidido desde hace unos días ir dentro del sótano a hacer un poco de gimnasia. Primero hemos hecho la vuelta con las paralelas después hemos subido la escalara a fuerza de muñeca y después atravesar la otra escalaera con la misma fuerza.

Un poquito más pronto han tocado la sirena, pero no ha ocurrido nada. También han hecho un pregón por la noche. (Juan Pons Jover. Viernes 11.12.36)

Els ensenyaments pràctics sovintejaven: l'ús de balances, bàscules i romanès per pesar, el funcionament de les politges per aixecar pesos...

Ayer por la tarde el Sr. Maestro nos explicó la lección sobre la balanza, sobre la romana, la báscula, y sobre la polea. Ayer también hizo un día de mucho viento, tanto que te hacían pereza ir por las calles. Los árboles estaban sin ninguna hoja. Las palmeras de la plaza de España se habían caído y nosotros las levantamos. (Juan Pons Jover. Viernes 29.1.37)

La ciència, la ciència viscuda i contemplada millora notablement la confiança en els diferents camps científics. La ciència (en sentit ampli) no ocupava el lloc que li pertocava. Durant desenes d'anys, la física, la química, la geologia, la biologia o les mateixes matemàtiques no s'impartien en múltiples escoles públiques, sotmeses, en cada municipi, a lleis morals catòliques. La ciència qüestionà molts dels dogmes de fe. L'església lluitava contra aquells estudis que podien fer llum en l'obscuritat. El poder civil, en casos així, s'aplegava i era sotmesa als dictats del capellà que formava part de l'òrgan de gestió i direcció de les escoles públiques: les Juntes d'Instrucció Pública. Explícitament, els diferents representats que en formaven part, delegaven exclusivament la

solució de problemes morals i ètics. El control que exercien les juntes era notable però no solien ordenar canvis profunds. Els mestres, ben formats, ensenyavem a resoldre situacions a partir de contextos reals. L'escola, lentament, va anar assumint l'obertura a la societat. Les pràctiques sovintejaven. I els joves estudiants adquirien coneixements rellevants i teories ben fonamentades:

Hoy hemos hecho algunos experimentos, en la escuela, pero, hemos tenido mala suerte, pues hemos hecho uno que está formando por un hierro en forma de (U), con un mango, para cogerlo, y el cual, dando un golpe sobre la mesa se le acerca al oído y vibra; pues, dicho hierro se ha roto, y por esto no hemos podido hacer otro que teníamos que hacer.

Hemos hecho, uno, que mirada una bujía detrás de un matraz, se la ve del revés, y después otro que golpeando una piedra de sílice con un hierro saltan chispas.

Teníamos que hacer uno con el prisma triangular de cristal, y un rayo de sol, pero la mala "pata" ha hecho que fuera un día feo. (Arcadio Gomila Sábado 19 de junio 1937)

La música també va ser una assignatura rellevant. Moltes fillets i filletes assistien a classes a l'escola municipal de música:

En la escuela hoy hemos empezado el solfeo. El Sr. Maestro nos lo ha explicado un poco y nos ha dicho: - Hay muchas clases de notas: redonda, blanca, negra, corchera, semi corchera, fusa y semifusa, y algunas coasa más no ha explicado.

También los que queremos hacemos países en una libreta y yo ya tengo 2 o 3 hechos y son muy bonitos.

Yo iba a escuela de solfeo en el ayuntamiento, con Arcadio y otros alumnos y sabíamos bastante. (Juan Pons Jover. Miércoles 17.2.37).

Les autoritats municipals feien tot el possible per cobrir la demanda. Eren molts pocs els mestres que volien una determinada plaça. Aconseguir un equip de mestres ben formats, innovadors i joves era una tasca prioritària. El problema ve de lluny: són pocs els joves estudiants que volien estudiar magisteri. L'illa depenia de Palma i de Barcelona. Els continus canvis no afavorien la consolidació de projectes a mitjà i llarg termini, tot i l'esforç que realitzaven per assegurar les classes i oferir qualitat:

El soldado que nos enseña música se ha marchado con otros muchos, destacado a cala "Pregonda", y justamente ahora, que ensayábamos una fiesta para el domingo que viene, no lo podremos hacer.

A todos nos ha disgustado, porque ahora no podremos hacer solfeo por algún tiempo, pero al marcharse nos ha dicho que talvez pronto volvamos a hacer.

Yo ya estaba algo adelantado porque decía las semicorcheas, en las cuales dicen cuatro en cada tiempo y por lo tanto diez y seis en cada compás.

Yo al entrar ya sabía un poco, porque el Sr.Bosch nos enseñaba. (Joan Pons Jover. 19-2-37)

El dibuix i la pintura també jugaven un paper important. Pinten al natural, fora de les aules; pinten objectes casolans, flors, arbres i arbusts.

Fixi-vos-hi: música (solfeig, cant i instruments), classes de pintura i gravats; tallers diversos, presentació de llibres i educació musical. Aquestes assignatures, considerades “maries” (en el sentit de que era fàcil aprovar-les) adquireixen un nou protagonisme. Els seus continguts facilitaven l'accés a altres estudis i permetien que molts estudiants (estudiants amb dificultats diverses) poguessin seguir estudis:

Hoy el maestro nos ha enseñado a dibujar del natural, y muchos niños hemos ido a la pizarra a pintar el cántaro, y es más difícil de lo que parece.

No quiero decir que sea difícil, no; sino que parece de deber de ser más fácil.

El dibujo, es unas de las cosas principales en la vida, y hay muchas maneras de dibujar. Al natural, de silueta, calcando, etc.

Un dibujo bien hecho es muy bonito y hay pintores que se hacen ricos sino que adquieren fama mundial. Hay, Velásquez, Murillo, Goya, que todos son españoles importantes. (Arcadio Gomila Sábado 25 de junio).

Ens trobem al davant d'un plantejament pedagògic sòlid en un dels moments més dramàtics de la nostra història: la guerra civil. La figura de la mort ens afecta a tots, les seves ombres sovintegen i ens van tenyint d'indefensió.

Poc pot fer l'escola per minvar el patiment de moltes famílies. Els mestres aprofiten qualsevol fet o situació per introduir allò que han après en visites pedagògiques. La reflexió ètica i moral permet recordar la necessitat de preservar la *Declaració dels Drets Universals*. Des del més general i global al més proper i concret. Ens trobem al davant d'un robatori desagradable que intenta ser resolt a partir de les reflexions ètiques:

A las ocho han tocado la sirena y nosotros nos hemos marchado (allí) a la escuela y al llegar allí hemos jugado y al venir el Sr. Maestro, nos dijo: - Vamos dentro del sótano que aun no han tocado la retirada. Nos hemos ido dentro del sótano y había algunos chicos que traían estampas de la “La vuelta al mundo” y “Notas de un explorador”. Enseguida han tocado la retirada y nos hemos marchado a clase. En la clase al ir aver si teníamos las estampas que los niños traían, hemos visto que todo estaba alborotado. Enseguida también hemos notado que nos faltaban todas las estampas de “Notas de un explorador” menos tres. El Sr. Maestro cuando volvieron a tocar la sirena que hemos estado una hora y media dentro del sótano nos dijo: El que ha robado esto será mejor que me lo devuelve a mi sin decir nada a nadie porque si lo cogemos sin decírmelo lo escarmentaré. Porque ahora roba estampas, colores y gomas después robará dinero, y será conducido a la presencia del juez que sería una vergüenza muy grande. (Juan Pons Jover. Viernes 18.12.36)

Ja vam tenir l'oportunitat de comprovar com el mestre Bosch no era partidari dels càstigs i preferia, sempre, el diàleg sincer.

L'escola graduada d'Alaior no estava ben dotada; les mancances eren evidents. Ara bé, si l'equip de mestres proposava l'adquisició d'aparells i

instruments pedagògics i didàctics ho aconseguien. Disposar d'un projector per poder veure pel·lícules, documentals i notícies era essencial. Eren les noves eines tecnològiques que motivaven força tot l'alumnat:

Hoy sábado el Sr. Maestro nos ha dicho que bajásemos en el sótano y nosotros hemos bajado. Hemos hecho cine muy bonito. Primero hemos hecho la película o revista en la cual hemos visto cosas del Japón y otras cosas. La segunda se llamaba "Los misterios del mar" que se trataba de un profesor que se fue a dar un paseo por el mar con sus alumnos. Y la tercera la cómica que fue muy chistosa. (Juan Pons Jover. Sábado 26.12.36).

El batlle intentava oferir informacions verídiques i estar en contacte amb la ciutadania. Recordem que l'illa està aïllada i són poques les notícies que informin del que realment passa als diferents fronts peninsulars. Arriben moltes notícies fragmentades i d'altres son confuses:

El domingo a las ocho tocaron la sirena y al cabo de una hora tocaron la retirada. Después de un rato el Sr. Alcalde vino en la plaza de la República y nos dijo que había un avión en Menorca pero no tocan la sirena porque ahora ponen bien la eléctrica. Enseguida nosotros escuchamos para ver si lo oíamos y oímos cañonazos.

Por la tarde me fui al foot ball que jugaban el Alayor contra el San Militar (Juan Pons Jover. Domingo 27.12.36)

Les excursions eren una activitat força interessant per aprendre i observar com es viu i com es treballa:

Era una tarde deliciosa. Después de habernos reunidos todos los excursionistas a casa del Sr. Maestro partimos en direcció a Binixems. Por el camino encontramos unos pocos hombres y pasamos por muchos encinares. Al ver una esparraguera nos parábamos y si habia espárragos los cortábamos y los poníamos dentro de la cesta. Después de ver cosas muy bonitas y haber charlado un poco llegamos a Binixems y allí pedimos un instrumento de campo y nos fuimos a coger regaliz. De allí al lago a coger eucalipto.

Al haber hecho todo esto partimos a Alayor contentos y alegres. (Juan Pons Jover Sábado 6.2.37).

Aquest recorregut era molt interessant per tots els fillets. S'està sempre atent a les possibilitats d'aprenentatge que una situació concreta permet. Cada temporada, el bosc ens ofereix els seus fruits (bolets durant la primavera d'hivern; espàrrecs durant la primavera...) i els fillets aprofiten i van recollint fruits. Existeix consciència lligada a la terra. I s'intenta que les tradicions no es perdin i que obtenir els productes directament genera molts beneficis: amb cànecs i restrells busquen les arrels de regalesia, un producte que es mastega i que agrada a molts. I en la mateixa sortida van collir eucalipto que té propietats medicinals i s'usa com a condiment alimentari. Alhora van poder observar el que anomenen lago. El llac és una vella pedrera de guix usat per la construcció. Quan la pedrera va ser abandonada se va omplir d'aigua procedent de l'aqüífer de s'Albaida i s'ha convertit en un petit ecosistema. Actualment, el desconeixement sobre indrets com aquest és evident. Conèixer és el primer esglaió per comprendre i estimar.

Fillets i filletes anaven a escola separats. Hi havia col·legis de filletes i col·legis de fillets. S'organitzaven activitats conjuntes pensant en un futur coeducatiu. Malauradament passaren gairebé 60 anys per arribar a una situació de normalitat: la convivència entre al·lots i al·lotes:

Ayer hizo un día de mucho sol y las niñas de la Sr. Sans, Dra Pepita y la escuela nueva se fueron a pasear. Nosotros los niños de la graduada fuimos al señor Palliser y le pedimos si podíamos ir y el nos dijo que era demasiado tarde y que ya iremos.

A las 5 nosotros jugamos a foot-ball y vimos a las niñas que venían de pasear (Juan Pons Jover Miércoles 3.2.37).

L'escola republicana (entesa des de perspectives ètiques i morals) no solia exhibir-se en grans actes públics. Tenim constància del cant de l'imme nacional de la República cada cert temps (dies festius) i, cada any, recordaven el dia de la proclamació de la II República amb un festival, cançons, música, representacions teatrals i lectura de poesia. Un dels números de la revista celebra el tercer aniversari.

Diferents diaris afirmen que quan havien de cantar i anar acompanyats de música es desplaçaven al saló de l'Escola Laica ja que l'espai era gran i disposava d'un piano:

Hoy como ayer nos hemos ido a la escuela nueva de la Calle de Mahón y allí hemos cantado el himno nacional. Primero lo han cantado los que ya lo sabían y después de haber cantado los que no lo sabían nos hemos marchado (Juan Pons Jover Martes 29.12.36)

L'escola havia de ser un model de convivència en plena guerra civil. No sempre s'aconseguí però s'intentava. La direcció era molt conscient que calia oferir i treballar de valent per assegurar un bon clima de feina. El gimnàs, el joc al carrer, les sortides i excursions, els recitals i festivals i la introducció de jocs populars eren algunes de les activitats que es plantejaven en doble intenció: aprendre i passar-ho bé i generar un bon clima de treball i de convivència:

En la escuela hace unos días jugamos a un juego muy bonito. El primero que sale, sale con una bandera y se prueban con otro aver quien sabe más correr. En medio hay dos chicos con un cordel y también tienen que saltarlo. Cuando son diez los niños el que llega primero ha ganado. De esta manera nos divertimos mucho.

Ayer en clase hablábamos bastante el Sr. Maestro nos dio una bola y la hacemos correr a los que hablan, hasta que él diga: Basta, y entonces el que la tiene la paga 50, 0 25 puntos a cada uno (Juan Pons Jover Viernes 15.1.37).

Tot i que el nivell d'escolarització era elevat en relació a altres províncies, existia entre un 30% o un 35% de fillets que no estaven matriculats i que no acudien a classe. El percentatge de filletes no escolaritzades en el període estudiat era menor. Els fills eren valorats per la capacitat de feina, força i resistència. Les famílies nombroses en situació de pobresa no podien

escolaritzar els fills que necessitaven pel treball al camp o al poble ni les filles que havien d'ajudar a la mare a portar les feines de casa i cuidar-se'n dels germans petits. Molts fillets i filletes passaven directament de la infància a l'edat adulta amb totes les responsabilitats i conseqüències.

Ayer por la tarde me fui al huerto con mi padre y vimos un chico de unos doce años con calzoncillos largos que llevaba un saco que a mi me parecía que era pesado pero para él parecía que no llevaba nada.

Que desgracia para éste chico. Cuando será grande no sabrá ni una letra mientras que nosotros los que vamos a la escuela, poco o mucho sabremos
(Juan Pons Jover Lunes 25.1.37)

La consciència alfabetitzadora era important. No només per part de les autoritats. Era la societat civil la que havia de donar sortida a aquestes necessitats bàsiques. Era la societat civil la responsable que molts fillets i filletes treballessin a casa o en fàbriques fent un horari molt intensiu i atapeït. Com ja vam poder comprovar en anteriors diaris, molts s'aixecaven devers les sis del matí i abans d'anar a escola ja havien fet un parell de feines, algunes per la família i d'altres pel fabricant, venedors o botiguers.

La gestió de la convivència era un aspecte fonamental. Ja hem vist algunes de les estratègies didàctiques usades: jocs de pensar, jocs populars, estratègies de punts (anar guanyant o perdent punts en funció de conductes positives o negatives talment com un joc), i sortides i excursions. L'element base realment efectiu era la comunicació setmanal dels mestres amb les famílies dels al·lots. Comunicació setmanal i per escrit que enviava a través d'una petita llibreteta on es podia comprovar l'evolució i el progrés. Aquesta eina implicava una feina però era molt útil. En aquesta llibreteta s'annotaven també els punts obtinguts o perduts durant la setmana. Inicialment l'estratègia implicava perills; hi podria haver fillets que, pel seu comportament, acabessin les setmanes amb pocs punts, mentre que d'altres obtenguessin la màxima puntuació possible també cada setmana. Conscients d'això, els mestres diversificaven les activitats, cada cert temps canviaven punts i activitats, de manera que cada setmana hi pogués haver alumnes diferents amb la màxima puntuació. Aquest plantejament afavoria certa competitivitat, entesa com un estímul més:

Después de haber sumado los puntos semanales, he visto, con admiración que he sido el segundo de mi sección.

En el informe de la libreta ya me pone el maestro mis adelantos y gustos por el estudio.

Es verdad. No voy a trabajar, y desde las dos de la tarde hasta las seis la dedico al estudio y entonces voy a casa del maestro para hacer el francés y la contabilidad. Al salir vuelvo a escribir, pero, con gusto, pues nunca había tomado tanto como es ahora.

También, por las tardes, voy un rato a la biblioteca, y allí busco palabras en el diccionario, francés-español (Arcadio Gomila Sábado 3 de julio de 1937).

Les qualitats de n'Arcadio i el seu interès per l'estudi li permetia cursar, com a mínim un batxiller. Malauradament, la guerra i la postguerra truncaren els somnis de molts. Moltes famílies republicanes patiren de valent. Parlem de

pobresa extrema, de fam. Centenars d'hommes presos amb fills petits a càrrec de la dona no podien fer front a la realitat.

Alguns fillets reberen suport; en el cas que analitzem, el mateix mestre feia classes particulars per reforçar algunes matèries:

Hoy en casa del maestro Sr.Bosch, he empezado con dos chicos más, la classe especial, de francés y teneduría de libros.

Otra vez lo intentamos; pero, una vez abrieron las escuelas nos paramos y no hicimos más.

El maestro ya nos ha advertido que llevemos gusto en el estudio y que jamás, nos cansemos, ni hartemos de estudiar, y yo escuchare los consejos del maestro, que son tan buenos como los de los padres.

Ahora me parece que jamás llegaré a saber, pero dentro de una semana, habrá en mí una gran diferencia.

En el informe de la libreta ya me pone el maestro mis adelantos y gustos por el estudio. (Arcadio Gomila Sábado 3 de julio de 1937).

Una costant en el treball dels mestres de l'Escola Graduada són les reflexions ètiques i morals davant de qualsevol fet, situació o lectura. Aquestes intervencions, de vegades, són intencionades i d'altres sorgeixen espontàniament. Mantenir un discurs més o manco coherent en temps de guerra no és una tasca fàcil:

El maestro hoy como era sábado nos ha leído un trozo del libro "hace falta un Muchacho".

El de hoy trataba de la amistad diciendo que los hombres especialmente los chicos abusan de la amistad; porque una cosa es un amigo, y otro un compañero.

Un amigo esta dispuesto, siempre a dar la vida por su otro amigo, pero el compañero, no, y por esto, han de tratar bien a sus compañeros, y mirar quién se escoge, porque como dice el refrán" Di con quién vas y te diré quién eres "El que va , con un pillo, va a mano de ser pillo, y el que va con una persona noble, jamás aquella persona, le guiará por mal camino.

Sobre esto hay un cuento que contaré el domingo, o sea mañana, que es un hecho histórico. Arcadio Gomila Sábado 10 de julio 1937

Una vegada plantejat el tema i parlat a classe alguns estudiants hi treballen una mica més elaborant algunes reflexions, introduint dibuixos i, en el cas de n'Arcadio, escriure un conte que fa referència al tema²³⁹ que titula conte

²³⁹ Arcadio Gomila Domingo 11 de Julio

Cierta vez, hubo dos verdaderos amigos, que no puedo poner sus verdaderos nombres,y por esto, pondré dos, cualquiera.

Digo; pues, que estos dos amigos se querían mucho, y, uno de los dos fue condenado, falsamente, porque decían que había hablado mal del tirano, o sea un rey absoluto, que antiguamente se llamaba así.

inventat a partir de reflexions morals. Molts dels contes que escriu n'Arcadio estan inspirats en contes tradicionals, rondalles i llegendes. Se veu que llegeix molta narrativa i introdueix tècniques expressives dels contes. El seu exemple, ens dona compte de la feina (no visible) dels mestres que intentaven aconsellar i aprofitar al màxim les capacitats de cadascú.

Estudis superiors

La guerra truncà moltes expectatives i moltes vides. La postguerra envià a molts a la pobresa i l'aïllament. Foren pocs els qui aconseguiren accés a estudis superiors. L'economia familiar jugava un paper molt rellevant. La universitat quedava restringida a fills i filles (poques, per cert) de famílies riques. Aquesta situació es perllonga en el temps. Massa temps per intentar capgirar situacions injustes.

L'aposta republicana d'una escola nova única era un intent seriós per fer front als múltiples problemes del sistema educatiu. Aquest model garantia una formació de qualitat gratuïta des de l'educació infantil fins al batxillerat. La gratuïtat permetia que hom pogués accedir a estudis superiors, independentment de la seva situació econòmica. Integrar totes les etapes educatives en un sol centre garantia (o com a mínim ho intentava) la coordinació entre el professorat. Un professorat ben organitzat i coordinat assegurava la qualitat i l'adquisició de coneixements fonamentals que els permetien avançar.

Su condena, era a muerte, y le dieron un rato antes de matarle, para irse a despedir para siempre de su familia, pero a condición que **dejase un fiado, para que si el no acudía a al hora, matarle.**

Sucedió que el amigo del condenado se presentó que le llamaremos Francisco, pues sabía muy bien que José el condenado era inocente y, tan buen hombre, que a la hora fatal llegaría.

Llegó la hora de subir, al patíbulo, y Francisco subió,; pues, no había llegado José y para la hora de matarle, faltaba muy poco.

Entonces dijo a la gente que su compañero sabía de cierto que era inocente, y que moriría el mismo, gustoso.

Cuando ya le tenían el cuello en la soga, se oyó un galopar de caballo y a José con la mano levantada decía: _¡Deteneos! ¡Deteneos!

Entonces llegó, al patíbulo y abrazó a su mejor amigo diciendo que había reventado al caballo y había tenido que pararse en el camino para comprar uno nuevo.

Entonces el tirano, no solo los libró sino que quiso participar en la amistad de aquellos dos tan buenos amigos.

A eso solo se le puede decir amistad, hermandad.

El problema era evident: implantar un canvi de sistema profund en temps de guerra era una temeritat. Des del 1931, la matrícula oficial i lliure per cursar batxiller s'havia incrementat notablement. I durant el temps de guerra, l'escola pública seguia preparant estudiants per l'examen d'ingrés:

Exámenes

Hoy , después de tanto esperar, han llegado los catedráticos.

Tenían que venir ayer, y no vinieron, esta mañana, tampoco han venido, y esta tarde hemos ido a las tres y han llegado a las seis.

Ha venido el Sr. Hernández Mora (Catedrático del Instituto) y el Sr Sebastián Gallat (Maestro nacional). Fue muy sencillo, pues era el examen de Ingreso y acabado dicho examen de ingreso, nos hicieron salir al patio y al entrar vimos con admiración y alegría la nota "sobresaliente" a todos.

Nuestra alegría era inmensa; pero, aún mayor, la de nuestros maestros y padres que de seguro no se lo esperaban, lo mismo que nosotros.

Ahora , solo hace falta encontrar los libros de primero, para poder empezar a estudiarlo. (Arcadio Gomila Miércoles 14-7-37).

Desconeixem si ens trobem en una situació d'aprovat general o que s'hi van presentar pocs alumnes. El mestre Bosch feia anys que preparava estudiants per accedir al batxillerat; entenem que ho treballava a consciència i que preparava força bé els estudiants. Sigui com sigui, l'Institut de Maó intentava que accedissin als batxiller tots els estudiants possibles. Hernández Mora desenvolupà, durant aquests anys, una intensa tasca formativa fins que acabà la guerra. Hernández Mora patí les conseqüències de la repressió ja que havia assumit un important protagonisme educatiu i cultural que continuà al llarg de la seva vida quan fou alliberat.

No podem oblidar que ens trobem al davant d'estudiants adolescents que van haver de madurar ràpidament i assumir responsabilitats que no els pertocaven. Com adolescents viuen i com adolescents pensen i, lògicament, els seus diaris inclouen anècdotes i situacions gracioses. Després dels exàmens amb els catedràtics de Maó, alguns estudiants van dir que no importava anar a classe al dia següent; havien de descansar. Però no sa van acabar d'entendre i al final van haver d'anar a classe. És una anotació ben simple que es complica per la dificultat d'escriure tal com es pensa i pel fet d'haver d'anar traduint contínuament. En el text trobem girs lingüístics difícilment traduïbles correctament.

Al salir del examen el miércoles , me dijeron mis compañeros:_ No quieras ser mas que los otros; esta semana no vamos a ir a escuela, pues hemos de descansar. Tu no vayas, que nos vas a hacer quedar mal.

Yo el jueves sólo fui a la escuela par llevarme el cajón pero, más tarde me enviaron un chico diciéndome que darían la copia del acta.

Me la dieron y el señor Pellicer hizo una conferencia, sobre los examinados. Salimos contentos y resolvimos el viernes o sea hoy, volver a escuela, así lo hemos hecho, pero el maestro, le ha sabido mal, como tiene razón, de que ayer no fuésemos a escuela, y que no fuésemos tampoco a verlo, y hablar sobre el examen. En fin lo hicimos pero uno que era el que nos había dicho que no fuéramos a escuela fue y también a casa del maestro, coma va cada día ha hacer francés, así que nosotros quedamos mal, y tuvimos un disgusto. (Arcadio Gomila Viernes 16 de Julio 1937)

FIN

Empezada 17 junio1937. Terminada 16 julio 1937

Mestre Bosch i mestre Palliser treballen coordinadament. En aquest cas, mestre Bosch preparava per l'examen d'ingrés i el mestre Palliser aprofitava per comentar els resultats i revisar possibles encerts i errors. La revisió i reflexió sobre els exercicis (siguin exàmens o no) és una estratègia fonamental per identificar dificultats i cercar possibles solucions.

L'escola, sens dubte, desenvolupava un important paper en un període de grans dificultats. Els estudiants eren ben acollits, es treballava de valent mirant el futur i en cap moment relaxaren el ritme. L'escola haguera pogut situar-se en la provisionalitat. Eren temps convulsos i l'escola respongué al repte des de la professionalitat i el treball en equip.

Les feines de casa

El treball dels fillets i filletes en el marc de la família era exigent. Les necessitats també eren diferents en funció de la situació econòmica. Tots col·laboraven en el sosteniment familiar, des d'encàrrecs a treball més durs com la matança del porc, el manteniment de l'hort, cuidar-se dels més petits de la casa fins a sortides i excursions²⁴⁰ amb alguna intenció (anar a cercar esclata-sangs i cames seques, espàrrecs, fruits diversos, com arboces; anar a fer llenya o recollir cargols; cada feina tenia el seu període).

Les porquejades eren un ritual familiar ben arrelat i més en temps de mancances.

Des d'anar a comprar els condiments necessaris per la matança al dia de feina per part de tota la família i amics fins el repartiment final de les diferents seccions del porc:

Ayer cuando llegué a mi casa que venía de la escuela mi madre me dijo: - Juanito tienes que ir a llevar el vale para poder tener los géneros que necesitamos para nuestro alimento y avisar que mañana hemos matar un cerdo. Yo enseguida le dije: Sí mamá! ¿El cerdo es muy grande? – Si pesa unos 120 kg. Yo fui allí y al regresar vi que por las paredes había muchos carteles (Juan Pons Jover Viernes 8.1.37).

²⁴⁰ Me he levantado a las cinco y media y después de reunirnos todos los que habían de ir a pasear partimos. Al llegar a Son Gall ha salido el sol con sus calurosos reflejos. Por el camino hemos charlado y al estar en la carretera de Mahón a Fornells vimos el auto de Fornells que estaba completamente cargado de pasajeros (Juan Pons Jover Jueves 11.2.37).

Una part del porc s'havia de portar a la central d'abastos. Aquesta central s'encarregava de repartir els diferents productes en funció de les necessitats de cada família.

Hoy miércoles me he levantado a les seis y media y me he ido al matadero y hemos muerto un cerdo que pesaba 102 kilos. A los abastos han muerto seis de muy pequeños, y a otra casa tres que pesaban cada uno 60 Kg. A una carnicería han muerto una vaca y muchos cerdos. Dicen si a los abastos han de fundir la chua y así habrá más grasa. En mi casa había mucha prisa en vender la chua y la grasa (Juan Pons Jover Miércoles 16.12.36).

Tenir un hort i alguns animals (gallines, conills, porcs...) eren una garantia per una família davant les restriccions i mancances de subministraments bàsics. Cuidar-se de l'hort i dels animals era una feina quotidiana en la que sempre faltaven mans:

Esta tarde el Sr.Bosch no estaba, en Alayor y por lo tanto no ha habido clase.

Después de haber hecho la merienda he ido con mi padre a regar las tomateras y las sandias porque a causa de la gran sequía que hay, este año, no se cogería nada, y así regándolo, tal vez cojamos algo.

Las hemos regado mucho, porque unos que las han regado, tienen melones y sandias casi como pelotas, es decir más grandes que los dos puños míos juntos.

Donde los tenemos es un cercado que repartió el amo a los que querían sembrar en él, porque el no lo necesitaba y hoy había mucha gente (Arcadio Gomila Jueves 8 de Julio).

Al davant de situacions extremes sempre hi trobem gests solidaris, de persones que intenten ajudar a qui ho necessiti. Fixeu-vos com una persona propietària d'un terreny aprofitable l'ofereix gratuïtament a qui se'n vulgui cuidar. Aquests fets, malauradament, passen molt desapercebuts. Només persones amb certes sensibilitats són capaces de donar-se compte i donar-ho a conèixer.

Les feines remunerades

Quan hem analitzat alguns diaris en temps de pau, sorgia sovint que els fillets ajudaven en tasques concretes a fabricants i sabaters (repartir feines a cases particulars; anar a comprar determinats productes, ajudar en les tasques d'embarcament - enviament de sabates als centres de distribució de la península i a les tendes especialitzades-). Tot i que feia pocs anys del gran crack econòmic del 1929, als anys trenta hi havia feina a Menorca; era irregular i estava sempre sotmesa a l'economia global o a les mesures proteccionistes i aranzelàries del govern central que podien accelerar les comandes o paraitzar-les. Aquesta situació permetia que els fillets que ajudaven a una fàbrica percebessin una petita gratificació econòmica. Normalment els fillets donaven la paga a casa seva i en funció de necessitats els quedaven algunes peces per estalviar o per poder comprar algunes llepolies els caps de setmana. L'estalvi estava promocionat per l'escola.

Els diaris que hem consultat entre 1936 i 1939 (finals del 1938) no hem localitzat cap comentari en relació si els fillets treballaven fora hores per alguna fàbrica o sabater. De ben segur que les comandes de calçat van caure dràsticament per la situació de guerra i moltes fàbriques van haver de tancar. L'aïllament provocava mancances de tots tipus de productes; molts vaixells de carga no arribaven i eren interceptats per la marina rebel. De vegades, els productes arribaven en submarí i d'altres eren custodiats per vaixells de guerra republicans. En aquesta situació, la fabricació de calçat per exportar era una tasca inviable. Per tant, pensem que aquestes petites pagues setmanals van desaparèixer per manca de feina, el que agreujà, encara més, la situació de pobresa i de pobresa extrema.

En aquest context, el contraban era una activitat freqüent que va enriquir moltes persones de pocs escrúpols i van portar a la presó moltes persones que, desesperades per no poder portar menjar a casa seva, acceptaven aquestes feina d'alt risc. Malauradament, molts acabaven presos. Els caps de les operacions sempre quedaven a l'ombra encara que hom sabia qui eren. No tenim constància de la participació d'al·lots en edat escolar en aquestes activitats.

Els esdeveniments del poble

El poble batega arrítmicament. S'intenta normalitzar les situacions, assegurar l'accés de tothom als productes de primera necessitat. El municipi organitzava diferents activitats i mantenia l'ordre. Les decisions municipals arribaven als veïns a través de bàndols llegits en diferents carrers i places del poble.

Els bàndols intenten resoldre problemes concrets i transmeten ordres del govern militar, des del control dels cans que hi ha amollats per la ciutat:

Hoy han hecho un pregón diciendo lo siguiente: queda terminantemente prohibido el soltar los perros por las calles de esta población a causa de las muchas mortandades que ha habido en estos días.

En el huerto nuestro cada día viene un perro y nos toma todos los huevos, y nos hace huir las gallinas. Por la calle del Médico Pons hay uno que ha todas las personas que pasan por allí se embiste (Juan Pons Jover Jueves 28.1.37)

el canvi d'hora²⁴¹ i mesures poc pensades com pintar les cases de gris per evitar els bombardejos:

²⁴¹ Esta noche pasada el alguacil hizo un pregón diciendo que a las once, los relojes adelantarían una hora; es decir, que al ser las once, tendrán que ser las doce, y después seguir el rumbo del día.

Ahora toda la gente, parece, que no sabe como arreglarse, y lo encuentran un enredo, pero, poco a poco, la gente se acostumbrará.

Un año ya se hizo esto, pero, tuvieron que quitarlo, porque no podían ser.

Hace unos días, íbame yo muy contento por las calles cuando se me vino a mis oídos un sonido de corneta. Enseguida pregunté a mis compañeros a ver si era el alguacil y ellos me dijeron que sí y corrimos al oírlo. Decía todo esto: - Por Orden del Sr. Comandante Militar se hace saber a todo este vecindario que todos los propietarios de casas de esta población las pinten de color gris obscuro para que si viniese un combate sobre esta población no vieses tanto las casas. Lo mismo lo harán todos los propietarios de fincas (Juan Pons Jover Lunes 22.3.37)

Aquesta ordre no tingué efectes pràctics. En cap moment s'establí un front de guerra a l'illa. Per tant, no hi va haver cap necessitat de camuflar la blancor de les cases del municipi. Només en cas d'una guerra urbana podria justificar-se una mesura així.

Des de molt abans del temps dels anglesos (segle XVIII) la societat menorquina s'oposava frontalment al servei militar obligatori. Alguns se'n sortien pagant una important quantitat de diners. Només les famílies riques hi podien fer front. El manteniment dels furs i dels privilegis era sempre una de les reivindicacions dels municipis menorquins a les autoritats. Ben entrat el segle XIX, les lleves foren més freqüents fins que s'instaurà l'obligatorietat total, sense excepcions. Només se'n salvaven les persones discapacitades (els anomenats *inútils*). Cada lleva portava problemes²⁴² i en plena guerra civil ambdós bàndols reclutaven per les seves files:

El sábado "La voz de Menorca" anuncia lo siguiente: Por orden del Comandante Militar de esta Isla se hace saber que todos los varones comprendidos en las quintas 27,28 i 38 fuesen a las filas. Todos los inútiles comprendidos entre 27 a 38 se presentasen.

¡Que pena por las madres de estos varones! (Juan Pons Jover Sábado 30.1.37).

Els partits de futbol eren l'entreteniment per excel·lència; hi jugaven tot els filllets i hi havia equips de tota mena: equip d'un destacament, equip d'un altre destacament; equips de municipi, equips amb amics... I qualsevol commemoració acabava o s'iniciava amb un partit de futbol:

No, sólo es un enredo, si no que el nos parecerá que no tiene, fin, pues ahora, a las ocho de la noche aun ven, y así a las nueve, respectivamente, aun será casi de día (Arcadio Gomila Jueves, 17 de junio 1937).

²⁴² Todos los soldados que se marcharon a Mahón para hacer el servicio militar, se han quedado en Alayor. A las siete han de pasar lista en la Iglesia. Dicen si será el cuartel y la comandancia a casa del Sr. Constantino.

Todos los inútiles que se han de marchar el jueves ya hacen listas para los coches que se han de marchar. En Alayor no hay coches de caballería o si hay están comprometidos y por estos vendran algunos de Mahón (Juan Pons Jover Martes 2.2.37).

El domingo hicieron la fiesta juvenil. Por la mañana a las 10 las jóvenes que ponían banderas a los jóvenes fueron a esperar la música. Después la música tocó unos sonetos muy alegres y las jóvenes ponían banderas. Había muchos jóvenes que llevaban más de cincuenta.

Por la tarde a las dos y media empezaron el partido de foot- ball entre el Son Bou y Llucalari y ganó en último, de 3 goals a 2 (Juan Pons Jover Domingo 24.1.37).

La vida quotidiana de pobles petits, com Alaior, ve marcada per desgràcies, accidents o morts que trasbalsen el dia a dia. Els actes socials davant aquests fets són rituals estandarditzats que hom sol seguir al peu de la lletra. En un poble petit aquests rituals es tenen molt en compte; qui no els compleix o no els accepta és malmirat. Aquests rituals estan al marge de les ideologies que lluiten. Creients i no creients respecten els rituals, introduint, de vegades, alguna característica pròpia. Els enterraments civils, sense passar per l'església, són freqüents i solen ser respectats mútuament. Persones no creients i, fins i tot, anticlericals radicals assisteixen a funerals catòlics per la mort d'amics o familiars. Existia certa complicitat que evitava mals majors o enfrontaments greus.

De tant en tant, alguna tragèdia afecta la vida de tots, com un jove mort o la mort de persones molt properes, familiars i amics. Aquests actes demostren l'existència d'una mínima consciència de poble²⁴³ que sol estar per damunt de les diferències polítiques o ideològiques:

El lunes se murió una joven de unos 32 años. ¡Pobrecita! Los padres están desconsolados, pues no tenían más que esta hija y otro hijo mayor. A las cuatro y media se la llevaban al cementario y llovía. La traían jóvenes y los hombres iban detrás.

El lunes hizo un día lluvioso. A las 4 de la tarde empezó a llover y no cesó hasta las 6 (Juan Pons Jover Lunes 1.2.37).

Moltes vegades grups d'amics de fillets cometien bromes de mal gust, aprofitaven i se'n reien de fets, personatges o llocs per ridiculitzar-los. Ja vam comentar algunes d'aquestes malifetes: obligar al sereno a tocar una família a mitja nit, anar a fer pastellet... tirar algun poal per terra o riure's d'algú²⁴⁴.

²⁴³ El día fatal para nuestro buen compañero Javier. Por la mañana se ha muerto la madre de Javier y por la tarde a las cuatro y media unos compañeros de clase hemos ido al entierro. Había bastante gente.

Al venir cuando hemos estado cerca de un huerto que tienen a casa Castell hemos visto muchos cuervos que aparecían por el espacio (Juan Pons Jover Miércoles 10.2.37).

²⁴⁴ Se ve que el día dura más. Hayer cuando salí de clase me fui a jugar y pude jugar mucho tiempo hasta las seis.

En el pueblo también se dicen muchos bulos. El otro día se decía que en el puerto de Mahón había llegado un barco francés y que se había de llevar todos los niños y mujeres. Los niños cuando oíamos aquello cantábamos "me voy a París con el negro etc" (Juan Pons Jover Jueves 18.2.37)

La tranquil·litat relativa del poble pot veure's alterada per algun fet rellevant: com un robatori, una baralla o un incident. En aquest cas, ens trobem davant d'un robatori de gallines (molt possiblement per menjar). Aquests incidents solen ser recollits amb tota mena de detalls als diaris:

Cuando me he ido a clase me he encontrado con un chico y me ha dicho:-¿Sabes que hay de novedad? – No sé, le he dicho- Pues que un hombre ha robado gallinas y lo han descubierto.

Más tarde he pedido cosas más ciertos y me dijeron:- Un varon ha ido al huerto de tal casa y ha robado dos gallinas. Las gallinas gritaban y él para que no se le descubriera ha cogido una y la ha estrangulado. Se marchaba a su casa se encontró con el sereno y él ha huido al pasar por la plaza de la República, el guardia de la oficina lo ha visto y contándolo todo al sereno le dijo mira allí está.

El sereno le persiguió mucho tiempo pero no consiguió cogerlo. Por la mañana fue a la casa de este hombre y le dijo que fueses a las casas consistoriales. Él ha ido y dicen si ha confesado que no era el primer robo que ha hecho.

Hiba yo por las calles y he oido Pum Pum! Yo no he sabido que era aquello y he pasado adelante. Más tarde he oido la sirena y un avión. Me he ido encima del plano de la Iglesia y lo he visto. Era muy grande y pasaba muy abajo y encima de las baterías de Llucalari.

Después de haber comido me marchaba otra vez a clase y he visto a los jóvenes que miraban por arriba. No he sabido que era aquello hasta que he visto muchas hojas que caían y no he podido coger ninguna. Hasta otra (Juan Pons Jover Miércoles 24.3.37).

A través d'alguns mitjans de comunicació arriben notícies de la marxa de la guerra a la península i s'organitzen actes per commemorar determinats fets o per enviar suport i ajuda a qui la necessités. Parlem, lògicament, d'intercanvis solidaris entre zones republicanes que puguin haver quedat aïllades:

En la escuela, se han abierto unas listas, para que los niños, pongan lo que quisieran para dar lo recaudado para el beneficio de Euskadi, o de las provincias vascongadas.

Ayer tomaron los rebeldes Bilbao a los leales, después de durísimos bombardeos grandes catástrofes, y una evacuación de las personas de allí.

¡Cuántos inocentes muertos y heridos! ¡Cuántas viudas y huerfanitos! ¡Cuántos ancianos sin casa y hogar. (Arcadio Gomila Martes 22 de junio).

Allò que gairebé tothom vol escoltar són els parts de guerra d'un i d'altre bàndol. Les notícies solen ser contradictòries i, moltes vegades, és molt difícil fer-se una idea aproximada del que va succeir realment. És important mantenir-se informat tot i les dificultats. La lectura de les cròniques de guerra és una activitat que l'escola prepara adreçada als més grans i avançats. Posteriorment, aquests poden explicar el que han llegit als companys, ajudant-se mútuament per aconseguir una bona comprensió.

Una paraula va quedar gravada a sang i foc: *el parte*. *Ja han donat es parte?* *Duus es parte?* *Posa ses notícies que ara donaran es parte*. I evolucionà malauradament cap a d'altres significats: es parte ara és un informe de mala conducta que emplena un professor quan algun alumne ha comés alguna falta. *T'han fet parte?* Els partes eren un resum dels actes de guerra i dels objectius assolits. Usaven un llenguatge despectiu i barroer, lloant característiques innates de puresa que d'altres no tenien i, per aquest motiu, aquests altres havien de ser exterminats.

A mi me gusta mucho leer las noticias que publica el diario. Hoy lo he leído y unos de las noticias que publicaban son: Nosotros los antifascistas estamos casi seguros que el barco que bombardeó Valencia y Barcelona es Italiano porque hace unos días rondaban por el mediterráneo cuatro barcos italianos y alemanes. Mañana dia diez y siete se verificará el entierro de todas las personas que sucumbieron en el dicho bombardeo, que será una manifestación de luto.

En el frente de Alicante los milicianos del gobierno divisaron unos soldados rebeldes que conducían un grande rebaño y los milicianos les lanzaron unos cañonazos y recogieron 30.000 ovejas y los soldados huyeron (Juan Pons Jover Martes 16.2.37).

L'accés al parte de l'altra part era missió gairebé impossible. A Menorca arribaven notícies de les zones controlades per la república i era difícil accedir a altres valoracions. El mateix passava a la inversa.

El temps atmosfèric

Els comentaris sobre el temps sempre són freqüents; alguns fan prediccions mirant el que anomenen senyals del cel; altres, fixant-se en els primers dies del nou any, pensen preveure el temps predominant cada mes de l'any. Uns altres, davant de sequeres o pluges intenses, coneixen oracions i petites "ofrenes" per controlar el temps a voler. Tothom en sabia del temps, d'alguna manera, però les idees i les opinions usades eren intuïcions benintencionades. Els encerts eren pures casualitats.

En primavera i, especialment, durant l'estiu les famílies treien cadires i s'asseien a les voreres del carrer i aprofitaven per xerrar una estona. Aquestes vetllades al carrer demostren un cert grau de confiança i de convivència, per damunt, moltes vegades, d'ideologies concretes:

De cada día, hace más calor.

Es una cosa espantosa. Por el sol, no se puede de ninguna manera, y por la sombra , puede pasar.

Cuando hay mejor bienestar es por la mañana temprano y al atardecer.

Por la noche la gente sale a al calle y se sienta, porque siempre fresco, y la serena, suele ser muy fresca, y es por esto , que la gente está sentada a la calle por las noches.

Los niños juegan y corren, mientras que de día salen pocos porque en las casas hay mejor bienestar que por las calles, pues en las casas no toca el sol y por al calle, sí. (Arcadio Gomila Viernes 9 Julio).

Aquestes vetllades al carrer ajudaven a mantenir un cert grau de tranquil·litat i de convivència.

Els entreteniments i els jocs

El futbol és l'entreteniment per excel·lència. Arreu on mirem i on llegim trobem partits de futbol. Qualsevol celebració acabava o començava amb un partit. Les descripcions que escriuen els alumnes estan molt ben elaborades; imiten la retransmissió d'algun partit a través de la ràdio, oferint detalls que permeten visualitzar la jugada descrita. Aconseguir aquest efecte no és fàcil i implica haver llegit cròniques esportives i haver-se fixat en la seva estructura. No tenim constància que l'escola ensenyés aquesta tècnica però no ho podem descartar. Si llegiu el text següent us n'adonareu d'aquesta "professionalitat":

Hoy cuando estábamos en la instrucción oímos muchos cañonazos y enseguida nos fuimos por los pinos pero no vimos los aparatos y después pensamos que no estábamos bien y nos fuimos debajo de un puente y cuando estuvimos allí tocaron la sirena.

Por la tarde hicieron foot- ball jugando el equipo C. D. Alayor con la Sección Militar de Mercadal ganando los alayorenses de 3 goals a dos. Hicieron los goals: el primero a favor de los últimos nombrados; Ros con chut formidable y la defensa se va por pararlo y no lo logra. El segundo con un penalte que lo tiró Florit y lo hizo. Y el tercero Florit con otro chut formidable que el portero no lo pudo parar.

Hoy a las 2 hemos salido de Alayor, para ir detrás del cementerio. Algunos chicos preferían más ir al campo de foot- ball que ir detrás del cementerio, porque detrás del cementerio no hay sitio para jugar.

Delante del cementerio hemos jugado a foot- ball y hemos quedado de 1 a 0 a favor del capitán Morales. A las cuatro hemos regresado al pueblo de Alayor (Juan Pons Jover Jueves 4.2.37).

Els equips formats per soldats dels diferents destacaments²⁴⁵ eren molt ben acollits pel públic. Els soldats, per la seva part, estaven molt interessats en formar part d'un equip de futbol; jugar-hi els podria alliberar de les tasques més feixugues als quaters: guàrdies inacabables, neteja d'espais comuns, etc.

²⁴⁵ El domingo por la mañana en la casa del pueblo había una pizzera que decía: - Hoy gran partido de foot- ball entre el equipo Son Bou y Llucalari.

Por la tarde el Teniente de Llucalari no quiso que dos jugadores muy buenos viniesen a Alayor para jugar. Los soldados cuando supieron aquello no querían jugar, pero después el otro teniente les dijo que jugasen y que tomasen paciencia.

Empezaron el partido a las tres y media y a la primera parte quedaron de 1 a 0. En la segunda los de Son Bou hicieron 7 y los de Llucalari 1 (Juan Pons Jover Domingo 14.2.37).

Hi havia equips de totes les edats (juvenils, adolescents, majors, representants de destacaments militars, infantils²⁴⁶; equips formats per veïns del poble, equips amb jugadors d'altres municipis, etc.). Hom podia gaudir de valent animant el seu equip.

No deixa de sorprendre'ns, en època de penyalitats, la gran devoció que se sent pel futbol²⁴⁷. Aquesta devoció continua en l'actualitat augmentada pel gran negoci que representa per alguns. Els anys 30, de negoci ben poc, però se'n parla arreu, la gent assisteix als partits, es discuteixen les jugades i les adhesions a uns i d'altres perduren en el temps. Tots els documents que hem analitzat (diaris, revistes, notícies, comentaris...) parlen de futbol. És la distracció per excel·lència. Les forces que s'hi esmercen exerceixen d'antídota a la penúria, la por i la manca de productes bàsics.

La "caça" és una altra activitat ben arrelada; practicada per uns i denunciada per altres, la gran majoria de fillets són afeccionats a un tipus de caça molt particular:

El domingo me levanté a las seis y me fui a el predio "Rafal Nou" y allí después de mi hermano haber hecho todos los trabajos que el payés le mandó nos fuimos a armar trampas. Al empezar esto ya fueron las siete. Yo no podía aguantar más de la grande helada que había. Al medio día fuimos a desarmarlas y cogimos dos tordas que fue poca cosa (Juan Pons Jover Domingo 10.1.37).

Aquest tipus de caça incloïa trampes no legals, algunes tortures als ocells i la venda dels "productes" caçats, especialment si eren tords.

Els fillets tenien per costum *anar a fer una volta* pels voltants del municipi, on s'hi troben molts horts, llocs i estances i, fins i tot, jardins on s'hi cultiven productes bàsics d'autoconsum. Molts fillets, d'amagat, entraven als horts i prenien alguna peça de fruita, un tros de pa o el berenar d'algú que anava despistat. S'amagaven entre els matolls i se'n reien del pagès que cercava allò que necessitava. Entremaliadures de fillets que acabaven rient de la malifeta. Molesta als hortolans i el risc assumit són petits reptes sense cap tipus de mala

²⁴⁶ Hoy en el campo de los pinos han jugado dos partidos infantiles, porque la fiesta que había designada la suspendieron y hoy habiendo llegado el que nos enseña solfeo, teníamos que cantar en el campo, mientras hacia el descanso.

Ha venido tan poca gente que no había treinta hombres; casi todos eran niños y niñas. Y aún para estropear más, se ha puesto ha llover, sin poder terminar el partido, y nosotros no hemos cantado.

Hemos reído mucho; pues como eran chicos había muchas equivocaciones, y había un hombre que hacía de árbitro, que le hacían fueras (Arcadio Gomila Lunes, 27 de junio).

²⁴⁷ El domingo hizo un día muy malo todo el día llovió. Nosotros los niños estábamos jugando a foot- ball y estábamos tranquilos, cuando oimos unos niños pequeñitos que gritaban y huían. Nosotros enseguida no sabíamos que hera y después vimos el guardia urbano, y nos cogió la pelota y nos la hizo pedaços (Juan Pons Jover Domingo 17.1.37).

intenció, encara que en algunes ocasions la situació va a més amb la intervenció d'un guàrdia, el propietari de la finca i pares i mares dels joves:

Hoy jueves he ido con mi amigo Ángel a dar un pequeño paseo por el campo, y hemos visto a tres moreras, cargadas de moras.

Hemos subido a la morera y como las moras manchan en vez de comer las moras hemos cogido los racimos, y nos las hemos comido.

¡Que buenas eran! Después de haberlas comido nos hemos lavado en una abrevadero que estaba en un cercado sin ganado, nos hemos lavado y marchado a terminar el paseíto.

Pero ¡Cuántas moras había! Eran incontables pues, por el suelo, estaba lleno de cosas negras, y aun en los árboles había más.

Quedamos asombrados, así del número de moras como de lo buenas que eran (Arcadio Gomila Jueves 15-7-37)

Alguna vegada, els fruits del bosc podrien arribar a empatxar i produir malestar i mal de ventre (especialment les mores i les arboces). En algun cas, un excés de mores, pot produir símptomes semblants a una gatera, sense haver begut ni gota d'alcohol.

Les bromes eren un altre entreteniment freqüent. Algunes eren molt innocents i d'altres arribaven a sofisticar-se, com aquesta:

Está muy mal que los chicos, jóvenes o sea quien sea, ponga rayas a las puertas de las casas para que el sereno toque a la puerta de noche. Anteayer a las tres y media el sereno vino a la puerta de mi casa y tocó diciendo con todas las fuerzas: -¡Sereno las tres y media!

Nosotros que estábamos durmiendo cuando oimos aquellas voces nos despertamos todos asustados. Mi padre no sabía que decir y se levantó enseguida y pusiéndose a la ventana preguntó al sereno: - ¿Qué hay de novedad? A lo que el sereno respondió: Hay señas en la puerta y yo he tocado. Mi padre dijo que el no había señalado y que debía ser alguna persona de por las calles. Está bien dijo el sereno un poco enfadado-Buenas noches! Buenas noches (Juan Pons Jover Viernes 12.2.37).

El sereno, guarda encarregat de vigilar carrers i places durant tota la nit, tenia encàrrecs concrets. Normalment cantava les hores mentre passejava pels carrers o informava de qualsevol esdeveniment. També tocava les portes si estaven senyades a una hora concreta i despertaven la família que ho necessitava. No hi havia despertadors. Vist des d'ara la situació pot semblar ridícula, però és efectiva i ofereix molta seguretat als veïns.

Elaborar i fer volar estels era un dels entreteniments dels filllets. No era fàcil aconseguir-ho. Grups d'amics elaboraven els estels manualment i provaven de fer-los volar. Era un joc que necessitava una bona tècnica (no tothom en sabia de construir-los) i un coneixement bàsics sobre la direcció i intensitat dels vents:

A la tarde del lunes me fui a jugar con mis amigos a la plaza de España, y al estar allí hemos oído gritos y han sido unos niños que gritaban: - ¡Mira la cometa! ¡Oh que arriba que va! Nosotros nos hemos girado y lo hemos visto encima de nosotros. Rogelio ha ido a llevar la cometa suya y la ha hecho volar. Ha ido muy arriba hasta que se ha caído, pero nosotros lo hemos ido a llevar.

Cuando ya no era hora de jugar nos hemos retirado, a nuestras casas (Juan Pons Jover Lunes 8.2.37).

No hem parlat de joguines. Juguen sense joguines o juguen amb les que ells mateixos poden construir: de caçar ocells i torturar-ne algun passem a bromes (algunes arriscades) més o manco elaborades, al futbol sempre present i a la volada d'estels.

Problemes de subministrament. Mancança de productes de primera necessitat. Centralització i repartiment de queviures entre la població.

L'illa no és autosuficient. Mai s'ha aconseguit. La importació de molts productes de primera necessitat sempre ha marcat la història. I en el període estudiat molt més encara. L'illa quedà aïllada en zona republicana. Mallorca i Eivissa s'adheriren al cop d'estat. Menorca tenia una relació natural amb Barcelona. Barcelona sempre va ser un referent pels menorquins a l'hora de consultar metges; les línies de transport de mercaderies anaven a Barcelona i a Maó. L'economia de l'illa estava molt lligada a l'economia de Barcelona, tot i tenir elements clarament diferenciadors. Catalunya restà fidel al govern republicà i Barcelona fou l'únic port que podia comerciar amb Maó, tot i que bona part del mediterrani occidental estava vigilat per la marina colpista i per vaixells italians. El transport regular se convertí en un greu problema. La situació era molt greu. És un tema recurrent en els diaris dels al·lots. Sorgeix contínuament com un important maldecap al que són molt sensibles els fillets de l'escola graduada:

El domingo cuando iba a ver cómo hacían la instrucción me dijeron que el sábado en Mahón había llegado un **submarino grandísimo y llevaba azúcar y tres jefes**. Enseguida yo pensé bien va porque si no hubiese venido nos hubiera ido muy mal, pues las provisiones se acaban. Me dijeron también que había traído medicinas pues ya se acababan y de aquella manera si que nos hubiera ido mal. Cuando estuve allí los hombres formaron los grupos y las filas de tres en tres, y el sargento al haber hecho esto, vino hacia las escaleras y dijo a nosotros, niños, y hombres, y nos dijo si queríamos hacer el favor de marcharnos, pues si viniese un aparato verían demasiada gente. Nosotros nos marchamos y aún no estábamos en Alayor y ya tocaron la sirena. Por la tarde no pudieron hacer la instrucción en el campo de foot- ball y la hicieron dentro de la Iglesia. Por la tarde también llovió un poco (Juan Pons Jover Domingo 13.12.36).

Els materials arribaven a l'illa de manera irregular. S'usaven submarins, vaixells de càrrega²⁴⁸ i mercants acompanyats de vaixells de guerra²⁴⁹. Segons ens

²⁴⁸ Hace algunos días que el diario "La voz de Menorca" anunciaba que había llegado en el Puerto de Mahón un barco con carga de víveres. Algunas mujeres ya comentaban si había llevado azúcar, arroz o otros víveres." Como es natural unas decían: - Azúcar hubiera de haber llevado, y las otras aceite, las otra arroz. **En Alayor han llevado medio saco de azúcar para**

consta els vaixells de càrrega també portaven comandaments militars. La frase subratllada en l'anterior text és ben exemplificadora i divertida: *un submarino grandísimo llevaba azúcar y tres jefes!*

També aprofitaven la tornada *se llevaron como ya habían dicho todos los sargentos y oficiales que habían aumentado los galones en este tiempo*. La forma de narrar aquests fets és força divertida, encara que en el fons la situació fos dramàtica.

La correspondència era una de les poques vies de comunicació directes entre persones que havien quedat enfora de casa seva, reclutats forçosos, famílies esquinçades, uns en territori colpista, d'altres en territori republicà. La correspondència no sempre arribava en hora ni regularment. Era un servei intermitent en funció de les disponibilitats. De vegades, entre l'arribada d'una carta i la seva resposta podien passar mesos sense saber res en clar²⁵⁰.

A mesura que l'exèrcit rebel consolidava les seves posicions i s'organitzava per governar els nous territoris més difícil era el transport de mercaderies pel Mediterrani. L'objectiu era deixar Menorca aïllada i sense subministraments, el que obligaria la rendició incondicional de l'illa. Això no arribà a succeir, tot i que augmentaran els atacs contra vaixells de càrrega, la persecució mitjançant l'aviació feixista italiana i els continus bombardejos:

Hoy han llegado a Mahón nada menos que cinco barcos; tres de guerra y dos de mercantes.

Ha venido con ellos un marinero de quien no se tenía noticias y era alayorense. Tenía que hacer pocas horas.

A las cinco y media han tocado sirena, y ha durado hasta las nueve y media, por no decir las diez.

Todo el día vienen aviones , y las baterías le tiran, dejando al pueblo intranquilo porque ninguna vez, ha venido uno solo.

Ayer vino un barco inglés, cargado con víveres, y los de hoy, también han llevado que uno de los cuales era el "Jaime II".

los enfermos. Dicen si han hecho lo mismo en cada pueblo de llevar medio saco de azúcar (Juan Pons Jover Lunes 28.12.36).

²⁴⁹ El martes por la mañana en el puerto de Mahón llegó un barco acompañado de cuatro acorazados, el cual llevó 600 toneladas de carga. Los acorazados por la tarde se marcharon y **se llevaron como ya habían dicho todos los sargentos y oficiales que habían aumentado los galones en este tiempo**. El vapor que llevó la carga se ha de marchar el miércoles con carga de Menorca. (Juan Pons Jover Martes 5.1.37).

²⁵⁰ Ayer por la noche me dijeron que había llegado un velero, pero yo enseguida no lo creía. Más tarde vi el cartero que repartía muchas cartas, y lo creí.

Dicen si llevó carga de víveres y correspondencia. Esto irá muy bien para la alimentación. (Juan Pons Jover Miércoles 27.1.37).

Hace días vinieron el “Pons Marti”, y el “Cala Marzal” dos veleros cargados de víveres, y los de hoy dicen, que han llevado víveres, ropa, municiones, de guerra, y cuando venían un avión los perseguía, pero, ellos han conseguido hacerlo huir, pues como he dicho antes había tres barcos de guerra entre ellos el “Lepanto” (Arcadio Gomila Lunes 5 de julio).

Les juntes centrals d'abastos intentaven repartir els pocs queviures que arribaven o que es produïren a l'illa. Primerament s'havien de recollir i classificar; repartir entre les famílies i regular els preus. La manca d'un determinat producte automàticament l'encareix. Quan són moltes les mancances els preus poden arribar a pujar molt. Regular-los a la baixa era necessari; però alhora generava pèrdues als productors que es veïen obligats a vendre a un preu que no els cobria ni les mínimes despeses de producció i transport.

Davant d'un panorama d'aquestes característiques el contraban augmenta considerablement. Els productes de contraban tampoc eren barats, però la distribució i els punts de venda eren eficients.

El lunes hicieron un pregón diciendo: - La junta central de abastos ha acordado que los precios de los géneros de los cerdos debían ser estos: sobrasada a 4,80 el Kg. El seso o servell 1,10 etc. etc. Dijo también que a estos precios los debían tener en un cartel. Los infractores y contraventores de esta orden serán castigados como se debe.

Los tenderos no estaban contentos, claro está porque les rebajan el precio. Y los clientes sí. Los payeses tampoco no estaban porque tal vez tendrían que rebajarles los cerdos. (Juan Pons Jover Lunes 11.1.37).

L'accés al pa era un altre greu problema, origen de discussions i baralles. El blat no abundava i estava molt controlat. Assegurar l'existència de pa per tothom era un repte enormement complicat:

El viernes y el sábado cuando hibas por las calles no veías sino mujeres que hablaban de pan. Decían: - Esto no puede ser! Si el pobre que amasa el pan para economizarse una peseta, dos, tres y cuatro ahora se les han de quitarles? Había una que decía: - Mi marido ha trabajado un año entero para poder tener trigo, y ahora lo tendrá que vender muy barato que tal vez pierda mucho y aun tendremos que comprar el pan. Que nos den la harina tachada si no quieren que comamos pan (Juan Pons Jover Sábado 16.1.37).

Les mancances de pa i la prohibició de pastar a casa i portar el pa al forn van encendre molt els ànims²⁵¹. En aquest cas, les dones eren les que es queixaven i reclamaven una solució immediata. Tenir o no tenir pa afectava profundament a tothom (els rics tampoc podien comprar allò que no hi havia; i el pa de contraban no era un bon negoci). El pa era la base de l'alimentació de les famílies. Quan no hi havia res més un plat de llet amb sopes de pa era molt

²⁵¹ El lunes el guardia urbano publicó que a las cinco de la tarde habría una gran asamblea de la que se trataría del asunto del pan. Dicen si acordaran pasar con una lista a todas las casas para no cocer en los hornos de panadería (Juan Pons Jover Lunes 18.1.37).

bona opció. Si també mancava la llet, recorrien al pa cuit (feien un caldo amb aigua, ceba i all i hi posaven molles de pa de dies anteriors).

Els ànims estaven exaltats i es produïren alguns incidents:

Hace unos días prohibieron de amasar pan, pero ayer hubo unas cuantas mujeres que amasaron. Otras mujeres quen o querían que amasasen fueron a una y le dijeron: - ¿Llevas el pan muy bonito?. Y ella lo mostró. Mostrarle le pan y arrebatárselo fue todo una cosa. La mujer cuando vio que le tomaban el pan cogió uno y lo tiró por la cara de Sofía y tiene dos dientes rotas (Juan Pons Jover Martes 26.1.37).

Finalment, l'autorització de poder amassar pa i portar-lo a coure als forns va calmar els ànims²⁵².

Una de les possibilitats de rebre subministraments era usar vaixells mercants d'altres nacionalitats. Però aquesta alternativa no se consolidà, ja que les democràcies occidentals s'havien declarat neutrals davant la guerra civil espanyola. Enviar vaixells de càrrega sota bandera de països neutrals era un perill. Aquests vaixells podien ser atacats ja que no complirien el bloqueig. De totes maneres, tenim constància d'algun cas exitós, com aquest transport *La Corsai* que arribà a Maó diferents vegades:

Por la tarde llegó un barco Francés llamado "La Corsai" con mucha carga de víveres: azúcar, judías, garbanzos, jabón, losa, potes de leche condensada etc. Etc (Juan Pons Jover Domingo 31.1.37).

Arran del problema del pa, les juntes d'abastos van intentar centralitzar la producció de blat per assegurar la distribució. Prengueren mesures contundents sota amenaces de multes i decomisos:

El Domingo publicaron lo siguiente: la junta central de abastos a acordado que, todos los payeses propietarios y demás gente en general han de llevar todo el trigo al edificio que fue antes Iglesia de San Pedro. Todos los que no cumplan esta orden les será tomado toda la existencia que tienen del trigo y además será multado.

En mi casa llevaron un papel y los precios de los artículos que nos habían llevado (Juan Pons Jover Domingo 7.2.37).

Les ordres es compliren²⁵³ i els pagesos van portar les seves collites a les centrals d'abastos.

²⁵² Ayer hicieron un pregón diciendo: Se hace saber que pueden amasar pan todos, menos los que no amasaban desde el día que estalló la revolución o sea el 18 de julio de 1.936. Los que quieran amasar hay que ir a traer un vale del Ayuntamiento.

²⁵³ El sábado como ya se había dicho casi todos los payeses entregaron el trigo a los abastos. Cerca del edificio que fue Iglesia de San Pedro estaba lleno de carros que llevaban el trigo.

Algunos payeses no lo trajeron y creo que lo traeran el lunes.

Les polèmiques entorn del pa no s'acabaren. Si bé la producció de l'illa se centralitzava i distribuïa, la qualitat del pa i de moltes altres productes se'n ressentí:

Nunca había comido un pan tan malo, como es el de ahora.

Un pan amargo, que iba a una peseta y diez céntimos, y ahora lo han bajado y va a noventa céntimos. En Menorca nos llevan lo más malo aunque dicen que ahora, será mejor; pero, como mezclan salvadillo, es un pan negro, y feo, que no parece sino y pan negro de aquellos que comen los enfermos,

La suerte es que ahora han segado y tal vez pronto nos den pan hecho de harina de Menoría que no hay pan que lo iguale, por bueno que sea. Hay algunos que dicen que es por causa del molino, pues en Mahón es doble bueno, y es el mismo trigo (Arcadio Gomila Lunes 21 Junio).

Mesclar diferents tipus de blat permetia majors existències però el producte no era el mateix.

A mesura que passava el temps, les dificultats augmentaven i les autoritats estaven desbordades per les necessitats. Amb l'arribada de l'hivern se necessitaren mantes i roba d'abric²⁵⁴. També s'acabà la benzina i les línies de correu eren cobertes per carruatges i cavalls:

El miércoles publicaron que por falta de benzina el coche auto correo "Miguel Escanum" no saldría y en su reemplazo saldrá un coche de caballería. Por la mañana saldrá a las ocho y volverá a la una. Por la tarde a las dos y volverá a las seis y media.

El jueves no ocurrió nada. Lo que decir es que hizo día de muchas nieblas, tanto que parecía que llovería, pero no llovió (Juan Pons Jover Miércoles 13.1.37).

La moneda també s'exhaurí i van haver de recórrer al paper:

En este tiempo la moneda va muy escasa. Todas las tiendas se ven apuradas de cambiar papel. Todas las madres de soldados traen muchos porque los hijos cobran con papel. En Ciudadela de tan apurados que están han hecho papeles de cinco ptas para la ciudad sola (Juan Pons Jover Martes 19.1.37).

Les entitats bancàries resten tancades i els comerços venen els productes que els arriben a canvi d'un paper que garantia les quantitats:

Desde hace mucho tiempo no hay cambio de papeles en el banco.

En todas las tiendas van los parroquianos y preguntan una cosa, se les dan, y cuando la tienen se les presenta un papel. La ventera dice como es natural que no hay cambio. Deja el papel y la ventera le apunta a u papelito: Fulano de tal ha entregado un papel banco y le debo tantas pesetas (Juan Pons Jover Viernes 19.1.37).

²⁵⁴ A las cuatro y media hicieron un pregón diciendo: - Todos los que tengan mantas de sobras que las lleven a la alcaldía (Juan Pons Jover Martes 12.1.37).

Poc a poc, tot anava escassejant; no hi havia tabac ni paper per fumar²⁵⁵; molts tornen a sembrar i fumar tabac de pota. Els productes de neteja com el sabó van racionats:

Estamos sin jabón. Las mujeres están desesperadas, porque no dejan limpia la ropa, como la dejaban antes, y es porque no hay jabón.

El “Cala Marzal” que ha llegado hoy, ha llegado un poco, y dicen que esta semana dan; pero, al dar dan tan poco, que solo basta para una vez.

Para lavar manos y cara, y la persona, hay muy poco; pero hay.

El jabón es una cosa muy necesaria, pero si hubiera bastante comida, no se hablaría del jabón, pues el comer, es lo más principal (Arcadio Gomila Martes 29 de Junio).

I per tot s’han de fer llargues cues:

La cola ha sido delante de mi casa, y las mujeres que hacen , componen mas murga ellas solas, que en un baile, en donde hay música, que no sabe tocar.

A finals de la primavera i durant tot l’estiu, molts pagesos i hortolans poden distribuir productes frescos: prunes, pomes, albercocs, blat acabat de segar i d’altres. La gent que viu al camp o hi treballa té un millor accés a productes bàsics. Aprofitant aquesta situació, algunes famílies passaven temporades al camp:

Estamos a fin de junio.

Mañana jueves, empezamos el mes de julio y día 19 de dicho mes de julio, hará el año de guerra.

Ahora se cogen las ciruelas, de clases muy variadas, y las manzanas y albaricoques.

Termina al siega, y las mujeres, en cuanto los segadores se han llevado las gavillas, van por los cercados, a recoger, las espigas que dejan los segadores, y si pueden recoger tres o cuatro almudes de trigo, tienen bastante para cinco panes, que no es poco.

Para segar, se necesitan mucho alimento, y con el poco que hay, veo que los segadores, quedaran muy cansados. (Arcadio Gomila Miércoles 30 de junio).

Fins i tot, en algun moment, hi ha excedents d’un determinat producte. Tot s’ha d’aprofitar:

La naranja es una fruta muy sabrosa. Nunca había comido tantas naranjas como en este tiempo: la primera causa es que hay muchas y la otra que no hay nada más que comer.

²⁵⁵ Desde que no viene barco también escasea muchísimo el tabaco y el paper de fumar. La última vez que vino el barco en los dos estancos repartieron tabaco, una poquetilla a cada uno. Hay hombres que dicen que al haber acabado el tabaco que tienen no fumarán más porque no quieren fumar pota. Algunos lo dicen al revés (Juan Pons Jover Sábado 20.1.37).

Mi padre el otro día fue a llevar más de 3000 naranjas y son muy buenas (Juan Pons Jover Martes 9.2.37).

Alarmes per atacs aeris. Accés als túnels

Les alarmes aèries eren molt freqüents. Un destacament de l'aviació italiana tenia base a Palma i una de les seves missions era bombardejar l'illa. La gent passava hores en els túnels:

Hoy a las ocho y media han tocado la sirena y hemos estado hasta las diez. En este tiempo hemos oido ruido de cornetas y tambores y enseguida no sabíamos que era y después nos han dicho que eran los soldados de Mercadal que venian para perder juguetes por una tómbola que han de hacer estos días a Mercadal y el dinero que sacarán de ella será para reformar un hospital de sangre. Estos soldados iban por todas las tiendas y pedían estos juguetes. Esta mañana han tocado la sirena tres veces y esta tarde dos. Todas estas veces hemos estado muchísimo tiempo en el sótano (Juan Pons Jover Martes 22.12.36).

No tots els relats expressen la realitat, més bé donen compte del que diu la gent del carrer. De vegades, els fets són ben diferents al que va succeir realment i d'altres hi posen imaginació. Hem pogut comprovar que la majoria de fets relatats són verídics:

Hoy cuando me he levantado me han dicho que el avión de ayer a bini Ancolla lo habían herido y muchas personas de Mahón lo han visto que se quemaba y cuando vió que se quemaba se tiró al mar. Después han dicho que se había alzado. Hoy también han hecho un pregón diciendo: En este día por la noche no habrá luz, pues la eléctrica está parada. A las cinco ha venido mi tía de Mahón y ha dicho: - En Mahón han tirado 4 bombas. Y también pasean una puerta de Avión "Herido- por- bini- Ancolla" (Juan Pons Jover Miércoles 23.12.36).

Les condicions de vida dels soldats eren ínfimes. Lògicament també mancaven medicines i atenció sanitària. Molts soldats emmalaltien pels efectes secundaris de la manca de productes bàsics i d'higiene:

El sábado mi tío Juan se marchó a Ciudadela y de allí por la tarde vino con mi primo que está enfermo. Hace dos meses mi primo se fue al servicio militar y lo mandaron a una cala. Al cabo de una semana se puso enfermo, de reumatismo, y lo trasladaron al hospital. ¿Cuánto tiempo ha estado allí? Mucho tiempo, dos meses (Juan Pons Jover Sábado 23.1.37)

Cada dia que passava la situació empitjorava i els bombardejos eren insistents. Aquest tipus de situació genera molta angoixa i incertesa. Si hi afegim una alimentació deficient i manca de medicaments la situació és extrema:

Me desperté asustado.

Se oía un ruido como de motor, y unos truenos semejantes a disparos.

Como dormimos en el sótano se oía bien, pero ha medida que se acercaba mas se dejaba oír el motor y los disparos.

¡Era un avión! Mi madre y todos los del sótano estaban despiertos menos mi hermano Álvaro, y luego yo lo he despertado.

¡Qué miedo aquel estruendo tan de mañana! ¡Eran las 5 y media!

Todos estábamos en un sobresalto. Pero pronto se han ido los tres aviones, pues eran tres, y mi padre ha salido a si habían tirado, pero más tarde han vuelto, y dicen si han hecho caer uno (Arcadio Gomila Martes 6 de Julio).

Era difícil viure així. Si bé hem comentat que les narracions dels fillets no són pessimistes, si que trobem alguns fragments que ens fan pensar:

Hoy cuando hemos salido de clase he ido a la plaza y he visto a un pobrecito soldado que iba de parte a parte de la oficina con la bayoneta calada muy serio. ¡Pobrecito! ¡Que triste para el pobre soldado que a de pasearse de parte a parte con la bayoneta! ¡Y que más triste para el que ha de ir a la guerra!

Cuando llegué a mi casa para comer, mi hermano que también hace el servicio me ha dicho que hoy habían llevado las armas para los soldados y que ha venido un teniente de ciclistas muy pequeño, acompañado de él un corneta. Ahora diré una cosa que no tiene nada que ver con esto pero ya que he hablado de bicicletas lo diré. Ayer vinieron muchos ciclistas. Vinieron por la carretera de Mahón a Ciudadela y eran de Mercadal.

Ayer también dos jóvenes chocaron con la bicicleta y uno se mató y el otro está gravemente herido. Este que es muerto son muchos hermanos a su casa y hay cuatro que hacen el servicio. Su madre hace unos días venía de San Cristobal para Alaior a pie, cuando vio a un pobre hombre que iba con un carro él solo y la madre le preguntó si podía subir y él le dijo que si.

Subió, y sin darse cuenta el animal se cayó, el hombre saltó del carro, la mujer gritaba, lloraba, se veía muerta, y el animal más se tumbaba dentro de la séquia. Tumbó el carro, la mujer y el animal. La madre se hizo muchísimo daño, el animal también, pasó por allá un hombre y puso agua fresca en la frente de la mujer, avisaron al alcalde de Alaior, fue allí la cogió y la puso dentro del coche, al estar dentro le pregunto: -¿Buena mujer a donde quieres ir? Ella le respondió - A la Plaza de la República hau una mujer y allí quiero ir. La entraron allí y aún està (Juan Pons Jover Martes 23.3.37).

Profunda reflexió que lliga tristesa, desgràcia, resignació i un bri d'esperança.

Afeccions personals creació de contes

Uns dels molts reptes que havien de fer front els mestres era l'acolliment d'estudiants procedents de l'escola La Salle i de l'Escola Laica. Cadascun d'aquests col·lectius compartien edat i context, però no tenien perquè fer la mateixa activitat, tots a l'hora, i amb el mateix temps. S'havien de preveure diferents activitats que responguessin a interessos i motivacions particulars.

Els mestres havien de garantir una sòlida formació sense descuidar els aspectes morals i ètics que faciliten la convivència. Pensem que algunes de les famílies dels alumnes de l'Escola Graduada estaven enfrontades entre elles degut a la guerra: els fills d'anarquistes anaven a la mateixa classe que els fills d'empresaris; fills de famílies monàrquiques treballen a la mateixa aula amb fills de famílies republicanes *de tota la vida*.

Una de les claus per fer possible la convivència era disposar d'activitats molt variades que podien elegir i adaptar segons voluntats. Escriure contes inventats era una d'aquestes activitats; l'estudiant Arcadio Gomila intentava escriure'n un cada setmana²⁵⁶.

Cuento semanal inventado: LOS TRES CAUTIVOS

Arcadio Gomila Domingo 26 de junio

En un castillo moro, donde hace 3 años estaban encerrados cautivos y cautivas, que en una guerra los habían tomado los moros, y unos muy pocos se habían ido ya rescatados porque pedían por ellos mucho dinero. Allí solían estar casi siempre en un alto terrado, donde pasaban las tardes haciendo baile, cantando, hablando, porque por las mañanas había demasiado sol.

Un cristiano, que siempre estaba triste, cada día veía pasar por el campo que rodeaba el castillo, una hermosísima joven que la verle le hacía una reverencia, y se lo miraba mucho.

¡Qué hermosa era! Parecía millonaria, por lo rica y hermosamente que vestía. Pendía perlas de sus vestidos, y de su cuello; en fin el cristiano enamórese de ella.

Aquella que parecía ser mora, lo era, pero, su deseo era hacerse cristiana, porque de pequeña su criada le contaba cosas de la iglesia católica; pero su criada murió y el mayor deseo de la mora, era hacerse cristiana.

El joven preguntó por ella, a sus amigos, y nadie, la conocía, en cuanto la veían no sabían que decir de ella, hasta que un renegado contó que era una mora, hija del hombre más rico de Argel y aquella era la muchacha más guapa, y buena de Argelia.

Un día el cautivo tiró una carta en arábigo que se al compuso el renegado que decía así, cuando ella pasaba."Sé que Vd. quiere ser cristiana. Confíe conmigo y con mis compañeros que yo la llevaré a España, y le prometo ser su esposo".Al cabo de la carta Babia una cruz que beso la cristiana.

Sucedió pues; que éste cautivo y dos más, idearon un medio para salir de aquel cautiverio.

Pendieron del terrado una cuerda fuerte de pitra, para que al mora pusiese un baulito, de dineros para rescatarse, pues las cadenas que llevaban atados, a las piernas y las esposas en las manos les impedían huir.

La mora cristianizada, no pasó durante tres meses, y los cautivos, vieron perdidas todas sus esperanzas.

Llegó un día en que la mora, pasó con su padre en un carro, y llevaban muebles, y cosas. al pasar al lado del castillo la mora que era muy lista hizo ver que se desmayaba, y el padre, acudió a al ciudad a buscar, un médico y entonces ella cogió un arca, o por mejor , decir, la cuerda y la ató al baúl, porque parecía más un baúl que un arca.

²⁵⁶ Arcadi Gomila fou de major corresponsal a Alaior del Diari Menorca durant dècades, tot i que treballava inicialment de sabater. També escrivia prosa i poesia i solia acudir a tots els actes culturals, esportius, educatius i musicals. Ben possiblement va ser a escola on descobrí la seva afecció ben aconsellat pels seus Mestres.

Venían muchos dineros, y había bastante, para todos poderse rescatar.

Tuvieron que hacer muchísimos esfuerzos para subirla y llegando arriba no la pudieron mover del sitio ¡tantos había!

Aquello para la hermosa morisma no era nada, comparado con los dineros de su padre, y aun le podía dar mucho más; ella tenía las llaves de sus cuartos, y las de las áreas donde tenían el oro, y los caudales y dinero.

Se rescataron toso y al venir el padre de la mora ella le dijo claramente que se marchaba con un cristiano a España, porque su anhelo era el de ser una cristiana.

Su padre, le dio dinero, para que fuese allí, porque aquel hombre, era español casado con una mora, que nadie lo sabía.

Y así llevándose todas las riquezas bautizaron a Zoraida que así se llamaba, y todos los cautivos libertados vivieron felices, sobre todo la mora bautizada María y el joven, Juan.

Cuento semanal inventado: EL HOMBRE QUE QUISO MATARSE

Arcadio Gomila Domingo 4 de Julio

En las proximidades de Santander, vivían en una finca un hombre y una mujer, pareja ideal y feliz.

Murió la mujer, y el hombre, llamado D.Homobono, se quiso matar.

Escribió una carta y se la puso en el bolsillo, que iba dirigida al juez.

Primero de todo cogió una cuerda y se ahorcó, pero, rompiese esta, y fue a pasar al suelo no sin hacerse daño.

Entonces pensó tirarse al mar; pero allí había uno, que pescaba en red, que no lo vio D.Hobomono, pues no veía más allá de su nariz; y fue a parar en la red.

¿Qué hizo entonces? Cogió un cuchillo, y cuando se lo iba a clavar, un guardia le detuvo y lo encerraron tres días a la cárcel por borracho.

Allí maldijo su suerte, pensó matarse en cuanto saliese, en fin, nunca dejó en vano y vil pensamiento.

Lo soltaron: se dirigió al primer pozo que vio, se tiró en él y estaba seco. Se hizo un buen zaparrón, se rompió una pierna, y tuvo que pasar dolor, pena y hambre, tres días al cabo de los cuales murió sin sepultura.

Eso les pasa a los testarudos.

Ambdues narracions són colpidores; amb un llenguatge força simple s'expressen les calamitats de la guerra, la manca de menjar i de matèries primeres i els greus incidents que aquesta situació provoca com el robatori d'un pa en ple carrer per part d'unes dones a una altra. De vegades sembla com que el relat no vagi amb ells, es com si narressin fets que no els afecten però que si els fan patir. La manca de queviures s'expressa en repetides ocasions i els problemes dels robatoris derivats de la manca d'aliments són bastant habituals.

Són els relats d'un temps i d'una escola, d'unes esperances, d'unes frustracions, d'unes pors i d'unes utopies impossibles. Són els sentiments i les emocions d'un parell de generacions marcades, durant la seva infantesa, per un dels conflictes més sagnants de la nostra història contemporània, un conflicte que va generalitzar allò que fins al moment no era possible: els bombardejos continuats sobre la població civil, com a fets d'autèntica barbàrie.

Els resultats del brutal enfrontament els coneixem; hom els coneix però creiem que, en el fons, aquests diaris atresoren quelcom de rellevant, quelcom de transcendent i quelcom d'important per als nostres dies: l'escola que respon a les necessitats socials, l'escola que és sensible a la vida de les persones, a les seves preocupacions, angoixes, pors i il·lusions és una escola que impregna i que cala profundament en la mentalitat dels fillats i de les filletes que la viuen i aquesta escola necessita d'un professionals sòlidament preparats, optimistes, conscients de la seva tasca i de la seva projecció més enllà dels continguts que ensenyen o que treballen. Una escola per una societat, una escola per uns ideals de progrés, de tolerància i de solidaritat. Una escola utòpica però possible.

Serveixin aquests diaris d'homenatge a totes les persones que van haver de viure la barbàrie de la guerra però van confiar, des de la llibertat i des de la foscor, des de la clandestinitat o des de l'oblit, en els ideals regeneradors dels principis pedagògics de l'escola nova. A tots ells, el més sentit, humil i sincer homenatge. Ells són els autèntics protagonistes de la història; ells són qui l'escriuen, ells són qui projecten vida i esperança més enllà de les aules; les aules vessen cultura, reflexions, propostes, utopies que escampen arreu, molt més enllà dels límits físics dels centres educatius.

CONCLUSIONS

Les experiències educatives aquí explicades ens aportem llum sobre un període fosc i ens apropem al valor de l'escola quan aquesta obeeix a uns plantejaments democràtics i innovadors.

L'experiència d'ensenyar a escriure a partir de la revista Nuestra Escuela o a partir de la narració del dia a dia ens demostra el valor i la importància de la tasca innovadora, de la introducció dels nous mètodes d'ensenyament i aprenentatge per aconseguir millorar la motivació i el desig d'aprendre de tots i cadascun dels alumnes.

La professionalitat i el bon fer pedagògic per sobre de tarannàs i ideologies esdevé clau per aconseguir generar confiança en la institució educativa. I aquesta professionalitat i bon fer s'aconsegueixen des de la reflexió a partir de la pràctica. Una reflexió guiada i sistemàtica, pensada, anotada i revisada per aprendre.

Les experiències innovadores augmenten la confiança de les famílies ja que poden comprovar com els seus fills van a classe i aprenen amb gust i desig, tot i que amb esforç i costància. La innovació ens permet respondre adequadament als reptes que contínuament ens planteja la societat i apropar l'escola a la realitat social és un deure i una necessitat per aconseguir aprenentatges més sòlids.

Aquesta és la clau d'això que anomenem qualitat educativa: ser exigents i alhora comprensius; generar autodisciplina sense necessitat d'imposicions, reflexionar sobre els objectes d'estudi per aprendre els fonaments i raonaments de la ciència, col·laborar en grups de feina, oferir responsabilitats de forma progressiva, aprendre a partir de materials reals i propers, facilitar l'abstracció a partir de la intuïció; guiar, orientar i suggerir no dictar ni imposar ni tancar portes i possibilitats i aprendre a treure profit educatiu de les situacions més desfavorables.

Què podem deduir de tot el que hem comentat i recollit?

- En primer lloc destacar que la formació dels mestres esdevé fonamental per portar a terme processos de millora i de consolidació dels sistemes educatius. Una bona formació que implica una bona pràctica genera confiança entre els usuaris, alumnes i famílies. Aquesta confiança és fonamental per consolidar els objectius educatius de l'escola. Per tant, una escola innovadora, exigent i professional permet millorar la visió social de la tasca educativa. Creiem que aquesta característica és molt evident en el cas de l'escola graduada d'Alaior. Quan l'escola va respondre a les necessitats socials innovant va obtenir una molt bona resposta per part de la societat i una valoració força més elevada del que va ser en altres moments de la seva història.
- Els processos d'innovació són de caire científic, són propostes pedagògiques coherents que arrelen fins i tot en contextos ideològics poc adients o no afins. Coneixem l'abscipció ideològica del mestre Palliser i del mestre Bosch però també podem demostrar com van acollir els principis bàsics de l'escola nova europea, hi van reflexionar i van fer una feina extraordinària d'aplicació i de concreció. Molts dels plantejaments innovadors, com les tècniques Freinet, portaven una forta càrrega ideològica que va ser convenientment obviada però les característiques bàsiques de les seves propostes escolars van ser tingudes en compte i assumides plenament. El cas de la revista Nuestra Escuela n'és un exemple força rellevant.
- També podem comprovar com la crispació derivada de la guerra civil no és el millor ambient per plantejar innovacions educatives. Totes les innovacions educatives portades a terme pels dirigents republicans durant la guerra civil a Menorca portaven una forta càrrega ideològica; l'educació era un vehicle excepcional per crear addictes a la causa. El mateix va succeir en el bàndol nacional. La lluita pel control de l'educació va ser aferrissada, brutal, demolidora. La repressió posterior a l'acabament de la guerra fou també absolutament desproporcionada i aconseguí acabà, de socarrel, amb totes les iniciatives innovadores; les tècniques Freinet, els centres d'interès de Decroly, els mètodes globalitzadors i, fins i tot, els plantejaments del mètode Montessori, conservadors i amb important càrrega moral de caire cristià, foren erradicats i perseguits. És curiós observar com el mateix mestre Andreu Bosch que porta a terme serioses i profundes reflexions sobre el que li succeeix a la aula en els seus diaris de classe entre 1931 i 1939, truncà radicalment amb aquesta pràctica a partir de l'acabament de la guerra civil i els quaderns que hem pogut observar conservats al seu arxiu reflecteixen una metodologia basada en el memorisme, al repetició i l'exaltació dels valors patriòtics derivats de l'autoanomenat gloriós moviment nacional. Mai no ens deixarà de sorprendre l'impacte emocional de la guerra civil espanyola i,

possiblement, mai no aconseguirem una imatge aproximada del que va significar.

- L'escola innovadora implica presència social. La revista Nuestra Escuela n'és un exemple ben evident. L'escola es fa ressó del que succeeix i es projecta socialment, informa i interactua amb la societat, és sensible a les tradicions i surt al carrer. És una escola oberta a la societat: la revista, els diaris de classe, l'estudiantina, les exposicions escolars, les sortides escolars, les conferències dels professors són bon exemplers d'aquesta sensibilitat social. L'escola s'obre a la societat i respón molt millor als seus objectius; ultrapassa les seves parets i els fillets se senten copartíceps d'una comunitat més àmplia. Creiem que aquest aspecte és fonamental per entendre la funció social de l'escola.
- Hi ha un aspecte rellevant que hem obviat fins aquí. Els textos dels fillets que reproduïm demostren l'error que significava fer-los escriure obligatòriament en llengua espanyola. Les frases que construeixen, els girs lingüística que utilitzen i els mots que utilitzen demostren que la llengua bàsica de comunicació era el català i que, per escriure, traduïen al castellà de manera literal. Són múltiples els errors que podem localitzar en els textos que ni tan sols són corregits pel professor. El professor fa, sovint, una correcció de caire purament ortogràfic no entrant en aspectes gramaticals ni d'ordre ni d'estructura i, per tant, permet múltiples errors de transcripció i d'expressió en llengua castellana. Se'ns fa difícil pensar en l'entossudiment de les autoritats en eliminar el català i en obligar a parlar i escriure en castellà a fillets i filletes acostumats a parlar en català a nivel col·loquial, familiar i social. També podem constatar com aquesta línia d'actuació d'intentar eliminar l'expressió en català va perdurar amb el temps i va produir importants daltabaixos; la majoria d'alumnes van adoptar l'escriptura en castellà com habitual, tot i mantenir el català en els àmbits privat, familiar i social. Aquesta no és cap nova aportació; només volem constatar l'evidència documental que l'obligació d'escriure en castellà provocava en els fillets i filletes. Un autèntic estrall. El que sembla encara més inverosimil és que encara, avui en dia, hi hagi persones que defensin aquesta posició i vulguin imposar una sola llengua en ambients bilingües o plurilingües.
- L'escola va esdevenir un lloc de crua confrontació política i ideològica; va esdevenir un camp de batalla on les metodologies, els símbols, les ideologies i les religions van esclatar. La racionalitat del discurs científic i pedagògic es va perdre i les pressions, amenaces i provocacions es van fer habituals. L'escola pot esdevenir l'eina bàsica d'una societat democràtica i tolerant o l'esperó de les ideologies més totalitàries. L'escola pot esdevenir un lloc de cooperació o d'ensinistrament ideològic. En aquest estudi podem constatar ambdós aspectes, la pressió ideològica que pot arribar a l'extorsió i la llibertat on cadascú s'expressa com considera; la innovació al servei de la societat i el servilisme als

dictadors. Sigui com sigui, optem clarament per la perspectiva innovadora, oberta, tolerant i científica derivada dels principis de l'escola nova i de l'educació republicana procedent de la Institució Lliure d'Ensenyament. La lectura dels treballs que produí, les implicacions en el disseny de l'acció pedagògica i l'impacte social de la seva acció educadora són elements més que evidents que justifiquen la seva importància, la seva rellevància i la seva actualitat.

Potser no és possible abstraure lliçons per a l'actualitat dels fets narrats en aquest estudi. Moltes de les qüestions plantejades són, avui, una realitat. Però creiem que si que hi ha un rerefons força interessant que ens permet aprendre del passat, per entendre millor el present i projectar el nostre futur: ens referim a la necessitat de la renovació educativa, a la necessitat de la innovació per donar sortida als reptes que ens planteja, dia rere dia, la societat.

Cada dia, els fillets i les filletes que omplen les nostres escoles i instituts ens plantegen nous reptes. No podem donar resposta als nous reptes aplicant fórmules del passat; per respondre adequadament a les noves necessitats necessitem basar-nos en la recerca i en la innovació; qualsevol intent simplista de donar respostes fracassa sinó tenim en compte l'enorme complexitat del medi que ens envolta; per donar respostes adequades cal innovar, talment com van fer el mestre Andreu Bosch i el mestre Palliser en un temps convuls i difícil. El seu exemple ens ha de servir per seguir reivindicant el paper de les ciències de l'educació, el paper de la innovació i el paper de la recerca com a únics camins vàlids per situar el paper de l'escola i del sistema educatiu al lloc que el correspon.

Una societat democràtica, oberta i plural necessita d'una escola democràtica, oberta, plural i innovadora capaç de donar resposta als nous reptes socials i preparar una ciutadania per fer front a la incertesa i al canvi costants. L'escola que no s'ajusti a aquests paràmetres no complirà la seva funció.

BIBLIOGRAFIA

CAMPANER, MIQUEL JAUME (2001): *Freinet a Mallorca. Miquel Deyà Palerm i l'escola de Consell (1930-1940)*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner Editor.

COLL VINENT, ROBERTO (2008): *Un viaje de ochenta años. Memorias personales desde Menorca*. Lleida: Editorial Milenio.

DELGADO, BUENAVENTURA (2000): *La institución Libre de Enseñanza en Catalunya*. Barcelona: Editorial Ariel, S.A.

GONZÀLEZ AGÁPITO, JOSEP; MARQUES, SALOMÓ; MAYORDOMO, ALEJANDRO I SUREDA, BERNAT (2002): *Tradició i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FREINET, CELESTIN (1969): *Técnicas de la escuela moderna*. Madrid: Siglo Veintiuno editores.

JIMENEZ MIER TERÁN, FERNANDO (1996): *Freinet en Espanya. La revista Colaboración*. Barcelona: EUP.

LOZANO, CLAUDIO (1980): *La educación republicana*. Barcelona: Universidad de Barcelona.

MARTORELL, ARTUR (1978): *Com realitzar pràcticament una escola nova*. Barcelona: El Tremp. Quaderns d'Escola.

MIRO, SANTIAGO (1988): *Maestros depurados en Baleares durante la Guerra Civil*. Palma de Mallorca: Leonard Muntaner Editor. Col·lecció Llibres de la Nostra Terra, 36.

PALACIOS, JESÚS (1978): *La cuestión escolar. Críticas y alternativas*.
 Barcelona: Editorial Laia.

ANNEX I: DIARIS DE 8 ALUMNES QUE COBREIXEN BONA PART DEL PERÍODE DE GUERRA EN EL MARC DE L'ESCOLA NOVA UNIFICADA

Data	Diari de l'alumne	Comentaris i aclariments	Fets històrics significatius
		<p>No hem localitzar els diaris de bona part dels inicis de la guerra, ja que pensem que com que aquesta s'estava reorganitzant sota el nou govern, no va ser fins el mes d'octubre de 1936 que es reprengueren les classes.</p>	<p>Durant el mes de juliol es proclama l'estat de guerra a Menorca i es produeix la contra revolta dels sotsoficials d'infanteria. El general Bosh es rendeix i Pere Marquès es proclama comandant militar de Menorca. Representats del Front Popular nomenen comissió del poble al socialista Francesc Mercadal Pons. Comencen els empresonaments de civils. El mes d'agost s'afusellen els caps i oficials més</p>

			<p>representatius.</p> <p>Durant aquest mes també salpa del port de Maó l'expedició del capità Bayo per conquerir Mallorca.</p> <p>El 26 de setembre es produeix el primer bombardeig amb sis morts a la Base Naval.</p> <p>Després del bombardeig són trets i assassinats 50 presos del vaixell presó Atlante.</p>
<p>Viernes 11-12-36</p>	<p>Esta mañana a la hora del recreo como que jugamos un poco mal el Sr. Maestro ha decidido desde hace unos días ir dentro del sótano a hacer un poco de gimnasia. Primero hemos hecho la vuelta con las paralelas después hemos subido la escalera a fuerza de muñeca y después atravesar la otra escalera con la misma fuerza.</p> <p>Un poquito más pronto han tocado la sirena, pero no ha ocurrido nada. También han hecho un pregón por la noche.</p>	<p>Els relats s'expressen en llengua castellana com si utilitzés l'estructura del català. El llenguatge és molt forçat.</p>	<p>Arriba a Maó el coronel José Brandaris de la Cuesta, nou comandant militar de Menorca i es va restablir l'ordre.</p>
<p>Sábado 12-12-36</p>			
<p>Domingo 13-12-36</p>	<p>El domingo cuando iba a ver cómo hacían la instrucción me dijeron que el sábado en Mahón había llegado un submarino grandísimo y llevaba azúcar y tres jefes. Enseguida yo pensé bien va porque si no hubiese venido nos hubiera ido muy mal, pues las provisiones se acaban. Me dijeron también que había traído medicinas pues ya se acababan y de aquella manera si que nos hubiera ido mal. Cuando estuve allí los hombres formaron los grupos y las filas de tres en tres, y el sargento al haber hecho esto, vino hacia las escaleras y dijo a nosotros, niños, y hombres, y nos dijo si queríamos hacer el favor de marcharnos, pues si viniese un aparato verían demasiada gente. Nosotros nos marchamos y aún no estábamos en Alayor y ya tocaron la sirena. Por la tarde no pudieron hacer la instrucción en el campo de foot- ball y la hicieron dentro de la Iglesia. Por la</p>	<p>El problema de les subsistències fou greu durant tota la guerra civil, tot i que no s'arribà mai a cap situació de fam greu, però molts aliments mancaven fins que no arribaven els vaixells.</p>	

	tarde también llovió un poco.		
Lunes 14-12-36			
Martes 15-12-37			
Miércoles 16-12-36	<p>Hoy miércoles me he levantado a les seis y media y me he ido al matadero y hemos muerto un cerdo que pesaba 102 kilos. A los abastos han muerto seis de muy pequeños, y a otra casa tres que pesaban cada uno 60 Kg. A una carnicería han muerto una vaca y muchos cerdos. Dicen si a los abastos han de fundir la <i>chua</i> y así habrá más grasa. En mi casa había mucha prisa en vender la <i>chua</i> y la grasa.</p>	<p>La mort del porc sempre havia estat una festa i ara encara més en època de necessitat. De porcs tampoc n'hi havia de sobra.</p>	
Jueves 17-12-36	<p>Hoy ha hecho un día esplendido. Hacia muchos días que no gozábamos de este sol que tanto agrada en invierno.</p> <p>A las doce y media yo jugaba con mis amigos y enseguida oímos tres cañonazos, y nos pusimos a correr hacia nuestras casas. Al cabo de un rato tocaron la sirena. Cuando vino el auto de la una dijeron si había tirado unas bombas en Mahón.</p> <p>Por la tarda el Sr. Maestro nos leyó un trozo de Don Quijote y Sancho con los encadenados: Al haber robado la paella del barbero vieron venir siete hombres encadenados, dos a caballo y tres a pie. Los que iban a caballo llevaban un fusil y los otros una espada cada uno. Don Quijote al ver aquella aventura que le preparaba dijo a Sancho: - Yo soy el hombre que vino en la tierra para poner paz en ella y desfacer todas las desventuras. En este momento llegaron estos hombres y Don Quijote les dijo: -Hombres voraces, hagan ustedes el favor de decirme a ver ¿Qué mal han hechos estos pobres hombres? Los guardianes le respondieron: - Pídeles a ellos, y si ellos lo quieren decir ya lo sabrá usted. Y así acabó esta aventura.</p>	<p>A l'escola s'intenta sempre aconseguir la màxima tranquil·litat tot i la situació de guerra.</p> <p>De tant en tant van llegint fragments d'obres conegudes i els alumnes en fan un resum.</p>	<p>Bombardeig zona del port i carrer Mercadal de Maó</p>
Viernes 18-12-36	<p>A las ocho han tocado la sirena y nosotros nos hemos marchado (allí) a la escuela y al llegar allí hemos jugado y al venir el Sr. Maestro, nos dijo: - Vamos dentro del sótano que aún no han tocado la retirada. Nos hemos ido dentro del sótano y había algunos chicos que traían estampas de la "La</p>	<p>Els mestres aprofiten totes les situacions per introduir reflexions morals i ètiques</p>	

	<p>vuelta al mundo” y “Notas de un explorador”. Enseguida han tocado la retirada y nos hemos marchado a clase. En la clase al ir a ver si teníamos las estampas que los niños traían, hemos visto que todo estaba alborotado. Enseguida también hemos notado que nos faltaban todas las estampas de “Notas de un explorador” menos tres. El Sr. Maestro cuando volvieron a tocar la sirena que hemos estado una hora y media dentro del sótano nos dijo: El que ha robado esto será mejor que me lo devuelve a mí sin decir nada a nadie porque si lo cogemos sin decírmelo lo escarmentaré. Porque ahora roba estampas, colores y gomas después robará dinero, y será conducido a la presencia del juez que sería una vergüenza muy grande.</p>		
Sábado 19-12-36			
Domingo 20-12-36	<p>Hoy cuando estábamos en la instrucción oímos muchos cañonazos y enseguida nos fuimos por los pinos, pero no vimos los aparatos y después pensamos que no estábamos bien y nos fuimos debajo de un puente y cuando estuvimos allí tocaron la sirena. Por la tarde hicieron foot- ball jugando el equipo C. D. Alayor con la Sección Militar de Mercadal ganando los alayorenses de 3 goals a dos. Hicieron los goals: el primero a favor de los últimos nombrados; Ros con chut formidable y la defensa se va por pararlo y no lo logra. El segundo con un penalti que lo tiró Florit y lo hizo. Y el tercero Florit con otro chut formidable que el portero no lo pudo parar.</p>	<p>El futbol era la màxima atracció dels alaiorencs. Jugaven molts dies i sobre tot entre equips militars.</p>	
Lunes 21- 12-36			
Martes 22- 12-36	<p>Hoy a las ocho y media han tocado la sirena y hemos estado hasta las diez. En este tiempo hemos oído ruido de cornetas y tambores y enseguida no sabíamos que era y después nos han dicho que eran los soldados de Mercadal que venían para pedir juguetes por una tómbola que han de hacer estos días a Mercadal y el dinero que sacarán de ella será para reformar un hospital de sangre. Estos soldados iban por todas las tiendas y pedían estos juguetes. Esta mañana han tocado la sirena tres veces y esta</p>	<p>No totes les cridades d’alarma per bombardeig són encertades.</p>	<p>Intent de bombardeig</p>

	tarde dos. Todas estas veces hemos estado muchísimo tiempo en el sótano.		
Miércoles 23-12-36	Hoy cuando me he levantado me han dicho que el avión de ayer a Biniancolla lo habían herido y muchas personas de Mahón lo han visto que se quemaba y cuando vio que se quemaba se tiró al mar. Después han dicho que se había alzado. Hoy también han hecho un pregón diciendo: En este día por la noche no habrá luz, pues la eléctrica está parada. A las cinco ha venido mi tía de Mahón y ha dicho: - En Mahón han tirado 4 bombas. Y también pasean una puerta de avión herido por Biniancolla.	No és té constància d'aquesta notícia de passejar la porta de l'avió tombat; sembla ser més una llegenda que una realitat.	Intent de bombardeig; avió tocat. Tocada la costa des Muret de Maó.
Jueves 24-12-36	Hoy jueves a las 12 han hecho un pregón publicando este siguiente bando: Por orden del Comandante militar de esta isla y del delegado de la misma, se pone en conocimiento del público que el que tenga más de 2.000 Ptas. tiene que llevarlas sin falta al banco. El que no cumpla esta orden será castigado quitándole todos sus bienes. Navidad: hoy no ha sido como los otros años, pues en el pueblo se veía una gran seriedad. En los otros años por la víspera ya ponían las ruedas y rifaban turrón y confitura, y en las confiterías también había las mismas cosas, pero este año nada de esto. En el día de Navidad hacían lo mismo y los payeses iban por las calles gritando y cantando alegremente. Nosotros los niños saludábamos atentamente a nuestros padres y superiores, con bonitos versos. Hoy nada de esto ¿Por qué esta seriedad? ¿Por qué?	Moltes persones amb diners, quan va esclatar la guerra van treure els seus estalvis i els van amagar a casa seva, per evitar que fossin confiscats per l'autoritat. El primer Nadal de guerra regnava tristor i serietat en la població.	
Viernes 25-12-36			
Sábado 26-12-36	Hoy sábado el Sr. Maestro nos ha dicho que bajásemos en el sótano y nosotros hemos bajado. Hemos hecho cine muy bonito. Primero hemos hecho la película o revista en la cual hemos visto cosas del Japón y otras cosas. La segunda se llamaba "Los misterios del mar" que se trataba de un profesor que se fue a dar un paseo por el mar con sus alumnos. Y la tercera la cómica que fue muy chistosa	Les pel·lícules de cinema eren un recurs habitual per passar el temps i desengoixar la por i l'angunia. L'escola comptava amb un bon projector i, segons sembla, una bona col·lecció de pel·lícules.	

<p>Domingo 27.12.36</p>	<p>El domingo a las ocho tocaron la sirena y al cabo de una hora tocaron la retirada. Después de un rato el Sr. Alcalde vino en la plaza de la República y nos dijo que había un avión en Menorca pero no tocan la sirena porque ahora ponen bien la eléctrica. Enseguida nosotros escuchamos para ver si lo oíamos y oímos cañonazos.</p> <p>Por la tarde me fui al foot ball que jugaban el Alayor contra el San Militar</p>		
<p>Lunes 28- 12-36</p>	<p>Hace algunos días que el diario "La voz de Menorca" anunciaba que había llegado en el Puerto de Mahón un barco con carga de víveres. Algunas mujeres ya comentaban si había llevado azúcar, arroz o otros víveres." Como es natural unas decían: - Azúcar hubiera de haber llevado, y las otras aceite, las otras arroz. En Alayor han llevado medio saco de azúcar para los enfermos. Dicen si han hecho lo mismo en cada pueblo de llevar medio saco de azúcar.</p>	<p>El sucre també escassejava, en aquesta ocasió en porten només pels malalts.</p>	
<p>Martes 29- 12-36</p>	<p>Hoy como ayer nos hemos ido a la escuela nueva de la Calle de Mahón y allí hemos cantado el himno nacional. Primero lo han cantado los que ya lo sabían y después de haber cantado los que no lo sabían nos hemos marchado.</p>	<p>L'escola del carrer de Maó era l'Escola Laica, que havia estat nacionalitzada com la resta de centres docents privats.</p>	
<p>Miércoles 30-12-36</p>	<p>Hoy el pregonero repartía programas que decían así: día 31 a las cinco de la tarde tómbola pro- infancia: día primero a las nueve y media desfile de los niños acompañados de la música de Regimiento y después repartimientos de juguetes y cine. Por la tarde foot ball y velada a las cinco.</p>		
<p>Jueves y viernes 31-12-36 y 1-1-37</p>	<p>La fiesta del niño en estos días fue muy bonita. A las cinco abrieron la tómbola y en el pueblo se veía una gran alegría. A la mañana siguiente como nos lo habían dicho en el día anterior nos reunimos todos los niños del pueblo en la plaza de Pi y Margall. A las nueve y media llegó al pueblo de Alayor la música del regimiento y enseguida cantamos el himno nacional que resultó muy bonito. Cuando hubimos hecho todo lo dicho recorrimos las calles y plazas de Alayor y al llegar a la Casa de la República cantamos otra vez el himno nacional. Al haber terminado esto</p>	<p>La festa dels fillets va substituir la religiosa dels reis.</p>	

	<p>entramos en el círculo democrático y republicano y allí hicieron cine y repartieron los juguetes.</p> <p>Por la tarde hubo foot ball y función de este modo terminó "la fiesta del niño".</p>		
Sábado, domingo y lunes 2-3-4-37	<p>El sábado empezaron las vacaciones. El domingo el pregonero público que a las nueve del día 5 se habían de presentar a Mahón todos los varones comprendidos en las quintas 29, 30 y 38. También decían que un avión había bombardeado el pueblo de Fornells, pero después dijeron que no era verdad. El lunes en vista de que hacía un sol espléndido nos fuimos a pasear a "La torre d'en Gaumes". Allí armamos trampas y cogimos 2 tordos y varios animalitos. También nos fuimos a ver las tumbas de los moros. Por la noche nos fuimos a probar "los dos golfos".</p>	<p>Les excursions són molt freqüents i les caminades molt llargues.</p>	<p>Metralen les barques a les afores de Fornells i el far.</p>
Martes 5-1-37	<p>El martes por la mañana en el puerto de Mahón llegó un barco acompañado de cuatro acorazados, el cual llevó 600 toneladas de carga. Los acorazados por la tarde se marcharon y se llevaron como ya habían dicho todos los sargentos y oficiales que habían aumentado los galones en este tiempo. El vapor que llevó la carga se ha de marchar el miércoles con carga de Menorca.</p>	<p>Totes les arribades de vaixells són una gran notícia que és comunicada tot d'una als fillets i filletes de l'escola.</p>	
Miércoles 6-1-37	<p>Ayer un servidor y mi padre nos fuimos en la Iglesia del Hospital y de allí llevamos a mi casa los siguientes géneros: arroz, azúcar, garbanzos, café y patatas. Todos los géneros menos las patatas se han de dar con vales, y las patatas de cada 2 o 3 personas 1 Kg., etc., etc.</p> <p>Estos géneros irán muy bien porque así podremos comer lo que queramos.</p>	<p>Al dia següent la carga es repartida entre la població.</p>	
Jueves 7-1-37	<p>Ayer el pregonero publicó lo siguiente: por orden de la eléctrica de Mahón se hace saber al público que los días 7, 8 y 9 del actual, de las 7 de la mañana hasta las cuatro de la tarde no habrá luz porque ponen bien la maquinaria.</p> <p>Estos días por la noche hay luz por las calles y al menos se puede andar un poco bien.</p>		
Viernes 8-1-37	<p>Ayer cuando llegué a mi casa que venía de la escuela mi madre me dijo: - Juanito tienes que ir a llevar el vale para poder tener los géneros que</p>		

	necesitamos para nuestro alimento y avisar que mañana hemos matar un cerdo. Yo enseguida le dijo: Sí mamá! ¿El cerdo es muy grande? – Si pesa unos 120 Kg. Yo fui allí y al regresar vi que por las paredes había muchos carteles.		
Sábado 9-1-37	<p>El sábado hizo un día estupendo. Los rayos del sol reflejaban por todo. Por la tarde si el Sr. Maestro no hubiese estado tan constipado creo que hubiéramos ido a pasear.</p> <p>Cuando fueron las cuatro y media un servidor y varios amigos nos fuimos a ver el cañón que había en la carretera. Al estar allí los niños nos dijeron: - Dentro de una cochera hay dos de antiaéreos. Nosotros enseguida no lo creíamos pero después nos dijeron que ellos los habían visto.</p>	La defensa antiaèria de l'illa s'anà reforçant contínuament, fins a teixir una xarxa que cobria pràcticament tota l'illa.	
Domingo 10-1-37	El domingo me levanté a las seis y me fui al predio "Rafal Nou" y allí después de mi hermano haber hecho todos los trabajos que el payés le mandó nos fuimos a armar trampas. Al empezar esto ya fueron las siete. Yo no podía aguantar más de la grande helada que había. A medio día fuimos a desarmarlas y cogimos dos tordos que fue poca cosa.	La caça, en dies de necessitat, era un bon complement per a la dieta.	
Lunes 11-1-37	<p>El lunes hicieron un pregón diciendo: - La junta central de abastos ha acordado que los precios de los géneros de los cerdos debían ser estar: sobrasada a 4,80 el Kg. El seso o cervell 1,10 etc. etc. Dijo también que a estos precios los debían tener en un cartel. Los infractores y contraventores de esta orden serán castigados como se debe.</p> <p>Los tenderos no estaban contentos, claro está porque les rebajan el precio. Y los clientes sí. Los payeses tampoco no estaban porque tal vez tendrían que rebajarles los cerdos.</p>	El govern de l'illa obliga a baixar els preus, per lo que els productors perden diners i el guanyen els seus clients. Aquest fet és produí vèries vegades i no sempre a la baixa.	
Martes 12-1-37	<p>El martes hizo un día de mucho sol. Por la tarde a la una y media tocaron la sirena y nosotros los que estábamos en la plaza de Pi y Maragall nos fuimos a pasear un poco por la carretera.</p> <p>A las cuatro y media hicieron un pregón diciendo: - Todos los que tengan mantas de sobras que las</p>		

	lleven a la alcaldía.		
Miércoles 13-1-37	<p>El miércoles publicaron que por falta de benzina el coche auto correo "Miguel Es Canum" no saldría y en su reemplazo saldrá un coche de caballería. Por la mañana saldrá a las ocho y volverá a la una. Por la tarde a las dos y volverá a las seis y media.</p> <p>El jueves no ocurrió nada. Lo que decir es que hizo día de muchas nieblas, tanto que parecía que llovería, pero no llovió.</p>		
Jueves 14-1-37			
Viernes 15-1-37	<p>En la escuela hace unos días jugamos a un juego muy bonito. El primero que sale, sale con una bandera y se prueban con otro ayer quien sabe más correr. En medio hay dos chicos con un cordel y también tienen que saltarlo. Cuando son diez los niños el que llega primero ha ganado. De esta manera nos divertimos mucho.</p> <p>Ayer en clase hablábamos bastante el Sr. Maestro nos dio una bola y la hacemos correr a los que hablan, hasta que él diga: Basta, y entonces el que la tiene la paga 50, 0 25 puntos a cada uno.</p>		
Sábado 16-1-37	<p>El viernes y el sábado cuando ibas por las calles no veías sino mujeres que hablaban de pan. Decían: - Esto no puede ser! ¿Si el pobre que amasa el pan para economizarse una peseta, dos, tres y cuatro ahora se les han de quitarles? Había una que decía: - Mi marido ha trabajado un año entero para poder tener trigo, y ahora lo tendrá que vender muy barato que tal vez pierda mucho y aun tendremos que comprar el pan. Que nos den la harina tachada si no quieren que comamos pan.</p>	El problema del blat i del pa va ser greu i va provocar no pocs incidents.	
Domingo 17-1-37	<p>El domingo hizo un día muy malo todo el día llovió. Nosotros los niños estábamos jugando a foot-ball y estábamos tranquilos, cuando oímos unos niños pequeñitos que gritaban y huían. Nosotros enseguida no sabíamos que era y después vimos el guardia urbano, y nos cogió la pelota y nos la hizo pedazos.</p>		
Lunes 18-1-37	<p>El lunes el guardia urbano publicó que a las cinco de la tarde habría una gran asamblea de la que se trataría del</p>		

	asunto del pan. Dicen si acordaran pasar con una lista a todas las casas para no cocer en los hornos de panadería.		
Martes 19-1-37	En este tiempo la moneda va muy escasa. Todas las tiendas se ven apuradas de cambiar papel. Todas las madres de soldados traen muchos porque los hijos cobran con papel. En Ciudadela de tan apurados que están han hecho papeles de veinte pesetas para la ciudad sola.	Els diners també manquen i les botigues no poden canviar els billets de paper; Menorca va emetre diners en un parell d'ocasions per facilitar la circulació de diners, sense massa bons resultats.	
Miércoles 20-1-37	Ayer a las diez nació un niño. Al haber nacido un niño y le vas a ver, parece que te dice si que lo eres feo. Pero sin embargo nació un niño y murió un anciano de 91 años de edad. ¡Qué alegría para la familia del nacido! ¡Qué pena para la familia del finado! Y así va el mundo. Ay que vienen, ay que se van.		
Jueves 21-1-37	Dentro del escaparate de casa de Ángel, cerca de la plaza ayer por la noche había unos regalos de los soldados de Son Bou. Entre ellos había una copa que se la disputarán el domingo día 24 los dos equipos Son Bou y Llucalari después había relojes muy bonitos. Todo esto es para la fiesta del joven.		
Viernes 22-1-37	Ayer tocaron muchas veces la sirena. A la 1 de la tarde fui a la escuela y jugamos. Al cabo de un rato tocaron otra vez la sirena y nosotros nos marchamos por la carretera. Al estar allí jugamos un buen rato. Vino la madre de Carlos y nos dijo que aun no habían tocado la sirena y que todos los niños estaban dentro del sótano.		
Sábado 23-1-37	El sábado mi tío Juan se marchó a Ciudadela y de allí por la tarde vino con mi primo que está enfermo. Hace dos meses mi primo se fue al servicio militar y lo mandaron a una cala. Al cabo de una semana se puso enfermo, de reumatismo, y lo trasladaron al hospital. ¿Cuánto tiempo ha estado allí? Mucho tiempo, dos meses.		
Domingo 24-1-37	El domingo hicieron la fiesta juvenil. Por la mañana a las 10 las jóvenes que ponían banderas a los jóvenes fueron a esperar la música. Después		

	<p>la música tocó unas sonatas muy alegres y las jóvenes ponían banderas. Había muchos jóvenes que llevaban más de cincuenta.</p> <p>Por la tarde a las dos y media empezaron el partido de foot- ball entre el Son Bou y Llucalari y ganó en último, de 3 goals a 2.</p>		
Lunes 25-1-37	<p>Ayer por la tarde me fui al huerto con mi padre y vimos un chico de unos doce años con calzoncillos largos que llevaba un saco que a mi me parecía que era pesado pero para él parecía que no llevaba nada.</p> <p>Que desgracia para éste chico. Cuando será grande no sabrá ni una letra mientras que nosotros los que vamos a la escuela, poco o mucho sabremos.</p>	Els sentiments sempre s'expressen de manera controlada i sovint utilitzen frases adultes que no acaben de comprendre.	
Martes 26- 1-37	<p>Hace unos días prohibieron de amasar pan, pero ayer hubo unas cuantas mujeres que amasaron. Otras mujeres que no querían que amasasen fueron a una y le dijeron: -¿Llevas el pan muy bonito?. Y ella lo mostró. Mostrarle el pan y arrebatárselo fue todo una cosa. La mujer cuando vio que le tomaban el pan cogió uno y lo tiró por la cara de Sofía y tiene dos dientes rotas.</p>	El pa produí molts problemes i altercats d'ordre públic.	
Miércoles 27-1-37	<p>Ayer por la noche me dijeron que había llegado un velero, pero yo enseguida no lo creía. Más tarde vi el cartero que repartía muchas cartas, y lo creí.</p> <p>Dicen si llevó carga de víveres y correspondencia. Esto irá muy bien para la alimentación.</p>		
Jueves 28-1-37	<p>Hoy han hecho un pregón diciendo lo siguiente: queda terminantemente prohibido el soltar los perros por las calles de esta población a causa de las muchas mortandades que ha habido en estos días.</p> <p>En el huerto nuestro cada día viene un perro y nos toma todos los huevos, y nos hace huir las gallinas. Por la calle del Médico Pons hay uno que ha todas las personas que pasan por allí se embiste.</p>	La manca de menjar va portar a molta gent a mollar els seus animals i aquests, amb el temps, anaven a robar gallines i pollastres per menjar. Per això es va prohibir.	
Viernes 29-1-37	<p>Ayer por la tarde el Sr. Maestro nos explicó la lección sobre la balanza, sobre la romana, la báscula, y sobre la polea. Ayer también hizo un día de mucho viento, tanto que te hacían</p>		

	<p>pereza ir por las calles. Los árboles estaban sin ninguna hoja. Las palmeras de la plaza de España se habían caído y nosotros las levantamos.</p>		
Sábado 30-1-37	<p>El sábado “La voz de Menorca” anuncia lo siguiente: Por orden del Comandante Militar de esta Isla se hace saber que todos los varones comprendidos en las quintas 27,28 i 38 fuesen a las filas. Todos los inútiles comprendidos entre 27 a 38 se presentasen.</p> <p>¡Que pena por las madres de estos varones!</p>	<p>Tot i que a Menorca no hi van haver actes bèl·lics com a tals, tots els joves foren mobilitzats, fins i tot els declarats inútils.</p>	
Domingo 31-1-37	<p>Ayer hicieron un pregón diciendo: Se hace saber que pueden amasar pan todos, menos los que no amasaban desde el día que estalló la revolución o sea el 18 de julio de 1.936. Los que quieran amasar hay que ir a traer un vale del Ayuntamiento.</p> <p>Por la tarde llegó un barco Francés llamado “Le Corsai” con mucha carga de víveres: azúcar, judías, garbanzos, jabón, losa, potes de leche condensada etc. etc.</p>		
Lunes 1-2-37	<p>El lunes se murió una joven de unos 32 años. ¡Pobrecita! Los padres están desconsolados, pues no tenían más que esta hija y otro hijo mayor. A las cuatro y media se la llevaban al cementerio y llovía. La traían jóvenes y los hombres iban detrás.</p> <p>El lunes hizo un día lluvioso. A las 4 de la tarde empezó a llover y no cesó hasta las 6.</p>		<p>Constitució dels consells municipals per organitzar la vida als pobles.</p>
Martes 2-2-37	<p>Todos los soldados que se marcharon a Mahón para hacer el servicio militar, se han quedado en Alayor. A las siete han de pasar lista en la Iglesia. Dicen si será el cuartel y la comandancia a casa del Sr. Constantino.</p> <p>Todos los inútiles que se han de marchar el jueves ya hacen listas para los coches que se han de marchar. En Alayor no hay coches de caballería o si hay están comprometidos y por estos vendrán algunos de Mahón.</p>	<p>Les esglésies serviren de magatzem, com la Sant Pere Nou, i de central d’abastaments, en el cas de la Sant Diego.</p>	
Miércoles 3-2-37	<p>Ayer hizo un día de mucho sol y las niñas de la Sra. Sans y de Doña Pepita y la escuela nueva se fueron a pasear. Nosotros los niños de la</p>	<p>Tot i que teòricament fillets i filletes anaven junts, en realitat no</p>	

	<p>graduada fuimos al señor Palliser y le pedimos si podíamos ir y el nos dijo que era demasiado tarde y que ya iremos.</p> <p>A las 5 nosotros jugamos a foot- ball y vimos a las niñas que venían de pasear.</p>	<p>era així, ja que el director de l'escola graduada, va imposar la seva autoritat i van seguir separats durant tot el temps que regí l'escola única unificada.</p>	
Jueves 4-2-37	<p>Hoy a las 2 hemos salido de Alayor, para ir detrás del cementerio. Algunos chicos preferían más ir al campo de foot- ball que ir detrás del cementerio, porque detrás del cementerio no hay sitio para jugar.</p> <p>Delante del cementerio hemos jugado a foot- ball y hemos quedado de 1 a 0 a favor del capitán Morales. A las cuatro hemos regresado al pueblo de Alayor.</p>		
Viernes 5-2-37	<p>Ha nacido una niña de una casa muy conocida nuestra. Ya tienen otra niña de un poco más de 1 año muy bonita. Su padre ayer se fue al servicio militar.</p> <p>El hombre es una cosa un poco rara, hoy es pequeño y no sabe hacer nada, más que llorar y reír. Más tarde será niño y jugará, y al día que viene será viejo.</p>		
Sábado 6-2-37	<p>Era una tarde deliciosa. Después de habernos reunidos todos los excursionistas a casa del Sr. Maestro partimos en dirección a Binixems. Por el camino encontramos unos pocos hombres y pasamos por muchos encinares. Al ver una esparraguera nos parábamos y si había espárragos los cortábamos y los poníamos dentro de la costa. Después de ver cosas muy bonitas y haber charlado un poco llegamos a Binixems y allí pedimos un instrumento de campo y nos fuimos a coger regaliz. De allí al lago a coger eucalipto.</p> <p>Al haber hecho todo esto partimos a Alayor contentos y alegres</p>	<p>Com hem dit les excursions eren llargues caminades i els fillets eren molt afeccionats a cercar esclata-sangs i la coneguda com a regalèssia de garrot, que sortia d'unes arrels del bosc.</p>	
Domingo 7-2-37	<p>El Domingo publicaron lo siguiente: la junta central de abastos a acordado que, todos los payeses propietarios y demás gente en general han de llevar todo el trigo al edificio que fue antes Iglesia de San Pedro. Todos los que no cumplan esta orden les será tomado toda la existencia que tienen del trigo y además será multado.</p>	<p>Organitzats els consells municipals la majoria de productes bàsics foren centralitzats a través de la junta d'abastaments.</p>	

	<p>En mi casa llevaron un papel y los precios de los artículos que nos habían llevado.</p>		
Lunes 8-2-37	<p>A la tarde del lunes me fui a jugar con mis amigos a la plaza de España, y al estar allí hemos oído gritos y han sido unos niños que gritaban: - ¡Mira la cometa! ¡Oh que arriba que va! Nosotros nos hemos girado y lo hemos visto encima de nosotros. Rogelio ha ido a llevar la cometa suya y la ha hecho volar. Ha ido muy arriba hasta que se ha caído, pero nosotros lo hemos ido a llevar.</p> <p>Cuando ya no era hora de jugar nos hemos retirado, a nuestras casas.</p>		
Martes 9-2-37	<p>La naranja es una fruta muy sabrosa. Nunca había comido tantas naranjas como en este tiempo: la primera causa es que hay muchas y la otra que no hay nada más que comer.</p> <p>Mi padre el otro día fue a llevar más de 3000 naranjas y son muy buenas.</p>	<p>Els diferents productes arriben segons la temporada o segons el transport dels vaixells que arriben a Maó.</p>	
Miércoles 10-2-37	<p>El día fatal para nuestro buen compañero Javier. Por la mañana se ha muerto la madre de Javier y por la tarde a las cuatro y media unos compañeros de clase hemos ido al entierro. Había bastante gente.</p> <p>Al venir cuando hemos estado cerca de un huerto que tienen a casa Castell hemos visto muchos cuervos que aparecían por el espacio.</p>		
Jueves 11-2-37	<p>Me he levantado a las cinco y media y después de reunirnos todos los que habían de ir a pasear partimos. Al llegar a Son Gall ha salido el sol con sus calurosos reflejos. Por el camino hemos charlado y al estar en la carretera de Mahón a Fornells vimos el auto de Fornells que estaba completamente cargado de pasajeros.</p>		
Viernes 12-2-37	<p>Está muy mal que los chicos, jóvenes o sea quien sea, ponga rayas a las puertas de las casas para que el sereno toque a la puerta de noche. Anteayer a las tres y media el sereno vino a la puerta de mi casa y tocó diciendo con todas las fuerzas: ¡Sereno las tres y media!</p> <p>Nosotros que estábamos durmiendo cuando oímos aquellas voces nos despertamos todos asustados. Mi</p>		

	<p>padre no sabía que decir y se levantó enseguida y poniéndose a la ventana preguntó al sereno: - ¿Qué hay de novedad? A lo que el sereno respondió: Hay señas en la puerta y yo he tocado. Mi padre dijo que el no había señalado y que debía ser alguna persona de por las calles. Está bien dijo el sereno un poco enfadado- Buenas noches! Buenas noches.</p> <p>El sábado como ya se había dicho casi todos los payeses entregaron el trigo a los abastos. Cerca del edificio que fue Iglesia de San Pedro estaba lleno de carros que llevaban el trigo.</p> <p>Algunos payeses no lo trajeron y creo que lo traerán el lunes.</p>		
Sábado 13-2-37			
Domingo 14-2-37	<p>El domingo por la mañana en la casa del pueblo había una pizarra que decía: - Hoy gran partido de foot- ball entre el equipo Son Bou y Llucalari.</p> <p>Por la tarde el Teniente de Llucalari no quiso que dos jugadores muy buenos viniesen a Alayor para jugar. Los soldados cuando supieron aquello no querían jugar, pero después el otro teniente les dijo que jugasen y que tomasen paciencia.</p> <p>Empezaron el partido a las tres y media y a la primera parte quedaron de 1 a 0. En la segunda los de Son Bou hicieron 7 y los de Llucalari 1.</p>		
Lunes 15- 2-37	<p>Todos los sábados como de costumbre leemos urbanidad. El sábado anterior leía sobre el uso del bastón y el paraguas.</p> <p>El último sábado decimos que hay que tener respeto a los padres y ancianos. Cuando se ve a la cama hay que abrazar fuertemente a sus padres y abuelitos, si tienes, pues aquello es muestra de cariño y amor.</p>		
Martes 16- 2-37	<p>A mi me gusta mucho leer las noticias que publica el diario. Hoy lo he leído y unos de las noticias que publicaban son: Nosotros los antifascistas estamos casi seguros que el barco que bombardeó Valencia y Barcelona es italiano porque hace unos días rondaban por el mediterráneo cuatro barcos italianos y alemanes. Mañana</p>	<p>A l'escola, els alumnes solien llegir la premsa que arribava, tot i que hi havia una notable manca de paper; els diaris insulars no podien sortir al carrer</p>	

	<p>día diez y siete se verificará el entierro de todas las personas que sucumbieron en el dicho bombardeo, que será una manifestación de luto.</p> <p>En el frente de Alicante los milicianos del gobierno divisaron unos soldados rebeldes que conducían un grande rebaño y los milicianos les lanzaron unos cañonazos y recogieron 30.000 ovejas y los soldados huyeron.</p>	molts dies per manca de paper.	
Miércoles 17-2-37	<p>En la escuela hoy hemos empezado el solfeo. El Sr. Maestro nos lo ha explicado un poco y nos ha dicho: - Hay muchas clases de notas: redonda, blanca, negra, corchera, semi-corchera, fusa y semifusa, y algunas cosas más no ha explicado.</p> <p>También los que queremos hacemos países en una libreta y yo ya tengo 2 o 3 hechos y son muy bonitos.</p> <p>Yo iba a escuela de solfeo en el ayuntamiento, con Arcadio y otros alumnos y sabíamos bastante.</p>		
Jueves 18-2-37	<p>Se ve que el día dura más. Ayer cuando salí de clase me fui a jugar y pude jugar mucho tiempo hasta las seis.</p> <p>En el pueblo también se dicen muchos bulos. El otro día se decía que en el puerto de Mahón había llegado un barco francés y que se había de llevar todos los niños y mujeres. Los niños cuando oíamos aquello cantábamos "me voy a París con el negro etc."</p>		
Viernes 19-1-37	<p>Desde hace mucho tiempo no hay cambio de papeles en el banco.</p> <p>En todas las tiendas van los parroquianos y preguntan una cosa, se les dan, y cuando la tienen se les presenta un papel. La ventera dice como es natural que no hay cambio. Deja el papel y la ventera le apunta en un papelito: Fulano de tal ha entregado un papel banco y le debo tantas pesetas.</p>	La manca de diners moneda se va agreujant amb el pas del temps.	
Sábado 20-1-37	<p>Desde que no viene barco también escasea muchísimo el tabaco y el papel de fumar. La última vez que vino el barco en los dos estancos repartieron tabaco, una cajetilla a cada uno. Hay hombres que dicen que al haber acabado el tabaco que tienen no fumarán más porque no quieren fumar</p>	El tabac també manca, tot i que n'entra també de contraban i es cultiva el típic tabac de pota de Menorca.	

	pota. Algunos lo dicen al revés.		
Domingo 21-2-37	A las dos y media se empezó el gran partido de foot- ball entre los dos equipos Artillería de Mahón contra el F.C. Alayor. Empezó con mucho ánimo para los blanquiazules haciendo formidables ataques a los rojos. A la primera parte los rojos hicieron varios córners pero los blanquiazules no pudieron hacer ningún goal, hasta que los rojos hicieron un penalti tirándolo con un chut formidable que consiguió el primer goal. Más tarde los rojos consiguieron el primer goal. A la media tanda me marché a Alayor para empezar la función.		
Lunes 22- 2-37	Hace unos días, iba yo muy contento por las calles cuando se me vino a mis oídos un sonido de corneta. Enseguida pregunté a mis compañeros a ver si era el alguacil y ellos me dijeron que si y corrimos al oírlo. Decía todo esto: - Por Orden del Sr. Comandante Militar se hace saber a todo este vecindario que todos los propietarios de casas de esta población las pinten de color gris oscuro para que si viniese un combate sobre esta población no vieses tanto las casas. Lo mismo lo harán todos los propietarios de fincas. Esta tarde después de salir de casa he ido a clase y he hecho la merienda y luego mi padre me ha dicho que tenía que ir a buscar piedras de mechero, pero ha sido inútil no he encontrado en ninguna parte. Se me ha olvidado a poner que cuando salíamos de clase hemos visto unos cuantos soldados con bicicleta que era muy bonito en la cual han dado una vuelta a Alayor y luego han puesto las bicicletas a la plaza de la república que cuando se han tenido que marchar dos sargentos con un pito cada uno, tocaban y los soldados se han ido a coger sus equipajes y se han vuelto a Mercadal de donde venían.	Aquesta ordre no se va arribar a complir per manca de temps i d'operaris. La intenció era camuflar els edificis ja que la majoria eren blancs.	
Martes 23- 3-37	Hoy cuando hemos salido de clase he ido a la plaza y he visto a un pobrecito soldado que iba de parte a parte de la oficina con la bayoneta calada muy serio.¡Pobrecito!¡Que triste para el pobre soldado que ha de pasearse de parte a parte con la bayoneta! ¡Y que más triste para el que ha de ir a la guerra!	De tant en tant, apareixen els sentiments continguts de por i d'angoixa.	

	<p>Cuando llegué a mi casa para comer, mi hermano que también hace el servicio me ha dicho que hoy habían llevado las armas para los soldados y que ha venido un teniente de ciclistas muy pequeño, acompañado de una corneta. Ahora diré una cosa que no tiene nada que ver con esto pero ya que he hablado de bicicletas lo diré. Ayer vinieron muchos ciclistas. Vinieron por la carretera de Mahón a Ciudadela y eran de Mercadal.</p> <p>Ayer también dos jóvenes chocaron con la bicicleta y uno se mató y el otro está gravemente herido. Este que es muerto son muchos hermanos a su casa y hay cuatro que hacen el servicio. Su madre hace unos días venía de San Cristobal para Alaior a pie, cuando vio a un pobre hombre que iba con un carro él solo y la madre le preguntó si podía subir y él le dijo que si.</p> <p>Subió, y sin darse cuenta el animal se cayó, el hombre saltó del carro, la mujer gritaba, lloraba, se veía muerta, y el animal más se tumbaba dentro de la síquia. Tumbó el carro, la mujer y el animal. La madre se hizo muchísimo daño, el animal también, pasó por allá un hombre y puso agua fresca en la frente de la mujer, avisaron al alcalde de Alayor, fue allí la cogió y la puso dentro del coche, al estar dentro le pregunto:-¿Buena mujer a donde quieres ir? Ella le respondió – A la Plaza de la República hay una mujer y allí quiero ir. La entraron allí y aún está.</p> <p>Esta mañana después de salir de clase hemos ido al campo de foot ball y hemos jugado con la pelota que anteayer compramos luego he ido a comer, que eran las doce con 40 minutos. Esta tarde después de salir de clase me he ido hacia casa y he tenido que ir a llevar comido a perro y desatarlo para ponerlo dentro del taller, luego he ayudado a mi padre para hacer diademas que es para las mujeres que se las ponen en los cabellos.</p>		
--	--	--	--

<p>Miércoles 24-3-37</p>	<p>Cuando me he ido a clase me he encontrado con un chico y me ha dicho:-¿Sabes que hay de novedad? – No sé, le he dicho- Pues que un hombre ha robado gallinas y lo han descubierto.</p> <p>Más tarde he pedido cosas más ciertas y me dijeron:- Un ladrón ha ido al huerto de tal casa y ha robado dos gallinas. Las gallinas gritaban y él para que no se le descubriera ha cogido una y la ha estrangulado. Cuando se marchaba a su casa se encontró con el sereno y él ha huido al pasar por la plaza de la República, el guardia de la oficina lo ha visto y contándole todo al sereno le dijo mira allí está.</p> <p>El sereno le persiguió mucho tiempo pero no consiguió cogerlo. Por la mañana fue a la casa de este hombre y le dijo que fuese a las casas consistoriales. Él ha ido y dicen si ha confesado que no era el primer robo que ha hecho.</p> <p>Iba yo por las calles y he oído ¡Pum, Pum! Yo no he sabido que era aquello y he pasado adelante. Más tarde he oído la sirena y un avión. Me he ido encima del plano de la Iglesia y lo he visto. Era muy grande y pasaba muy abajo y encima de las baterías de Llucalari.</p> <p>Después de haber comido me marchaba otra vez a clase y he visto a los jóvenes que miraban por arriba. No he sabido que era aquello hasta que he visto muchas hojas que caían y no he podido coger ninguna. Hasta otra.</p> <p>Cuando me he levantado esta mañana he abierto la persiana y oído que por la calle decían ¿Hay un poco de gallina? Y luego cuando he bajado y han cantado que ha sido un hombre que la noche pasada ha ido a robar gallinas y el sereno lo ha atrapado y lo ha detenido. Luego he merendado y pronto me he ido a clase porque era tarde que cuando he llegado muchos niños ya tenían los problemas acabados. En clase esta mañana el señor maestro nos ha explicado un</p>	<p>Alguns robatoris per manca de menjar també foren freqüents durant tot el període de la guerra.</p> <p>Alguns avions no bombardejaven sinó que llançaven missatges escrits a la població.</p>	

	poco de solfeo que es muy bonito.		
Jueves 25-2-37	El barco que vino la última vez llevó cacao y lo repartieron a las tiendas como las demás cosas, mi madre compró y hizo era muy rico, pero ahora ya no hay en ninguna parte, mi hermanita Isabel le gusta mucho tanto o más que el chocolate. Ayer vino mi hermano Antonio que está destacado a la playa de Santo Tomas y esta mañana después de levantarnos ha venido su amigo en el cual vino con el y a las nueve se han ido esta playa está muy cerca de la de son Bou y el no dijo que ha veces van cuando están libres y no tiene nada que hacer para venir vienen por la carretera de San Lorenzo que está cerca de allí.		
Viernes 26-2-37	Esta mañana a las seis yo estaba en cama y he oído mucho de ruido y luego mi madre me ha dicho un avión, un avión y hemos empezado a oír cañonazos y han sido cinco aviones que han ido a bombardear a Mahón, Villa-Carlos, Ciudadela según han dicho en Mahón han tirado unas treinta bombas y en las cuales 5 de incendiarias, gracias y suerte no ha habido más que tres víctimas y una inocente niña que ha quedado sin brazos. Este que inventó las bombas debía ser uno que le gusta ver muertos y matar, porque parece mentira que un aparato tenga tanta maleza contra nosotros para matarnos sin haber hecho nada.	L'expressió final del fillet demostra la por i l'angunia que passen.	Bombardeig de grans proporcions sobre la població civil de Maó. Metrallament.
Sábado 27-2-37	Esta mañana en clase hemos dicho los puntos y esta tarde no ha habido clase como todos los sábados yo he ido a mi padre y le he enseñado mis trabajos y me ha dicho que estaba contento por el interés y buena enseñanza que tengo. Después de las dos y media he ido a mi padre para si me tenia que menester y mi padre me ha dicho que por ahora no tenia nada que hacer y yo no sabía en que entretenerme y me he sentado en una silla, y me he mirado a mi padre que estaba soldando dos cadenas oro que estaban rotas. Luego de largo tiempo, i madre me ha llamado y me ha dicho que tenia que ir a lavarme, y he ido después he hecho la merienda y luego he ido a pasear un poco.		
Domingo 28-2-37	Hoy antes de levantarme he oído mucho viento y yo no tenia ganas de		Es denuncia l'existència d'un

	<p>levantarme pero debían ser las ocho y media y me he levantado, parecía que todo el día había de llover porque el cielo estaba lleno de nubes pero el viento se lo ha llevado. Después de haber merendado me he puesto el abrigo y me he ido a la plaza de la República en la cual había casi todos los soldados que esperaban que el corneta tocase para ir a pasar lista, después me he ido a la pescadería y no había mas que un pescador y llevaba el pescado carísimo, las mujeres decían que caro es, pero hay que conformarse con el precio porque no hay casi nada para comer y sin embargo hay mucho dinero porque los soldados tiene mucho dinero.</p> <p>La siembra. Esta tarde al salir de clase me he ido detrás de casa que hay predios, he visto a un hombre que estaba sembrando patatas, las patatas es una de las cosas más necesarias para comer, pero ahora no hay y hacen mucha falta. Luego me he ido por la plaza y he oído que la gente decía que en Mahón un avión ha tirado seis bombas en las cuales no ha causado ninguna victima, mas que un hombre viejo que con el estruendo de las bombas se ha muerto, también han dicho que tarde se han ido los dos aviones acompañando el barco mercante que hace dos meses vino.</p>		complot per incorporar Menorca a la zona franquista.
Lunes 1-3-37			Bombardeig sobre vaixells amarrats
Martes 2-3-37	<p>Esta mañana después de haber hecho los trabajos mi hermanita pequeña me ha dicho si le quería poner bien el patín que tenia una rueda rota, he ido al taller y la he puesto bien. Luego me he ido a merendar y al cabo de poco tiempo he ido a clase que cuando he llegado ya había los problemas copiados en la pizarra y enseguida he puesto la mi historia, y la que el señor maestro nos dijo hiciésemos y encima del bufete o la mesa y los he hecho y luego después de corregidos han tocado la sirena que es lo que me da más asco de todo. Estar dentro del sótano es esperar la caída de bombas.</p>		Bombardeig sobre vaixells i sobre l'hospital militar.
Miercoles 3-3-37	<p>Se ve que aun hace frío porque todas las mañanas cuando me levanto si salgo enseguida siento el frío, por lo tanto aun hoy que vi abrigados a lo menos con bufanda. También hay que</p>		

	<p>abrigarse una por no poder tener las enfermedades que ahora hay, como la pasa de ojos, y la pasa de cuello que no es más que un resfriado. En clase esta mañana cuando íbamos a corregir los problemas han tocado la sirena y enseguida hemos ido dentro del sótano que al cabo de cierto tiempo hemos oído cañonazos muy fuertes y ha sido el avión que pasaba y las baterías antiaéreas que están a defensa de Menorca le tiraban cañonazos para si lo harían caer.</p>		
Jueves 4-3-37	<p>Esta mañana en clase el señor maestro nos ha explicado una lección muy bonita que trata de la arquitectura en la cual los italianos son los principales arquitectos y tiene sus edificios más celebres como el Vaticano, la iglesia San Pedro. España también tiene edificios muy célebres en su arquitectura como la catedral de Burgos, la iglesia del Pilar en Zaragoza, etc. Hoy en todo el día no han tocado la sirena los días que la tocan cuando se oyen cañonazos al avión la gente que vive en la casa que hay el sótano viene también a refugiarse dentro del sótano por miedo de un ataque aéreo.</p>		
Viernes 5-3-37			
Sábado-6-3-37			
Domingo 7-3-67	<p>Anteayer fuimos con el señor maestro a Torralba en la cual hay una mesa de piedra y varias cuevas que según dicen fueron construidas por los moros, nosotros todos subimos encima de la mesa, había agujeros en los cuales estaban llenos de agua a causa de la lluvia que hizo, hace ya tres días. También hay como sitios de piedra en los cuales rodean la mesa que en medio está. Se ve que era un ídolo que tenían en adorar aquella mesa que allí estaba. A mi se me parecía mentira que los moros supiesen hacer aquello con piedras tan grandes y también de todos los lados.</p> <p>Los sótanos. Desde que los aviones rebeldes vienen a pasear por aquí y muchas veces bombardean los vecinos de Mahón, algunos de los cuales ha fijado su residencia en esta localidad desde los últimos ataques. Al</p>	<p>La mayoría de fillets i filletes de 10 i 11 anys solen atribuir el temps antic al temps dels moros. Això encara és freqüent avui en dia.</p>	

	dar el toque de sirena todos los niños y la gente vamos al sótano donde no hay tanto peligro que por las calles. Según los días yo y los demás niños estamos hartos de perder el tiempo dentro de los sótanos porque siempre tocan la alarma. Mucha gente que vive en la calle de Alcalá Zamora ya duermen dentro de los sótano por miedo de un ataque aéreo.		
Lunes 8-3-37			
Martes 9-3-37	Tasa del pan. El domingo pasado mucha gente antes de que el ayuntamiento hubiese hacer gritar por las calles el pregonero para la tasa del pan ya lo sabían y a las siete de la mañana estaba lleno de gente que estaba esperando el pan que aun lo había de cocer, y como luego por la mañana el pregonero lo gritó por las calles y que mañana que era lunes toda la gente fuese el ayuntamiento para darles un vale y poder comprar por persona media onzas o sea 250 gramos. A mi yo no me basta apenas para merendar pero lo tendremos que pesar de este modo hasta la recogida de trigo o a la llegada de un barco que lleve.	Noves restriccions en el repartiment del pa.	
Miercoles 10-3-37	Hoy en clase después de haber hecho los problemas el Sr. Maestro nos ha pedido la lección de geografía en la cual las dos sesiones 1ª y 2ª nos tocaba África y las demás Europa. África casi toda está colonizada entre varias naciones europeas como Francia, Inglaterra, Italia, Portugal y un poco a España que comprende Guinea Española y varias islas como las de Fernando Poo, las Canarias, Anadón, Carisco y el Río de Tro y un pequeño terreno separado que se llama Ifni. España tenía varias colonias pero a sucesos de guerra de Cuba sin contar lo demás, era rica y muy poderosa antes de perder sus principales colonias. Se ve que los países más coloniales del mundo son Inglaterra, Francia, Portugal e Italia.		
Jueves 11-3-37	Sin cambio. En casa casi todo el día está lleno de soldados que quieren comprar algo pero siempre al tener que pagar sacan papeles de cambio banco y nosotros no podemos cambiar como la demás gente y demás cosas de vender. No es raro que no haya cambio porque los soldados cobran	Com en tota crisi econòmica molta gent compra or com inversió segura.	

	con papeles de banco y hay tantos soldados que cobran 10 Ptas. cada día que no es posible encontrar cambio en ninguna parte. Muchos soldados compran anillos y cosas de oro porque saben que el oro nunca se anula o se retira por lo tanto el papel de banco puede anularse y también no tiene tanto de valor como el oro porque el oro siempre es oro y el papel de banco no es siempre capital.		
Viernes 12-3-37			
Sábado 13-3-37	Sin tabaco. ¿Sin tabaco? ¿Sin gusto de fumar? La mayoría de hombres en Alayor y demás pueblos fuman, pero ahora no hay tabaco bueno, es decir no hay tabaco de estanco que había antes. Pero ahora hay que conformarse con tabaco de la Habana hecho aquí y pota que es lo que fuman los payeses y los hombres de campo. También no hay papel buen para hacer cigarros y tienen que hacerlos con papel hecho aquí mismo. Aquí en Alayor hay un hombre que fabrica emboquilladas que están muy bien presentados pero son de pasta, tabaco muy malo según para quien es decir para los hombres o señores que viven en la ciudad. Ahora no hay nada más que hacer estamos en tiempo de guerra y en guerra no se adquiere todo lo que se quiere porque antes es el comer y poder vivir.		
Domingo 14-3-37	La leche. Desde que tasaron el pan la gente compra mucha leche para poderla beber en tiempos sin horas. La leche se extrae de la vaca que es uno de los animales más productivos y más de carne buena, quitando la del cerdo. Pero ahora nos vemos que hay muy poco ganado, y en las carnicerías tienen un día para matanza de corderos y otro para vacas y bueyes, es decir uno para una cosa y el otro para otra. Aquí para poder adquirir carne de vaca o de buey tenemos que hacer cola porque aquí viene mucha gente que se fuer de Mahón por miedo de un bombardeo aéreo es decir que toda esa gente viene a comprar a todas las carnicerías y demás comestibles.		
Lunes 15- 3-37			
Martes 16- 3-37	En casa tenemos un gallinero y un palomar que antes de empezar la		

	<p>revolución teníamos gallinas pero ya eran viejas y no ponían huevos y las tuvimos que matar. Hace unos días mi madre decía que podríamos poner gallinas es decir comprar 5 o 6 y mantenerlas para que si ponían huevos. Pero ahora nos vemos que no hay comida y es imposible tener porque se morirían de hambre. Es triste en tiempo de guerra porque no hay comestibles según de cual clase y en la península se matan hermanos contra hermanos es decir españoles contra españoles que es lo mas asqueroso de una nación civilizada como parece es España.</p>		
Miercoles 17-3-37	<p>Hace ya tiempo en Alayor y creo en los de pueblos principalmente en Mahón que por las calles gritaron un pregón que decía: que fueses ennegrecidos todas las casas para que si por si acaso viniesen a bombardear la isla no pudiesen ver las casas, los aparatos. Estos días los albañiles nos pintase la clase que creo dentro de unos dos días lo tendrán acabado. Cerca de casa también pintan pero creo que los albañiles tienen mucho trabajo por hay que pensar que es todo el pueblo y hay muchas casas. Esto es muy bueno porque de este modo los aparatos bombardeadores no ven las ciudades y de este modo no podrán bombardear que es lo más infame que hay en una guerra.</p>		
Jueves18- 3-37	<p>Esta mañana a las tres y media según me han dicho han tocado al sirena y dicen que de Mahón se oía el ruido del avión por las calles mi madre me ha dicho que el sereno tocaba el pito y los guardias han pasado de casa en casa y tocando las puertas para que la gente se levantase y fuese dentro de los sótanos hasta que tocasen la retirada, es decir que el avión se hubiese ido. Hoy mi hermano Estanislao ha ido a Mahón y me ha llevado libretas para poder hacer trabajos porque aquí no hay de buenas, sobretodo para poder hacer Mi Historia. Esta tarde yo he ido a jugar con mis amigos a la plaza de Pi y Maragall y nos a sucedido una pequeña removida por causa que un señor nos ha visto y según me han dicho se ha creído que íbamos detrás de chicas.</p>	<p>La manca de paper també es nota a l'escola; molts fillets no tenen llibretes de paper per poder fer els deures escolars. Alguns històries de les reproduïdes estan elaborades en papers diferents i després enquadernats.</p>	

Viernes 19-3-37	Esta mañana después de haberme levantado mis amigos me han venido a buscar para si quería ir a buscar regaliz y yo he dicho que si porque hoy como es fiesta de san José no tenía que ir a clase y así he pensado a lo menos me divertiré, hemos partido que eran las ocho y media y hemos llegado allí a las nueve y media y enseguida hemos ido a las casas de santa cruz y hemos pedido permiso para si podíamos coger regaliz y nos han dicho que si queríamos podíamos coger toda la que había y a lo menos les quitaríamos la raza. Cogimos un poco y a las 11 menos cuarto partimos para Alayor que teníamos que ir a comer y a lo menos poder llegar pronto y poder hacer las partes.		
Sábado 20-3-37			
Domingo 21-3-37			
Lunes 22- 3-37			
Martes 23- 3-37	Hoy todo el día ha llovido mucho y por la noche hecho un temporal tremendo. Hemos tenido que sacar el paraguas, los abrigos e impermeables. Por la noche tenía los pies helados y he hecho la Mi Historia y he cenado. Cuando han sido las siete he cenado y a las siete y media me he ido a la cama.		
Miercoles 24-3-37	En Alayor principalmente hasta ahora no nos ha escaseado nada. Ahora empezamos a no comer tanto como comíamos porque hace unos días que nos han tasado el pan, ahora nos quieren tasar la carne y si nos lo tasan todo pronto no tendremos nada de que comer. Los animales toda la gente los saca de su casa y los echa por el campo porque no tienen comida. Hace unos días que han echado hombres canarios y a la escuela del señor Palliser vino con un canario y ahí lo tienen y le dan comida y canta siempre y todos los chicos me han dicho que cado uno había traído un poco de su casa y han dicho que tenían para alimentarlo durante un mes.	Una vegada centralitzat el blat i el pa, ara toca la carn; totes les subsistències foren progressivament centralitzades a l'oficina d'abastament i eren repartits mitjançant les anomenades cartilles de racionament.	
Jueves 25-3-37	Anteayer y ayer llovió mucho y por la mañana llovía mucho y hacia mucho frío y me tuvo que ir a la escuela bien abrigado. Hoy ha hecho muy buen día y por la tarde me he ido con unos		

	<p>amigos a pasear por el campo y con un día de sol es una delicia ir a pasear con un día de sol. El verano es el tiempo más bonito porque no hace frío ni calor y es el tiempo del nadar. El año pasado el tiempo de las vacaciones no sabía que tenía que hacer por Alayor porque toda la gente se marchaba al mar y mi padre me dije que quieres que vayamos a el mar y yo dije si y fuimos al mar y hicimos tres días.</p>		
<p>Viernes 26-3-37</p>	<p>Hace unos días que llegó barco en Mahón y hoy a las nueve han llegado dos veleros y se han ido a Marsella. El alguacil pregonaba también que dentro de unos días tenía que venir un barco cargado de trigo y el que había puesto menos de 25 Ptas. se les quitará la libreta de comestibles. Mi padre dijo hay gente que no las puede poner a las 25 Ptas. ver pobrecitos personas pobres si les quitan la libreta de comestibles no podrán vivir porqué no sabrán de que comer.</p>	<p>En temps de crisi, les persones més desfavorides sempre es troben en les pitjors situacions; l'oficina d'abastament recollia 25 pessetes per repartir els aliments a les famílies i els que no les tenien podien tenir problemes.</p>	
<p>Sábado 27-3-37</p>	<p>¡Oh! Toda la tarde hay cola por caramelos. A las tres y media ha habido y había unos gritos ¡caramelos! ¡caramelos! Maestro yo quiero 50 céntimos otro quería 10 céntimos, etc. Toda la tarde han sido gritos y había que venían tres y cuatro veces y la maestra ha dicho no vengas tantas veces que te harán daño y el chico decía es que no son todos para mi y la maestra dijo si no son para ti que venga el que los quiere y el dijo no estoy conforme no. Luego han dicho que no gritasen tanto porque ella estaba mareada y que si gritasen no venderían de caramelos. Y luego a las siete y media han cerrado y luego me he venido a casa.</p>	<p>De tant en tant, repartien caramels i se formaven coles immenses, com en les botigues de comestibles.</p>	
<p>Domingo 28-3-37</p>	<p>Hoy de las siete y media de la mañana hasta las tres de la tarde ha llovido sin parar un rato y me puse el impermeable y las botas y me fui a hacer unos recados de mi madre. A las 11 he llegado a casa y he ido por la calle mayor a hacer unas vueltas. A la 1 me he ido a casa y he comido y a las 2 me he ido a cas del teniente y allí he jugado un rato.</p>		
<p>Lunes 29- 3-37</p>			
<p>Martes 30-</p>			

3-37			
Miercoles 31-3-37	Hace unos días que nos han tasado el pan y ahora se dice que no hay ni para 10 días y por esto barra tendremos que comer más carne y no pensar en el pan. Mientras tengamos carne nada pero cuando no tendremos me parece que faltan unos años para acabar la carne y para acabar la carne ha de ser que se las lleven pero no se la llevarán. En Menorca hay mucha carne y toda la gente dice que la carne no se acabará porque hay aun bastante comida. Pero sin pan a ver que hacemos porque aún hubiese pan nada, porque con pan y agua podíamos vivir.		
Jueves 1- 4-37	Hoy por la tarde me he ido a jugar a bolos y dos niños se han peleado porque uno decía no estás hecho y el que si y así se peleaban y uno le ha tirado la bola a la cabeza y le ha dicho pues toma. Y el otro cuando ha visto el que le había tirado la bola que estaba descuidado le ha cogido la bola suya y ha seguido también una piedra y le ha tirado al que le había tirado la bola.		
Viernes 2- 4-37	Hoy hemos empezado a comer pan de arroz y anteayer lo llevaron al molino de arroz, las judías, los garbanzos, etc. Y todo esto lo han molido y lo han mezclado con el trigo para si pueden llegar hasta la cosecha del año. Ya han empezado hoy ha hacer los panecillos de seis onzas y los de los soldados pobrecitos no les llegan a el culo no tienes solo eso para la comida y a ver que hacemos. Faltan dos meses para la siego del trigo y todo lo hace más pequeño. Hace unos días que han ido todos los predios a ver si tenían trigo, los payeses han reclamado a ver de que tenían que vivir y ellos les han contestado apañaos como los otros. Les han dicho <i>anau a la sala que vos facin un vale</i> .		
Sábado 3- 4-37	Hoy por la mañana me he levantado a las cinco y he hecho la Mi Historia del Sábado y del Domingo y luego la Caligrafía y luego me he ido a mirar el despertador y marcaba las siete y media faltaba un poco y luego me he ido a casa del maestro a traerles la leche. Luego me he ido con el un rato dentro del patio y hemos quitado ovillos de los guisantes y luego me ha dado una lechuga para los canarios y		

	me he ido a casa y les he dado y me ha mirado los nidos y he visto que ya los tenían empezados. Y luego he almorzado y luego me he ido a jugar a bolos hasta las 12 luego me he ido a casa y he jugado un rato y luego he comido.		
Domingo 4-4-37	¡Oh! Un robo parece ahora que la gente no tiene pizca de educación. A un casa pobre que estaban a un predio fuera a estar a Mahón luego vinieron a estar en Alayor. Y hoy les han robado 74 duros y les han cortado las sobrasadas. Ya saben quien son los más ladrones del mundo tal vez ya robaran otras cosas. Son por la calle del doctor Serra y ellos se llamaban Divinos.		
Lunes 5-4-37	Hoy mi padre me ha dicho que el miércoles tenía que ir con el a el huerto a sembrar patatas y a cavar los higueras. Y yo le he dicho y mañana porque no vamos y me dicho que tenia que ir a Mahón y no podía ser. Y luego me ha contado todo lo que teníamos que hacer y luego el se ha ido por la calle y yo he hecho la Mi historia y a las diez me he ido a la cama.		
Martes 6-4-37	Hoy ha llovido un poco y no he podido salir. Luego se ha acomodado el día y me he ido un rato por la calle. Luego he ido a casa y he hecho la Mi historia y he cenado luego no he sabido que hacer y he leído un rato y a las diez me he ido a la cama.		
Miercoles 7-4-37	Hoy me he ido con mi padre al huerto nuestro y allí hemos puesto bien cosas. Luego me he ido a casa y he comido y luego me he ido a hacer vueltas y me he ido a cortar los cabellos y me ido a casa y luego he hecho la merienda y me ido a jugar hasta las seis.		
Jueves 8-4-37	Hace unos días que tenían que tasar los hueves, pero no los han tasado. Antes iban a 40 céntimos y han dicho que tenían que ir a 30 céntimos. La mantequilla iba a 12 Ptas. y ahora tiene que ir a la mitad 6 Ptas. Después de haber dicho todo esto me he ido a casa y he merendado y luego me he ido por la calle y cuando eran las siete me he ido a mi casa y he cenado y cuando han sido las 10 me he ido a la cama.		
Viernes 9-4-37	Pronto de unos días según se ha dicho que habría fruta. Y si ya fruta ya no		

	tendremos que comer tanto pan. Pero la fruta han dicho que la tenían que traer en los Abastos y hay que han dicho a los estancos las podemos traer. Y hace unos días que fui con mi padre al huerto a ver como estaban los árboles frutales y estaban bastante bien.		
Sábado 10-4-37	Hace unos días que no hay nada de licores, no hay vino, gin, coñac, jerez, vino Málaga, etc. Y personas dijeron que no hay licores porque cuando había muchísimos hombres se emborrachaban y haber como no hay no se pueden emborrachar.	L'alcohol, lògicament, també manca.	
Domingo 11-4-37			
Lunes 12- 4-37			
Martes 13- 4-37			
Miercoles 14-4-37			
Jueves 15-4-37			
Viernes 16-4-37			
Sábado 17-4-37			
Domingo 18-4-37			
Lunes 19- 4-37			
Martes 20- 4-37			
Miercoles 21-4-37			
Jueves 22-4-37			Bombardeig sobre la carretera de la Mola.
Viernes 23-4-37			
Sábado 24-4-37			
Domingo 25-4-37			
Lunes 26- 4-37			
Martes 27- 4-37			
Miercoles 28-4-37			
Jueves 29-4-37			
Viernes 30-4-37			
Sábado			

1-5-37			
Domingo 2-5-37			
Lunes 3-5-37			
Martes 4-5-37			
Miercoles 5-5-37			
Jueves 6-5-37			
Sábado 8- 5-37			
Domingo 9-5-37			
Lunes 10-5-37			
Martes 11- 5-37			
Miercoles 12-5-37			
Jueves 13-5-37			
Viernes 14-5-37			
Sábado 15-5-37			
Domingo 16-5-37			
Lunes 17-5-37			
Martes 18- 5-37			
Miercoles 19-5-37			
Jueves 20-5-37			
Viernes 21-5-37			
Sábado 22-5-37			
Domingo 23-5-37			
Lunes 24- 5-37	Esta mañana después de haber salido de escuela he ido a mi casa con mi hermano Bernardo y mi mamá me ha enviado en una casa para llevar un anillo. A las dos he ido a escuela, y hemos hecho un dictado que trataba sobre la historia de Menorca que es muy bonita. Después de haber comido la merienda he ido con un amigo al Fot-Ball y había unos 15 soldados que jugaban.		
Martes 25- 5-37	Esta tarde después de haber comido, he traído la comida al perro que estaba dentro del taller, luego he ido		

	<p>en la plaza de la república y un soldado que estaba sentado en una silla del comité traía unas gafas sin vidrio, yo le he dicho que me las enseñase y me las ha enseñado, el me ha dicho que si quería que las arreglase y le he dicho que si y me las he llevado en casa y las he arreglado.</p> <p>El sábado tal vez iré a pasear a la huerta de mi tía, que hay muchos nísperos y cada que voy como muchos.</p>		
Miercoles 26-5-37	<p>Hoy ha sido el primer día que he montado en bicicleta. A las 6 de esta tarde estaba en el campo de Foot-Ball mirando como jugaban, cuando al mirarme detrás he visto a un amigo que montaba en bicicleta, y me he acercado a el, y se le he preguntado si quería que montase en ella, el me ha dicho que si, y que tenía que ir con cuidado, he salido del campo con la bicicleta y dos amigos que estaban en al carretera me han ayudado a montar y he hecho tres vueltas solos por la carretera.</p>		
Jueves 27-5-37	<p>Esta mañana cuando me he levantado que eran las tres y media he bajado las escaleras, he comido queso, y con mi hermano y cuatro amigos hemos partido para Mahón andando. Cuando llegamos eran las seis y veinte. Hemos visto que todas las calles había gente en los portales de las casas que, había una cola espantosa.</p>		
Viernes 28-5-37	<p>Hoy no he ido a escuela porque mi mamá se me ha tenido que enviar a la huerta de mi tía, que está al lado del pozo de Binierbí. También ha venido mi hermano Bernardo. Partimos de Alayor a las diez y regresamos a las doce y media.</p> <p>A las seis de esta tarde estaba en el campo de Foot-Ball esperando un amigo que me había de dejar la bicicleta para montar un ratito y no ha venido.</p> <p>El otro día en el campo, los soldados hicieron dos equipos y en el momento que el balón estaba al aire, un jugador tiró un puntapié al contrario, que le marcaba, y tanto fue así que se pegaron de un modo espantoso hasta que por fin los otros lo hicieron calmar.</p>		
Sábado	<p>Esta tarde con dos amigos hemos ido</p>		

29-5-37	<p>al campanario de la iglesia, cuando tuvimos unos 20 escalones subidos, yo he dicho parece que no vamos ha estar arriba nunca, uno respondió que aun habíamos de subir 70 escalones más. Cuando estuvimos arriba vimos el mar muy bien, y un amigo dijo mírate allí un barco, en el Oriente. Lo vi y luego nos fuimos.</p>		
Domingo 30-5-37	<p>Esta mañana he oído un hombre que decía: estoy fatigado de buscar gafas de sol, y no encuentro por ninguna parte, y un hombre que le escuchaba me miró a mi y me dijo: en tu casa que tenéis de gafas; yo le dijo: que no había ya hace 3 meses que las habíamos terminadas, dentro de poco vi mis amigos que se paseaban y fui a ellos y nos paseamos.</p> <p>Cuando estuvimos en la plaza de España vino mi hermanita que venia hacia a mí, cuando estuvo cerca de mi dijo: mi mamá dice que vengas porque tienes que hacer un recado y he ido, y me ha dicho que no tenia que ir tarde a comer.</p>	A casa del fillet que escriu la narració venien ulleres però molt prest també s'acabaren i per això escassejaven.	
Lunes 31- 5-37	<p>Esta tarde en la plaza de la republica había un auto parado, dentro había un Frances que hablaba con un menorquín las pocas palabras que entendido decía: si quería jabón a 9 Ptas. Kg., y el ha comprado 700 gramos que le ha costado 6 Ptas.</p> <p>¡Que precio dan por el jabón, por la gran falta que hace!</p> <p>¡Es muy asqueroso llevar la ropa sucia!</p> <p>Mañana ya dan siete onzas y media de pan, poco a poco aumentaremos más, y dan media libra de aceite por persona.</p>		
Martes 1- 6-37	<p>Esta tarde con un amigo nos paseaban por la calle Mayor, y yo vi pasar un hombre montado sobre una bicicleta, y yo le dije a mi amigo: vamos a mi casa y este hombre que ha pasado nos dejará la bicicleta, lo conozco seguramente está en mi casa, para un reloj pulsera que tenía que comprar.</p> <p>Cuando estuvimos en mi casa vimos la bicicleta parada en la pared, yo entré</p>		

	en casa y lo vi que hablaba con mi mamá, yo se le pregunté si tenía que marcharse enseguida, y me dijo: que si, verdad quieres montar en ella; le contesté que sí, y me dio permiso para montar, hizo unas cuatro vueltas en la calle que vivimos y luego la devolví en mi casa, le di muchas gracias y me despedí hasta otra vez.		
Miercoles 2-6-37			
Jueves 3- 6-37			
Viernes 4-6-37	En mi casa tenemos todas las máquinas que son necesarias para fabricar material de guerra desmontado. En casa de Reurer hoy han terminado de desmontar las suyas, que mi hermano Antonio ayudó a desmontar. Ahora mi hermano no tiene trabajo, está esperando que den órdenes para llevar las máquinas en la fábrica.	El pare del fillet que escriu la història tenia un fàbrica de frontisses que encara avui en dia existeix i es deia que amb totes aquelles màquines, potser, es podrien fer armes.	
Sábado 5- 6-37	Hoy, esta tarde a las 3 he montado en bicicleta con mis amigos en la playa de Pi y Maragall. Mi hermano Antonio aun no sabe montar en bicicleta porque no lo ha probado nunca. Yo siempre le digo que tiene que aprender porque la bicicleta es una cosa muy servicial para no ir a pié. La semana pasado, yo quería ir a Mahón en bicicleta con mi amigo Antonio Andreu, yo pensé que no sabía bastante.		
Domingo 6-6-37	Esta mañana estaba en la plaza de la República y he visto un auto parado y que dentro iban unos cuantos hombres del Comité de guerra, que la semana pasada vinieron a mi casa a tomar nota de las máquinas y todo el material de fabricar bisagras.		
Lunes 7-6- 37	Mañana a las 4 de la mañana tal vez iré a cazar gorriones en el charco de la huerta de mi casa con mi hermano Antonio. Si vamos mi hermano se marchará a las 7 a hacer tracción en el campo de Foot-Ball, como el hace el servicio de soldado en Alayor, a las siete hacen instrucción hasta las ocho y cuarto. El ha ido a llevar las llaves de casa del amo que no os la guarda, hemos preparada la red esta noche para mañana ir de más prisa.	Caçar pardals eren una afecció molt estesa entre els fillets. Alguns els caçaven per menjar.	
Martes 8- 6-37	A la huerta de mi tía Margarita hay muchas peras y albaricoques, los	El pare del fillet que escriu el text	

	<p>nísperos se van acabando, a mi tío hoy me ha dicho que hoy tal vez cogería unas dos cestas grandes de nísperos para vender en Mahón. Cuando voy en Mahón para visitar a mi papá, por dentro de la plaza de la verdura o sea la plaza del Carmen, se ven unas colas espantosas. En Mahón se hace cola por todo lo que es de comer y otras cosas. En Alayor no se hace tanta cola como en Mahón, si es para las verduras no se hace cola y si es para las frutas tampoco.</p>	<p>estaba pres a la presó de Maó per ser fidel a l'alçament franquista.</p>	
<p>Miercoles 9-6-37</p>	<p>Ya empiezan a dar tres onzas de jabón por persona. Las madres ya estaban bien apuradas en limpiar la ropa. Lavar la ropa sucia sin jabón no se la limpia casi nada, los que trabajan en talleres mecánicos y los que hacen de carbón que se ensucian una cosa espantosa, ¿sin jabón que tienen que hacer? ¡Ir sucios siempre en el momento que trabajan! Imposible la ropa se debe cambiar a lo menos cada semana. Por qué sudan mucho en estos trabajos y ahora más que viene el verano.</p>		
<p>Jueves 10-6-37</p>			
<p>Viernes 11-6-37</p>			
<p>Sábado 12-6-37</p>	<p>Hoy en el puerto de Mahón han dicho que había venido y han desembarcado patatas no como las otras veces que las patatas estaban podridas por dentro de cada 5 kilos no había uno de bueno. Y también aceite que ya no nos hace falta tanto como el pan que es lo más necesario, porque es la verdad por cosas que comas siempre tienes hambre y el pan es una cosa que alimenta mucho. Cuando será el día que podamos comer bien, a mí me parece que nunca vendrá este día dichoso que tanto esperamos.</p>	<p>Els desitjos de normalització de la situació són freqüents.</p>	
<p>Domingo 13-6-37</p>	<p>El jueves que viene mi mamá y mi hermana María tal vez vayan a Mahón a visitar a mi papá con el auto correo de viceversa Alayor- Mahón. El domingo si no hay novedades iré a Mahón para visitar a mi papá, no podré ir con el auto correo porque los domingos no sale, tendré que ir seguramente con la galera que va los domingos y jueves de la semana. ¿Qué día será este que papá estará en casa? No lo sé, porque cuando dicen un mes son dos, no podemos</p>		

	escuchar nadie.		
Lunes 14-6-37	En Mahón se vende en las tiendas ropa para caballeros y mujeres y mañana han dicho que venderían camisetas y camisas para hombres y mujeres que eso es lo que trajo el barco que vino ayer en el puerto de Mahón, es preciso que vengan muchos barcos con comida bastante necesaria para la isla de Menorca. ¿Cultiva bastante Menorca para comer? No, no, cultiva de trigo al año nada más que por 8 meses y las otras cosas pero es necesario no tirar nada hoy en día de comer, porque nos hace falta.		
Martes 15-6-37	Mis hermanas María y Isabelita esta mañana han ido a Mahón con el coche correo, en una casa en Mahón se veía una cola muy grande era que vendían ropa y ellas dos han hecho cola y han llevado dos trajes para caballero. Han regresado de Mahón a las 1 de la tarde, el domingo que viene si Dios quiere yo iré también a Mahón.		
Miercoles 16-6-37	La compañía ciclista de Ciudadela hoy estaba en Alayor, al almuerzo mi mamá dijo: por las calles se ven muchos soldados, y esto han sido los ciclistas, han almorzado en Alayor. A las tres hemos hecho un partido de Fot-Ball con 4 soldados de Ciudadela y cuatro amigos, el partido ha resultado de 9-8 a favor de los forasteros, luego hemos jugado contra 4 soldados de Ferrerías y hemos quedado de 11-5 favor nuestro y hemos vuelto a jugar con los de Ciudadela y hemos ganado de 3, hemos oído una corneta y los soldados se han marchada a la iglesia que nosotros jugábamos. .		
Jueves 17-6-37	El Sr. Maestro hoy nos ha explicado lección de Geometría y nos ha enseñado dos cajas que dentro había esferas, pirámides, conos, etc. La lección ha sido muy bonita y hermosa. Estos días hay mucho niños que hacen un mapa, mis ideas son de hacer uno también, el que he pensado es hacer es Alemania o Italia, que me gustan muchísimo. Cambio de horas, hoy a las 12 de la noche pasada han cambiado las horas y vamos una hora en adelante, en escuela entran a las 9 hasta la 1 con horas oficiales.		
Viernes 18-6-37	En mi casa estos días hay dos hombres que trabajan, en el comedor		

	<p>empapelan o sea ponen nuevo porque el papel que había antes ya estaba podrido o para dejarlo más claro estaba roto por todas las partes.</p> <p>Un hombre de estos dos ha de ser el maestro de mi hermano Bernardo, para trabajar, la semana que viene, el martes se van a trabajar en Ferrerías unos dos meses pero vendrán cada semana y mi hermano estos días los ayuda también, ha sido por esto que trabajará con el, porque tiene este gusto de ser empapelador.</p>		
Sábado 19-6-37	<p>Ayer en mi casa vino un hombre para comprar unas gafas de sol y nosotros le dijimos que no teníamos que ya las habíamos acabadas hace ya 3 meses, yo tengo unas gafas, y en el momento que había este hombre mi hermana María me dijo: vende las tuyas, y le contesté que no las quería vender por ningún precio que me prometiesen, y este hombre me oyó que decía esto, y me dijo: las gafas no son para mi, son para un hombre de Mahón que tiene daño a los ojos y sin gafas no puede salir por las calles ni puede ir por ninguna parte, te las compro por 15 Ptas. y me harás un favor muy grande, yo cuando vi la manera de hablar se las vendí y el me dijo tu las envías a fulano, sótano, y quedamos bien, y el lunes que viene se las enviaré.</p>	Aquest fet és força significatiu de era la situació.	
Domingo 20-6-37	<p>Cuento, el niño goloso. Érase un niño muy goloso, que tenía su padre muy enfermo y su madre no tenía trabajo, y el niño cuando iba por las calles siempre cantaba y silbaba como un golfo, un día vio un niño pequeñito que comía chocolate por la calle y enseguida se acercó a él, y le dijo: en casa yo tengo 20 paquetes de chocolate y muchos caramelos, si me das el chocolate te daré todos los caramelos, y mientras tanto se parecía que se comía el chocolate con los ojos, y el niño inocente le dio el chocolate con las ideas que se comería muchos caramelos, tomó y cuando lo tuvo en sus manos dijo: no es verdad, no es verdad y el niño se quedó llorando.</p>		
Lunes 21- 6-37	<p>El día 19, el diario antifascista, justicia social traía que en el puerto de Cartagena el acorazado Jaime Primero se había hundido, pero no se pone bien claro como sucedió, nadie</p>		

	<p>se entiende para decirlo claro, unos dicen que un marinero hizo una traición, cogiendo una bomba y la echó sobre el barco y otros dicen que fue un submarino que entró en el puerto y le hecho un torpedo. Ayer en la radio Barcelona a las nueve dio noticias de Bilbao, que en Bilbao había una lucha espantosa de muchos muertos y heridos y que los leales resistirán hasta la última gota de sangre, pero se ve que el enemigo tiene más potencia que el gobierno.</p>		
Martes 22-6-37	<p>Fot-Ball Alayor-Mercadal. El domingo pasado en el campo de los Pinos de Alayor hubo un gran partido de Fot-Ball entre los equipos Alayor-Mercadal, se jugaban una copa con la cual el domingo 6 de este mes los de Alayor fueron ha jugar allí y ganaron de 1 los Alayorenses, y si los de Mercadal en el campo de Alayor ganaban de 2 goals la copa era suya y si ganaban de 1 tenían que jugar otros partido para el desempate y así fue que en el momento que los de Mercadal ganaban de 2 goals un jugador de Alayor tiró el balón hacia a fuera y en el momento que el balón iba a pasar la raya un jugador de Mercadal la cogió y el árbitro tocó y hubo muchas disputas y discusiones, el portero no quiso ir a la portería y le hicieron goal y al cabo de un rato los de Alayor volvieron hacer otra goal y la copa fue ganada por los de Alayor.</p>		
Miercoles 23-6-37	<p>Visita del avión. Esta tarde a las dos y media ya hemos tenido visita del avión enemigo, hacia mucho tiempo que no habían venido sobre Menorca, pero ahora ya empiezan a venir a molestarnos y dejarnos inquietos por todos los sitios, la primera vez que oímos un ruido fuerte decimos que es, que es un avión i eso es porque no estamos tranquilos. Que desesperación deben tener los habitantes de Mahón otra vez, cuando ven el avión sobre la ciudad, que hacia tanto tiempo que no habían venido, se ve que aprovechan la ocasión en todas partes. Las madres cuando tocan la alarma enseguida salen en la calle gritando a sus hijos, ¡donde estás hijo mío ven de prisa que hoy el avión y llorando con unas lágrimas, que salen de los ojos por el miedo que tienen que sus hijos no les suceda</p>		

	nada!		
Jueves 24-6-37	<p>Del material de guerra. De lo que decía la gente que pondrían una fábrica de material de guerra en el taller, no lo pondrán en Alayor, sino que las máquinas que tenemos desmontadas en nuestro taller nos han dicho que no darán ordenes de enviarlas a Mahón para fabricar allí, en el taller Parpal y otros que no me acuerdo como se llaman. Mi hermano Antonio que hace el servicio en Alayor de soldado, mañana se va destacado en la cala y aun no lo sabe oficialmente sino que lo sabe particularmente. En mi casa ahora seremos cinco que comeremos, mi mama, mi hermana María, la Anita, Isabelita y servidor. Mi papá que está encarcelado en Mahón, mi hermano Antonio que esta destacado y mi hermano Bernardo que trabaja en Ferrerías, oficio pintor de muebles.</p>		
Viernes 25-6-37	<p>Un robo. En la huerta de mi casa tenemos árboles frutales y tenemos dos albaricoqueros uno que hace poca fruta y el otro cada año hace muchos, la semana pasada el amigo fue y había muchos albaricoques pero verdes y el pensó los dejaré y la semana que viene ya los cogeré que ya estarán maduros, y el resultado ha sido que ayer fui con las ideas de coger una cesta bien grande bien llena y no pudo coger más que unos 16 y si había la cesta llena no hubo más que media, todos nos los han robado.</p> <p>La leche escasea. Si vas en un casino y pides una leche dicen: no tenemos más que café, no hay leche, como que hay poca comida para los animales, no pueden dar leche tanta como daban en los otros tiempos pasados, en mi casa nos daban unos siete litros por día y ahora nos dan nada más que tres litros por día, como puede ir esto en una casa desastrosa. La leche da mucho alimento a las personas a unos si y a otros no, pero son muchas las que se beberían los cuatro litros si podía y más, pero en Menorca generalmente bebemos la de vaca que es más alimenticia que la de oveja, cabra, etc. La leche de oveja y cabra se hace ella queso que es lo que resulta más porque, porque pesa más que la de vaca.</p>		

	<p>Los dos ladrones. Cuento semanal. Érase una vez dos ladrones que robaban de noche como son casi todos, y un día saltaron por una ventana de la casa del Rey y una policía que pasaba por delante los vi como saltaban y enseguida se escondió detrás de una pared y sacó un revolver de bolsillo y se quedó esperando a que bajasen, ya ve uno que mira a la ventana para bajar, luego salió el otro con una caja de hierro seguramente llena de oro, cuando el primero estuvo a bajo el otro le tiró la caja y la cogió, cuando estuvieron caminando por una calla se sentaron en un portal de una casa, la policía enseguida fui al Rey y le explicó lo sucedido, el rey mandó a la guardia civil a caballo que fuesen en busca de él y enseguida partieron, y cuando estuvieron en dicha calle los encontraron con la caja de hierro.</p>		
Sábado 26-6-37	<p>Por la noche, cuando eras las 2 y media, sonó la sirena en toque de alarma y a poco tiempo se oía el zumbar del aparato. Se sintió largo rato, cuando de repente ha vuelto a sonar en toque de retirada, pareciendo ser un aparato leal. Me he vuelto a dormir, cuando al cabo de media hora ha vuelta a sonar el toque de alarma, que fue cuando se oyó varios disparos, que según dice, fue el aparato que tiró en la Ciudad de Mahón, donde según se dice han caído en las afueras de la Ciudad. El sueño me ha obligado a dormir, y al cabo de largo rato me he levantado y me fui a la escuela donde hicimos los trabajos diarios y luego me fui a comer. Por la tarde me fui por la plaza donde pasé casi toda la tarde.</p>	<p>Com hem dit no tots els avisos de bombardeig eren encertats; de vegades es tractava d'avions republicans.</p>	
Domingo 27-6-37			
Lunes 28-6-37	<p>El domingo pasado se jugó un gran partido de Fot-Ball del infantil de Alayor y se partieron los jugadores para hacer dos equipos bien reforzados, las camisetas de rayas negras y blancas ganaron, como eran los más grandes no es raro que ganasen de 2 goals, quedaron 3-1 los que traían las camisetas del color rojo y blanco con cuadros tuvieron la mala suerte de la que tiraron un penalty y pasó sobre la portería y fue a fuera,</p>		

	<p>porque si el balón va un palmo más abajo hubiese ido al ángulo de arriba, como el portero se pensaba que lo tiraba hacia la otra parte, quedo engañado, como vosotros veis ha este dibujito que el portero está en la derecha y el balón sobre la portería a la izquierda.</p>		
<p>Martes 29-6-37</p>	<p>En Vizcaya es allí donde está el fuego, es allí donde hay la energía, es allí donde el enemigo quiere tomar posición ¿Por qué? Porque en dicha provincia hay muchas minas. Produce en gran escala mineral de hierro. La hermosa capital, Bilbao, las grandes batallas que se hacen para la divina España, para la España querida, para la madre Española, que destruida debe estar esta ciudad de Bilbao con los grandes bombardeos que han sido echados sobre ella, los muertos y heridos que habido y que hay aun. Bilbao una ciudad de 481.460 habitantes ¿Cuántos habitantes debe tener ahora? No se dice, pero se llevaron más de 5.000 niños y mujeres evacuados, en la parte extranjera, Francia y Rusia. La lucha sigue espantosamente en la parte de Durango, la artillería enemiga ha bombardeado la ciudad de Durango sin ninguna consecuencia en nuestra parte.</p>	<p>La mayoría de fillets s'expressen recolzant el govern republicà, tot i que a l'escola hi infants d'ambdós bàndols; el mestre, segurament se'n cuidava</p>	
<p>Miercoles 30-6-37</p>	<p>El Vino. Hoy dan una cuarta por persona de vino en la Comisión de abastos o sea en la iglesia de San Diego, también dan 3 huevos por cada casa, en mi casa mi hermana Anita lo ha ido ha llevar esta mañana y nos ha tocado un litro y medio. El vino a mi me gusta mucho, hace los hombres fuertes y robustos, si se bebe demasiado emborracha como muchos otros licores, hay que beber poco, después de comer beber la mitad, de la mitad de un vaso, no está mal.</p> <p>El Cine. En la Casa del Pueblo ya hay los cuadros de la película de cine, que se hará domingo próximo en la casa del pueblo ¡Que bonita es una película de cine cuando no se ven ninguna cosa asquerosa! Porque la mayoría de películas son brutales. Las películas de risa son las más interesantes para los niños, no aquellos que son para los hombres de edad que ya comprenden las cosas bien claras y sino que</p>		

	<p>nosotros niños aun no entendemos ciertas cosas. En las empresas de cine se ve que hoy en día llevan más interés en las películas malas que no en las buenas.</p>		
<p>Jueves 1-7-37</p>	<p>Hoy jueves esta mañana cuando me fui a escuela vi a una niña que se cayó yo fui corriendo y la levanté y lloraba mucho. La escuela aun no estaba abierta y esperé un rato hasta que vinieron los maestros y entramos y el Sr. Maestro nos puso los problemas en la pizarra y nosotros los hicimos. A las 11 salimos al patio y allí jugamos y merendamos.</p>		
<p>Viernes 2-7-37</p>	<p>Hoy viernes esta mañana me fui a escuela y ya estaba abierta y entré y los problemas ya estaban en la pizarra y nosotros los hicimos. Al cabo de un buen rato salimos al patio y allí jugamos y merendamos y a las 12 entramos y damos la lección de Ciencias y a la una salimos y yo me fui a mi casa y comimos, después de haber comido me fui a jugar un rato y a las 2 me fui a hacer la mi historia hasta las 5.</p>		
<p>Sábado 3-7-37</p>	<p>Hoy sábado por la tarde a la 1 y media me fui a hacer cola y después dijeron que solo habían por los enfermos y que la semana que viene daremos en las tiendas de comestibles y ya las repartirán. Después me hice limpio y después hizo la merienda y al cabo de un rato me fui a hacer unas cuantas vueltas con mis amigos y a las 9 cenamos y después de haber cenado me fui a jugar un rato y a las 11 y un cuarto nos fuimos a la cama.</p>		
<p>Domingo 4-7-37</p>	<p>Hoy domingo esta mañana me fui a traer conejo y pronto me fui a mi casa. Al cabo de un rato me fui a hacer unas cuantas vueltas con mis amigos y a las 2 me fui a comer. Después de haber comido me fui a dormir un rato y a las 4 me levante y me puso el traje nuevo y me fui por la carretera a pasear con mis amigos y después me fui a hacer la merienda y después me fui al paseo y a las ocho y media me fui a cenar y después de haber cenado me fui a la cama.</p>		
<p>Lunes 5-7-37</p>	<p>Hoy lunes esta mañana a las 8 y media me fui a escuela y ya estaba abierta y entre y los problemas ya estaban en la pizarra y los hicimos. Al cabo de un buen rato salimos en el patio y allí jugamos y merendamos y a</p>		<p>Nou bombardeig després de quatre mesos de calma.</p>

	las 12 entramos y el Sr. Maestro nos explicó la lección de Aritmética, y a la 1 salimos y yo me fui a mi casa y comimos. Después de haber comido me fui a jugar un rato.		
Martes 6-7-37			Nou bombardeig
Miercoles 7-7-37			
Jueves 8-7-37	Hoy jueves esta tarde a las 3 después de haber comido hizo la mi historia y después hizo la carta en sucio y después la caligrafía. Al cabo de un rato me fui a jugar un rato y a las 5 me fui a hacer la merienda. Luego me fui a jugar un rato y después mi padrina me envió a casa del recadero Domingo y no estaba. Después me fui a cenar y después de haber cenado me fui a la cama.		
Viernes 9-7-37	Hoy viernes esta mañana me fui a escuela y aun no estaba abierta y entre y los problemas ya estaban en la pizarra y nosotros los hicimos. A las 11 me fui a mi casa y los otros niños jugaban en el patio. A las 12 entramos y damos la lección y a la 1 salimos.		
Sábado 10-7-37	Hoy sábado esta tarde a las 3 y media me fui a hacer cola de caramelos y cuando los tuvo me fui a mi casa y me hizo bien limpio y me puse el traje limpio y me fui a hacer unas cuantas vueltas. Después hice la merienda y me fui otra vez a hacer vueltas hasta las 9 y me fui a cenar y después de haber cenado me fui al casino un rato y a las once y media me fui a mi casa y luego como siempre me fui a la cama.		
Domingo 11-7-37	Hoy domingo esta tarde después de haber comido me fui en la plaza de España y había un niño que traía una pelota y nos fuimos a jugar por la Avenida del Rizal y después a las 4 y media me fui a hacerme limpio y después me puso el traje nuevo y al cabo de un rato oímos como el motor de un avión y la gente decía que era un automóvil y algunos decían que era un avión y al cabo de un rato no oímos nada, y yo me fui a hacer vueltas y también me fui por los pinos y a las 9 me fui a cenar.		
Lunes 12-7-37	Hoy lunes esta mañana me fui a escuela y allí hicimos los problemas y al cabo de un rato salimos al patio y		

	allí jugamos y merendamos y a las doce entramos y el Señor Maestro nos explicó la lección y nosotros hicimos análisis y a la 1 salimos y yo me fui a mi casa y allí comimos y después de haber comido al cabo de un rato me fui a dormir.		
Martes 13-7-37	Hoy martes esta tarde a las 2 y media después de haber comido me fui a jugar un poco a la plaza de España y jugamos a las 5 <i>predretes</i> . Después me fui a mi casa e hizo la mi historia y la caligrafía y todo lo que había de hacer y después me fui a jugar un rato y a las 6 me fui a hacer la merienda y al cabo de un rato me fui a jugar hasta las nueve y me fui a cenar y después de haber cenado me fui a la cama.		
Miercoles 14-7-37	Hoy por la mañana como siempre me fui a escuela y allí hicimos los problemas y al cabo de un buen rato salimos al patio y allí merendamos y jugamos un rato y después entramos y dimos la lección de geografía que nosotros fuimos al mapa a hacer desafío y a la una salimos y yo me fui a mi casa y allí comimos. Después de haber comido me fui a mi tía y me dio una manzana y después me fui a jugar y a las me fui a mi casa e hice la mi historia.		
Jueves 15-7-37	Hoy jueves esta tarde después de haber comido me fui a jugar un rato y a las cuatro me fui a mi casa y hice la mi historia y además la caligrafía y después hice la merienda y al cabo de un rato me fui a jugar un poco a la tea y después mi madre me envió, y al venir me fui a jugar un rato a la pelota y después me fui a cenar, y después de haber cenado me fui a ver mi abuela y a las 11 y media me fui a la cama.		
Viernes 16-7-37	Hoy viernes esta mañana me fui a escuela y ya estaba abierta y entré y el Sr. Maestro ponía los problemas en la pizarra y después nosotros los hicimos. Al cabo de un rato como cada día salimos al patio y allí hicimos gimnasia sueca y a las 12 entramos y dimos la lección de Ciencias y a la una como siempre salimos y yo me fui a mi casa.		
Sábado 17-7-37	Hoy sábado esta mañana a las siete y media me fui a hacer cola en la calle del Doctor Llanso y a las 11 me tocó a mi y aun tuvo y me fui a mi casa. Al cabo de un rato me fui a escuela y los		

	niños ya estaban en el patio y yo también fui y jugué con los otros y a las 12 entramos y yo y Ernesto nos fuimos a la clase del Sr. Palliser y a la una salimos.		
Domingo 18-7-37	Hoy domingo esta mañana al levantarme como mi padre había de venir yo me fui a esperarlo y hasta que llego. Nos fuimos a nuestra casa y almorzamos y después de haber almorzar me fui en la plaza de España y allí jugué a la tea y después me fui a mi casa porque mi padre se había de ir porque había huido de la Macaret. Después nos despedimos y el se fue a la Macaret.		
Lunes 19-7-37	Hoy lunes esta tarde después de haber comido me fui a jugar un rato y después que ya hubo un rato que jugaba me fui a mi casa y hizo los trabajos hasta las 5 y media. Después hizo la merienda y me fui a jugar a la tea y después me fui a mi casa porque mi abuela me había de enviar en la casa del Recadera Domingo, yo fui. Cuando llegó mi abuela me dio una manzana y me fui a jugar.		
Martes 20- 7-37	Hoy martes esta mañana a las 8 y media me fui a escuela y aun no estaba abierta y esperé un rato con otros niños que también esperaban. Al cabo de un rato vinieron los maestros y entramos y Sr. Maestro puso los problemas en la pizarra y nosotros los hicimos. Después salimos al patio y jugamos a raya y a las 12 entramos y dimos la lección y a las 1 salimos.		
Miercoles 21-7-37	Hoy el barco que había que estaba amarrado en el puerto de Mahón llamado El Ciste que era español se fue en dirección a Barcelona. Este barco ya había mucho tiempo que estaba amarrado en el puerto de Mahón. Este barco me parece que cuando vino trajo aceite, arroz, garbanzos, judías, caco, unas pocas de lentejas, etc. Etc. Cuando se fue muy gente fue a verlo. Todo esto me lo contó una tía de Mahón llamada Francisca que vino.		
Jueves 22-7-37	Hoy jueves ya hace cuatro días que no podemos ir a traer carne. Ahora para ir a la carne han de menester el vale y si no traen el vale no le dan la carne. En ese tiempo todo está tasada la carne dan media libra, de garbanzos, media libra, de judías igual, de arroz también igual, el aceite también igual y el	Les restriccions són cada vegada més serioses en tots els productes.	

	azúcar igual. Dicen ahora que de carne darán 100 gramos por persona, y de todo lo demás dan igual.		
Viernes 23-7-37	Hoy viernes por la tarde en el puerto de Mahón ha llegado el valiente barco La Corse que es uno que ha venido casi más de todos. Por la noche a las diez tocaron sirena y me dentro del sótano a las 10 y media volaba encima de Mahón a una altura de 200 metros. El avión estaba desorientado a las doce el avión traía tres bombillas encendidas y el tiraba mengala a las doce con 30 pensando aterrizar en Palma aterrizó en Mahón chocando con una pared que o hizo caer en las cercanías de Ferrerías.		
Sábado 24-7-37	Hoy sábado esta tarde cuando mi madre fui a traer las provisiones yo también fui. Hay una semana que las berenjenas las dan en las tiendas de comestibles y las daban en la casa de los abastos y habían de hacer mucha cola y a veces no tenías y de esta manera no importa hacer cola y siempre tienes pero no dan berenjenas siempre a veces dan judías.		
Domingo 25-7-37			
Lunes 26-7-37			Bombardeig nocturn sobre Calafiguera i sobre el port de Maó.
Martes 27-7-37			
Miercoles 28-7-37	Hoy por la mañana me fui a la escuela donde el señor maestro nos había apuntado los problemas. Después de una hora nos fuimos al recreo. Al entrar el señor maestro nos explicó un rato Geografía de Europa física, sobre su terreno, y ríos, penínsulas, lagos, etc. A la una salimos y me marché a mi casa a comer. Por la tarde, después de haber comido, hice la carta y me fui a la escuela nueva a llevar libretas que aun estaban allí. Después me marché a mi casa donde hice la merienda y luego me fui un rato a una estancia cerca de Alayor. Después me he ido a jugar al escondite por el campo, donde jugamos casi una hora. Después me fui a mi casa y me fui a llevar un cántaro de agua y luego me marché a una casa donde había de llevar café		

	<p>para mi madre y después me fui a hacer los trabajos que el señor maestro nos había mandado, y luego me fui a cenar.</p>		
<p>Jueves 29-7-37</p>	<p>Hoy por la mañana me fui a la escuela. Cuando llegué el señor maestro ya había apuntado los problemas. A las 11 salimos un rato al recreo, donde jugamos a la barra.</p> <p>Después entramos y el señor maestro nos explicó varios relatos sobre la Geometría. A la una salimos y me fui a mi casa donde he comido. Después de haber comido, me fui a jugar. Cuando eran las cuatro se oyó un disparo como de repente sonó la sirena. Al cabo de un rato apareció el aparato oculto tras unas nubes y las baterías empezaron a tirar, que parecía tumbar el pueblo bajo las balas de las baterías. De pronto sonó la sirena en toque de retirada, y al cabo de un rato ha vuelta a sonar en toque de alarma; de repente se divisó el aparato en el cielo de Alayor y empezaron a disparar que duró cerca de media hora. Después me fui a mi casa donde hice los trabajos que el señor maestro me había dado y luego me marché a hacer la merienda. ¡Qué horror los aviones!</p>		<p>Bombardeig sobre el port, cala Figuera i Sant Antoni.</p>
<p>Viernes 30-7-37</p>	<p>Hoy por la mañana cuando he salido de mi casa me he marchado a la escuela. Cuando llegué hice los problemas que el señor maestro nos había dado. Cuando hubimos terminado hicimos dictado y luego el señor maestro nos hizo varias explicaciones sobre la reflexión y refracción de la luz del solar.</p> <p>Después salimos al patio y allí se disputaron dos niños al entretenido juego las cinco piedrecitas. Luego entramos y el señor maestro nos siguió las explicaciones del maestro. Después leímos y nos fuimos a comer. Por la tarde después de haber comido me fui a jugar hasta las tres y luego me marché a mi casa.</p>		
<p>Sábado 31-7-37</p>	<p>Hoy por la mañana me he marchado a la escuela que hicimos los problemas y luego salimos al patio donde jugamos hasta las doce. Al entrar nos fuimos a la cochera donde el señor maestro nos hizo varios experimentos</p>		

	sobre la refracción de la luz a través de los prismas. Luego salimos y me fui a comer. Por la tarde me he marchado a jugar hasta las tres y luego me he marchado al campo y luego me fui a jugar al fútbol hasta la hora de cenar.		
Domingo 1-8-37	Vasco Núñez, célebre navegante, uno de las glorias más excelsas nació en Jerez de los Caballeros en 1445. Hombre de valor e inteligencia, colonizó honradamente el Panamá y descubrió el Océano Pacífico, realizando el hecho más famoso de nuestra historia, después de los descubrimientos de Colón. Un aventurero al servicio de Fernando el Católico.	De tant en tant, aprofiten el diari per incloure algun fet històric o personatge que els hagi cridat l'atenció.	
Lunes 2-8-37	Hoy por la mañana cuando he salido de mi casa me he marchado a la escuela. Cuando eran las nueve y media nos fuimos a la cochera donde el señor maestro ha puesto cine hasta el recreo. Cuando entramos el señor maestro nos siguió haciendo cine, explicándonos al mismo tiempo lo que quería decir. Después subimos a la escuela, leímos nos fuimos a comer. Por la tarde me fui de escuela a casa del señor maestro. Cuando salimos me fui a jugar y luego me marché a mi casa por hacer el trabajo que el maestro me había dado y luego me fui por la plaza donde he estado hasta la hora de cenar.		
Martes 3-8-37	Hoy por la mañana me he marchado a la escuela, donde hicimos los trabajos diarios. A las 12 salimos al patio donde hicimos hasta las 12 y media. Cuando entramos el señor maestro nos hizo hacer Cálculo elemental hasta la hora de salir. Por la tarde después de haber comido jugué hasta la hora de marcharme a la escuela. Cuando llegué el señor maestro nos corrigió los trabajos y luego hicimos dictado y después salimos. Cuando llegué a mi casa hice los trabajos que el señor maestro me había dado en su casa y luego hice la merienda y me fui a jugar hasta las cuatro y luego hice la Mi historia y me fui a cenar.		
Miercoles 4-8-37	Hoy por la mañana cuando he salido de mi casa me he marchado a la escuela donde hicimos los problemas		

	<p>y luego bajamos a la cochera donde el señor maestro nos hizo un programa de cine llamado el capitán de 16 años.</p> <p>Luego subimos y el señor maestro nos hizo estudiar el mapa. Por la tarde cuando he salido de mi casa me he marchado a la escuela y luego me marché a llevar pienso para mis canarios. Después me fui a jugar hasta la hora de cenar.</p>		
Jueves 5-8-37			
Viernes 6-8-37			
Sábado 7-8-37			
Domingo 8-8-37			
Lunes 9-8-37			
Martes 10-8-37			
Miercoles 11-8-37			
Jueves 12-8-37			
Viernes 13-8-37			Metrallat un vaixell fora del port de Maó
Sábado 14-8-37			Bombardeig sobre Ciutadella
Domingo 15-8-37			
Lunes 16-8-37			
Martes 17-8-37			
Miercoles 18-8-37			
Jueves 19-8-37			
Viernes 20-8-37			
Sábado 21-8-37			
Domingo 22-8-37			
Lunes 23-8-37			
Martes 24-8-37			
Miercoles 25-8-37			
Jueves 26-8-37	Hoy jueves con los Sres. Maestros y también niños de otra escuela hemos ha visitar los niños y niñas que fueron		

	<p>a las colonias escolares a Son-Gall. Ayer el Sr. Maestro que hoy si hacía buen tiempo iríamos a Son Gall pero esta mañana cuando hemos ido a escuela hemos visto que no hacía sol que hacía un día feo y cuando ya había un buen rato que estábamos a escuela ha empezado a llover y casi toda la mañana llovía pero poco y el señor maestro nos ha dicho que ha las dos y media fuéremos todas a escuela y hay dos ya había algunos niños y a los dos y media hemos partido hacia Son Gall y cada niños con su merienda porque la hemos hecho allí.</p>		
<p>Viernes 27-8-37</p>	<p>Hoy viernes me he levantado a los cinco de la mañana para ir ha hacer cola para fruta y tomate, y donde lo vendían era cerca de mi casa. He sido el segundo de la cola y empezaban a vender a las ocho, y he podido tener por tres horas de cola un Kg. de tomates, otro de manzanas, y medio de peras. Después cuando he llegado en casa mi madre tenía ya el almuerzo preparado y tenía tanta hambre que me hubiera comido un cerdo de diez arrobas.</p>	<p>Tres hores de cua per aconseguir alguns aliments!</p>	
<p>Sábado 28-8-37</p>	<p>Hoy sábado al Sr. Maestro nos ha leído un trozo del libro que suele leer cada sábado. Trataba el capitulo que ha leído hoy de la honradez de los niños y también de la mentira. Pero no ha podido acabar de leer el trozo porque han tocado la campana para salir al patio y había algunos niños que estaban distraídos y al cabo de un rato que estábamos en el patio hemos ido dentro del sótanos de la escuela y hemos hecho un poco de cine hemos continuado la película la máscara de hierro después los Grandes equipos y después los prisioneros del mar.</p>		
<p>Domingo 29-8-37</p>	<p>El tesoro del Avaro. Habiendo vendido un avaro todos sus bienes, enterró en cierto paraje el producto de la venta. Todas las mañanas iba el hombre a visitar su tesoro, pero esto atrajo la mirada escudriñadora de un campesino, que en cuánto dio con el se lo llevó. Era de oír el avaro el día siguiente cuando encontró vacío su escondite: mesábase los cabellos y aturdía el aire con sus quejas. Un desconocido que le oye acercose diciendo: no te desesperes, hombre, entierra unos guijarros y figúrate que son el tesoro. Como no lo tocabas</p>	<p>També aprofiten, de tant en tant, per incloure algun conte amb un rerefons moral i ètic.</p>	

	nunca lo mismo te servirán las piedras que el tesoro.		
Lunes 30-8-37	Radio. Hoy lunes la radio después de haber cenado ha dicho que mañana martes por la tarde a las cuatro vendrían los niños colonos de Son Gall y que irían a visitar los niños de la escuela graduada de Alayor que el pasado jueves los mismos niños fueron a visitarlos a ellos. Vendrían también los niños y niñas de Mahón igual que también los de la colonia.	A Menorca se van organitzar moltes colònies escolars per treure els fillets i filletes del poble i evitar-los el patiment de la guerra i les tensions. Una de les colònies era al lloc de Son Gall, tres quilòmetres al nord d'Alaior.	
Martes 31-8-37	Hoy martes por la tarde a las cuatro y media ya había muchos niños de nuestra escuela que esperaban los niños colonos de Son Gall. Había también los maestros y fuimos a esperar la llegada en el paseo de Rizal. Al cabo de un rato que estuvimos allí, vinieron formados de dos a dos, y el director de la colonia a un lado y la maestra al otro. Desde allí fuimos a la Plaza de la República donde algunos niños cantaron y dijeron algunas poesías y a las siete menos cuarto de hora acabaron, y después los niños colonos podían ir a ver a su casas, y a las siete partieron hacia Son Gall.		
Miercoles 1-9-37	Hoy miércoles en la escuela ha llegado una orden diciendo que ya se habían terminado las vacaciones y que las escuelas tenían que ser ya igual que antes y decir que no sea poco pesada como la hacían ahora por culpa de no haber vacaciones y ahora ya se habían terminado las vacaciones por eso, que tiene que ser igual ya que antes. Ahora ya no podremos hacer más cine porque el cine lo hacíamos para pasar un rato y divertirnos un poco, pero ahora el rato que pasábamos lo tendremos que escribir.	Les colònies escolars es feien preferentment durant l'estiu, tot i que l'escola també estava oberta oferint activitats de caire més lúdic.	
Jueves 2-9-37	Hoy jueves con mí abuelo hemos ido a sembrar las patatas a un cercado que nos ha dejado el amo. Hemos sembrado cerca de quinientas patateras, solo que nos den una libra cada una ya tendremos para comer muchos días, pues resultaría un peso de 200 Kg. No creo que cojamos tantas.	Els petits hortets van servir per millorar l'alimentació de molta gent.	
Viernes 3-9-37	Hoy viernes cuando he llegado a mi casa mi madre me ha dicho: esta		

	<p>semana tendremos que comer muy poco y mala porque esta semana no darán aceite y podremos hacer muy pocas cosas porque no tendremos aceite, y había varia gente por las calles que gritaba a culpa de esto. Pero después por la tarde ha llegado un buque que traía aceite y después ya nos hemos animado mucho más, era el velero Pons Martí que nos ha traído varias cosas ya otras veces.</p>		
Sábado 4-9-37	<p>Hoy sábado el señor maestro nos ha leído el libro que nos hace leer cada sábado hace falta un muchacho. El capitulo que nos ha leído hoy ha sido un cuento el que nos ha leído el cual lo voy a poner el día siguiente. Trata dicho cuento de un usurero y su hijo. Este cuento había un chico de nuestra escuela que lo traducía al francés.</p>		
Domingo 5-9-37	<p>Érase una vez un usurero que tenia una hija y también una criada y dicho usurero era muy rico pero casi toda su riqueza la había hecho robando de sus clientes el dinero, es decir, les preguntaba a ver si les quería prestar dinero y no se les devolvía y su hija vivía en un colegio donde se enseñaba y la criaban allí. Pero un día un padre se murió y cuando su hija volvió a su casa no le encontró y la criada le dijo: mira tu padre ha muerto y tiene muchas riquezas pero la ha robado de clientes y su hija un dial llamó a sus clientes y ha cada uno les dio lo que su padre le había robado.</p>		
Lunes 6-9-37	<p>Hoy lunes ha venido un barco francés pero no venia de Francia, sino de Valencia, es un gran barco y tal vez es el que nos ha traído mas mercancías se llama la Corse y nos ha traído entre todas la mercancías 709 toneladas, 300 de trigo, 100 de jabón, 185 cebollas, 50 de garbanzos, 50 de judías, 5 de leche condensada, 9 de tomates, 10 de lentejas.</p>		
Martes 7-9-37	<p>Hoy martes mi madre se ha puesto enferma. Esta dentro la cama y viene a hacer la comida y todo una hermana suya, es decir una tía mía. Madre que no tiene nada de fiebre ni nada de eso sino una pequeña enfermidad y con la que tenia ya se siente sencilla. Como era muy aficionada en leer el diario le he leído un trozo nada mas un trozo para que no marease.</p>		
Miercoles 8-9-37	<p>Hoy martes he leído el diario y he visto que decía el carguero Libertad y el</p>		

	Canarias tuvieron un ataque y el que el crucero Canarias fue hundido. Explica que, el crucero libertad había salido de Cartagena e iba hacia Orgel. Detrás de El Libertad veían dos contratorpederos y se paró en el cabo negro y que después vio que detrás de el, le perseguía el Canarias el cual le disparó tres cañonazos y el Libertad le respondió y tuvieron un ataque duró una hora y cinco minutos y el Crucero desapareció.		
Jueves 9-9-37			
Viernes 10-9-37			
Sábado 11-9-37			
Domingo 12-9-37			
Lunes 13-9-37			
Martes 14-9-37			
Miércoles 15-9-37	Hoy miércoles han venido unos ciclistas de Mahón y en la escuela creo que ha sido por eso han venido muy pocos niños. Estos ciclistas tenían que quedar pero se han ido y dicen que tienen que venir otros de aquí una semana o dos, pero creo que no vendrían porque siempre dicen lo mismo y nunca es verdad. Han tocado la sirena y entre los niños de la otra clase y de la nuestra solo veinte y veinte y uno.		
Jueves 16-9-37			
Viernes 17-9-37	Llenos de curiosidad los árboles de una selva al ver que un campesino buscaba por entre sus ramas alguna cosa, preguntándole que quería de ellos. El aldeano dijo que necesitaba una estaca de fresno y todos los árboles de esta clase brindaron a dársela. Más apenas la hubo adquirido, ajusto la punta al ojo de su hacha y sin compasión ni miramientos comenzó a derribar árboles. La selva toda murmuró: mejor hubiera sido caer sobre este hombre y hacerle tortilla.		
Sábado 18-9-37			
Domingo 19-9-37			
Lunes 20-9-37	Hoy en el campo de Foot-ball entre varios ciclistas han hecho un partido		

	de cintas con sus bicicletas. Ha habido dos premios el que sacaba más tenía el primer premio y el segundo tenía el segundo premio. Con bicicletas no había visto jugar nunca pero a pie si por una temporada jugábamos al mismo juego dentro el patio de la escuela. Después de este partido han hecho corridas de bicicletas y después corridas a pie.		
Martes 21-9-37	Hoy martes ha pasado un avión pero no ha tirado ninguna bomba, le han tirado a el tres o cuatro cañonazos pero sin ninguna señal de haberlos herido. El ha tirado papeles la gente veía que había tirado cosa pero no sabía que era y se ha llegado a saber que eran papeles. Había de diferentes clases y colores pero todos decían lo mismo y yo he podido ver uno.		
Miercoles 22-9-37	Ahora ya termina las frutas ya ha terminado la época de la uva, y de las demás frutas que hasta ahora hemos podido comer pero ahora ya solo queda por el campo granadas, no la ciudad de Granada sino grandas de esas que se comen y después también higos chumbos y manzanas que ya se encuentran muy pocas. Casi cada día para almorzar como que hay pocas manzanas y grandas que no hay muchas me tengo que contentar en comer higos chumbos.		
Jueves 23-9-37	Hoy jueves me he levantado a las siete y media de la mañana creyendo que era más temprano, por la que no he podido estudiar tanto como deseaba, pero he dado un buen repaso a las lecciones retrasadas, el cual me ha servido para reforzar la memoria. Da mucho gusto proceder al repaso de estas cosas que uno tiene medio olvidadas porque así se refuerza la memoria y al mismo tiempo sirve de multiplicación a la sabiduría..		
Viernes 24-9-37	Hoy viernes el señor maestro no ha venido a escuela y era porque era a Mahón para examinar tres chicos que eran alumnos de nuestra escuela. Tenían que hacer el quinto año los cuales han salido bien para dicho examen. Uno de ellos ha obtenido la nota de notable y los otros dos aprobado. Se llamaban Jose Mascaró, otro Jose Morla y el otro Lorenzo Melia. Los dos primeros eran de Alayor y el otro de Mercadal.		
Sábado			

25-9-37			
Domingo 26-9-37			
Lunes 27-9-37			
Martes 28-9-37	.		Bombardeig sobre Ciutadella
Miercoles 29-9-37			
Jueves 30-9-37			
Viernes 1-10-37			
Sábado 2-10-37	Hoy sábado el Sr. Maestro nos ha leído el libro que nos lee cada sábado titulado Hace falta un muchacho que es muy bonito y bueno. El trozo o capitulo que no ha leído hoy trataba del tiempo que no hay que perder el tiempo porque el tiempo es oro, y no ha contado un hecho de un hombre que estaba en un banquetes y le querían traicionar y un vecino suyo se enteró de que le querían traicionar y le envió una carta diciéndoselo que era urgente y el respondió lo que es urgente dejémoslo para mañana y en el banquete fueron unas máscaras vestidos de mujer donde la mataron.		
Domingo 3-10-37	Hoy domingo hemos ido a hacer el día fuera en una casita de mi abuelo con mi casa. Allí hemos comido y hemos hecho la merienda allí también hemos jugado algún tiempo con un trapezio que hemos hecho con una cuerda atada a una higuera pero hemos tenido que la cuerda no era muy fuerte me he caído pese no me he hecho casi nada salvo me he hecho una raspadura en el brazo izquierdo. También después hemos ido a coger algunos higos chumbos porque allí había muchas higueras chumbas y además muy buenas.		
Lunes 4-10-37	Hoy lunes he ido a ver el cerdo que hace dos o tres días hemos comprado. He visto era pequeño y he pensado que con la poca comida que hay seria un poco difícil engordarlo porque ahora dan muy poca comida para el cerdo y deberían dar mucha porque tenemos que además de engordarlo tenemos que vender medio a la junta de Abastos y así es que tiene que engordar mucho. Esta un sitio que estará muy bien lo tenemos en una boyera. .		

Martes 5-10-37			
Miercoles 6-10-37			
Jueves 7-10-37			
Viernes 8-10-37			
Sábado 9-10-37			Metralen el camp d'aviació de Maó.
Domingo 10-10-37			Bombardeig sobre l'hospital militar i el port.
Lunes 11-10-37			
Martes 12-10-37	Hoy martes por la tarde cuando hemos salida de escuela que eran las cuatro con el Sr. Maestro y cinco o seis niños mas de nuestra escuela hemos ido a hacer un paseo y mirar si ya había algún hongo. Como que hemos partido tarde de Alayor hemos tenido que teníamos que hacer mucha prisa por el camino. Cuando hemos llegado donde teníamos en seguida no encontrábamos ninguno y al cabo de un rato un chico que venia ha encontrado dos uno de muy grande y otro mas pequeño y después en el mismo trozo ha encontrado dos mas de pequeños el mismo de antes.		
Miercoles 13-10-37	Hoy miércoles cuando me he levantado era más pronto que los otros días y era porque tenía que escribir algunos trabajos de la escuela que no tenía hechos a causa de que ayer noche cuando acabe de trabajar era tarde. Después de haber hecho dichos trabajos he almorzado y cuando he partido a escuela ya era tarde los problemas estaban escritos en la pizarra y algunos niños ya los tenían hechos y después los he hecho enseguida pero eran fáciles de hacer los he tenido bien a todos y he merecido la nota de seis.		
Jueves 14-10-37	Hoy jueves la radio ha dado que el Gobierno de España daba por una temporada la Isla de Menorca a Francia así es que aquí en Menorca no había guerra. No podrán venir a bombardear con barcos ni aviones porque había la escuadra francesa que rodeará Menorca, y creo que así estaremos mucho mas tranquilos y quizá tengamos un poco más de comer que ahora, porque ya no	Aquesta noticia no és del tot certa, tot i que si que era veritat que vaixells francesos rodejaven la costa de Menorca, evitant així les incursions de l'aviació italiana.	

	tenemos casi nada sino vienen barco y pronto llegaremos tener muy poca cosa		
Viernes 15-10-37	Hoy viernes cuando me he levantado como que era tarde lo primera he hecho ha sido ir a trae la leche para mi madre y bastante tarde era que aun he encontrado una cola que llegaba a la calle, he tenido que esperar hasta que me ha tocado a mi después me he ido y eran las nueve he almorzado bien aprisa y me he marchado a escuela. Cuando he estado allí casi todos los niños tenían los problemas hechos pero fáciles de hacer y pronto los he podido tenerlos hechos.		
Sábado 16-10-37	Hoy sábado el Sr. Maestro nos ha leído un trozo del libro Hace falta un muchacho y el capitulo de hoy trataba de los niños que estamos el la edad de aprender en al escuela y que tenemos que pensar que todo lo que no aprenderemos ya no lo aprenderemos nunca mas queriendo decir que tenemos que aprovechar el tiempo porque el tiempo es oro y también nos ha dicho que ahora no es igual que en otro tiempo que no podían ir a escuela los niños que querían porque entonces tenían que buscarse un maestro ellos mismo y le tenían que pagar.		
Domingo 17-10-37	Estaba un viejo plantando un árbol, cuando acercaron a pasar tres jóvenes criticando lo que hacia. ¿Plantar a vuestra edad buen viejo? Que fruto pensaras recoger de vuestro trabajo? Tendrías que envejecer mas que un Patriarca! Le dijeron. Esto no conviene más que a nosotros los jóvenes, a lo que contesto el anciano. Pensando así no os conviene ni a vosotros, pues quien nos asegura que seré yo el primero llamado? Yo no trabajo para mi, sino para el placer de los demás, como dijo el sabio, mis nietos disfrutaran a la sombra de este árbol y solo al pensarlo encuentro la recompensa de mi trabajo.		
Lunes 18-10-37	La biblioteca. Hoy lunes he ido a la biblioteca y he encontrado un libro titulado Robinson, el cual una vez leímos en al escuela y era muy bonito. He pensado que en una vez de haberlo odio leer lo entendería mejor. He estado una hora y he leído siete páginas y parece que es el mismo que el que leímos a la escuela.		
Martes	Hoy martes en la escuela hemos	Aquests cartells	

19-10-37	empezado a hacer unas hojas que servían para dar consejos en casos de bombardeo. Solo hacemos dos o tres niños tenemos que hacer ocho o nueve carteles y como no hacemos nada mas en todo el día en una semana podemos tenerlos hechos todos. Uno los calca, el otro los pasa en una cinta y el otro los pinta y el otro lo escribe hacemos una cosa cada uno.	els elaboraren amb la impremta Freinet, que tant bon resultat va donar en l'edició de la revista Nuestra Escuela.	
Miercoles 20-10-37	Esta mañana a las cinco han tocado la sirena pero como que nosotros dormimos siempre dentro del sótano no nos hemos dado cuenta. Han tirado papeles pero no he podida ver ninguno. A las once y media ha vuelta el avión a Fornells se ha puesto sobre el barco y al parecer era leal pero empezó a tirar tiros encima del barco y le hizo pegar fuego, hubo fuego de las once y media hasta las cuatro de la tarde. No hubo ninguna victima personal más que el Capitán que estaba escribiendo dentro del barco y el cual pudo huir.		
Jueves 21-10-37	Hoy miércoles en la escuela hemos empezado a jugar un juego nuevo llamado mudos y adivinos. En este juego pueden intervenir los niños que quieran. Hay tres niños que hacen de mudos y para verlos quien tienen que ser se traza una raya y desde la pared los niños tiran un con un bastón o con una piedra y los tres que estén mas cerca de la raya sin pasar mas halla de ella serán los tres mudos; estos se van en otro sitio que los otros no los puedan ver y ellos mismo se dicen un oficio y con las manos hacen ver que lo hacen sin pronunciar palabra alguna, y los otros lo tienen que adivinar.		
Viernes 22-10-37			
Sábado 23-10-37			
Domingo 24-10-37			
Lunes 25-10-37			Metrallament de Fornells enfonsant un vaixell francès.
Martes 26-10-37			Metrallament sobre camp d'aviació de Maó.
Miercoles	Hoy día 27 del mes de Octubre de		Metrallament sobre

27-10-37	<p>1937 al levantarme he merendado y he venido a la escuela y he hecho los problemas y luego he dado las lecciones y luego he leído, luego he salido al patio y he jugado a mudos y adivinos y me he divertido mucho; Luego he salido y he jugado un rato y luego he ido a comer.</p> <p>Por la tarde he venido a la escuela y he hecho el dictado y el maestro me ha hecho la libreta para mi historia.</p> <p>Luego he leído y el maestro nos ha explicado los montes más importantes de la península Ibérica.</p>		camp d'aviació de Maó
Jueves 28-10-37	<p>Hoy empieza la matanza de cerdos. Dicen que la grasa del cerdo sustituye para muchas comidas el aceite y como hay tanta falta de dicho líquido todas las mujeres que tienen que hacer comida esperaban con anhelo dicha matanza de cerdo. Yo con ella estoy muy satisfecho porque me gustan mucho la sobrasada y los butifarrones, sobre todo cuando son frescos y las sobrasadas cuando son viejas asadas están muy ricas haciendo un gusto excelente, pero es cosa que no se puede comer en gran cantidad porque resulta perjudicial para la salud.</p> <p>Hoy jueves me he levantado mas temprano que los otros días y como que hoy no tenia nada que hacer de la escuela me he ido a jugar con un aro que he encontrado en mi casa dentro del sótano. He jugado hasta las ocho y después he ido a mi casa y he almorzado un poco y después he ido a escuela que aun estaba cerrada y he esperado un rato y ha venido el señor Palliser hemos entrado pero como no había los problemas puestos en la pizarra que es lo primera que hemos hecho o que hacemos cada día, no hemos podido hacer nada hasta que ha venido el Sr. Maestro y nos ha puesto los problemas.</p>		
Viernes 29-10-37	<p>Hoy viernes hemos empezado a jugar otro juego nuevo en la escuela. Este juego se determina así: se traza una raya al suelo y los niñas tiran con los bastones des de la pared y el que este mas cerca de la raya sin pasar mas allá de ella se pondrá en medio y los otros harán un circulo a su alrededor cada uno con su instrumento, y el que</p>		Metrallament sobre camp d'aviació de Maó i Fornells.

	<p>esta en medio cuando dice orquesta general tienen que tocar todos y continúan hasta que diga basta y el que esta en medio toca alguno instrumentos variándolos rápidamente y el que tiene el instrumento que el que esta en medio también lo tiene que tocar.</p>		
<p>Sábado 30-10-37</p>	<p>Hoy sábado el sr. Maestro nos ha leído un trozo del libro Hace falta un muchacho. El capítulo de hoy trataba de el comercio no ha dicho que tal vez alguno que nosotros hubiera pensado que título mas raro pero no lo es, por que todos nosotros compramos y vendemos y es que lo que compramos y vendemos la conciencia. Si alguno de nosotros llega a rico que no se crea que ya esta todo bien y el que sea pobre que no se desanime porque de ricos pueden volver pobres y de pobres pueden volver ricos. También nos ha leído algunas aventuras de Don Quijote de la mancha y su escudero Sancho Panza el cual nos ha acabado de leer hoy.</p>		
<p>Domingo 31-10-37</p>	<p>Ansiosas de libertad abandonaron dos cabras sus padres para ir a buscar fortuna, encontrándose a los pocos días, aunque separadas por un río. Una estrecha viga, por la que apenas hubieran podido pasar dos comadreja, hacia las veces de puentes, mas a pesar de esto se empeñaron ambas viajeras en pasar al mismo tiempo. Llegadas a mitad del camino así comprendiendo que no era posible cruzaron las dos ninguna quiso retroceder, recurrieron a la fuerza y faltándoles puesto de apoyo cayeron al agua. Accidentes como este ocurren a veces en el camino de la fortuna.</p>		
<p>Lunes 1-11-37</p>	<p>Al levantarme he merendado y he venido a la escuela y hice los problemas y el dibujo de la Mi Historia del lunes, luego a las once salimos al patio y yo fui a casa Salvador de la electricidad para que arreglasen el mechero del maestro, luego he vuelto a la escuela y he ido un rato al patio. Al salir he ido a casa y he dejado la bolsa.</p> <p>Hoy lunes el Sr. Palliser Ha vendido un poco de papel tres cuartillas y dos</p>		<p>Nou metrallament sobre el camp d'aviació</p>

	hojas de papel de barba. Yo he estado muy contento porque hoy habría terminado la libreta de Mi Historia y no tenía ni papel ni libreta para hacer y así de este papel me podré hacer una libreta y también podré hacer Mi Historia cada día que es lo que debo hacer.		
Martes 2-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela, he hecho los problemas y el dibujo de Mi Historia del Martes. Luego he salido al patio y he jugado al caracol, al salir he ido a la tanca que mi tío Pedro y he visto mucho trigo sembrado. Por la tarde he venido a la escuela y he dicho una poesía y luego he salido, he ido a casa y luego he ido a jugar.		
Miercoles 3-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo de Mi Historia del Miércoles y luego he salido al patio y he jugado a el caracol y me he divertido mucho. Por la tarde he venido a la escuela y he dicho unas poesías.		
Jueves 4-11-37	Al levantarme he merendado y he ido a la escuela y he hecho los problemas y luego a las once hemos ido a la Casa del Pueblo y los chicos han dicho fabulas y también poesías y me he divertido mucho, al salir he ido a casa y he dejado la bolsa y he ido a jugar con Antonio Quintana. Por la tarde, el maestro nos ha explicado cosa de Rusia.		
Viernes 5-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela, he, he hecho los problemas y el dibujo de la Mi Historia del sábado, luego he salido al patio y he hecho un hoyo y he jugado a un juego nuevo que no se como se llama.		
Sábado 6-11-37	Al levantarme he merendado y he hecho los problemas y el dibujo de la Mi Historia del sábado, luego he salido al patio y he jugado a un juego muy divertida, al entrar el maestro ha leído un libro de Higiene. Por la tarde he ido a jugar porque no ha habido escuela, el maestro hoy ha ido a paseo por el campo, a las 6 he ido ha merendar y al terminar he hecho los trabajos de la escuela.		
Domingo 7-11-37	Al levantarme he merendado y he ido a jugar con mis amigos y me he		Nou metrallament sobre el camp

	divertido mucho, a las nueve y media he ido al fot-ball y he visto como hacían la instrucción y también han jugado a fot-ball y me ha gustado mucho. Por la tarde he ido a pasear y me he divertido mucho, al regresar he merendado y he ido a jugar a las cartas y al regresar he cenado y he hecho los trabajos, al terminar he ido a la cama.		d'aviació
Lunes 8-11-37	Al levantarme he merendado y he ido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo de la Mi Historia del Martes luego han tocado la sirena y hemos ido al patio y hemos jugado a un juego que no se como se llama y es muy divertido. Por la tarde he comido y he venido a la escuela, he hecho el dictado y un dibujo. Al salir he ido a merendar y luego he hecho los trabajos que el maestro me ha mandado.		
Martes 9-11-37	Al levantarme he merendado y he ido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo de la Mi historia del Miércoles, luego he leído y he dado la lección, luego he salido al patio y he jugado a un juego. Por la tarde he hecho el dictado y he leído, al salir he ido con el patín y me he divertido mucho y también he ido a jugar.		
Miercoles 10-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo del jueves. Luego he ido, he dado la lección y hemos salido al patio y hemos jugado a un juego muy divertido que uno salta sobre otro y dice 'churro', al acabar he ido a la plaza y luego he salido. Por la tarde he hecho el dictado y he salido.		
Jueves 11-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela y he hecho el dibujo de la Mi Historia del Viernes, luego he salido al patio y he jugado. Por la tarde he venido a la escuela y he hecho el dictado y he leído, al salir he merendado y he ido a jugar un rato, al retirarme he hecho los trabajos.		
Viernes 12-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo de la Mi Historia del sábado, luego he leído y he dado la lección y he salido al patio. Por la tarde han tocado la sirena y hemos ido al sótano, al salir he ido otra vez a la escuela y he hecho el dictado y también un dibujo que el		

	maestro nos ha dicho que la hiciésemos. Al salir he ido a casa, he cogido la merienda y he ido a jugar con el patín.		
Sábado 13-11-37	Al levantarme he merendado y he venido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo de la Mi historia del lunes y también el del Martes, luego el maestro se ha marchado y nosotros hemos leído, hemos hecho análisis y hemos salido al patio. Por la tarde no ha habido escuela.		
Domingo 14-11-37	Al levantarme he merendado y he ido a jugar con mis amigos a el campo de fot-ball y me he divertido mucho, a la una y media he ido ha comer. Por la tarde he ido con mi mamá a pasear y me he divertido mucho. Al regresar he merendado y he ido a jugar a las cartas con mis amigos, luego he ido a casa y he hecho los trabajos.		
Lunes 15-11-37	Al levantarme he merendado y he hecho los trabajos, luego he venido a la escuela y he hecho los problemas y el dibujo del Miércoles, luego he salido al patio y he jugado con Ángel Calvo, al entrar el maestro ha leído, luego he salido, he ido a casa y luego he ido a jugar, a la una y media he ido a comer. Por la tarde he venido a la escuela y he hecho el dictado y un dibujo, luego he salido y a las cinco y media he ido a merendar.		
Martes 16-11-37	Al levantarme he ido a ver las trampas que tenia armadas, luego he merendado y he venido a la escuela y he hecho los problemas, he leído, he dado la lección y he hecho el dibujo de la Mi Historia del Jueves, luego he salido al patio y he jugado con Ángel Calvo. Por la tarde he venido a la escuela y he hecho el dictado y la caligrafía, al salir he ido a casa, he merendado y he ido a armar trampas para el miércoles.		
Miercoles 17-11-37	Al levantarme he merendado y he hecho los dibujos de las Mi Historia, luego he venido a la escuela y he hecho los problemas, y he salido al patio, al entrar he ido al mapa y luego he salido, al salir he ido a ver unas cuantas trampas que tenia armadas y luego a comer. Por la tarde he hecho unos cuantos recados y he ido a la escuela, he hecho el dictado y he leído, al salir he ido a casa y he merendado, al terminar		

	he hecho los trabajos.		
Jueves 18-11-37	<p>Al levantarme he merendado y he hecho los trabajos y he venido a la escuela, he hecho los problemas y los he presentado al maestro, también he leído, he dado la lección y he salido al patio, al entrar he medido un armario.</p> <p>Por la tarde he venido a la escuela y he hecho el dictado y he leído. Al salir he ido a casa y he cogido la merienda, al terminar he hecho los trabajos.</p> <p>Hoy miércoles como que a cada lado de escuela hacen un túnel que se tiene que encontrar el de un lado a otro y hoy hemos salido de escuela a la calle porque tenían que hacer los barrenos. Ya habían hecho muchos otras veces y primero lo que se hace es tocar un cuerno para que la gente se quite de por allí, por sin pensarlo podría pasar una mujer o un hombre, etc. y las piedras que saltan podrían herirlo en las cabezas y hacer unas herida grave incluso mortal, después al cabo de un rato que habían tocado ha estallado el primer barreno haciendo un gran trueno y después al cabo de un rato el segundo, pero el segundo no ha hecho trueno que ha hecho en el túnel.</p>		
Viernes 19-11-37	Al levantarme he merendado y he venido al colegio y he hecho los problemas y los he presentado al maestro, luego he leído y he dado la lección, luego he salido al patio y he jugado a bolas. Por la tarde he comido y he venido a la escuela, he hecho un dibujo de una esfera.		
Sábado 20-11-37			
Domingo 21-11-37			
Lunes 22-11-37	Hoy lunes con mi padre hemos ido a coger las patatas, hemos partido después de haber comido frutos. Cuando hemos llegado allí, mi padre con el azadón las cogía y yo les ponía dentro del saco, no había muchas pero no muy pocas, también había otra gente que cogía las nulas porque era en el mismo cercado. Cuando veníamos como que era muy pesado nosotros dos no lo podíamos traer de allí a mi casa y hemos parado por una casa en donde hemos encontrado un carrito pequeño que nos ha venido		

	muy bien para cogerlo. Hemos cogido de patatas cercas de unos dos quintales.		
Martes 23-11-37	Hoy martes por la tarde nos han hecho salir a la plaza de Pi y Maragall y era porque tenían que hacer cuatro barrenos en el túnel, y después el Sr. Maestro nos ha dicho que nos contará la Historia de Cervantes, pero si le prometían mañana portarnos bien en la escuela todos le hemos dicho que si y nos ha contado la Historia de cómo dicho de Don Miguel Cervantes de Saavedra pero no ha tenido tiempo de acabarla por pronto hemos salido. Nos la ha contado bien detallada y nos ha gustado mucho y cuando han tocado la campanilla para salir todos hubiéramos preferido hacer un rato más de contar		
Miercoles 24-11-37	Hoy miércoles cuando he salido de la escuela he tenido una alegría muy grande y era cuando he llegado a mi casa mi madre me ha dicho que le habían dicho que habían entrado en el Puerto de Mahon dos barcos cargados de mercancías pero que no sabían aún que nos habían traído, uno era El Pon Martí y el otro un barco inglés muy grande. Yo he pensado que mi padre era a Mahón y que sabía todo lo que ha pasado, si es verdad que hayan venido y si es verdad lo que han traído. Cuando han llegado mis padres de Mahón me ha dicho que era verdad que habían venido dichos barcos y que habían traído mucho trigo, grasas de caldo, etc.		
Jueves 25-11-37	Hace unos días los niños empiezan jugar a bolas y como que hoy mismo me han dado uno para poder jugar, juego. Este juego se determina de esta manera: pueden jugar los niños que intervengan , se hace un círculo en medio donde se tiene que jugar y cada niño de los que juegan tiene que poner un bolo dentro del círculo y se traza una raya dos paros lejos del sitio donde hay el círculo y los niños con otro bolo tiran y el que esta mas cerca de la raya es el que tira primera y tira a ver si puede hacer los bolos de dentro el círculo y todos los que saca son suyos pero si un ha jugado con su bola hiere el del suyo le tiene que dar todos los que ha tirado que no hay ningún bolo dentro del círculo.		
Viernes	Hoy viernes en mí casa hemos muerto		

26-11-37	<p>un cerdo el cual ya hacía algunos días le dábamos de comer. Pues hoy a las seis y media hemos ido a traer el cerdo que teníamos en un buey. Por el camino hemos encontrado el carnicero que nos los tenía que matar lo hemos llevado a mi casa y lo hemos matado, cuando lo hemos tenido matado, lo hemos abierto, hemos sacado todo lo de dentro y de el hemos hechos sobrasadas, botifarrones, etc. El año pasado matamos uno, también pero nuestro gusto fue convidar a nuestra familia y a algún amigo, pero este año no lo hemos podido hacer debido a la escasez de comida.</p>		
Sábado 27-11-37	<p>Por cuestiones amorosas, dos gallos lucharon desesperadamente para ver quien había de ser el favorito de las gallinas, y como es natural el uno fue vencido por el otro. Aquel, compungido y lastimado por las picaduras recibidas en la contienda se acurrucó en el rincón mas oscuro del gallinero, en tanto que el vencedor, arrogante y altanero, paseó majestuosamente un buen rato, y ufano con su victoria subió a las copas de un árbol, y allí empezó a pregonarla. Una cigüeña que por allí pasaba, irritada por el orgullo tan desmedido reprendió al gallo, el que iracundo contéstale despreciativamente. Ofendida la cigüeña, subió al árbol y haciendo presas en el gallo que arto débil para las luchas, sucumbió sin apenas poderse defenderse. El gallo vencido una vez terminada la lucha, salio de su escondido siendo ovacionada por las gallinas que le juraron amor eterno.</p>		
Domingo 28-11-37	<p>Hoy lunes por la mañana cuando he llegado a mi casa que yo después salía de escuela, mi madre me ha dicho que le habían dicho que había venido un barco cargado de mercancías pero que no sabía si era verdad. Después hemos sabido que si que era verdad que había venido un buque pero lo que no era verdad era que había venido cargado de mercancías, sino que no era de mercancías el barco que ha traído material de guerra, y después todo era dar la culpa a los mentirosos y también decían es decir daban de hubiese traído material de guerra, pero no se debe hacer así, porque conviene que algunos vez traigan, y el buque se</p>		

	llamaba Cala Marsal.		
Lunes 29-11-37	Hoy martes que no tenia trabajo y no sabía que hacer he ido a la biblioteca, y como me habían dicho que había un libro muy bonito llamado Robinsón Crusoe iba allí con las ideas de leer un trozo de este libro y a ver si lo encontraba tan bonito como me habían dicho, y he encontrado tanta gente en la biblioteca que ni siquiera he podido entrar en las bibliotecas porque no había sitio para sentarme, hasta que después de haber esperado, después de un buen rato un chico ha marchado y he podido y ocupar el sitio que tenia aquel. He entrado y he empezado ha leer el libro y he visto después de encontrarlo bonito que en las escuelas ya lo habíamos leído.		
Martes 30-11-37	Hoy miércoles en la escuela tocaba por lección Geografía la última vez que damos estudiamos las provincias de España y hoy los ríos más importantes los cuales son: el Bidasoa que nace en los montes pirineos y desemboca formando las islas de los Fairanes, el Miño que nace en Fuentemiñas y desemboca en La Guardia, el Duero que nace en los picos de Urbión y desemboca en Oporto, el Tajo que nace en el nudo de Albarracín y desemboca en Lisboa formando el estuario o mar de las pajas, etc. Iban el primero a la pizarra y los demás le preguntaban unas pregunta cada uno.		
Miercoles 1-12-37			
Jueves 2-12-37	Hoy jueves tocaba la lección Geometría hemos estudiado el arco y hemos dicho que era unas por cualquiera de una circunferencia, si el arco es media circunferencia se llamará semicircunferencia, si es una carta parte se llamará un cuadrante. Hemos estudiado también los que eran grado y hemos visto que era cada una de las trecientas sesenta partes en que esta dividido la circunferencia, porque hemos visto que las circunferencias estaban dividida en trecientos sesenta grados, después también hemos estudiado como en medio la circunferencia y hemos visto que se medía primero el diámetro y después multiplicarlo por 3,14,15 que es el número Pi el cual se escribe de esta manera.		

<p>Viernes 3-12-37</p>	<p>Hoy a las 12 de la mañana ha llegado a Mahón el Isabel Matutes aunque a mí me lo han dicho por la tarde y ha venido cargado de lo que yo deseaba que es aceite. He tenido mucha alegría que haya venido porque nos ha traído aceite que era lo que más necesitábamos y nos hacía mucha falta por el aceite es una de las cosas que se emplea más para poner en la comida y no solo esto que ahorra ya había mucha escasez porque había mucho tiempo que no había venido ningún barco, y después por la tarde han venido más aparatos de bombardeo que por supuesto que venían para bombardear al mismo Isabel Matute y supongo que es por eso porque había mucho tiempo que no habían venido.</p>		<p>Nou metrallament sobre el camp d'aviació, sobre el cementiri i sobre la carretera de Sant Lluís.</p>
<p>Sábado 4-12-37</p>	<p>Hoy sábado ha hecho unos días muy feo, y también ha llovido bastante y ha pensar de todo esto han venido seis aviones que cada momento venían a molestarnos, tocaban la sirena mejor dicho el timbre de las escuelas tocaban y nosotros teníamos que ir dentro del sótano, y con todo esto nos ha quedado muy poco tiempo para hacernos escuelas porque unas horas de recreo, con los aviones y algunos barrenos ha quedado muy poco tiempo, porque los sábados por la tarde no hay escuela y si no es que hayas una fiesta. Y como yo digo que nos ha quedado muy poco tiempo para hacernos escuela no nos ha podido leer el Sr. Maestro el libro que nos lee cada sábado. Estamos muy cansados de los aviones.</p>		<p>Metrallament sobre el camp d'aviació.</p>
<p>Domingo 5-12-37</p>	<p>La mujer vanidosa. Una joven bonita pero muy preciada de sí misma deseaba encontrar matrimonio, pero quería que su futuro fuese joven, noble, rico, amable, buen mozo y de talento; así, no encontró ninguno que reuniese las condiciones apreciadas. Pasaron los días y años y paulatinamente fueron desapareciendo todos sus oradores. Pariendo a contribución los afectos, la joven disimulaba en parte los estados del tiempo, pero ya no encontraba ningún pretendiente y al fin casose con un jorobado, por no morir soltera. Pobre de mí si no hubiese sido tan vanidosa, no tendrías que cargar ahora con este enfermo.</p>		

<p>Lunes 6-12-37</p>	<p>Hoy lunes cuando he salido de escuela por la mañana cuando he llegado a mí casa han tocado la sirena, y tocar las sirenas y oír disparos de las baterías y traer tres aviones encima ha sido todo junto. Yo me he marchado a mi casa enseguida y he ido dentro del sótano, había buscado mi madre y he pensado que mi madre era a Mahón. Los aviones han estado encima de Menorca poco nos han menos un cuarto de hora. Después por la tarde han dicho que había tirado y que dos niños y una mujer muertos, la madre y la abuela de estos niños los han pasado al Hospital porque tenían heridas graves.</p>		
<p>Martes 7-12-37</p>	<p>Hoy martes en la escuela dábamos Gramática y el día que damos Gramáticas hacemos recitación de poesías, y cada niño dice o declama algunas poesías que sepa, en la cual se dan los puntos correspondientes por los que sepan y por el gesto que hagan, según es la poesía. De gramáticas hemos dado el adjetivo y hemos hecho un reparto a los artículos que dijimos la otra vez, y hemos dicho que había tres clases de artículos que son: los artículos determinados, el artículo indeterminado y el contrato.</p>		<p>Metrallament sobre el camp d'aviació.</p>
<p>Miercoles 8-12-37</p>	<p>Hoy miércoles cuando he salido de escuela por la mañana, cuando he llegado a mi casa han tocada la sirena, y tocar la sirena y tener tres aviones encima con las baterías que les disparaban de cada lado a sido toda mas cosa. Pero además de todo esto, toda la gente estaba por las calles gritando si es a un sitio o si es al otro, y donde vas y se que porque no han tirado ninguna bomba en Alayor y no han de tirar ningún pero un día van a escarmentar a alguno y después será cuando empezarán a refugiarse.</p>		<p>Bombardeig sobre Trepucó.</p>
<p>Jueves 9-12-37</p>	<p>Hoy jueves cuando me he levantado he visto que hacia mucho frío como ya me he fijado en estos otros días y el que ya empieza ha venir el frío de invierno, por las noches no hay quien salga por las calles sin abrigo, capote o lo que sea, y además también los árboles ya hacen unas o dos meses que se les caen las hojas, y hace algún día que hace frío y no se puede escribir porque las manos tiemblan, y otros días que todo el día llueve, y ya</p>		

	empieza a hacer mucho frío y conviene algunos días ponerse de abrigo.		
Viernes 10-12-37	Hoy viernes en la escuela ha habido muchos niños que han ido a vacunarse para no pasar a sufrir la enfermedad del tifus. Los vacunaban en el Hospital y había un medico de Mahón que los vacunaba. He querido ir a verlo he encontrado una gran cola de niños que esperaban por que les tocada a ellos, y he visto que para vacunarlos daban una inyección que no hacían lo que para vacunar la viruela porque para vacunar la viruela se les hacen como dos cortes pequeños en el brazo.		
Sábado 11-12-37	Hoy sábado el Sr. Maestro nos ha leído el libro que ya había tiempo no había leído, que se llama Hace falta un muchacho. El capitulo de hoy trataba de unas cosas muy importantes que es siempre adelante es decir ir siempre adelante y hacer por todos los medios de no apurarse por nada. También trata un poco de las Historia de España, que no ha habido ninguna nación que haya sido o sea lo que entonces era España y que lo que ahora es Inglaterra es un poco más de la mitad de lo que era entonces España.		
Domingo 12-12-37	En épocas lejanas, los buitres se declararon la guerra por un fútil pretexto y fue tal el encarnizamiento y saña con que se acometían que los despojos de los combatientes caían a tierra, cubriendo la llanura y los restos. Los dioses, imposibles, presentaban el exterminio de una raya y todo hacia prevenir que el combate feroz continuaría por largo tiempo, cuando las palomas intercedieran, deseando ser árbitros en la contienda. Al efecto enviaron mensajeros y mientras se discutían los preliminares de mas paz, los buitres reconocieron un error y de común acuerdo ambos bandos beligerantes, arremetieron contra las palomas, que débiles en demasía sufrieron la muerte, guiados solo por su altruismo y bondad, y por el deseo de que la sangre no se derramase entre las aves. Esto es lo que nos pasa a nosotros con esta guerra tan terrible.		
Lunes 13-12-37	Hoy lunes me ha sucedido una cosa bastante extraña. Cuando estaba a		

	<p>escuela he ido a buscar los últimos deberes de mi casa que debía al Sr. Palliser, y cuando he estado en la calle de San Nicolas he encontrado un soldado que me ha preguntado a ver si sabía donde estaban los abastos de Alayor y yo se los he enseñado, y se ha sacado una cartera y me ha dicho toma no tengo ningún vale, y se me ha entregado un billete de cinco Ptas. Yo enseguida que he visto aquello lo primero que he hecho ha sido devolverle diciéndole muchas gracias no quiero nada y me ha dicho que ya esta bien se me lo a puesto dentro del bolsillo y ha entrado en los Abastos sin que yo volviese a dárselo.</p>		
<p>Martes 14-12-37</p>	<p>Hoy martes ha venido un barco cargado de trigo y además grande porque ha traído mil trecientas toneladas como casi cada vez enseguida decían tres mil trecientas es mil trecientas. Nos lo han venido a decir a escuela y todos hemos tenido unas alegrías muy grande y al cabo de un cuarto de hora ya han tocado las sirenas es decir ya había aviones como casi siempre sucede al venir barco, pero nosotros no lo hemos oído, solo hemos ido dentro del sótano un rato pero no lo eran porque tocan sirenas pocas veces se oye el avión y cuando lo oímos tocan las sirenas cuando han pasado. Nunca sabes que va a pasar.</p>		
<p>Miercoles 15-12-37</p>	<p>Hace unos días que hace mucho frío el termómetro de máximas y mínimas ha llegado a señalar a estar de mínimas a 4 y las máximas 11, no se puede escribir del frío que hace porque las manos tiemblan, no hay quien salga por las calles sin ponerse un abrigo o un capote o lo que sea. Cada día tengo que ir, a las ocho o a las ocho y media a traer la leche de mi casa y como que después es la primera hora que salgo, estos días tengo mucho frío y el frío este que hace es que ya empieza a venir el invierno y hay que bien abrigarse.</p>		
<p>Jueves 16-12-37</p>	<p>Con el frío que ha hecho estos días y además que ya empieza a venir el invierno los niños empiezan a tener sabañones y hacen tanto daño, hay un niño que por todo el cuerpo tiene sabañones en las orejas, en la punta de la nariz, en los dedos de las manos, en las piernas, en los dedos del pie, en</p>		

	todo el cuerpo, y los que hacen más daño aun son los que salen sangre y maduran. Duelen mucho		
Viernes 17-12-37			
Sábado 18-12-37			
Domingo 19-12-37			
Lunes 20-12-37			
Martes 21-12-37			
Miercoles 22-12-37			
Jueves 23-12-37			
Viernes 24-12-37			
Sábado 25-12-37			
Domingo 26-12-37			
Lunes 27-12-37			
Martes 28-12-37			Bombardeig sobre el cap Bajolí
Miercoles 29-12-37			
Jueves 30-12-37			
Viernes 31-12-37			
Sábado 1-1-38			Entre 1936 i 1937 Menorca va patir quaranta set atacs, realitzats per setanta sis avions que van llançar quatre-centes trenta dues bombes, resultant destrossats setanta sis edificis i sis avions abatuts i vint-i-cinc persones mortes.
Domingo 2-1-38			
Lunes 3-1-38			
Martes 4-1-38			
Miercoles 5-1-38			
Jueves 6-1-38			

Viernes 7-1-38			
Sábado 8-1-38			
Domingo 9-1-38			
Lunes 10-1-38			
Martes 11-1-38			
Miercoles 12-1-38			
Jueves 13-1-38			
Viernes 14-1-38			
Sábado 15-1-38			
Domingo 16-1-38			
Lunes 17-1-38			
Martes 18-1-38			
Miercoles 19-1-38			
Jueves 20-1-38			
Viernes 21-1-38			
Sabado 22-1-38			
Domingo 23-1-38			
Lunes 24-1-38			
Martes 25-1-38			
Miercoles 26-1-38			
Jueves 27-1-38			
Viernes 28-1-38			
Sábado 29-1-38			
Domingo 30-1-38			
Lunes 31-1-38			
Martes 1-2-38			
Miercoles 2-2-38			
Jueves 3-2-38			Metrallament sobre el camp d'aviació.
Viernes			

4-2-38			
Sábado 5-2-38			
Domingo 6-2-38			
Lunes 7-2-38			
Martes 8-2-38			
Miercoles 9-2-38			
Jueves 10-2-38			
Viernes 11-2-38			
Sábado 12-2-38			
Domingo 13-2-38			
Lunes 14-2-38			
Martes 15-2-38			
Miercoles 16-2-38			
Jueves 17-2-38			
Viernes 18-2-38			
Sábado 19-2-38			
Domingo 20-2-38			
Lunes 21-2-38			
Martes 22-2-38			
Miercoles 23-2-38			
Jueves 24-2-38			
Viernes 25-2-38			
Sábado 26-2-38			
Domingo 27-2-38			
Lunes 28-2-38			
Martes 1-3-38			
Miercoles 2-3-38			
Jueves 3-3-38			
Viernes 4-3-38			

Sábado 5-3-38			
Domingo 6-3-38	<p>Hoy al levantarme era tarde y el día hacia era muy bonito y con mis compañeros fuimos a pasear por la carretera. Cuando fue la una me fui a comer y yo pregunté a mi padre:</p> <p>-Esta tarde hay foot- ball! Y me dijo que no. Desde que hace mucho tiempo en Alayor no se juega a este deporte. En Mercadal ésta tarde juegan los de Ferrerías y los de dicho pueblo y a mi me parece que ganarán los de Ferrerías. A las cinco me fui a hacer la merienda y luego me fui al cine en la cual hacían una película muy bonita, titulado Yo he sido espía la cual fue muy bonito, y la Tragedia de un torero. Al salir me fui a cenar.</p>		
Lunes 7-3-38	<p>Me marchaba a al escuela y tenía mucho dolor de cabeza. Llegué en la plaza y el dolor aumentó y no tuve otro remedio que marcharme a mi casa. Allí me dieron de comer una aspirina y me puse encima de la cama y allí me dormí. Eran las diez y media me fui a al escuela y estaban en el patio jugando tocaron y entraron. Hay muchos en la escuela que están enfermos y casi todos es de la gripe. Enfermedad la cual está mucha en dicho pueblo. A las doce salimos de la escuela y me fui a mi casa y allí comimos. Por la tarde a las dos me fui a la escuela y hicimos los problemas. Que día más bonito ha hecho hoy!</p>		
Martes 8-3-38	<p>Esta mañana a las ocho y media me fui a la escuela. Allí hicimos el dictado y leímos, luego damos la lección y salimos al patio. A las doce salimos de la escuela y yo me fui a mi casa y allí comimos. Hoy como muchos días pasados ha hecho un sol que casi casi no se podía estar allí donde él reflectaba. Por la tarde fui a las dos a la escuela y allí hicimos los problemas. Terminados estos dimos mapa porque hoy toca Geografía. A al última hora hicimos gimnasia la cual es mucho gusto. A las cuatro salimos de la escuela.</p>		
Miercoles 9-3-38	<p>En toda Menorca corren más monedas nuevas y muchas tiendas se han empeñado en no querer sellos, moneda en que había corrido mucho y ahora no la quieren ni yo se porqué ni ellos tampoco lo saben. La moneda nueva es de color amarillo fuerte y</p>		

	parece que es de oro, pero es de latón. En la escuela hoy han dado una libreta por cada uno y no querían cobrar con sellos sino con dicha moneda que por mi no tiene ningún valor, porque prefiero sellos que no dicha moneda. Hay mucha gente principalmente tiendas que tienen bastante cantidad de sellos y ni siquiera se los pueden dar al parroquiano porque no lo quieren.		
Jueves 10-3-38	Hoy como es jueves y toca Juegos y Deportes como de costumbre fuimos al campo de foot-ball. Allí jugamos un buen rato a foot-ball y fue mucho gusto, pero nuestro elemento mejor que era Genaro se cayó y se hizo un poco de daño. Mientras Genaro estaba con el daño los contrarios nos hicieron un goal y como nosotros teníamos uno de hecho y así quedamos empatados de uno a uno. Pronto terminamos de jugar y nos marchamos a la escuela y el señor maestro nos dijo: que mañana el no estaría y a ver si sabemos guardar buena compostura y ser buenas y si lo hacemos así aremos quedar bien a él y así se verá la aplicación que tenemos.		
Viernes 11-3-38	Hoy a las nueve menos cuarto me fui a la escuela. Hoy según nos dijo ayer el señor maestro no ha de venir porque a de ir a Mahón porque los bachilleratos tienen que hacer un examen por escrito. Por la tarde debía ser cosa de las tres cuando vino y aún no sabían como habían salido los estudiantes. A las cuatro salimos de al escuela y yo me fui a mi casa y allí hice la merienda. Luego me fui a jugar el cual fue mucho gusto a las siete y media como de costumbre me fui a cenar y después de cenar me fui a la cama.		
Sábado 12-3-38	Hoy como es sábado y todos los sábados sumamos los puntos. Luego puso el señor maestro los informes y luego nos pusimos en ordenar la lista el quería el 1º, el 2º, etc. Luego nos leyó un poco esto leyó un sainete en un acto y en menorquín escrito por nuestro amado Sr. Maestro titulado Porquejades el cual está muy bien hecho a las doce salimos de la escuela y me fui a mi casa. Después de comido me fui por la carretera a pasear porque hacía un día muy bonito.		
Domingo	Esta mañana mi padre me dijo:		

13-3-38	<p>levántate que tienes que venir a sembrar patatas. Me levanté y me fui con mi padre aun sitio donde mi padre tenía que sembrar dichos artículos muy necesarios para todos. Eras las once y yo regresé a Alayor, pero mi padre aún quedó a causa que le faltaba, a causa de que tenía que sembrar un trozo más de tierra de patatas. Cuando llegué a mi casa me puse mi ropa nueva y me fui por la plaza y luego a la un me fui a comer. Por la tarde me fui por la carretera porque no había foot-ball.</p>		
Lunes 14-3-38	<p>Me fui a al escuela a cosa de las ocho y media. Lo primero que hicimos fue leer y luego hicimos dictado. Después de hecho el dictado dimos la lección. Tocaron para salir al patio y nosotros con el señor maestro probamos las Porquejades sainete en un acto escrito por nuestro señor maestro. A las doce salimos de la escuela y yo me fui a comer. Por la tarde a las dos me fui a la escuela.</p>		
Martes 15-3-38	<p>Hoy martes según un bando publicado, que todos los hombres que no sean al servicio y no tengan más de cincuenta años que se han de presentar al campo de foot-ball. Nuestro señor maestro no ha venido a escuela a causa de que ha tenido que ir a dicho campo. Gomila nos hizo escuela, y no ha habido casi ninguno que ha hecho el tonto. Por la tarde ya ha venido a la escuela. Mientras decíamos la lección nos a enviado al huerto. A las cuatro salimos y me fui a hacer la merienda.</p>		
Miercoles 16-3-38	<p>Me fui a la escuela esta mañana y allí hicimos el dictado y leimos. Luego dimos la lección y luego de dicha esta salimos al patio. Nosotros fuimos a probar la función, que salió bastante bien y también probamos la canción. A las doce salimos de la escuela y me fui a comer. A las dos me fui otra vez a la escuela y allí hicimos los problemas y dimos una poesía cada uno. A las cuatro salimos de la escuela y me fui a hacer la merienda.</p>		
Jueves 17-3-38	<p>Hoy como jueves fuimos a la escuela y de allí al campo de football. Allí hicimos las parejas para jugar y empezamos el juego. A la primera parte perdimos de uno y a la segunda de otro. Así es que nosotros perdimos</p>		

	de dos a cero. A las cuatro nos fuimos a la escuela y allí bebimos. Luego me fui a mi casa y allí hice la merienda y luego me fui por la plaza de Pi y Maragall y allí jugué. A las siete me fui a mi casa.		
Viernes 18-3-38	Me fui a al escuela cuando me pareció que era hora o mejor dicho a las nueve menos cuarto. Estaba abierta y entré leímos y luego hicimos dictado y luego dimos la lección. Salimos al patio y allí no jugamos porque tenemos que probar los cantos y luego la función que sale bastante bien. A las doce salimos de al escuela y me fui a mi casa y allí a las doce y media comimos. Por la tarde a las dos me fui a al escuela. Después de salido de este fui a hacer la merienda y luego con mis compañeros fuimos a jugar a foot-ball.		
Sábado 19-3-38	Hoy como todos los sábados hemos sumado los puntos. El señor maestro puso los informes. Después de puesto los informes nos pusimos por orden de lista el que eral el 1º, el 2º, etc. Después leyó el señor maestro y salimos al patio. A las doce salimos de la escuela y me fui a comer. Por la tarde fuimos a jugar casi toda la tarde. Luego de jugado me fui a mi casa y allí me arreglé y me fui a hacer unas vueltas con mis compañeros.		
Domingo 20-3-38	Como es domingo levanté que era tarde. Después de levantado me fui por la plaza y con mis compañeros me fui a hacer unas cuantas vueltas. Cuando fueron la una me fui a la mi casa y allí comimos. Después de comido me fui por la plaza y pregunté a ver si había foot-ball y me dijeron que no. Es un deporte que en Alayor le gusta mucho pero hace tiempo que juega. Por la tarde cuando fueron las cinco y media me fui al cine que era muy bonito y se titulaba Capricho Frívolo y la otra no se como se llama.		
Lunes 21-3-38	Hoy día 21 empieza la primavera. La estación que a mi me gusta más. Los días no son ni calurosos ni hace mucho frío, es la estación muy agradable. En dicha estación hay muchas cosas en el campo, los prados están verdes, las vacas y otros animales están gordos porque hay mucho comer el trigo y otros cereales ya empiezan a enverdecer. En una palabra, es la estación más bonita de		

	<p>todas cuatro. Mañana martes según dicen han de matar para comer muchos corderos. Si la guerra se pudiera acabar seríamos felices.</p>		
<p>Martes 22-3-38</p>	<p>Hoy después de marchar de mi casa fui a pasar por la carnicería en la cual estaba lleno de gente. Según dijeron que hoy habían de dar carne a todo el pueblo. Y hoy después de muchos días y hasta meses que no habíamos comido dicho artículo. A la hora de comer hoy he comido de gusto a causa de haber habido buena comida. Por la tarde me fui a la escuela y allí hicimos los problemas y luego hicimos actividades creadoras y algunos mapas. A las cuatro salimos de la escuela y me fui a hacer la merienda y luego me fui a jugar a foot-ball.</p>		
<p>Miercoles 23-3-38</p>	<p>Hoy a las ocho y media me fui a la escuela allí leímos y luego hicimos dictado. Al salir al patio nosotros probamos las canciones que el jueves no de esta semana sino de la otra hemos de hacer una función. Al salir a las doce me fui a mi casa y allí comí, luego de comer me fui a la escuela. Hoy por la noche ha llovido y esto a sido muy bueno para las patatas. Pero a sido muy malo para los árboles frutales que ya empezaban a tener su flor.</p>		
<p>Jueves 24-3-38</p>	<p>¡Que tristeza! Me levanté que el sol ya había salido. Había salido ya dicho planeta, pero a causa de las nubes no nos alumbraba. El día estaba triste, llovía y hacía frío. ¡Pobres pájaros! Pensé, que están saltando de rama en rama par dar de comer a sus hijos pequeños, aun que ahora hay muy pocos, pero teniendo frío y no sabiendo donde cobijarse. Los pájaros no tienen casa como nosotros sino que sus casas son sus nidos, y los árboles. ¡Pobrecitos! Aquellos pájaros que están encarcelados por capricho de un hombre. ¿A ver niños bien educados, si os gustaría que siendo vosotros niños se os llevaran encarcelados como pájaros? Como cuando estamos en el túnel.</p>		
<p>Viernes 25-3-38</p>	<p>El día de hoy se presenta bastante bonito. Toda la mañana ha sido bueno. Al llegar la tarde unos cuantos nubarrones se esparcieron por el espacio. Empezó a llover el agua caía en vertical y el sol reflejaba la lluvia y fue así que salió un arco iris. No se</p>		

	veían los siete colores tan bonitos como la última vez. Parece mentira que el sol y el agua puedan producir cosa tan maravillosa como el arco. Por la noche también llovió. ¡Que triste ha sido hoy sin poder salir de casa!		
Sábado 26-3-38	Esta tarde me fui a casa del señor maestro. Allí con algunos alumnos y el señor maestro fui a la Taula de Torralba. Tanto como caminábamos y cogimos comida para los animales. Al llegar a la Taula un monumento antiguo muy bonito. Luego visitamos algunas cuevas las cuales son artificiales. La tarde de hoy ha sido muy divertida porque después de ver cosas bonitas el sol también nos ha iluminado toda la tarde. Cuando regresemos debían ser las cinco que puse bien fui a hacer vueltas.		
Domingo 27-3-38	A mi me gusta mucho el deporte. Desde hace tiempo en Alayor no se juega a ningún deporte ¡Qué lástima! Hoy según me dijo mi padre, han de ir a jugar a Ferrerías los de Alayor. Allí todos los jugadores son de Ciudadela, ciudad muy aficionada al deporte, en comercio y en agricultura. En una palabra es Ciudadela la flor de Menorca. Pero por desgracia no es la capital de Menorca, sino que es Mahón, lo es ésta solo por su puerto por nada más. Ciudadela toca ser la capital, por todo hasta por sus hechos. Yo soy de Alayor, pero aprecio Ciudadela como mi pueblo porque mis compañeros lo son y nuestro señor maestro también.		
Lunes 28-3-38	El jueves sino hay novedad hemos de hacer la función para recaudar fondos para poder comprar libros. ¡Así irá bien! Cada uno tendrá su libro y así podrán saber bien las lecciones. ¡Que alegría! Hacer la función para la escuela, para que todos los niños tengan su grado y puedan aprender bien todas las lecciones que el señor maestro nos señale. Pero Dubón se ha puesto enfermo y si no está bueno no podrá tocar el piano. Para mi lo que será un éxito será los Porquejades escrita por nuestro señor maestro.		
Martes 29-3-38	Esta mañana se nos ha dado una gran tristeza a causa de que queda suspendida la función que se había de escenificar el jueves día 31 de corriente o sea el jueves. ¿Por qué? Preguntará el lector, pues es sencillo.		

	Como Menorca y como Alayor lo es, hay la enfermedad del gripe y Dubón la tiene. Por eso no se podrá hacer la función el jueves sino que será otra fecha. En dicha función se habían de sortear un animal grande que se llama una garza y en caso de que la función no se haga se sorteará la garza igual.		
Miercoles 30-3-38	Hoy al levantarme hacía muy buen día. Hoy hacía un día bueno para ir a dar un paseo por el campo. Porque el campo en este tiempo es muy bonito, el trigo la cebada y empieza a ser grande y verdear. El trigo que será el pan de mañana para nosotros y para todos. Es verdad que en Menorca aún no ha faltado dicho artículo a causa de que dan poca cantidad y así hay para rato. Por la tarde cuando hubimos salido de la escuela, aún el sol nos alumbraba mucho me fui por los pinos y había una pelota de foot-ball y jugamos. Jugamos hasta que el sol se había marchado y me fui a mi casa.		
Jueves 31-3-38	Hoy como todos los jueves vamos a hacer juegos y deportes. El día de hoy era muy bonito, el sol reflejaba mucho y hacía sudar. Jugamos hasta que los soldados vinieron y nosotros terminamos de jugar. Estuvimos un buen rato en el campo, y luego el Señor Maestro nos dijo que marchásemos y nos fuimos a la escuela. Todos quisimos beber porque teníamos mucha sed. Después de salido de la escuela aún había sol. El día de hoy se a parecido a un día muy caluroso del mes de agosto. Mañana entramos en el abril que aún no se puede quitar nada de ropa, según dice el refrán <i>en es mes d'abril no et llevis ni un fil.</i>		
Viernes 1-4-38	Hablando en el campo de foot-ball, Lorenzo Pons y yo el me dijo: Ernesto, tengo que hacer un invento que los hombres no mueran nunca. ¡Que barbaridad! Sería un gran invento si pero eso de la muerte si que no hay remedio. Cuando llega a una determinada edad todos se van al otro mundo. Así puedes estar seguro Lorenzo de que la palabra muerte no se la quita nadie. Seguimos hablando y al cabo de un rato regresamos a Alayor. ¿Cuántos han muerto por la guerra?		
Sábado 2-4-38	Hoy como todos los sábados que hay escuela hemos sumado los puntos.		

	¿Qué es eso de los puntos? Pues muy sencillo. El señor maestro puso esto para que los niños tengan más interés en la escuela. Da el señor maestro los puntos correspondientes de cada trabajo que hacemos y al cabo de la semana el que tiene más es el primero. No sé si lo he explicado bastante sino así se había dado una pequeña idea de lo que es. También pone el informe el que quiere decir si el muchacho va bien o va mal.		
Domingo 3-4-38	Esta tarde en el campo de foot-ball jugaban los soldados de Alayor. Este foot ball era muy flaco y había poca gente. Me parece que los ciclistas ganaron de cuatro a dos. Al salir del foot ball me fui al cine que hacían una película de cow boys que fue muy bonita. A mi me gusta mucho el cine y más si son americanas, al salir me fui a cenar.		
Lunes 4-4-38	Hoy por desgracia he caído, cosa que desde hacia tiempo no había hecho. La verdad no me hice daño, porque en seguida puse las manos a tierra. Con una caída se pueden hacer mucho daño porque se pueden romper una pierna un brazo, etc. Etc. Yo la verdad siempre que he caído casi nunca me he hecho daño, pero un día vi caer un niño y aquel pobre se rompió un brazo. Y aquel niño en una hora no cesó de llorar y también mi madre también. Yo cuento más de un año atrás.		
			<p>El setembre es produeix un seriós bombardeig aeri amb devers 150 bombes</p> <p>El coronel Redondo proclama l'estat de guerra a l'illa de Menorca.</p> <p>El febrer arriba el creuer britànic Devonshire el tinent coronel Fernando Santorios, per dur a terme la rendició pactada.</p> <p>El dia 8, Ciutadella s'aixeca contra el govern republicà i Menorca és</p>

			ocupada pels franquistes. El Devonshire salpa amb 450 refugiats republicans. S'inicia la repressió contra els vençuts.
--	--	--	---